سنڌو لکت جو

بين الاقوامي لکتن سان لاڳاپو

جي- آر- هنٽر
مترجم
عطا محمد ڀنڀرو

سنڌي ٻوليءَ جو بااختيار ادارو
حيدرآباد- سنڌ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌو لڪت جو بين الاقوامي

لکتن سان لاڳاپو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هي صفحو اصل ڪتاب ۾ خالي ڇڏيل هئو.

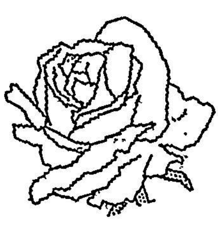

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌو لکت جو مطالعو

سلسلي جو پهريون ڪتاب

سنڌو لکت جو بين الاقوامي لکتن سان لاڳاپو

مصنف

جي - آر - هنٽر

مترجم

عطا محمد ڀنڀرو

سنڌي ٻوليءَ جو بااختيار ادارو

حيدرآباد، سنڌ

1995ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌي ٻوليءَ جي بااختيار اداري جا سڀ حق ۽ واسطا قائم

چاپو پهريون جنوري، 1995ع
تعداد هڪ هزار

قيمت 200 روپيا

ملڻ جو هنڌ:
سنڌي ٻوليءَ جو بااختيار ادارو
نزد سنڌ صوبائي ميوزيم نيشنل هاءِ وي
حيدرآباد، سنڌ
۽
مرڪزي ڪتاب گهر نمبر:16
نسيم شاپنگ سينٽر - نسيم نگر، قاسم آباد
حيدرآباد، سنڌ
پاڪستان

هي ڪتاب سنڌي ٻوليءَ جي بااختيار اداري جي ڪمپيوٽر تي ڪمپوز ٿيو ۽ اداري پاران اشاعتي نگران امين لغاري ايجوڪيشنل پريس ڪراچي مان ڇپرائي حيدرآباد مان پڌرو ڪيو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

فهرست

صفحو

مقدمو.	7
ليکڪ طرفان ٻہ اکر.	13
مهاڳ.	15
موهن جي دڙي ۽ هڙاپا جي لکتن جو ٻين لکتن سان سبنڌ.	21
اختصارن جي فهرست.	27
تعارف.	28
مهرن جو وچُور.	
موهن جو دڙو.	48
هڙاپا.	62
لکت جو طرف.	121
ٻين لکتن سان لاڳاپو.	134
خانن واري جدول ۾ ڏنل علامتي نشانين جي چنب چاڻ.	143
قديم سنڌو لکت جي علامتي نشانين جون جدولون.	221
حاشيا.	223
موهن جي دڙي جي مهرن جا نمبر.	237
پليٽون.	307

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مقدمو

سنڌ صدين کان تهذيب ۽ تمدن جو مرڪز رهي آهي. هن خطي جي لکت، جنهن کي اسين سنڌو لکت سڏيون ٿا، سا پڻ هزارين ورهيه پراڻي آهي. موهن جو دڙو، آمري، ڪوٽ ڏيجي ۽ ٻيا ڪيترائي قديم آثار ان جو چٽو ثبوت آهن.

هيءَ هڪ حقيقت آهي ته سنڌ ۾ قديم آثارن تي بنيادي ڪم ٻاهرين ماڻهن ڪيو. هنن کوٽاين ۽ کوجنائن ذريعي اهو ثابت ڪيو آهي ته سنڌو تهذيب نهايت ئي قديم آهي. هن ڏس ۾ هينري ڪزنس جو ڪتاب سنڌ جا قديم آثار Antiquities of Sind نوني گوپال مجمدار جو ڪتاب سنڌ ۾ قديم کنڊرن جون کوٽايون Explorations in Sind وڏي اهميت رکن ٿا. پر اهو ڪم به اڃان اڻ پورو آهي. هنن ڪيترائي سال اڳ اهو ڪم جتي ڇڏيو هو، اسان اڃا اتيئي بيٺا آهيون، هڪ وک به اڳتي ڪونه وڌيا آهيون.

اهڙي ريت سنڌو لکت بابت تحقيق به گهڻي ڀاڱي پرڏيهي عالمن ئي ڪئي آهي. دنيا جي مختلف ملڪن ۾ هن موضوع تي کوجنا ٿي رهي آهي. ڪيترائي ڪتاب، مضمون ۽ مقالا ڇپجي چڪا آهن. اهڙن ماهر ليکڪن ۾ جي– آر هنٽر، ايس– آر راءُ، مهاديوان، فيئر سروس، آسڪو پارپولا ولسن ۽ ٻيا اچي وڃن ٿا.

سنڌو لکت اسان جي شيءِ آهي، اسان کي ان تي فخر آهي. پر ان سان گڏ اسان تي اهو فرض ۽ قرض آهي، ته اسان پنهنجي شيءِ تي وڏيڪ تحقيق ڪريون ۽ سنڌ جي محققن لاءِ سنڌيءَ ۾ مواد مهيا ڪريون، ته جيئن اسان جا سڄاڻ محقق هن موضوع تي تحقيق ڪن. اهوئي سبب آهي جو هن اداري هن سلسلي ۾ هڪ رٿا جوڙي آهي. سنڌ

جي تاريخ ۾ پهريون ڀيرو سنڌو لکت تي هڪ رٿا هيٺ ڪم شروع ڪيو ويو آهي. خوشيءَ جي ڳالهه آهي ته اهو اهم ڪم سنڌي ٻوليءَ جي بااختيار اداري پاران ٿي رهيو آهي. هن وقت تائين سنڌو لکت بابت پنج ڪتاب محترم عطامحمد ڀنڀري، ستن مهينن جي مختصر عرصي ۾ ترجمو ڪري اداري کي ڏنا آهن. ان کان علاوه ڏهه مقالا پڻ ڀنڀري صاحب ئي ترجمو ڪيا آهن، جن مان ڪي اداري جي ٽه ماهي رسالي ’سنڌي ٻولي‘ ۾ ڇپجي چڪا آهن. اهي سمورا مقالا بعد ۾ ڪتابي صورت ۾ ڇپرايا ويندا.

اهڙيءَ ريت سنڌو لکت رٿا جي پهرئين مرحلي طور پنج ڪتاب ۽ ڏهه مقالا شائع ڪرائي پڌرا ڪيا ويندا. هيءُ ڪتاب ان سلسلي جي هڪ ڪڙي آهي.

اڄ ڪلهه ڪي حلقا اها دعويٰ ڪري رهيا آهن، ته سنڌو تهذيب حقيقت ۾ هڙاپا تهذيب آهي. اها دعويٰ محض سنڌ دشمني ۽ علمي اڻ ڄاڻائيءَ تي ٻڌل آهي. حقيقت هيءَ آهي ته سنڌو تهذيب جو مرڪز موهن جو دڙو هو، پر ان جو دائرو تمام وسيع هو. هڙاپا واري تهذيب به سنڌو تهذيب جو هڪ حصو آهي. کوٽائين ۽ کوجنائن مان اهو ثابت ٿي چڪو آهي، ته جهڙا سڪا موهن جي دڙي مان مليا آهن، اهڙا دنيا جي ڪنهن به قديم آثار مان ڪونه مليا آهن. حقيقت هيءَ آهي ته سنڌ جي ماڻهن ئي سڀ کان پهرين سڪن جوڙڻ جي شروعات ڪئي. ٻي وڏي ڳالهه اها آهي ته موهن جي دڙي مان جيڪا لکت ملي آهي، سا مهرن کان سواءِ ٽامي جي ڪيترن ئي سڪن تي پڻ نظر اچي ٿي. ان جي ڀيٽ ۾ هڙاپا مان ٽامي جو فقط هڪ سڪو مليو آهي. ان مان اها چٽي ثابتي ملي ٿي ته بنيادي طور سنڌو تهذيب آهي، ان کي هڙاپا تهذيب سڏڻ سراسر زيادتي ۽ ناداني آهي.

سنڌو لکت بابت ماهرن جا مختلف رايا آهن. ڪن جو خيال آهي ته هيءَ لکت سُميرَ واري لکت سان هڪجهڙائي رکي ٿي. اها

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پنهنجي چاءِ تي هڪ وزندار ڳالهه آهي. پر هنٽر جو چوڻ آهي ته سنڌو لکت سمير واري لکت کان وڌيڪ ايلمر واري لکت سان ويجهي آهي، چوته پنهي لکتن ۾ ڪافي ويجهڙائي نظر اچي ٿي. بلوچستان ۾ ايلمر جي جاگرافيائي ويجهڙائيءَ سبب اهاراءِ وڌيڪ وزندار نظر اچي ٿي. جميعت نصر واري دور وٽ پهچڻ تائين سنڌو - لکت ۽ سمير لکت جي وچ ۾ هڪجهڙائيءَ جو ڪو پتو ڪونه ٿو پوي. هن راءِ جي پروفيسر لئنگڊن پڻ تائيد ڪئي آهي. چاڪاڻ ته 3500 ق . م واري سنڌو لکت ايلمي لکت جي ايتري ويجهي آهي، جو شڪ پوي ٿو ته شايد پنهن جو بڻ بنياد ساڳيو هجي. خود سنڌو لکت مان به ان ڳالهه جي تائيد ملي ٿي.

هنٽر لکي ٿو ته ”سمجهه ۾ ائين اچي ٿو ته سنڌو لکت جيڪي علامتي نشانيون ميسوپوٽاميا تان ورتيون، سي ان دور ۾ ورتيون جڏهن سميري ۽ ايلمي لکت اڃا جدا ڪونه ٿيون هيون. ممڪن آهي ته هنن ٽنهي لکتن جو بڻ بنياد ساڳيو هجي ۽ سنڌو لکت ۾ جيڪي مصري علامتي نشانيون آهن، سي سنڌو لکت مصري لکت تان اڌاريون ورتيون ٿيون پانئجن. اهو به امڪان آهي ته هنن چئني لکتن جو هڪ ئي بڻ بنياد هجي.“

هنٽر پنهنجي هن ڪتاب ۾ ڄاڻايو آهي ته برهمي، سامي، قبرصي ۽ فينيقي لکتن وارن علائقن جي هڪ حصي جي لکت قديم سنڌو - لکت تان ورتل آهي. پوين ٽنهي علائقن جي لکت قديم سنڌو - لکت تان ورتل آهي. انهن ٽنهي علائقن ۾ سنڌو لکت جو رواج واپاري اچ وڃ ڪري پيو. چو ته ان زماني ۾ موهن جي دڙي جا واپاري عربي سمنڊ ۽ ڳاڙهي سمنڊ مان هاڪاري ميڊيٽرين سمنڊ ۾ وڃي پهچندا هئا.

هنٽر هن ڪتاب ۾ مختلف راين تي بحث ڪندي آخر ۾ هن نتيجي تي پهچي ٿو ته سنڌو لکت جو هڪ پاسي مصر، ته ٻئي پاسي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سميرَ ۽ ايلم جي لکت سان تعلق هو. هُو ٻڌائي ٿو ته هن لکت ۾ هيءَ ڳالهه ڏسڻ ۾ اچي ٿي ته الف - ب جا ڪليل ۽ بند پد Open and Closed Syllables ڳڻڻ ۾ اتڪل اڍائي سو کن ٿيندا. انهن مان گهڻا اهڙا به آهن، جيڪي ڳنڍجي مڪمل لفظ بڻجي پون ٿا. هن لکت جي ڪليل پدن Open Syllables مان برهمي لکت جي وڏي ڀاڱي جو بڻ بُنياد به سنڌو لکت جا هي ڪليل پد بڻيا. ان ڳالهه جو به امڪان آهي ته فينيقي ۽ قبرصي لکت به سنڌو لکت جي سڌريل صورت آهي. ڇاڪاڻ ته سيناءِ واري سمنڊ ۽ سويز واري ڪُجهه ڏرتي اهڙي هئي، جتي سنڌي فينيقي ۽ قبرصي اچي پاڻ ۾ ملندا هئا."

هنٽر پنهنجي هن ڪتاب کي مختلف عنوانن ۾ ورهايو آهي، جن مان ڪي هن ريت آهن: علامتي نشانين جي فهرست جو وچور، عجائب گهر مان مليل لکت جي فهرست، لکت جو طرف، ٻين لکتن سان لاڳاپو، علامتي نشانين جي چند چارٽ، ان کان علاوه ضميمي ۾ سُميري زبان جي چند چارٽ ڪئي وئي آهي، ته جيئن ان جي تصويري تحرير جي اهميت جي چڱيءَ طرح تشريح ڪري سگهجي ۽ ان کي پروٽو انڊين (سنڌو - لکت) سان ڀيٽائي سگهجي.

سنڌو لکت واري ڪجهارت ڳولڻ لاءِ ڪهڙيون ڳالهيون ڌيان ۾ رکڻ گهرجن، هنٽر انهن تي پڻ سهڻي نموني روشني وڌي آهي، جن مان ڪي هن ريت آهن:

نسل: هن نڪتي تي روشني وجهندي هنٽر ڄاڻايو آهي ته هن ڳالهه جو ڪو امڪان نظر ڪونه ٿو اچي، ته هن لکت جا سرجڻهار ڪي آريا هئا. ڇاڪاڻ ته هيءَ لکت آرين جي اچڻ کان گهڻو اڳ موجود هئي ۽ آرين کان اڳ هتي دراوڙ موجود هئا. ان نسل جي قريءَ مان بروهي آهن، جيڪي ڀاڙيسري علائقن ۾ اڃا به موجود آهن.

دور: موهن جي دڙي، هڙاپا ۽ ٻين ملڪن مان لڌل مهرن جي روشنيءَ ۾ هنٽر هن لکت جو دور پڻ متعين ڪيو آهي. هو ٻڌائي ٿو ته

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌو ماترِيءَ جا رهواسي سنسڪرت ٻولي ڪونہ ڳالهائيندا هئا. اهو امڪان ٿي سگهي ٿو تہ موهن جي دڙي جا رهواسي بروهي نسل جا ابا ڏاڏا هجن.

سيپيتا: هنتر لکي ٿو تہ سنڌو ماترِيءَ جي ماڻهن جي سيپيتا سنڌن سهيوڳي سيپيتا سمير ۽ بابل واري سيپيتا جهڙي هئي. هو سرون جوڙڻ جا ماهر هئا. گندي پاڻيءَ جي نيڪال لاءِ هنن جيڪي ڪسيون جوڙيون، ڪمال آهي تہ اهي اِڄ سوڌو ڪونہ ٿيون سمن. ماڻهو وڏا هنرمند هئا، ڌاتوءَ جي ڪم ۽ پٿر تڪڻ ۾ ماهر هئا. ڪنيارڪي ڪم جا بہ وڏا ڪاريگر هئا، ٿانون تي سهڻي چِٽسالي ڪندا هئا، اهڙا سهڻا چٽ اڄ بہ ٺڪر جي ٿانون تي نظر اچن ٿا.

لکڻ جو طريقو: هن نُڪتي تي روشني وجهندي هنتر ڄاڻايو آهي تہ، ”موهن جي دڙي ۽ هڙاپا جي ٺرڙن تي وچي کوجنا ڪرڻ ۽ لکت وارين شين تي ويچار ڪرڻ کان پوءِ پتو پيو تہ سنڌو سيپيتا هڪ نِجي آجي سيپيتا آهي، جنهن تي ٻي ڪنهن بہ سيپيتا جو ڪو اثر ڪونہ آهي. هن ڳالهہ جو چٽو ۽ پڪو ثبوت اهو آهي تہ سنڌين وٽ علم هو ۽ لکت جي ڄاڻ هئي.

هنتر هن ڳالهہ جو اعتراف ڪيو آهي تہ سنڌ سيپيتا بابت اڃا مڪمل ڄاڻ حاصل ڪانہ ٿي سگهي آهي، تنهن ڪري ڪنهن حتمي نتيجي تي پهچي نہ ٿو سگهجي. بهرحال کوجنا ڪرڻ کان پوءِ هيٺيون ڳالهيون معلومتي سگهيون آهن:

(١) سنڌو لکت صوتي (Phonetic) آهي.

(٢) هن جو بڻ بڻياد تصويري ۽ تصوري آهي.

(٣) هيءَ لکت ٽي هزار قبل مسيح کان بہ گهٽو اڳاٽي آهي، ڇاڪاڻ تہ ان قديم زماني واري لکت جون گهٽيون علامتي نشانيون ڪنهن پراڻي رسم ۽ رواج ڏانهن اشارو ڪن ٿيون.

(٤) انهن علامتي نشانين جي سُمير ۽ قديم ايلم جي علامتي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نشانين سان ويجهڙائي ڏسجي ٿي.

هنٽر جي راين مان اهو چٽيءَ ريت ثابت ٿئي ٿو تہ سنڌو لکت هڪ پدي Monosyllable آهي، تنهن ڪري اها، نہ تہ سنسڪرت مان نڪتل آهي ۽ نہ وري ان جو سامي ٻوليءَ سان ڪو لاڳاپو آهي. پر هن لکت جو سمير، مصر، سافا، اٿوپيا ۽ قديم أيلمي لکت سان ڳانڍاپو رهيو آهي. بهرحال، هنٽر هن ڪتاب ۾ نهايت ٺي وزندار دليل ڏنا آهن. سندس محنت قابل قدر آهي ۽ سنڌو لکت واري ڳجهارت ڳولڻ ۾ هيءُ ڪتاب مددگار ثابت ٿيندو.

ڊاڪٽر نواز علي شوق
چيئرمين
سنڌي ٻوليءَ جو بااختيار ادارو

حيدرآباد سنڌ
19 جنوري 1995ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ليکڪ طرفان ٻه اکر

هن ڪتاب جو مسودو، جُون ١٩٢٩ع ۾ آڪسفورڊ يونيورسٽيءَ جيءَ حوالي ڪيو ويو هو. ان زمانيَ ۾ مان مذڪوره اداري کي پي. ايچ ڊي جي ڊگري ڏيڻ جي گذارش ڪئي هئي. ان کان پوءِ اهو مسودو بودلين Bodlein لئبرري ڏانهن موڪليو ويو. سن ١٩٣٢ع ۾ هندستان سرڪار جي قديم آثارن جي ڪاتيَ کان، مذڪوره مسودي کي ڇاپڻ جي اجازت ورتي وئي.

مان هندستان سرڪار جي قديم آثارن واري ڪاتي جو گهڻو ٿورائتو آهيان، جنهن مهرباني ڪري ان مسودي جي اتاري ڪرڻ جي موڪل ڏني. هن ڪاتي جي اها به مهرباني هئي جو هن جِلد جي لکجڻ يعني اپريل ١٩٣١ع تائين موهن جي دڙي ۽ هڙاپا مان جيڪي لکتون ملنديون ٿي ويون، تن جي نقل ڪرڻ جي مون کي اجازت ڏني وئي. هتي مان پنهنجي هيءَ راءِ ظاهر ڪرڻ نهايت ضروري ٿو سمجهان ته جيڪو نئون مواد سهيڙي سموهي هن ڪتاب ۾ گڏ ڪري عوام جي آڏو آندو اٿم، تن مون کي نتيجن قائم ڪرڻ ۾ وڏي واهر ڪئي آهي.

مان هن ڪوجنا ۾ جيڪا به جاکوڙ ڪئي آهي، تنهن ۾ پروفيسر لئنگڊن Langdon مون سان وڏا وڙ ڪيا آهن. هن مانَ واري مڙس ساڳئي موضوع سان لاڳاپيل سيئي تحقيقي تحريرون منهنجي حوالي ڪري ڇڏيون. مان پنهنجي گهر واريءَ جو به ٿورائتو آهيان، جيڪا مسودي جو لڳاتار اتارو ڪندي رهي ۽ لکت لاءِ گهربل خانا تيار

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪندي رهي. هن ڪتاب ۾ جيڪي بہ خانا ۽ جدولون ٺهيل آهن سي سندس قلمي پورهئي جي پاڇي آهن.

مان وري بہ پروفيسر لئنگڊن جا ٿورا مڃيان ٿو. سندس لک لائق جو، هن ڪتاب جي ڇپائي وقت منهنجو پرجهلو ٿي بيٺو ۽ پروف بہ پاڻ ڏٺائين.

هندوستان. ٢۴ سيپٽمبر ١٩٣٣.

جي. آر. هنٽر

ناگپور

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مهاڳ

ڊاڪٽر هنٽر، سنڌو لکت تي ڪوجنا جي ناتي گهڻو جاڪوڙيو آهي. مئڪي ڪي موهن جي دڙي مان جيڪي مُهرون هٿ آيون، هُو تن جو آڪسفورڊ ۾ ويهي اتارو ڪندو رهيو. مذڪوره مواد مسٽر سڊني سمٿ، مسٽر گئڊ ۽ منهنجي سار سنڀال هيٺ هو ۽ موهن جي دڙي ۽ سنڌو سڀيتا سان لاڳاپيل ٽي وڏا ڪتاب هئا، جيڪي سر جان مارشل سهيڙيا ۽ پرابستيان Probsthain لئبرريءَ، ١٩٣١ع ۾ ڇاپيا هئا. هن لکت تي مٿي بيان ڪيل ليکڪن به ڪوجنا ڪئي هئي. ڊاڪٽر هنٽر، هن مواد جي وڏي ڀاڱي جو ڳوڙهو مطالعو ڪيو آهي. مسٽر سي. جي. گئڊ C. J. Gadd قديم سنڌوءَ لکت جي علامتي نشانين جي پنوتري جو خاص مطالعو ڪيو هو، جيڪو جلد II ۾ باب XXII ۾ شامل آهي. سنڌو سڀيتا جي هن لاشعوري لکت جي باب XXIII تي مسٽر سڊني سمٿ به گهڻي ڪوجنا ڪئي ۽ پاڻ پتوڙيو. هن ڪتاب جي ليکڪ مسٽر هنٽر به سنڌو لکت جي وڏي ڀاڱي کي پڙهيو ۽ پُرجهيو آهي ۽ لکت جي ناتي سان ڪن لاڀائتن نتيجن تي پهتو آهي. هن لکت بابت سرجان مارشل جو ڪتاب ڇپجي چڪو آهي. ان ڪان سواءِ مسٽر ايم. جي ايسٽرن آئليئڊ جي لکت ڏانهن ڌيان ڇڪايو آهي. اهڙيءَ ريت هيوسي M. G. Hevesy بليٽن ڊي لا سوسائٽي پِري هسٽورڪ فرانڪائيز نمبر ٧ -٨، ١٩٣١ع Bulletin de la societe prehistorique Francaie ۾ سر يونـي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اڪريچر اوسي نيني Sur Une Ecriture Uceanienne ان بابت ڪجهہ ٻڌائي چڪا آهن. ان ڪري سنڌو- لکت ۽ ايسٽر آئليئڊ جي لکت جي ساڄهہ ۾ ٻڌتر جو ڪو ڪارڻ ڪونہ رهيو آهي. ڪو تاريخي واقعو هن حقيقت جي پٺڀرائي ڪري ٿو پيا هن ڳالهہ سان اختلاف راءِ رکي ٿو تہ سنڌو- لکت ڪهڙي ڪرامت وسيلي ايترو پنڌ هٽي بحرالڪاهل جي هڪ ڏوراهين ٻيٽ تي پهتي، تنهن جو اسان کي ڪو پتو ڪونہ آهي. ايسٽر آءِ لئنڊ تان لڌل ڪاٺ جون ڦرهيون جن تي لکت جي اکر ٽيل آهي، تنهن جي دور جو بہ اڃا تائين پتو پئجي ڪونہ سگهيو آهي ۽ ان لکت جي ڄاڻ بہ هاڻي ختم ٿي وئي آهي. هن سنڌو- لکت سان لاڳاپيل مهرون سمير Sumer سوس ۽ دجلہ درياہ جي اُوڀارين ڪنارن سان موجود علائقي مان بہ تمام گهٽيون لڌيون ويون آهن.

جيستائين هن لکت کي پڙهڻ ۽ پرجهڻ جو تعلق آهي تہ اهو گس تہ بلڪل بند آهي. چاڪاڻ تہ هن لکت کي پڙهڻ لاءِ قابل فهم اهڃاڻ بہ اڃا تائين ڪونہ ملي سگهيا آهن. هيءَ هڪ اهڙي سڀيتا آهي جنهن جي تاريخ جو ڪک بہ ڪونہ بچيو آهي. اهاپڻ هڪ اڻ ٽيٽي ڳالهہ پئي ڀاسجي جو ڪنهن تاريخي انسان جو نالو ڪٽي سگهجي ۽ ناليواري دور ڏانهن اشارو ڪري سگهجي. پڪ سان ائين بہ چئي ڪونہ ٿو سگهجي تہ علامتي نشانين جي هن يا هُن مُجلي جو هيءُ يا هيو مقرر اُچار آهي يا هيءُ مقرر نالو آهي. امڪاني اهڃاڻ فقط اهو وڃي رهيو آهي تہ سمير جا رهاڪو، سنڌ جي انهن ماڻهن وسيلي هن لکت سان بسد پڌ ضرور رکندا هوندا، جيڪي اتان مهرون کٽي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سمير ايندا هئا. هن قديم لکت جي پنوتري جا ٽڪرا ٽوٽا ناس ٿيڻ
کان بچي ويا آهن. سمير جي رهاڪن انهن پڳل ٺڪر تي ٺهڻ قرهين تي هن
قديم لکت سان هڪ جهڙائي رکندڙ سميري ۽ بابلي ٻوليءَ جا قديم
اکر اکيري ڇڏيا آهن ۽ انهن اکرن کي قديم آشوري خط ميخي جي
تاريخي اوسر ۾ رکي سگهجي ٿو. پر انهيءَ مان ڪي لفظ اهڙا بہ آهن
جن جو تاريخي دور کان اڳ واري سنڌو- لکت سان تعلق آهي.
منهنجو اشارو برٽش ميوزم ۾ رکيل انهن ٻن ڦرهين ٢٧ - ٧ - ٨١
۽ ٥٠ - ٤٩ ڏانهن آهي، جيڪي خط- ميخي ۾ چٽيل ظاهر ٿيون
آهن. ڏسو جلد (١). پليٽ ٧. ٻيا ٽي پڳل ٽڪرا آهن، جيڪي
گهڻو ڪري هڪ ئي ڦرهيءَ جا آهن. چيو وڃي ٿو تہ اهي نمرود
Nemroud جي ڏکڻ- اوپر پاسي مان لڌا ويا آهن. ڏسو نمبر
٨٥٢٠ -K هاٽن Houghton انهن کي ”ٽرازيڪشن آف دي
سوسائٽي آف بائبليڪل آرڪيالاجي A 54-VI“ ۾ ڇپائي پڌرو
ڪيو. اهي سيئي ڦرهيون آشور سان لاڳاپيل آهن. پر لکت اها
ڪتب آندي وئي آهي جيڪا ٢٠٠٠ ق. م بابل ۾ قديم علامتي
نشانين کي سمجهائڻ لاءِ استعمال ڪئي ويندي هئي. ڪِش Kish
مان بہ ٢٧٠٠ ق. م دور سان لاڳاپيل سنڌو لکت هٿ آئي آهي.
هيءَ زمانو ڪو گهڻو اڳ جو ڪونہ آهي. تنهن ڪري امڪان آهي تہ
سُمير جا رهاڪو سنڌو- لکت کان ضرور واقف هوندا. ان لکت ۾
سمير جي الف- ب جو مشهور معروف اکر A ڏسڻ ۾ اچي ٿو ۽
CT.v7 ۽ Obv. I ۾ اسان کي هڪ خاص ۽ اهم علامتي نشاني
ڏسڻ ۾ اچي ٿي، جيڪا قديم لکت واري صورت ۾ ”نہ“ Nu

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي، جنهن جي معنيٰ انڪاري Negative آهي ۽ هن جو سمير جي ٻوليءَ ۾ ڪوبہ مفهوم ۽ معنيٰ نہ آهي. هن ”نہ“ جو قديم سمير جي لکت سان ڪو واسطو ئي ڪونہ آهي، تنهن ڪري قوي امڪان آهي تہ هيءُ لفظ سنڌو- لکت سان واسطو رکندو هجي، جنهن ڪي منهنجي طرفان ڏنل پنوتري جي نمبر ۷۵ يا ۷٦ تي ڏسي سگهجي ٿو. جيڪڏهن هيءُ اصول صحيح آهي تہ سنڌو- لکت جي علامتي نشانيءَ موجب هن لفظ جي معنيٰ ”نہ“ آهي. لفظ ”Nu“ جي صوتي مُلهہ جو تيستائين اندازو ڪري ڪونہ سگهبو، جيستائين اهو نہ سمجهيو وڃي تہ سنڌي ٻوليIndian Language، سميري ٻولي آهي. ساڳيءَ ريت Rev.122 ۾ هڪ خاص قسم جي علامتي نشاني ساڳ SAG آهي، جنهن جي معنيٰ آهي ”دِل“ ۽ اهڙيون ڪل ۵۲ علامتي نشانيون آهن. انهن مان هڪ منهنجي پنوتري جي علامت نمبر ۸۷ سان هڪ جهڙائي رکي ٿي ۽ ٻن ۾ ٿورو فرق آهي. جيڪڏهن اها حقيقت آهي تہ علامتي نشاني نمبر ۸۷ جي معنيٰ دل آهي، جنهن جو سميري ٻوليءَ ۾ اچارسا، ساگ Sa, Sag آهي. منهنجو هرگز اهو مطلب ڪونہ آهي تہ هن ڳالهہ جو پورو يقين ڪرڻ گهرجي تہ سنڌو لکت جون علامتي نشانيون سميري لکت جي صورت ۾ زنده آهن. مان فقط اهو چوڻ ٿو گهران تہ سميري لکت ۾ اهڙيون علامتي نشانيون يا سمير ۽ سنڌو- لکت ۾ موجود هڪ جهڙا لفظ عالمن لاءِ هڪ امڪاني سهائتا آهن، جن وسيلي هن منجهيل مامري کي نبيري سگهجي ٿو. چاڪاڻ تہ ان زماني ۾ فقط سمير جا ماڻهو ئي پڙهيل هئا جيڪي هن لکت ۽ ٻوليءَ کي سمجهي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سگهندا هئا، جيڪا ان زماني تائين لکي ۽ ڳالهائي ويندي هئي.

ڊاڪٽر هنٽر هتي اهڙو مواد پيش ڪيو آهي جنهن کان اسان اڳي ئي باخبر آهيون. مختلف علامتي نشانين بابت وٽس ڇاڻ تمام گهٽي آهي. مون ڪي هن راءِ جو اظهار ڪندي بہ سرهائي ٿئي ٿي تہ سندس لکيل هيءُ ڪتاب اهڙو آهي جنهن تي عالم اعتماد ڪري سگهن ٿا.

ايس. لئنگڊن

آڪسفورڊ،

١٠ آڪٽوبر ١٩٢٣ع.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هي صفحو اصل ڪتاب ۾ خالي ڇڏيل هئو .

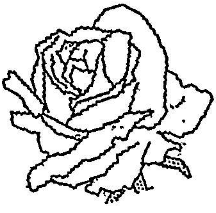

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

موهن جي دڙي ۽ هڙاپا جي لکتن جو پنهن لکتن سان سٻنڌ

مٽيئن موضوع سان لاڳاپيل مواد، اٽڪل ست سو پنجاه شين تي اڪريل حالت ۾ مليو، جيڪي موهن جي دڙي ۽ هڙاپا مان کوٽائيءَ دوران فبروري ١٩٢٧ع تائين هٿ آيون. اهي شيون گهڻو ڪري مهرون هيون ۽ هرهڪ مهر تي سراسري طور ڇهه علامتي نشانيون ڏسڻ ۾ تي آيون. انهن مان ڪجهه تامي جا سِڪا ۽ مِٽيءَ جون ڦرهيون هيون، جن تي اکر نپيل هئا. هڙاپا مان چاڪ- پٿر جون اهڙيون تختيون مليون، جن تي ڪرچ- اکر Inicised لکيل هيا، ائين پيو لڳي جڻ ته اهي ڪي رسيدون هجن.

علامتي نشانيون اهڙيون آهن، جو معلوم ٿئي ٿو ته سنڌن لکت تصويري تحرير آهي. انهن مان ڪي چٽيون پڌريون تصويرون به آهن جيڪي پکين جي تصويرن جهڙيون آهن. پر سنڌن گهڻو انگ رسمي Conventionalzed آهي. جن علامتي نشانين جو واسطو تصويري تحرير سان آهي سي به پنهنجي اصلي شڪل صورت کان گهڻو پري آهن، ايتريقدر جو سڃاڻپ جي به ڪونه ٿيون سگهن. تحريري نقطئہ نظر کان هيءَ لکت قديم ايلمي Proto- Elamite ٻوليءَ سان هڪ جهڙائي رکي ٿي. هن جو سمير جي جمدت- نصر Jemdet-Nasr ۽ فارا Fara واري دور سان واسطو ڪجهه گهٽ ڏسڃي ٿو. پر جيڪي تصويري تحريرون انساني شڪل صورت جهڙيون آهن، تن جو تعلق مٽيئن دور سان ممڪن ٿي سگهي ٿو. اهي تصويري تحريرون جن جو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ذڪر پيچاڙيءَ ۾ ڪيو ويو آهي، سي مصر جي قديم ۽ وچين دور جي حڪمرانن جي زماني ۾ موجود تصويري تحريرن سان هڪجهڙائي رکن ٿيون. هنن ٽنهي لکتن جي تمام ويجهي هڪ جهڙائي هڪ اتفاقي ڳالهه آهي. اهي قومون هڪ ٻئي جي ڦريءَ مان آهن يا انهن اهي لکتون هڪ ٻئي کان ورتيون آهن، تنهن بابت پڪ سان ڪجهه به چئي ڪونه ٿو سگهجي.

هن لکت جي ٻين خوبين کان علاوه هڪ خاص خوبي اها به آهي ته هن جي مکيه علامتي نشانين کي وڏائي سگهجي ٿو:

(الف) ٻاهرئين يا اندرئين پاسي اڀيون ڏئي ائين وڏائي سگهجي ٿو جهڙيءَ ريت سُمير جي ڳُنو کي وڏائي سگهبو آهي. تنهن ڪري لکت ۾ گهٽو ڪري نه صوتي تبديلي اچي ٿي ۽ نه وري اُچار ڦري ٿو.

(ب) علامتي نشانيءَ ۾ هڪ ليڪ يا گهٽيون لِيڪون ڏنيون وينديون آهن. گهٽين ليڪن ڏيڻ ڪري آوازي يا صوتي تبديلي اچي ويندي آهي. اهي ليڪون اهڙي ساڳئي اصول تحت ڏنل آهن، جهڙيءَ ريت برهمي لکت ۾ ڏسڻ ۾ اچن ٿيون.

حقيقت به اها اهي ته سڄي Brahmi برهمي الف- بي سنڌو- لکت تان کڻي وئي ٿي ڏسجي. اهو به سمجهيو وڃي ٿو ته اهي عالم جن برهمي لکت جو فينيقي Phoenician ۽ ذڪر وارين سامي زبانن جي لکت سان ڳانڍاپو ڏيکاريو آهي، سي ڪي غلط ڪونه آهن. ڇاڪاڻ ته اهڙيون ڇِٽيون پڌريون شاهديون موجود آهن، جن جي آثار تي پڪ سان چئي سگهجي ٿو ته سامي ۽ فينيقي لکت سنڌو لکت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تان ورتل آهي (جنهن کي مون ”پروٽو انڊين“ لکت سڏيو آهي).
اهڙيءَ ريت ننڍي کنڊ جي قديم لکت جي شڪل صورت جنهن کي
مان پروٽو انڊين لکت سڏيان ٿو، تنهن جي الف- ب جو تصويري
تحرير جي تاريخي اوسر سان ضرور ڪو سٻنڌ آهي. لکت جي
تشريح ڪرڻ جو طريقو هيءُ اختيار ڪيو ويو آهي، تہ ان جي
علامتي نشانين وڌائڻ واسطي جدول وارو طريقو ترتيب ڏنو ويو
آهي. ان سان گڏ اهي علامتي نشانيون جن جي صورتي- لکت جي
جدا هجڻ جو امڪان آهي، تن کي بہ هن جدول ۾ مرتب ڪيو ويو
آهي. هن طريقي اختيارُ ڪرڻ سان علامتي نشانين جو هڪ سلسلو
پنهنجو پاڻ چٽو ٿي بيٺو آهي، جيڪو اسان کي سنڌو- لکت ۾
تمام گهٽو ڏسڻ ۾ اچي ٿو. اهڙيءَ ريت اسان لاءِ سڃاڻڻ جو هڪ
امڪان پيدا ٿي پيو تہ ڪهڙا جدا هجي وارا اکر ۽ ڪهڙا صحيح
معنيٰ ۾ لفظ آهن.

موهن جي دڙي ۽ هڙاپا جي ٻولي هڪ ۽ ساڳي ڏيکاري وئي
آهي. سامهون رکيل مواد وسيلي ڪنهن ٻوليءَ جي ٻڪ ڪانہ ٿي
ٿئي تہ اها ڪهڙي هئي. پر ڏسڻ ۾ ائين اچي ٿو تہ اها هڪ
رُڪني mono syllabic ٻولي هئي. اهو معلوم ڪونہ ٿو ٿئي تہ اها
ٻولي ڦرهين تي لکيل قديم ايلمي زبان آهي يا نہ. پوئين زبان جي ناتي
سان اهو بہ امڪان آهي تہ علامتي نشانين جي مچلي کي سڃاڻي
وٺون تہ اهو ”اسم خاص آهي“. اهڙيءَ ريت سنڌ سپيتا جي مهرن
۾ گهٽيون تحريرون اهڙيون آهن، جيڪي نالا معلوم ٿين ٿيون. ڪي
علامتي نشانيون اهڙيون بہ آهن جيڪي مٿين ٻنهي ٻولين ۾ هڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جهڙيون ڏسجن ٿيون، پر سندن سلسلو مختلف آهي. جيڪڏهن اها حقيقت آهي تہ پوءِ ٻنهي ٻولين ۾ نالا، هڪ جهڙيٰ لکت ۾ موجود ڪونہ هوندا ۽ پوءِ اها اڻ ٿيڻي ڳالهہ بڻجي پوندي تہ ٻنهي ٻولين جو پاڻ ۾ ڪو ويجهو لاڳاپو آهي.

قبرصي Cypriatic لکت ۾ ڪي اهڙيون بہ علامتي نشانيون آهن، جيڪي سنڌو- لکت جي علامتي نشانين سان هڪ جهڙائي رکن ٿيون. پر سنڌو- لکت جي علامتي نشانين جو صوتي مُلهہ، جيڪو برهمي ۽ سامي ٻولين جي لکت جي ناتي سان معلوم ٿيو آهي تہ اهو قبرصي لکت جي علامتي نشانين جي ملهہ سان ميل ڪونہ ٿو کائي. جيڪڏهن ڪو سبنڌ رهيو آهي تہ اهو فقط سنڌو- لکت جي صوتي- لکت Phonetie Script بڻجڻ کان اڳ ٿيو هوندو.

هن لکت کي ساڄي کان کاٻي پاسي پڙهي سگهجي ٿو. پر ڪڏهن کاٻي کان ساڄي ۽ ڪڏهن وري اهڙي لکت بہ ملي آهي جيڪا هڪ پاسي ساڄي کان کاٻي طرف ۽ ٻئي پاسي کاٻي کان ساڄي طرف لکيل آهي. پوئين مثال ۾ علامتي نشانيون ڪڏهن ابتيون لکيل بہ ڏسجن ٿيون. پر اهو طريقو عام نظر ڪونہ ٿو اچي. اسان کي پڪ آهي تہ هن لکت جي اهميت تي ابتين علامتي نشانين جو ڪوبہ اثر ڪونہ ٿو پوي. اهڙي لکت جانورن جي اڪريل شڪلين جي ٻئي پاسي ڏسڻ ۾ اچي ٿي، جهڙي ريت اسان کي قبرصي ٻوليءَ جي لکت ۾ نظر اچي ٿو. پر اڪريل انساني شڪلين جو منهن، لکت جي علامتي نشانين ڏانهن آهي.

خاص بيهڪ جي ناتي سان اهو ممڪن ٿي پيو آهي تہ انهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

علامتي نشانين جي اهميت جو تعين ڪريون چاڪاڻ تہ انهن علامتي نشانين ۾ اسان کي قاعدو، ضابطو ۽ پابندي ڏسڻ ۾ اچي ٿي. خاص طور تي:

(الف) لکت ۾ عددي نشانيون Numeral signs ڏسجن ٿيون.

(ب) توصيفي پڇاڙيون Ordinal Suffis موجود آهن.

(ٻ) "ٻانهي" Slave لاءِ ڪتب آيل لفظ ۽ ان جي قطعي پڇاڙي.

(ٿ) اسم مفعول يا اسم جون پڇاڙيونAbladine Suffixs

(ٽ) "ٻانهي" Slave يا ان ڏانهن اشارو ڪندڙ لفظ موجود ڏسڻ ۾ اچي ٿو.

(ٺ) اسم جي ظرفي حالت جون پڇاڙيونdative Suffixs

(ڦ) "پٽ" جي لاءِ ڪم ايندڙ لفظ.

سکن تي بہ اهي ساڳيا نالا آهن، جيڪي مهرن، ميجتا يا باس جي ٽڪين ۽ رسيدن تي ڏسڻ ۾ اچن ٿا. پر جئين اسان کي مهرن ۽ باس وارين ٽڪين تي منسوب ڪرڻ واري تمهيدي لکت ملي ٿي، تئين انهن تي ڪانہ ٿي ڏسجي. ٻيو تہ هنن تي اسم مفعول يا اسم جون پڇاڙيون ڪونہ ٿيون ڏسجن جهڙيءَ ريت، مهرن رسيدن ۽ باس جي ٽڪين تي عام جام نظر اچن ٿيون.

ڪتاب کي هنن ڀاڱن ۾ ونڊيو ورڇيو ويو آهي:

(١) مهاڳIntroduction (٢) علامتي نشانين جي فهرست جو وچور Descriptive Catalague(٣) عجائب گهر مان مليل لکت جي فهرست Museum catalague(۴) لکت جو طرف-Direction of writing (۵) ٻين لکتن سان لاڳاپو (٦) علامتي نشانين جي چنڊڇاڻ

(٧) نشانين جي پنوترِي سان گڏ علامتي نشانين جي جدول (٨) پروٿو- انڊين لکت جي تقابلي جدول ۽ گڏيل علامتي نشانيون. (٩) ضميمو جنهن ۾ سُميري زبان جي چندچاڻ ڪئي وئي آهي تہ جئين ان جي تصويري تحرير جي اهميت جي ڇڳيءَ ريت تشريح ڪري سگهجي ۽ ان کي پروٿو- انڊين (سنڌو لکت) سان ڀيٽائي سگهجي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اختصارن جي فهرست

اي- ايس. آءِ. اي. آر :A. S. I. A. R: آرڪيالاجيڪل سروي آف انڊيا جي اينيوئل رپورٽ.

س. اي. آر. :C. A. R: ڪننگهام، آرڪيالاجيڪل سروي آف انڊيا، رپورٽس.

سي. ايڇ. آءِ.C.H.I. : ڪئمبرج هسٽري آف انڊيا.

ڊي. سي. سي. او: ڊيلاپورٽي ميوسي ڊيو لووِي ڪئٽالاگ ڊيس سئلينڊرس اورينٽاڪس Delaporte Musee du louvre, catalogue des cylindres orientaux.

ڊيل. اين پرسي: ڊيليگيشن اين پرسي ميمارس Diligatun en perse Memoires

ايڇ: هڙاپا

آءِ: انٽروڊڪشن ٽـ دي پريزنٽ واليوم: معنيٰ موجوده ڪتاب جو مهاڳ جي. آر. اي. ايس. :J. R. A. S.: جرنل آف دي رايل ايشياٽِڪ سوسائٽي

ايل: ليفٽ معنيٰ کاٻو

ايم: موهن جو دڙو

پي: سرٽن آن پبلشڊ فوٽو گرافس آف امپريشنسِ فرام پروٽو انڊين سيلسِ.

آر. اي: رِيويو ڊي آسيريولاجي Revue d, Assyriology

آر: رائيٽ معنيٰ ساڄو

اِي. جي: اِيجپشن گرامر

تعارف

هن ڪتاب ۾ جنهن لکت بابت پنهنجن خيالن جو اظهار ڪيو ويو آهي، تنهن جي باري ۾ يورپ جي مستشرقين کي ڄاڻ اڌ صدي کن اڳ پئي هئي يا ٿي سگهي ٿو ان کان به اڳ پئي هجي. اهڙي قسم جي معلومات تيستائين ڪانه ملي جيستائين هندستان سرڪار جي قديم آثارن واري کاتي، سنڌو- سڀيتا جي پراڻن شهرن موهن جي دڙي ۽ هڙاپا جي باضابطہ کوٽائي ۽ کوجنا نہ ڪرائي، جتان لکتن جا ڪئين نمونا هٿ آيا. توڙي جو اڄ اسان وٽ مذڪوره لکت جي نمونن جو وڏو انگ آهي، پر پوءِ بہ متن مختصر ۽ تمام ٿورو آهي جيڪو مهرن جي اڪريل لکت تائين محدود آهي. اهڙو پٿر سر يا ڪو ڪتبو ڪونہ مليو آهي، جنهن تي هيءَ لکت اڪريل حالت ۾ ملي هجي (١) ان هوندي بہ اسان سمجهون ٿا تہ لکت جا مختلف نمونا جيڪي اسان وٽ محفوظ آهن، سي مختلف ڪتابن ۾ موجود لکت کي پيٽائي ڏسي ۽ علامتي نشانين جي درجہ بندي ڪري، هن لکت جي ماهيت ۽ مزاج بابت ڪي رايا ۽ انومان قائم ڪري سگهجن ٿا. پليٽ نمبر ١ کان XXXVII ۾ اهي اڪريل لکتون آهن، جيڪي فبروري ١٩٢٧ع تائين لڌيون آهن. مذڪوره پليٽون، موهن جي دڙي ۽ هڙاپا جي عجائب گهرن طرفان لکيل فهرستن تان مارچ ۽ اپريل ١٩٢٧ع ۾ اتاريون ويون آهن. هيٺ ڏنل پليٽن کان سواءِ بيون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لکت جون سيئي پليٽون اهي آهن جيڪي اسان اتاريون هيون، جن جو بيان مٿي پڻ ڪيو ويو آهي. باقي هيٺ بيان ڪيل پليٽون ۽ لکت ڪنهن ٻئي هنڌ به موجود آهي (٢).

1. 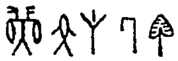 R.A. Vol. 22, page 99.

2. J.R.A.S. 1925, Pl. X, p. 698.

3. 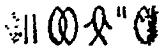 C.A.R. Vol. V, Pl. XXXIII, and J.R.A.S. 1912, pp. 699, 700.

4. J.R.A.S. 1912, pp. 699, 700.

5. " " " " "

6. C.H.I. Vol. I, Pl. XI.

7. " " " " "

8. R.A. Vol. 22, p. 56.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

9. 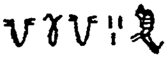 [1] D.C.C.C. Vol. I, Pl. 2, No. 8b.

10. 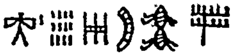 D.C.C.C. Pl. 25, No. 15.
Del. en Perse, Vol. II, p. 129.

11. 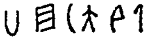 Not yet published.[1]

12. 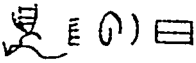 A.S.I.A.R. 1923-1924, Pl. XIV.[2]

13. " " " Pl. XIX.

14. 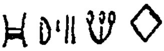 "The Times", Feb. 23th 1926.

15. The Illustrated London News,
Oct. 4th, 1924.[3]

16. 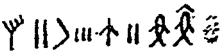 " " " "

17. 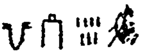 " " " "

18. 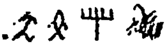 " " " ".

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

19. 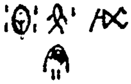 The Illustrated London News, Oct. 4th, 1924.

20. " " " "

21. 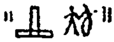 " " " "

22. " " " "

23. " " " "

24. 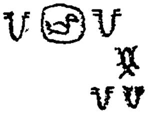 " " " "

25. The Illustrated London News 4-10-24.[1]

26. " " " " "

27. 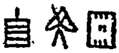 " " " " "

28. " " " " "

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

29. " " " " "

30. The Illustrated London News, Oct. 4th, 1924.

31. 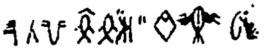 The Illustrated London News, 6-3-26.

32. 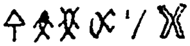 " " " "

33. " " " "

34. 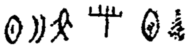 " " " "

35. 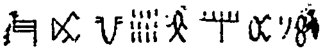 " " " "

36. " " " "

37. " " " "

38. " " " "

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

موهن جي دڙي ۽ هڙاپا جي لکت کي تورو بہ پرکي ڏسنداسين تہ اسان کي خبر پئجي ويندي تہ اها لکت هڪ منفرد حيثيت جي مالڪ آهي. هيءَ نہ سميري ۽ نہ وري ڪنهن ٻيءَ لکت سان ڪو لاڳاپو رکي ٿي، توڙي جو ڪيترين ئي لکتن سان سندس هڪ جهڙائي ڏسڻ ۾ اچي ٿي. انهن مان ڪي اهڙيون آهن جن تي ويچاري ٻہ سگهجي ٿو، چاڪاڻ تہ سندن سياءُ تصويري تحرير جهڙو آهي. هڪ جهڙي تصويرن جي سامهون لکت جون منجهن اهڙيون تہ هڪجهڙايون آهن، جو انهن ڪان لنوائي بہ ڪونہ ٿو سگهجي. جيڪڏهن انهن علامتي نشانين کي باريڪ بينيءَ سان جاچي ڏسبو تہ مختلف ڪتابن ۾ درج تيل عام نشانيون نظر اينديون، پر بلڪل جدا آهن. 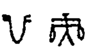 .

ساڳئي وقت هن موضوع جي جاچ جي ناتي سان هن انومان کي خارج از امڪان سمجهڻ ابهرائي ٿيندي تہ هنن لکتن جو ڪنهن هڪ ڦريءَ سان تعلق نہ آهي. امڪان آهي تہ سنڌو لکت، يا ٻي اهڙيءَ تصويري تحرير جو قديم ابو ڏاڏو هڪ هجي. اسان کي تہ تصويري تحريرن، ويندي سميري لکت تائين، جاچ تمام گهٽ آهي. هاڻي اچو تہ انهن حالتن ۽ ويچارن تي سوچيون، جيڪي هن لکت تي جاچڻ پرکڻ وقت اسان کي ڌيان ۾ رکڻا آهن.

نسل:Race: هن ڳالهہ جو تہ ڪو امڪان ئي ڪونہ آهي تہ هن لکت جا اصلي ۽ پهريان سرجڻهار ڪي آريا هئا. چاڪاڻ تہ ڪن حقيقتن جي آڌار تي چيو ويندو آهي تہ هي نسل هندستان ۾، ١٢٠٠ ق. م. کان اڳ ڪونہ پهتو آهي. پر ٻئي پاسي مستر مئڪي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي ڏنل ثابتين مطابق هيءَ لکت هن دور کان گهڻو اڳ موجود هئي جيڪا هن ڪِش Kish مان لڌي هئي . امڪان آهي تہ آرين جي هندستان ۾ داخل ٿيڻ کان اڳ سنڌو ماٿريءَ ۾ اڳئي دراوڙ موجود هئا جن هن ماٿريءَ کي آباد ڪيو هو. ان نسل جي ڦريءَ مان بروهي قبيلو آهي، جيڪو پاڙيسري علائقن ۾ اجا بہ موجود آهي. پر هن ڳالهہ جي پڪ بہ ڪانہ آهي ۽ نہ وري اهڙن امڪانن کي رد بہ ڪري سگهجي ٿو تہ موهن جي دڙي ۽ هڙاپا ۾ وسندڙ ماڻهو درياهن يا سمنڊ رستي هاڪاري اتي رسيا هجن.

اڄ ڪلهہ تہ اهو هڪ فطري لاڙو ٿي پيو آهي تہ سمير ۽ ايلم جي هڪ جهڙائي رکندڙ لکتن ۾ ڪنهن نہ ڪنهن تعلق ڳولڻ جي ڪوشش ڪئي وڃي ٿي. ساڳي ريت هندستان جي موجوده لکتن ۾ بہ ڪنهن سبنڌ لهڻ جا جتن ڪيا تا وڃن. هن نقطہ نگاهہ کان نہ رڳو بروهي ٻولي اهميت رکي ٿي، پر هرات مان ميخي Cuneiform قسم جي هڪ لکت ملي آهي، جنهن جو تعلق بہ ڪنهن قديم ٻوليءَ سان آهي. هن مان هيءَ ڳالهہ ظاهر آهي تہ سمير ۽ هرات (۹) مان لڌل مهر جي لکت ۾ هڪ جهڙائي ۽ ٻئي پاسي هندستان جي موجوده اڻ- آريائي ٻولين ۾ بہ سبنڌ موجود آهي تہ پوءِ هن حقيقت ۾ ڪنهن شڪ جي گنجايش ڪانہ ٿي رهي تہ هندستان، سميري ۽ ايلم جي وچ ۾ هڪ گهاٽو لاڳاپو موجود هو. تنهن ڪري امڪان آهي تہ اسان وٽ موجود لکت واري ٻوليءَ جا ڪي اهڃاڻ ملي پون. پر اهڙو ڪجهہ ثبوت اجا تائين ڪونہ مليو آهي.

ان سان گڏ منڊا Munda ٻوليءَ جون جيڪي خوبيون ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

خاصيتون آهن، تن کي ڏسي، هن کي اهميت نہ ڏيڻ بہ صحيح ڪونہ ٿيندو. هيءَ حقيقت تاريخ سان اختلاف راءِ ڪانہ ٿي رکي تہ ٻمنڊا ٻولي ڳالهائيندڙ ماڻهو، دراوڙي نسل جي ماڻهن کان وڌيڪ قديم آهن ۽ سنڌ ابن ڏاڏن اچ ڪان پنج، هزار سال اڳ هڪ سڀيتا جي شروعات ڪئي هئي.

پر بدقسمتي جي ڳالهہ اها آهي تہ قديم ماڳن جي کوٽاين ۽ کوجنائن مان علم الانسان جي نقطہ نگاہ کان سنڌ اهڃاڻ تمام گهٽ مليا آهن. ٿورا ڪي هڏاوان پڃرا لڌا آهن، پر انهن جي حالت کي ڏسي چئي سگهجي ٿو تہ ڪنهن وچين دور ۾ ڌاڙيلن هٿان تہ نہ ماريا ويا آهن؟ هتي هاڻي هڪ ٻيو سوال بہ اٿي ٿو تہ ڇا علم الانسان جي ماهرن بلوچستان جي بروهي علائقن جي مختلف نسلن جي ماڻهن کي جاچي پرکي ڏٺو آهي يا نہ.

گهڻو امڪان هن ڳالهہ جو آهي تہ جن ماڻهن جي لکت اسان جي سامهون آهي، سي ساموندي سفر جا ڪوڏيا هئا ۽ هندستان سان سنڌن ڪوبہ تعلق ڪونہ هو. اهي سنڌوءَ ۽ ان جي ڀرتي ڪندڙ درياهن سان ٻيڙين هاڪاري اچي پهتا هئا. اعتراض ڪرڻ واري لاءِ اسان وٽ هيءُ جواب آهي تہ سنڌو سڀيتا جا سڀيئي ماڳ جهاز راني‌ءَ لائق درياهن جي اوسي پاسي آهن. سنڌن لکت ۾ مڇيءَ جي علامتي نشاني بہ موجود آهي. هو پاڻ سان اهڙو مسالو کڻي آيا، جنهن سان هن موهن جي دڙي وارو وهنجڻ جو تلاءُ جوڙي راس ڪيو. ڪيئين اهڙيون مهرون بہ هٿ لڳيون آهن، جن وسيلي تجارتي سامان سيل-مهر ڪيو ويندو هو. اهڙي قسم جون مهرون (نمبر۸) مستر وي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شيل V. Scheil کي بہ هٿ آيون، جن تي اهڙي تجارتي مال جا
تانذورا اچا بہ چنبڙيل هئا، جنهن مٿان هٽي سيل- مُهر ڪيو ويو هو.
اهڙيون مهرون موهن جي دڙي ۽ هڙاپا واري لاڙ ۾ موجود ڪوٺہ
آهن، جنهن مان معلوم ٿئي ٿو تہ موهن جو دڙو ان زماني ۾ وڏو
تجارتي مرڪز eriposium هو.

بي اهم ڳالهہ اها آهي تہ سيئي گهر ننڍا ۽ هڪ جهڙا آهن.
اهڙي ڪابہ جڳهہ ڪانہ لڌي آهي، جنهن لاءِ چئي سگهجي تہ ڪو
شاهي محلات آهي. هن نُڪتي مان سمجهہ ۾ ائين اچي ٿو تہ اهو
هڪ تجارتي ۽ جمهوري سماج هو، جتي ڪنهن راجا جو راڄ ڪونہ
هو. ڇا اهي ماڻهو مشرق جا فينقي Phoenecians هئا؟ اهو وقت پري
ڪونہ آهي جڏهن ماڻهو سڪي ويل بحر اوقيانوس جي ڏند ڪٿائي
ڪهاڻيءَ تي ويساهہ ڪرڻ شروع ڪندا، جيڪو موجوده بحر
اوقيانوس بدزان بحرالڪاهل ۽ ايسٽرن آءِ لئينڊ جي اوسي پاسي
ڪاٽي هو ۽ اچرج جهڙي اها ڳالهہ هڪ سچائي تہ ڪانہ آهي تہ
پٿر واري پوئين دور واري سيپيٽا ۽ پٿر جي پوئين دور واري لکت هن
ماڳ وٽان سرجي اولهہ ۽ اوير ڏس تي پکڙجي وئي، جيڪا وچ
آميريڪا Central America واريءَ ۽ سنڌ- سُميري لکت جو ڏاڏو
آدم هجي. پر هن حقيقت جي ضرور پڪ آهي تہ قديم دور ۾ اچ
وڃ ۽ لاڳاپو رابطو اڄ جي زماني کان تمام گهڻو هو. اسان ڏسون ٿا
تہ صورTyre جي جنگي جهازن جي جاءِ ايٿنس جي بادباني بيڙين
اچي والاري هئي ۽ اهو سلسلو نارٿ مين Northmen يعني اتر وارن
ماڻهن تائين هلندو آيو. اها ترقيءَ جي نہ پر تنزل جي علامت هئي.
فينيقي نسل کان ڳالهہ ڪجهہ مختلف هئي. هيءَ ڳالهہ بہ ڌيان ڏيڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جوڳي آهي تہ نيرڪوس Nearcus بهادريءَ سان ساموندي سفر فقط ان مقصد سان ڪيو هو تہ موهن جي دڙي جا پيڙائت اتان جو تجارتي مال ڪٽي ڪهڙي تجارتي ماگ تائين پهچائيندا هئا. اها هڪ ڪري سچائي آهي تہ موهن جي دڙي جا پيڙائت، سنڌوءَ کان فرات تائين هاڪارڻ ڪان گهٽو وقت اڳ ساموندي سفر جا هيراڪ هئا (١٠). مان اوهان کي مُهر نمبر ١٣, a, b, c, d (٢٨ ∆) جيڪا ايمر. ڊيلا پورٽي ميوسي ڊي لوروي، ڪئليندر ايٽ ڪيچيٽي اورينٽاڪس جي پليٽ ٥٩ ۾ ڏني آهي، جنهن جي شڪل تڪندي آهي. ساڳيءَ ماپ واري مهر نمبر ٦٢ - ٨٣ - XXX (P) هڙاپا مان بہ ملي آهي. چاڪ- پٿر جي تهيل مهر جي پاسي ١٦B کي هن (ڏسو جدول LXXI خانو يا گهري IV) علامتي نشاني سان پيٿائي سگهجي ٿو جيڪا قديم سنڌو- لکت ۾ موجود آهي.

دور: مسٽر مئڪي جهڙيون مهرون لڌيون آهن، هوبهو تهڙيون ڪيتريون ئي مهرون موهن جي دڙي ۽ هڙاپا جي مختلف تهن تان لڌيون آهن. هڪ چورس ماپ جي مهر آهي، مٿس هڪ سڱي ڏاند جي هڪ رُخي تصوير اڪريل آهي. مُنهن ساڄي طرف اٿس. هيءَ علامتي نشاني اڳين پيرن وٽ ڏسڻ ۾ اچي ٿي. ان مهر جي مٿئين پاسي سامهون، ليٽيل سنوت ۾ ڪا لکت ڏسجي ٿي. (١١) هن قسم جون مهرون موهن جي دڙي ۽ هڙاپا مان گهٽيون لڌيون آهن. عراق Mesopotamia مان سنڌو ماٿريءَ جي هيءَ هڪ اڪيلي لاڌِ آهي، جنهن بابت ڪنهن لڳ يڳ دور جو يقين ڪري سگهجي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿو. پر ان سان گڏ شرط اهو آهي تہ مسٽر وولي Woolley جيڪا سنڌ جي ٺهيل مهر لڌي، سا واقعي سنڌ جي آهي ۽ لکت خط ميخي Cuneiforn ۾ اٿس. هن مهر کي آشور جي برٽش ميوزم ۾ نمائش واسطي ٿوري وقت لاءِ رکيو ويو هو. معلوم ٿيو تہ هن جو دور ٽي هزار سال قبل مسيح آهي. ڪِش مان هٿ آيل مهر ٢٠٠٠ ق. م کان وڌيڪ پراڻي ڪانہ آهي. اهڙيون ثابتيون موجود آهن جن جي آڌار تي چئي سگهجي ٿو تہ سنڌ ۽ ميسوپوٽاميا جي وچ ۾ اچ وڃ جو لاڳاپو هو.(١٢) پر اهي ثابتيون گهٽيون سگهاريون ڪونہ آهن، جيڪي اسان کي ڪنڊرن جي تهن جي مختلف دورن بابت ڪا پڪ ڏياري سگهن. ڪاري سنگ مرمر جون ٺهيل ڪي چورس شڪل جون مهرون لڌيون آهن، جيڪي ميسوپوٽاميا مان لڌل مهرن جهڙيون آهن، جن جو تعلق نهايت قديم دور سان آهي. انهن مان ڪن تي تحرير نظر ڪانہ ٿي اچي، تنهن ڪري انهن کي هنن پليٽن ۾ شامل ڪونہ ڪيو ويو آهي. پر عام رواجي همچورس مهرون، جن تي لکت آهي، سي موهن جي دڙي ۽ هڙاپا ۾ گهٽيون لڌيون آهن ۽ ميسوپوٽاميا مان لڌل قديم دور جي مهرن کان شڪل صورت ۾ الڳ آهن، اهي جنهن شيءِ مان ٺهيل آهن، سا بہ هنن کان نرالي آهي ۽ مهر جي پٺئين پاسي reverse تي هڪ گول نشان ڏنل آهي. سمير ۽ ايلم جي قديم مهرن بابت هڪ قياس آهي تہ اهي چوٿين سهس سان تعلق رکن ٿيون. ڪِش مان لڌل مهر جنهن تي گول نشان ڏنل آهي، تنهن کي ٽين سهس قبل مسيح جي پڇاڙي يا ٻي سهس قبل مسيح جي اڳياڙيءَ سان منسوب ڪري سگهجي ٿو. هن امڪان کي رد نہ ٿو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪري سگهجي ته اهو سلسلو پوئين دور تائين به هلندو آيو هجي.

متيءَ جون ٺهيل به ڪجهه شيون پيون آهن، جيڪي شڪل ۾ گول ۽ ٽراڪٽريون ڏسڻ ۾ ٿيون اچن. ڪن تي پٺي جا نشان به آهن. سندن بيهڪ فنيقي همچورس Tesserae جهڙي آهي، جيڪي تازو ڪوٺائي ڪندي هٿ لڳيون. سمجهه ۾ ائين اچي ٿو ته سندن تعلق ڪنهن پوئين دور سان آهي. ساڳي شڪل صورت واريون شيون سوس Susa مان لڌيون آهن، جن کي لووري Louvri جي "سالي ڊائيٽ ڊي مستبا" Salla dite de Mastaba ۾ ڏسي سگهجي ٿو. پوئين دور سان لاڳاپيل هڪ ٻي به شيءِ آهي، جيڪو چانديءَ جي ڏٽيءَ جو ٽڪرو آهي. ڏسو پليٽ xxvii (نمبر ٥١٨) جيڪڏهن ان تي گڏيل قسم جي مرڪب ۾ ميخي تحرير آهي ته اها پوئين دور سان واسطو رکندڙ بابل مان درآمد ٿي آهي. اسان وٽ اهو مواد موجود آهي، جنهن جي آڌار تي اسان هن لڪت جو دور مقرر ڪري سگهون ٿا.

هن مان ظاهر ٿئي ٿو ته اسان دور جي مٿين ۽ هيٺين حد مقرر ڪانه ڪئي آهي. ممڪن آهي ته دور جي هيٺين حد ٻڌ ڪان اڳ وارو دور هجي، جاڪاڻ ته ٽين صدي قبل مسيح جو اسٽوپا موهن جي دڙي جي ڊٺل قلعي مٿان تعمير ٿيل ڏسجي ٿو. موهن جي دڙي جي کوٽائيءَ مان ڪو لاش وغيره ڪونه مليو آهي، تنهن مان سمجهجي ٿو ته ايران جي قبضي کان اڳ هن شهر کي خالي ڪيو ويو هو. دور جي مٿينءَ حد کي ٩٠٠٠ ق. م کان به وڌيڪ سمجهي سگهجي ٿو. ڌرتيءَ هيٺان پڪا گهر لڌا ويا آهن، جيڪي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گهٽي گهرائي ۾ هيٺ هئا. ائين سمجهہ ۾ اچي ٿو تہ اها تعمير مختلف دورن ۾ لڳاتار ٿيندي رهي آهي. موهن جي دڙي مان اهو بہ انڪشاف ٿيو آهي تہ سنڌو- سڀيتا هڪ وڏي عهد تي مشتمل پنهنجو وارو وڃايو آهي. اها بہ هڪ حقيقت آهي تہ هن سڄي دور ۾ هن جي لکت ۾ تمام گهٽي ڦير گهير آئي آهي. جڏهن اسان جي سامهون مصر جي لکت جي تاريخ اچي ٿي تہ اسان کي هي ڳالهيون ڏسي اچرج ڪونہ ٿو لڳي. ميسوپوٽامين جي ميخي تحرير ۾ تکڙيون تبديليون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون، تنهن جو ڪجهہ سبب اهو آهي تہ مٽيءَ جي ڦرهين تي لکڻ جي نئين ايجاد ڪئي وئي هئي. ٻيو سبب ڌارين جي والار هئي، جنهن ڪري ڏيهي ماڻهن ۾ مذهبي ۽ قومي يڪانگي ڪاهي پئي هئي ۽ لکت جي تصويري تحرير جي مُلهہ (۱۳) Values کي بچائي ڪونہ سگهيا. پر سنڌو ماٿريءَ ۾ ناڪاري ثابتيون صاف چٽيون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. چاڪاڻ تہ هتي مٽيءَ جي ڦرهي مقبول عام ڪانہ ٿي سگهي. ان کان علاوه اهڙيون ڪيون ثابتيون موجود آهن، جن جي آڌار تي چئي سگهجي ٿو تہ ڌارين هلان ڪانہ ڪئي هئي. معلوم ٿئي ٿو تہ موهن جي دڙي جي شهرن کي جيڪي هڪ لڙهہ ۾ آڏيل هئا، باه ڏئي ساڙيو بہ ڪونہ ويو هو.

ٻولي: مان سمجهان ٿو تہ پروفيسر لئنگڊن پنهنجي راءِ ۾ سچو ۽ کرو آهي تہ برهمي لکت (۱۴) سنڌو- لکت تان ورتل آهي ۽ وقت گذرڻ کان پوءِ موهن جي دڙي (۱۵) جي علامتي نشانين صوتي ملهہ ماڻي ورتو. مذڪوره علامتي نشانيون هندن اڌاريون ورتيون. هن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڳالهہ جو بہ امڪان آهي تہ اهي علامتي نشانيون هتي قديم نسل جي ماڻهن وٽان هندن ڪي مليون هجن. مان هڪ اهم حقيقت ڏانهن اشارو ڪري رهيو آهيان، تہ سنڌو ماترڪيءَ جا ماڻهو سنسڪرت ٻولي ڪونہ ڳالهائيندا هئا. اها ڳالهہ تہ ان ڪان بہ وڌيڪ غلط آهي تہ فينيقي Phoenician يوناني زبان ڳالهائيندا هئا. امڪان اهو بہ آهي تہ موهن جي دڙي جا ماڻهو بروهي نسل جا ابا ڏاڏا هجن، جنهن جو اشارو اڳي بہ ڏئي آيو آهيان.

سيپيتا: سنڌو ماتريءَ جي ماڻهن جي سيپيتا پنهنجي سهيوڳي سمير ۽ بابل جي سيپيتا جهڙي هئي. سرن تقڻ ۽ پچائڻ جو فن نهايت اوچو ۽ اعليٰ هو.(١٦) گندي پاڻيءَ جي نيڪال لاءِ جيڪي هنن ڪسيون جوڙيون، ڪمال اهو آهي تہ اهي اڄ سوڌو سمن ئي ڪونہ ٿيون. زمين جي متاچري وارو پاڻي ٻاهر ڪڍڻ جو طريقو اسان کي ٻڌائي ٿو تہ ڪنهن سمي مُنداڻتا مينهن بہ ڏاڍا وسندا هئا. شايد موهن جي دڙي واري علائقي ۾ چوماسو چؤکو ٿيندو هو. مينهن جو نہ وسڻ ناممڪن بہ ڏسڻ ۾ ڪونہ ٿو اچي. سن ١٩٢٦ع دوران ڪراچيءَ ۾ ٻن ڏينهن جي عرصي ۾ ڏهہ انچ مينهن پيو هو. موجوده دور ۾ عام طور تي ساليانو مينهن ڏهن انچن کان گهٽ پوندو آهي. موهن جي دڙي جي آس پاس آبپاشي نظام جي موجودگي نظر ڪانہ ٿي اچي، جنهن مان اندازو ڪري سگهجي تہ پلر جي پالوٽ ٿيندي هئي. سندن اُڪر ۾ اسان کي هاٿيءَ ۽ گينڊي جون شڪليون تہ ملن ٿيون، پر اُٺ جي تصوير نظر ڪانہ ٿي اچي، تنهن مان بہ سمجهي سگهجي ٿو تہ وڏ ڦڙي جا وسڪارا جام ٿيندا هئا. هتان جا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ماڻهو هوشيار ڪارِيگر هئا ۽ ڌاتوءَ جي ڪم ۽ پٿر کي ٽڪڻ ۾ ماهر هئا. ڪنڀارڪي ڪم جا به استاد ڪاريگر هئا. ٽانون تي سهڻا چٽ چاڙهيندا هئا. انهن چٽن جون ڪي طرزون سنڌ جا ڪنير اڄ سوڌو قائم رکيو پيا اچن.(١٧)

لکڻ جو طريقو: اسان کي جيڪي لکت جا نمونا مليا آهن، سي ٽامي جي ٿالهين ۽ پٿر تي آهن (١٨). ظاهر آهي ته هنن ماڻهن جي لکت کوٽائيءَ مان لڌل سبت سو مهرن ۽ ڪجهه تعويذن تائين محدود ڪانه هوندي. لاڙ ۾ ڪابه ڏگهي لکت موجود ڪانه آهي. سمجهه ۾ اچي ٿو ته سنهي ٿلهي ڪم لاءِ لکت اهڙي شيءِ تي ڪندا هئا، جيڪا جلد ئي ڳري ناس ٿي ويندي هئي. انهن ۾ مٽيءَ مان جوڙيل شيون ڳڻي ڪونه ٿيون سگهجن، جنهن جو اسان اڳئي اندازو ڪري چڪا آهيون. ٿي سگهي ٿو ته لکت واسطي چمڙو ڪتب آڻيندا هجن. هيروڊوٽس Herodotus اسان کي ٻڌائي ٿو ته فينيقي ماڻهو لکڻ لاءِ چمڙو استعمال ڪندا هئا. اهو به امڪان آهي ته موهن جي دڙي جا ماڻهو ڪاغذPapyrus يا ريشم ڪتب آڻيندا هجن. ڪن علامتي نشانين تي رنگ پريل آهي، جيڪو برش (١٩) سان ٽيل ڏسجي ٿو ۽ اهو رنگيل حصو ڪجهه ترچو آهي. هتي هاڻي اسان کي لکت جي طريقي ۾ تبديلي نظر اچي ٿي. ان جو شايد سبب اهو هجي ته جنهن شيءِ تي لکندا هئا، سا ساڳي نه پر نئين هئي. ان جو اڳتي هلي ضرور پتو پوندو ۽ اهو لاڙ جي دورن مقرر ڪرڻ ۾ اسان جي واهر ڪندو. علامتي نشانيون مٿان کان هيٺ اُبي طريقي سان لکيل آهن ۽ ترتيب وري ليٽل سنوت ۾ آهي. جيڪڏهن لکت سان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گڏ جانور آهي تہ ان کي لکت جي بلڪل هيٺان ڏيکاريو ويو آهي ۽ سندس منهن ساڄي طرف موڙيل آهي.(٢٠) اڌ درجن کن اهڙا بہ مثال آهن، جن ۾ جانور جو منهن کاٻي پاسي آهي.(٢١) علامتي نشانين جو وڏو انگ اهڙو آهي جو مختلف صورت ڪري سمجهي سگهجي ٿو، هن جو الف- ب سان ڪو واسطو ڪونہ آهي. جيڪڏهن هيءَ لکت سمير جي لکت جيان تصوري ۽ صوتي لکت جو مرڪب آهي تہ بہ ڪٿت ناهي. هن لکت کي تشريح ۽ توضيح ڪري، وڌيڪ چٽي ڪرڻ لاءِ هڪ اهم نڪتو هيءُ بہ آهي تہ ان جي پڙهڻ جو طرف معلوم ڪيو وڃي. گهڻا ماڻهو سمجهندا هوندا تہ جيئن مصر جي لکت آهي تيئن هيءَ بہ آهي، جيڪا هيٺ ڏنل جانور جي مٿي کان شروع ٿي پيچ وٽ ختم ٿي وڃي ٿي، يعني ساڄي کان کاٻي طرف. هن ڳالهين مان اسان جو ڪجهہ معلوم ڪيو آهي سو هيٺ ڏجي ٿو. ڌيان ڏيڻ جوڳي ڳالهہ هيءَ آهي تہ اسان وٽ جيڪو علامتي نشانين جو انگ آهي، تن ۾ جانورن جو منهن کاٻي طرف آهي.(٢٢) هيءَ لکت بہ ميريوتي Meorite لکت جيان جانورن جي ڪنڌي مٿان نظر اچي ٿي، پر انساني تصويرن جو منهن ساڄي پاسي نظر ٿو اچي(٢٣). اسان جو ٻيو مشاهدو هيءُ آهي تہ جيڪڏهن هيٺ ڏنل جانور جي پرسان ڪا جاءِ بچي پوي ٿي تہ لکت جي ٻي سٽ کاٻي پاسي لکي پوري ڪئي وڃي ٿي. پر جيڪڏهن سٽ کي پوري ڪرڻ لاءِ علامتي نشانيون گهٽ آهن، تہ اها جاءِ ساڄي پاسي کان خالي ڇڏي وئي آهي. اهڙا مثال اسان کي اهڙين لکتن اندر ڏسڻ ۾ ايندا، جن ۾ هڪ سٽ ساڄي ۽ ٻي کاٻي پاسي کان لکي وئي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي. جيڪڏهن ڪا لکت ٻن سٽن ۾ آهي ۽ ٻئي ساڄي پاسي کان شروع ٿين ٿيون ۽ ٻيءَ سٽ جي ساڄي پاسي ڪا خالي جڳهه ڇڏيل آهي، ته اها لکڻهار جي فني روايت آهي. هن جو مطلب آهي ته پوئين سٽ جي پڇاڙي لکت جي پڇاڙي آهي، جهڙيءَ ريت پهرئين سٽ جي شروعات لکت جي شروعات آهي. سمير جي رهاڪن وٽ اها ساڳي روايت هئي. سنڌن لکت ڪاٻي کان ساڄي پڙهي ويندي هئي ۽ پڇاڙيءَ واري سٽ جو ڪاٻو پاسو خالي ڇڏي ڏيندا هئا. ڏسو ڪيوڊيا Cudea جي گول نموني 'A' شيءِ ، ڪالم I نمبر ٨، ١٠ ۽ ١۴. سميري لکت ۾ اهڙا ڪيترائي مثال ملندا.

موهن جي دڙي ۽ هڙاپا جي ٿرڙن (ڪنڊرن) تي وچي کوجنا ڪرڻ ۽ خاص طور تي جن شين تي لکت اڪريل هئي، تن تي ويچارڻ کان پوءِ هيءَ ڳالهه چڱ دماغ ۾ گهر ڪري ويهي رهي آهي، ته سنڌو سڀيتا هڪ آزاد سڀيتا آهي، جنهن تي ڪنهن ٻيءَ سڀيتا جو ڪو اثر ڪونه آهي. خاص طور تي جڏهن اسان کي اهو پتو پوي ٿو ته ميسوپوٽاميا سان هن جو تجارتي لڳ لاڳاپو هو ته اهو يقين ويتر پڪو ٿي وڃي ٿو.

هن سڀيتا جي آزاد حيثيت جي اڪيلي ۽ وڏي ثابتي اها به آهي ته هن وٽ علم هو ۽ لکت جي ڄاڻ هئي. اسان وٽ اهڙيون اڻ سو شيون آهن، جن تي لکت ڏسڻ ۾ اچي ٿي ۽ انهن جي آڌار تي اسان کي ڪنهن دور جو اندازو ڪرڻو آهي. اسان کي مٽيءَ جي ٺرهي، گول نموني جي مٽي اُڀي سِر يا پٿر (٢۴)، مخروطي (موڙيال) طرز يا ڪا گول ڍاٻڙي ڪانه لڌي آهي، جنهن تي لکت تيل هجي. پر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اهڙي سيپيتا بہ نيٺ ختم ٿي وئي. ڪيئن، ڪڏهن ۽ ڇو؟ اڄ اِهو هڪ راز آهي. هتان جي رهاڪن موهن جي دڙي کي امن ۽ آشتيءَ سان ڇڏيو ٿو ڀائنجي. ڇاڪاڻ تہ ڪوتائيءَ مان ماڻهن جون ذاتي قيمتي شيون تمام گهڻ انگ ۾ لڌيون آهن. ٿي سگهي ٿو تہ سنڌو پنهنجو وهڪرو اوچتو بدلائي ڇڏيو هجي. موجوده دور ۾ هيءُ درياه هتان کان چار ميل پري وهي ٿو. ٿي سگهي ٿو تہ اهوئي مکيہ ڪارڻ هجي، پر سڄي علائقي جي خالي ٿي وڃڻ لاءِ بہ تہ اهڙو ڳنڀير ڪارڻ هجڻ کپي. امڪان اهو بہ آهي تہ متان اوسي پاسي پاڻيءَ جي کاٻٽ ۽ ڏڳاهو (اثاث) هجي ۽ ماڻهو لڏپلاڻ ڪري ڪيڏانهن نڪري ويا هجن. پر اهو تہ وسهي ڪونہ ٿو سگهجي، تہ هن سيپيتا پنهنجي جاءِ نشينن تي اثر تہ ڇڏيو هجي. پروفيسر ايس. لئنگڊن ڪوجنا ڪري اهڙين حقيقتن جو انڪشاف ڪيو آهي، تہ هن جو برهمي لکت تي وڏو اثر پيو آهي. سر جان مارشل جو بيان آهي تہ هندن جي ڌرمي علامتي نشانين تي هن سيپيتا جي لکت جو وڏو اثر ڏسجي ٿو. پر ڪرنل واڊيل Col: Waddell جو هيءُ نظريو تہ موهن جي دڙي ۽ هڙاپا جا رهاڪو آريا نسل جا ابا ڏاڏا هئا. مگر موجوده دور تائين اسان کي اهڙيون ثابتيون ڪونہ مليون آهن.

اسان جي سنڌو سيپيتا جي باري ۾ اڻ پوري ڄاڻ آهي. تنهن ڪري اهو ممڪن ئي ڪونہ ٿو ڏسجي تہ هن قديم سنڌو- لکت بابت ڪنهن حتمي نتيجي تي پهچي سگهجي يا ان جي ويجهو اوڏو رسي وڃجي. ڪوجنا ڪرڻ کان پوءِ مان جن امڪاني نتيجن تي پهتو آهيان تن جو انگ هيءُ آهي:

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

(۱) لکت جيڪا اسان وٽ موجود آهي سا مکيہ طور صوتي Phonetic آهي.

(۲) هن لکت جو اصلي بڻ بنياد تصويري ۽ تصوري تحرير آهي.

(۳) ان جي اصليت جي پيڙهہ جو پٿر ۳۰۰۰ ق. م کان گهٽ زمانو اڳ آهي. چاڪاڻ تہ ان قديم زماني واري لکت ۾ گهٽيون علامتي نشانيون ڪنهن پراڻي رسم ۽ رواج ڏانهن اشارو ڪن ٿيون.

(۴) انهن علامتي نشانين جي، سمير ۽ قديم ايلم جي علامتي نشانين سان ويجهائي ڏسجي ٿي. قديم زماني ۾ موهن جي دڙي ۽ سمير جي لکت ۾ وڏيڪ هڪجهڙائي هئي يعني ۳۰۰۰ ق. م کان ۲۰۰۰ ق. م تائين. سمير ۽ موهن جي دڙي جي لکت ۾ ايتري هڪ جهڙائي ڪانہ آهي، جيتري ۳۵۰۰ ق. م موهن جي دڙي ۽ جمدت نصر Jemdet Nasr جي لکتن ۾ هڪ جهڙائي ڏسجي ٿي. سمجهہ ۾ ائين اچي ٿو تہ يا تہ اهي ٻئي لکتون هڪ بڻ بنياد سان لاڳاپو رکن ٿيون، يا هڪ ٻئي کان ورتل آهن. هنن ٻنهي لکتن جو ۴۰۰۰ ق. م کان اڳ واري دور سان تعلق آهي.

(۵) انساني شڪل جهڙيون علامتي نشانيون بلڪل هڪ جهڙيون آهن. (ڏسو جدول- XLIX). پڪ سان چئي سگهجي ٿو تہ اها علامتي نشاني پوري انساني شڪل جو خاڪو آهي ۽ سمير وارن کي ڏسي اها علامتي نشاني ورتي وئي آهي. پر هڪ ڳالهہ جو فرق ضرور آهي تہ سمير وارن وٽ انساني ڊيري يعني مٿي ڳچي ۽ سيني تائين انساني شڪل جهڙي علامتي نشاني هئي، جيڪا هنن مصر وارن وٽان ورتي هئي. پر موهن جي دڙي وارن وٽ پوري انساني

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شڪل جهڙي علامتي نشاني موجود آهي.

(٦) هن علامتي نشانيءَ جو ٻاهريون خاڪو ڪريٽ CRETAN جي علامتي نشانيءَ سان هڪ جهڙائي رکي ٿو. جنهن مان هيءَ ڳالهه ظاهر ٿئي ٿي تہ هيءُ نسل زمين جي وسيع ايراضيءَ تي پکڙيل هو جيڪو تصويري تحرير جو هڪ ئي نمونو ڪتب آڻيندو هو.

(٧) اها حقيقت تہ برهمي، سبائي Sabaean ، قبرص ۽ فينيقي علائقي جي هڪ حصي جي لکت، قديم سنڌو- لکت تان ورتل آهي. پوين ٽنهي علائقن ۾ سنڌو- لکت جو رواج تجارتي اچ وڃ ڪري پيو هو. ان زماني ۾ موهن جي دڙي جا ماڻهو عربي سمنڊ ۽ ڳاڙهي سمنڊ مان هاڪاري ميڊيٽرين سمنڊ ۾ وڃي پهچندا هئا. ان ڳالهہ جو بہ امڪان آهي تہ سنڌ جي ماڻهن کي سئيز جي ڪاريءَ تائين سامونڊي سفر ڪرڻ ۾ چڱ هڪ هٿي حاصل هئي. اهو ڏسي هيرامHiram، حضرت سليمان سان اتحاد ڪيو ۽ ان کان پوءِ فينيقي Phoenician ماڻهن ازيونجيبرEziongeber ۾ وڃي پيير ڪوڙيا هئا.(٢٥)

—

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مُهرن جو وچور

موهن جو دڙو

. نمبر ۱ کان ۲۰ نپيل علامتي نشانيون.(۲٦)

نمبر۱: مٽي جو هڪ پڪل ٽڪرو يا ٺپو آهيَ، جنهن جي وچ تي نپيل نشان ڏسجن ٿا، جن مان معلوم ٿئي ٿو تہ هيءَ پوري مهر آهي. هيءَ پنهنجي قسم جي بهترين شيءِ آهي جيڪا هندستان مان هيل تائين لڌي آهي. هن جهڙي ٻي ميسوپوٽاميا مان لڌي هئي، (ڏسو مهاڳ ۾ ڏنل نمبر ۸). ان لڪت هيٺان جانور جي هڪ پاسي جي تصوير آهي، جنهن جو منهن ساڄي پاسي آهي. سڱ ڏسڻ ۾ هڪ اچي ٿو. سندس منڍيءَ هيٺان گهٽو ڪري هيءَ علامتي نشاني ڏسجي ٿي. موهن جي دڙي ۾ هڙاپا مان مهرن جو ججهو انگ هٿ آيو آهي، جن مان گهڻين جي هڪ پاسي تي جانور جي تصوير آهي ۽ جانور جو منهن ساڄي طرف آهي. جانور جي منڍيءَ هيٺان مٿي بيان ڪيل علامتي نشاني ڏسجي ٿي يا هيءُ ڪو ٻوٽو ڏسڻ ۾ ايندو. معلوم ٿئي ٿو تہ هيءُ جانور ڪو ديوتا آهي ۽ سندس آڏو رکيل علامتي نشاني پيتا، باس يا نذر نياز ڏيڻ جي معنيٰ ڏيکاري ٿي. جيستائين هن لڪت جي معنيٰ جو تعلق آهي تہ امڪان آهي تہ هنن مهرن جو مقصد بہ ساڳيو آهي. جيڪو ميسوپوٽاميا جي گول ۽ اپين شڪل وارين مهرن جو آهي. تنهن ڪري مٿن جيڪا تحرير آهي سابہ ساڳي معنيٰ رکي ٿي. اوهان ڏسندا تہ علامتي نشانين جي فهرست ۾ سندن سلسلو هوبهو ساڳيو آهي. ڏسو مهر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نمبر ايم، ٧٠، ٢٣٢، ٢٣٤ کان ٢٦٢، ٢٦٤ کان ٢٦٤ ۽ ٤٧٧.

نمبر ٢ ۽ ٣: مٽيءَ جون ڦرهيون جيڪي شڪل ۾ چؤڪنڊيون ۽ ٽراڪڙيون آهن، جن جي تحرير سان ڪا تصوير شامل ڪانہ آهي.

نمبر ٤: مٽيءَ جو هڪ ٽڪرو آهي. شڪل صورت بٽڻ يا بيڙي جهڙي اٿس. ان جي اڌ گول تي لِکت ڏسجي ٿي ۽ هيٺان ڏاند جي تصوير آهي(٢٧). ٻہ سگ اٿس جيڪي چٽيءَ ريت ڏسي ٿا سگهجن. سنڌس پيرن وٽ هيءَ ـــ علامتي نشاني آهي. پٺئين پاسي واري اڌ گول ۾ لکت جي هيٺان گينڊي جي تصوير ٿي ڏسجي (؟)

نمبر٥: مٽيءَ جي مهر- شڪل ۾ ٽراڪڙي. تصوير وغيره ڪانہ اٿس. پٺيون پاسو گولي Convex طرز تي ڏسجي ٿو.

نمبر٦: مٽيءَ جي هڪ ننڍي ۽ سنهي ڦرهي آهي. مٿس سَنجهت واري decorative طرز نظر اچي ٿي.

نمبر٧: مٽيءَ جي هڪ سنهي ڦرهي آهي.

نمبر٨: مٽي جي ٽن پاسن سان هڪ ننڍي مارنگ جهڙي شيءِ جنهن جي شڪل پرزم جهڙي آهي. اهڙيون شيون هڙاپا مان ٻہ جام مليون آهن، (ڏسو ايچ. ٦٢ کان ٨٣، ٨٧ ۽ ٨٨) سنڌس هرهڪ پاسي تي جانور سان گڏ هڪ لکت ڏسجي ٿي، جيڪو ڏاند آهي جنهن جا ٻئي سگ چٽيءَ ريت ڏسي ٿا سگهجن ۽ علامتي نشاني ـــ آڏو رکيل اٿس.

نمبر٩: مٽيءَ جي سنهي ڦرهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نمبر١٠: نِڪر تي چوڪنڊي مهر آهي. هن ماڳن تان، هيءَ پنهنجي قسم جي مهر ملي آهي.

نمبر١١: شڪل ۾ ڊارو يا چڪو، رنگ ڦڪو. چهن ئي پاسن کان ٿپيل نشان. ٽن پاسن کان ٻٽيون ليڪون جيڪي هڪ ٻئي کي گونيءَ ڪنڊ تي ڪپن ٿيون. چوٿين پاسي تي ٻه پور- وچوٽ ليڪون ٿيون ڏسجن. پنجين پاسي تي ڏاند جي تصوير آهي، جنهن مٿان لکت ڊنل آهي. ڇهين پاسي تي هڪ لکت آهي ۽ هيٺان ڏاند جي تصوير آهي.

نمبر١٢: هيءَ مٿين چڪي جهڙو آهي. ٿيون ٻه اهڙو ئي ڊارو يا چڪو لڌو، مٿس لکت پڙهڻ جهڙي ڪانه هئي.

نمبر١٣: مٿيءَ جي ڦرهي. مهڙ تراڪڙو. پٺيون پاسو گوليConvex ورن تي.

نمبر١٤: شڪل گول. مهڙ ۽ پٺيون پاسو تراڪڙو ۽ سئون سڌو نهيل مٿيءَ جي لکت هيٺان ڏاند جي تصوير (؟) پٺئين پاسي ڪا چٽسالي آهي. ٿلهائي اٺ مليميٽر کن ٿيندس. شڪل صورت ۽ ماپ ۾ پامير يا تيسيريا Palmyraean tessera جي قسم جهڙي ڪا شيءِ آهي.

نمبر١٥: مٿيءَ جي ڦرهي مُهڙ واري پاسي تي لکت ۽ جانورن جي تصوير، هن جو مهڙ ۽ پٺي ٻئي هڪ جهڙا آهن. لکت تصوير جي ڪاٻي پاسي آهي. ائين سمجهه ۾ اچي ٿو ته اهو جانور گينڊو آهي.
نمبر١٥ جهڙي آهي.

نمبر١٦: مٿيءَ جي ڦرهي نمبر١٥ جهڙي آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نمبر۱۷: مٽيءَ جي ڦرهي آهي.

نمبر۱۸: پرزمر وانگي مٽيءَ جو ننڍڙو مارنگ. هن جي ٻن پاسن تي اُڀيءَ طرز تي علامتي نشانيون آهن. ٽئين پاسي تي ڏاڍي دلچسپ تصوير آهي (۲۸)، جنهن مان معلوم ٿئي ٿو تہ ڏاند کي هتي احترام جي نظر سان ڏٺو ويندو هو. ان کان سواءِ اسان جي هن علامتي نشاني آهي. ائين لڳي ٿو تہ چڻ ماٿهو کاٻي کان ساڄي طرف گهمي رهيا آهن ۽ ڪين ٻاس يا ٻيٽا وارا ٿانو جهليل آهن. ڏسو علامتي نشانيون خاني واري جدول نمبر- XLIX نمبر ٦٣ ۽ ٦٤. جيڪڏهن ساڄي طرف کان پڙهبو تہ هن جي آخري ماٿهو سان گهٽي هڪ جهڙائي نظر ايندي.

نمبر۱۹: پنئين پاسي ٻن ٻڪرين جي تصوير.

نمبر۲۰: مٽيءَ جي ڦرهي. ساڄي پاسي واري وٿيءَ ۾ ٻڪرن جي جوڙي ڏسجي ٿي. مُنڍي هيٺان هيءَ ٻ علامتي نشاني آهي. پنيون پاسو مهڙ جهڙو اٿس.

مٽيءَ جون ڦرهيون جن تي نيپي سان لڪت ٿيل آهي تن جو انگ ٿورو آهي، جيڪو ارڙهن کن مس ٿيندو. پر مهرن جو انگ ساڍا چار سو کن آهي، جيڪا اهم ڳالهہ آهي.

نمبر۲۱: نڪر جي ٿانون تي ڪُرچ لڪت. هي فن نيپي جي لڪت کان نرالو آهي. اها لڪت هڪ ڦيلهيءَ تي آهي، جنهن جي گولائي هڪ فوٽ ٿيندي. مذڪوره تحرير ڪنهن تکي اوزار سان ڪئي وئي ٿي پائنجي ۽ هيءَ علامتي نشاني ٧٠ اکريل اٿس، جنهن جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اوچائي تي انچ کن ٿيندي. امڪان آهي تہ ٿالهي يا ڦيلهيءَ جي مالڪ جي سجاٿپ جو نشان (؟) آهي.(٢٩)

نمبر ٢٢ ۽ ٢٣: پٿرن تي اڪريل لکت.

ڪاري سنگ مرمر مان ٺهيل هڪ ڪنگڻ يا ڪڙي آهي. ڪنهن تيز اوزار سان مٿس علامتي نشانيون اڪيريون ويون آهن. پٿر تي سڌيءَ لکت جو هي اڪيلو مثال آهي. جيڪو موهن جي دڙي مان مليو آهي (مهرن تي لکت ڪرڻ هڪ جدا فن آهي).

نمبر ٦١ -٢٤: ٽامي تي نقش ٿيل لکت.

هي ٽامي جا ٽڪرا آهن، جيڪي سنها ۽ شڪل ۾ چورڪنڊا ڏسجن ٿا سندن، تولهہ اڌ انچ ماپ عام ۽ معياري آهي. معلوم ائين ٿيندو تہ اهي (سڪا) آهن. جيستائين منهنجي ڄاڻ جو تعلق آهي تہ اهي پنهنجي بناوت ۾ امتُ Unique آهن. هنن جهڙا سڪا دنيا جي ڪنهن بہ ملڪ جي قديم آثارن جي ماڳن تان ڪونہ مليا آهن ۽ موهن جي دڙي ئي سڪن جوڙڻ جي شروعات ڪئي آهي. هنن جي پٺئين پاسي جانورن جون اهڙيون تصويرون آهن، جهڙيون مهرن تي ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. انهن جي ڪاڇي ۽ ڪٿجي وجڻ ڪري مٿن لکت پڙهڻ ۾ ڪجهہ ڏکي لڳي ٿي. حقيقت اها آهي تہ ڪيترين لکتون هڪ جهڙيون آهن، جن مان معلوم ٿئي ٿو تہ اهي ان وقت جي حڪمرانن جا نالا ۽ لقب يا خطاب هوندا ۽ اُن سان گڏ ان جاءِ جو بہ ذڪر هوندو، جتي هنن سڪن کي ڍاليو ۽ ضرب ڪيو ويو هوندو.

هن ڳالهہ جو بہ قطعي امڪان ڪونہ آهي تہ انهن سڪن ۾ سندن ملهہ ۽ تور جو بہ ذڪر هوندو. ڇاڪاڻ تہ اسان کي سڳيءَ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ماپ تور سان ڏاڍيءَ جي سڪن تي مختلف تحريرون ڏسڻ ۾ آيون.
وڌيڪ جاچڻ ۾ پرکڻ کان پوءِ اهو به پتو پيو تہ مذڪوره سڪن واري
لکت مهرن جي لکت جهڙي آهي. حقيقت ۾ اهائي آهي. سڪي
ايم ٤٢ جي لکت، مهر ايم ٤٨١ ۾ سڪي ايم ٥٤ جي لکت، مهر
١٥ ء ١ جهڙي نظر اچي ٿي. ساڳيءَ ريت لکت جا هي سلسلا

۽ آهن، جيڪي سڪن جي لکت جي ڪاٻي پاسي چيڙي
وٽ ڏسڻ ۾ اچن ٿا. جيڪڏهن خانن واريءَ جدول تي نظر
ڪنداسون تہ اها ساڳي لکت، مهر جي لکت جي چيڙي وٽ پڻ
ڏسڻ ۾ ايندي. ٽامي جي سڪن جي شروعات يا ساڄي پاسي کان
هن قسم جي لکت

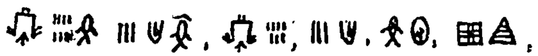

۽ 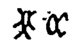 جا سلسلا نظر ايندا جيڪي مهرن جي شروعات ۾
ساڳيءَ لکت جي شڪل ۾ پيا ڏسبا. انهيءَ مان اهو چٽو ٿئي ٿو، تہ
موهن جي دڙي جي سڪن تي جيڪا لکت ڏسڻ ۾ اچي ٿي سا
ساڳي وري مهرن تي بہ اڪريل آهي. اسان ڪي دنيا جي مختلف
ملڪن ۾ مختلف دورن جي مهرن ڏسڻ ۾ پرکڻ جو تجربو آهي. ان
جي آڌار تي چئي سگهجي ٿو تہ سڪن يا مهرن تي اهڙيون لکتون
اسم خاص آهن. ٽامي تي جيڪا ضرب ٿيل لکت ڏسڻ ۾ اچي ٿي،
سا سڪن جاري ڪندڙ حڪمرانن جا نالا ۾ لقب آهن. دل ۾ اهڙو
ٿي ويچار رکي جيڪڏهن اسان سڪي نمبر ايم ٣١ – ٢٤ کي پيهر
چڱي ريت پرکي ڏسنداسين تہ ان تي مٿي بيان ڪيل لکت 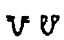

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏسڻ ۾ ايندي(۳۰) جيڪا هن لکت جي هجي مان نڪتي آهي. تنهن ڪري چئي سگهجي ٿو نمبر ۲۴ ۽ نمبر ۳۱ ٻئي هڪ جهڙا آهن. هنن کي نمبر ۳۰ – ۳۱ وانگي به لکي سگهجي ٿو ته، جن جي لکت هنن علامتي نشانين کي ساڄي کان کاٻي پڙهي سگهبو آهي.(۳۱) امڪان آهي ته هيءَ لکت حڪمران جو لقب هجي. آخري علامتي نشاني لفظ جي پڇاڙي آهي، تنهن ڪري اها عام طور اُچارڻ ۾ جڻ ته لڪل نظر ايندي آهي. پهرين علامتي نشاني حتي Hittite علامتي نشاني جهڙي آهي جيڪا ”راجا“ جي معنيٰ ڏيکاريندي آهي ۽ ٻي علامتي نشانيءَ جي معنيٰ ڌرتي يا ملڪ آهي. هيءَ علامتي نشاني حالت اضافي جي پڇاڙي سمجهڻ کپي. تنهن ڪري هن لکت جي معنيٰ ٿيندي ملڪ جو بادشاه.(۳۲)

تامي جي هنن ڪتبل تڪرن مان پيو نتيجو اسان هيءُ ڪڍيو آهي ته هنن تي جيڪا لکت آهي، تنهن جو اڪريل جانورن جي شڪلين سان ڪو واسطو ڪو نه آهي. گهڻو ڪري هنن سيني سڪن جي پنئين پاسي جانور جي شڪل آهي. ڪن حالتن ۾ تصوير ايتري ته جهيڻي آهي، جو ان جي سڃاڻپ ڪجهه ڏکيري لڳي ٿي. پر سڪي نمبر۳۰ تي ته چٽي پٽي هاٿيءَ جي تصوير آهي. سڪي نمبر۳۱ تي بلڪل مختلف تصوير آهي. پر سندن تحريرون ساڳيون آهن. سڪي نمبر ۴۳ تي ڦاڙهي جي تصوير آهي، جنهن جي پيرن وٽ ٽي ٻوٽا يا ٽي وڻ ڏسجن ٿا. سڪي نمبر۴۴ تي سهڙ ڏسجي ٿو. جيتري قدر مان سمجهي سگهيو آهيان ته ٻيون تصويرون ڏاند جون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهن (٣٣). سڪي نمبر ٣٢ ۽ ٣٣ ۾ اٺين ڏسجي ٿو تہ ڇڻ ڏاند پوئتي پيچ ڏانهن ڏسي رهيو آهي. اهڙيءَ ريت چيتي (٣۴) ۽ ٻڪري(٣۵) جي بہ تصوير ڏسجي ٿي. ساڳيءَ ريت مهرن تي بہ جيڪا لکت ڏسجي ٿي، سا جانور جي تصوير سان سهمت نہ آهي.

نمبر ٦٢: مٽيءَ جون پڪل مهرون

موهن جي دڙي جي کوٽائيءَ مان فقط هيءَ هڪ مهر لڌي آهي.

نمبر ٦٣: ٽامي جي مهر

هيءَ ٽامي جو ٽڪرو آهي جنهن تي کُرچ- لکت-Incised writ-ing نظر اچي ٿي. سنڌس شڪل صورت نمبر ٦١ - ٢۴ کان بلڪل مختلف آهي. سنڌس ڊيگهہ ۵. ۴ س. م، ا س. م منڊيو ۽ ٧۵. س. م ٿولهہ آهي. لکت وارو پاسو سئون سڌو ۽ پٺيون پاسو گول آهي. ابتي لکت مان چٽيءَ ريت سمجهي سگهجي ٿو تہ اها مهر آهي. مون بہ هن کي پنهنجي خيال موجب مهر لکيو آهي.

نمبر ٦۴ کان ١٢٣ تائين: پٿر جون چؤڪنڊيون مهرون

هنن مان گهڻيون چاڪ- پٿر جون ٺهيل آهن. لکت وارو پاسو سئون سڌو ۽ پٺيون پاسو گولي طرز convex تي آهي. ڪنارين وٽ سنڌن ٿولهہ جي ماپ ٻن کان ٽي سينٽيميٽر ۽ وچ تي ٧ س. م آهي. ڪين وچ تي هڪ سوراخ نڪتل آهي. مٽيءَ جون چوڪنڊيون مهرون (ڏسو نمبر ٢٠ -١) گهڻو ڪري هنن مهرن تان ورتل آهن، جيڪي ساڳيون هنن جهڙيون آهن. هتي ڏيان ڏيڻ جوڳي هيءَ ڳالهہ ڏسبي تہ ٽامي جي سڪن جيان، هتي بہ پڇاڙي واري عام علامتي نشاني هيءَ آهي. ان کان پوءِ ٻي عام نشاني هيءَ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي.

نمبر۱۲۴ کان ۱۲۶: هي نمبر ٦۴ کان ۱۲۳ جهڙا آهن، پر ڪين وچ تي سوراخ ڪونہ آهن. ۱۲۷ کان ۱۲۹ هي مهرون٦۴ کان ۱۲۳ جهڙيون آهن ڪين وچ تي سوراخ بہ آهن. پر هنن جو پنيون پاسو گولي طرز بدران سئون سڌو آهي.

نمبر۱۳۰ کان ۱۳۲: هي مهرون ۱۲۷ کان ۱۲۹ جهڙيون آهن. پر هنن جي مهڙ ۽ پنئين پاسي، ٻنهي تي لکت ڏسجي ٿي.

نمبر ۱۳۳: صفا مٿيون پاسو Top ۽ ترو bottom ٻئي خالي ڏسجن ٿا.

نمبر ۱۴۷ کان ۱۵۳، ۱۴۵، ۱۴۳، ۱۳۴ کان ۱۴۱:

هي مهرون نمبر ۱۵۵ کان ۴۳ جهڙيون آهن. پر فرق اهو آهي تہ هنن تي لکت سان گڏ جانورن جون تصويرون يا ڪا ٻي طرز نظر ڪانہ ٿي اچي.

نمبر ۱۳۹: هيءَ مهر ڏاڍي دلچسپ آهي. اچ تائين جيڪي بہ تحريرون لڌيون آهن، تن مان ڏگهي ۾ ڏگهي لکت هيءَ آهي، جنهن ۾ ٽي سٽون آهن.

نمبر ۱۴٦، ۱۴۴، ۱۴۲: هنن مهرن ڪي پاسي ۾ سوراخ وارو ڪڙو ڪونہ آهي. نمبر ۱۴۴ کان ۱۴٦ ماپ جي نقطئہ نظر کان خاص حيثيت رکن ٿيون ۽ ان سان گڏ ڪجهہ سنهيون بہ آهن. سندن تولهہ اٽڪل ۲ م. م ٿيندي. سندن ماپ پليٽ ۾ درج ٿيل آهي.

نمبر ۱۵۴: چاهين يا چرل رنگ جي چاڪ- پٿر مان ٺهيل آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پنهي پاسن کان سئون سڌو مهڙ ۽ پنئين پاسي لڪت، سوراخ ڪونہ اٿس.

نمبر ۱۵۵ کان ۴۳۷: هي مهرون پنهنجي شڪل صورت ۾ چؤبڪيون (همچورس) آهن. مهڙ سنئون سڌو، پاسا چڻ گونيءَ ڪنڌ تي أيا. تولهہ ۵ کان ۱۰ م. م. پنيون پاسو سوراخ واري ڪڙي کان سواءِ سئون سڌو. پورانجهو اچو يا هلڪو چانهون رنگ. چن پٿر يا چاڪ پٿر مان ٺهيل. هي مهرون تولهہ جي لحاظ کان هڪ ساريڪيون آهن. سندن ماپ بہ معياري تي ڏسجي. مٿن ڏاند جي تصوير آهي، جنهن ۾ ان جو فقط هڪ پاسو ڏسجي ٿو ۽ ڪنڌ ساڄي پاسي ورايل اٿس. (ڏسو پليٽ ۱ نمبر ۳۹۰). منڍيءَ هيٺان عام طورتي هيءَ نظر تي اچي. هن جا خاص قسم پليٽ ۾ ڏنا ويا آهن. موهن جي دڙي ۽ هڙاپا جي هيءَ هڪ منفرد مهر آهي. ائين سمجهڻ گهرجي تہ لڌل سيني مهرن جو اڌ هن قسم جي مهرن تي مشتمل آهي. جن تي هيءَ علامتي نشاني نظر اچي تي

نمبر ۴۳۹: هن مهر جي خاص ڳالهہ اها آهي تہ هن علامتي نشانيءَ پرسان گُل جهڙي نشاني ڏسجي تي.

نمبر ۴۴۰: هن مهر جي مهڙ ۽ پنئين پاسي ڏاند جي تصوير ڏسجي تي. ڪنارين وارا مٿيان ۽ هينيان پاسا خالي آهن ۽ ڏوري وجهڻ لاءِ منجهن سوراخ نڪتل آهي.

نمبر ۴۴۱ کان ۵۰۹ تائين: هي مهرون نمبر ۱۵۵ کان ۴۳۷ جهڙيون آهن. پر تحرير سان گڏ جيڪا تصوير آهي سا ڪجهہ مختلف آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نمبر ۴۴۱ کان ۴۵٦: متن سنڌي ڏاند جي تصوير آهي (ڏسو پليٽ ۱، ۴۴۹).

نمبر ۴۷۵ کان۴۵۷: هن مهر تي اهڙي تصوير آهي، جيڪا پليٽ ۱، نمبر ۴۵۳ ۾ ڏسي سگهجي ٿي.

نمبر ۴۷٦: هن تي سنڌي ڏاند جي تصوير آهي. پر هن علامتي نشاني بدران هي علامتي نشاني ڏسجي ٿي، جيڪو بوٽو يا وڻ آهي.

نمبر ۴۷۷: هن مهر تي اهڙي تصوير آهي، جهڙي اسان کي پليٽ ۱، نمبر ۴۵۳ تي ڏسجي ٿي. ان تي مُهڙ سان گڏ ڪناريءَ سان ٻه لڪت ڏسجڻ ۾ اچي ٿي.

نمبر ۴۷۸ کان ۴۸۷: هن مهر تي هاٿيءَ جي تصوير آهي (پليٽ ۱، نمبر ۴۷۸).

نمبر ۴۴۹ کان ۴۸۸: هن مهر تي جانور جي تصوير ڏسجي ٿي. معلوم ائين ٿئي ٿو ته ڄڻ گينڊي جي تصوير آهي. سندس اڳين پيرن وٽ هيءَ علامتي نشاني ڏسجي ٿي.

نمبر ۴۹۵: هن مهر تي سوئر جي تصوير آهي. اڳين پيرن وٽ هي علامتي نشاني ڏسڻ ۾ اچي ٿي.

نمبر ۴۹٦: هن مهر تي ڄڻ پئونر يا تنڊڻي Beetle جي تصوير آهي (؟)

نمبر ۴۹۷: هن مهر جي علامتي نشانين کي ڏسي شڪ ٿئي ٿو ته انهن علامتي نشانين جو مقصد ڪا تحرير آهي يا ٻيو ڪجهه.

نمبر ۴۹۸: هن مهر تي واڳونءَ جي تصوير آهي.

نمبر ۴۹۹: ڪابي طرف واري چورس پاسي تي وڻ جي تصوير ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هِينئين پاسي ڪتي جي تصوير آهي.

نمبر ٥٠٠ ۽ ٥٠١: هنن ٻنهي مهرن تي چيتي جي تصوير آهي. (ڏسو پليٽ ١، نمبر٥٠٠).

نمبر ٥٠٢: هن تي هرڻ جي تصوير اڪريل آهي.

نمبر٥٠٣: هن مهر تي ڪنهن جانور جي تصوير آهي جيڪا سڃاڻڻ مشڪل آهي.

نمبر٥٠٤: لڪت مهر جي تري bottom ۾ نظر اچي ٿي. باقي بچيل حصي کي وڻ والاري بيٺو آهي. (ڏسو لنڊن، السٽريٽيڊ نيوز ١٩٢٦ - ٢ - ٢٧).

نمبر ٥٠٥: هن مهر تي لڪت جي هيٺان ساڄي کان کاٻي سڱن سان شينهن ۽ سڱن سان ماڻهو ڏسجي ٿو ۽ پرسان وڻ جي تصوير آهي. شينهن ۽ ماڻهوءَ جو منهن ساڄي طرف آهي.

نمبر ٥٠٦: هن مهر جي وچ تي سنجهت واري decorative چِتسالي ٿيل آهي.

نمبر ٥٠٧ کان ٥٠٩: هڪ خيالي جانور جي تصوير اڪريل اٿس، جنهن کي ٻہ سڱ ۽ سونڍ آهي.

نمبر٥٠٨: هن مهر جو ڪاٻو پاسو وڻ سان والاريل ڏسجي ٿو. ان جي هيٺئين اڌ تي چيتي جي تصوير آهي.

نمبر٥١٠: هن مهر تي ڏاند جي تصوير آهي. هن جهڙي مهر لؤورِي ۾ بہ موجود آهي.

نمبر ٥١١ کان٥١٢: هيءَ مهر ڀڳل حالت ۾ ملي. تصوير وري اهڙي آهي جو معلوم ٿئي ٿو تہ وچ تي ڪا گول شيءِ آهي، جنهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مان مَٿن جهڙيون شيون ٻاهر نڪرنديون ٽيون نظر اچن. نمبر ٥١٢ واري مهر ۾ اهڙا ست مٿا ڏسجن ٿا. جن مان ٻن کي سڱ آهن. ٽئين کي هڪ سڱ. باقي چوٿين کي سڱ ڪونه آهن. ستن مان ٽي مٿا رهجن ٿا. انهن مان جيڪڏهن ٻن کي ٻه ٻه سڱ ۽ باقي هڪ کي هڪ سڱ هوندو ته پوءِ اهو ستن سرن ۽ ڏهن سڱن وارو اجگر ٿي پوندو، جنهن جو ذڪر اپيوڪالپسي Apocalipse جي مصنف به ڪيو آهي.

نمبر ٥١٣ کان ٥١٧: هي مهرون همچورس ماپ جون آهن. اهي اهڙيون آهن جن جو ذڪر مٿي اچي چڪو آهي. پر لکت جي هيٺان جنهن جانور جي تصوير آهي، سو ساڄي پاسي بدران منهن کابي طرف ڪيون بينو ڏسجي ٿو. امڪان آهي ته هتي اکير ڪندڙ ڪاريگر کان غلطي ٿي وئي آهي(٣٦). ميسوپوٽاميا مان جيڪي مهرون مليون آهن، تن تي لکت ۽ جانور جي تصوير بلڪل سڌي ڏسجڻ ۾ اچي ٿي.

نمبر ٥١٣: هن مهر تي ڍڳي جي تصوير ڏسجي ٿي جنهن جو فقط هڪ سڱ نظر اچي ٿو ۽ هن علامتي نشاني بدران هيءَ نشاني تي ڏسجي جيڪو هڪ ٻوٽو آهي. خاني واري جدول XVII ۾ خاني IV واري تصوير کي هن سان ڀيٽائي ڏسندا.

نمبر ٥١٤: هن مهر تي ڏاند جي تصوير آهي جيڪا پليٽ ١، ٣٩٠ جهڙي آهي (پر سندس منهن کابي پاسي آهي).

نمبر ٥١٥: هن مهر تي هڪ جانور جي تصوير آهي. جانور سڃاڻي ڪونه ٿو سگهجي پر سڱ هڪ اٿس.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نمبر٥١٦: هن مهر تي هڪ جانور جي تصوير آهي، جنهن جا سگ هن ريت پکڙيل آهن:(٣٧)

نمبر ٥١٧: هن مهر تي ڪنهن جانور جي تصوير آهي جنهن جون پويون ٽنگهون ڏسي سگهن ٿيون.

---

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڙاپا

۱ ڪان ۸۳:

وڏي اهم ڳالهہ اها آهي تہ موهن جي دڙي مان جيڪا لکت ملي، سا مهرن کان سواءِ ٽامي جي ڪيترن ئي سِڪن تي ملي آهي. ان جي ڀيٽ ۾ اسان کي هڙاپا مان فقط هڪ ٽامي جو سڪو مليو. هتان اسان کي رسيدن جو جڳهو انگ مليو آهي. سندن علامتي نشانين ۽ ڪُرچ- لکت جي اسلوب مان معلوم ٿئي ٿو تہ اهي مهرون آهن، جيڪي چن- پٿر جون سنهيون ڦرهيون آهن. ٽاڪئون بہ ڏاڍيون آهن. سندن ٿولهہ ۱/۸ انچ جي برابر مس ٿيندي. مٿن علامتي نشانيون تہ ٿوريون آهن، پر اهي آهن، جيڪي موهن جي دڙي مان هٿ ڪونہ لڳيون آهن. ڪي علامتي نشانيون گهٽيون ڏسڻ ۾ آيون، جيڪي بلڪل مختلف هيون ۽ ڪن علامتي نشانين جا سلسلا بہ نوان ۽ نرالا هئا. جيڪڏهن اهي شيون سچ پچ رسيدون آهن تہ پوءِ اها اچرج جهڙي بہ ڳالهہ ڪانہ آهي تہ هنن جي لکت مهرن جي لکت کان نرالي چو آهي. هتي اسان کي لکت جي مذڪوره سلسلن ۾ پڇاڙي واري هيءَ علامتي نشاني تمام گهٽ ڏسڻ ۾ ايندي. گهڻو ڪري اهوبہ ڏنو ويو تہ پٿر جي هن ڦرهين جي مهڙ ۽ پٺين پاسي لکت هئي (۳۸). ان سان گڏ ڪن علامتي نشانين جي صورت ۾ تبديلي ڏسڻ ۾ آئي ۽ هيءَ علامتي نشاني اسان کي هن صورت ۾ ملي. پٿر جون مذڪوره ڦرهيون (سليٽون) ٻنهي پاسن کان سيون سڌيون هيون(۳۹).

نمبر ۲۸، ۲۹: هن جو مهڙ وارو پاسو سئون سڌو ۽ پٺيون پاسو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گولي طرز تي آهي.

نمبر ۲۳: هن جي پنئين پاسي واڳونءَ جي تصوير آهي.

نمبر ۳۳: چؤيڪي يا همچورس مهر، ماپ اٽڪل ۸ مر. مر اٿس. پنئين پاسي کان ڪڙو لڳل اٿس، جنهن ۾ سوراخ آهي. لکت هيٺان ڪي رهڙون ڏنل آهن، جن بابت ڪجهہ بہ نہ ٿو چئي سگهجي. هن قسم جي لکت نمبر ۱۲۳ کان ۲۴۳ واري مچلي سان تعلق رکي ٿي.

نمبر ۴۰ کان ۴۱: هيءَ قسم گول ۽ ايپيءَ شڪل تي آهي. هن جي پنئين پاسي کابي طرف واري وٿيءَ تي هيءَ علامتي نشاني آهي، جيڪا ليٿيل سنوت ۾ ڏسڻ ۾ اچي ٿي.

نمبر ۴۲: شڪل گول ۽ ايپي اٿس. سخت قسم جو پٿر ۽ رنگ نيور ڪارو آهي. پنئين پاسي اهڙي تصوير آهي، جنهن مان معلوم ٿئي ٿو تہ اها ڪا عبادتگاه آهي ۽ منجهس ڪو بزرگ وينو آهي (؟)

نمبر ۴۵: شڪل ۾ گول ۽ ايپي. پنئين پاسي وڻ جي تصوير.

نمبر ۵۳: هن جي پنئين پاسي واڳونءَ جي تصوير آهي، جنهن جي ڏندن ۾ هيءَ علامتي نشاني ايپي جهليل ڏسڻ ۾ اچي ٿي. ان سان هيءَ علامتي نشاني ليٿيل سنوت ۾ هر ڪنڊ ۾ نظر اچي ٿي. پڪ سان هيءَ علامتي نشاني تہ مڇي آهي، باقي علامتي نشاني ڪنهن مختلف شيءِ سان واسطو رکي ٿي.

نمبر ۶۱: ائين سمجهہ ۾ اچي ٿو تہ اصل تي ٽي انچ ڊگهيون علامتي نشانيون آهن. هيءَ هڪ وڏي گول پٿر جو ٽڪر آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

معلوم ٿئي ٿو تہ اها در جي اڪري (Socket) آهي.

نمبر ٦٢ ڪان ٨٣: پٿر جو ننڍو مارنگ آهي، شڪل پرزم (Prism) جهڙي اٿس ۽ چن- پٿر جي ٺهيل نظر اچي ٿي. سوراخ نڪتل ڪونہ اٿس. هنن جي ٺهي پاسن تي ڪم ڪيل ڏسڻ ۾ اچي ٿو (سواءِ نمبر ٨٠ جي). مٿن لڪت يا تصوير يا ٻئي نظر اچن ٿيون. انهن کي پليٽ XXX ۾ مڪمل تصوير سان ڏسي سگهجي ٿو.

هن جي اهميت تي خانن واريءَ جدول XXXVI ۾ چنڊڇاڻ ۽ بحث ڪيو ويو آهي.

نمبر ٨٤ ڪان ٨٦: ٽامي جون شيون.

نمبر ٨٤: هيءَ ٽامي جو هڪ سڪو آهي. هن جي شڪل صورت موهن جي دڙي مان ملندڙ سڪن جهڙي آهي.

نمبر ٨٥: ٽامي جي هڪ پڱل ڦرهي. جنهن جي ٿولهہ ١/٨ انچ آهي.

نمبر٨٦: هن تي جيڪي علامتي نشانيون آهن، سي پليٽ ۾ پڻ ڏيکاريل آهن، جيڪي ٽامي جي پنج انچ ڊگهي خنجر تي بہ موجود هيون. انهن کي وڌيڪ صاف ڪونہ ڪيو ويو هو، تنهن ڪري پڙهڻ ۾ ڪونہ ٿي آيون.

نمبر ٨٧ ڪان١٢٢: مٽيءَ تي ٺپي جا نشان.(٤٠)

نمبر ٨٧: ننڍڙو مارنگ، شڪل پرزم جهڙي، ٽن مان ٻن پاسن تي علامتي نشانين جي جوڙي ڏسجي ٿي.

نمبر ٨٩: پنئين پاسي ٻوٽي ← جي هيءَ علامتي نشاني آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نمبر٩٠: شڪل گول ۽ ايي. پنئين پاسي لڪت جي ڪاہي پاسي خالي جاءِ تي ٻوٽو نظر اچي ٿو.

نمبر٩٢: پنئين پاسي ٻوٽو.

نمبر٩٣: پنئين پاسي ڪاہي طرف ڇڏيل جاءِ تي ڏاند آهي، جيڪو هن علامتي نشانيءَ مٿان بينو آهي.

نمبر٩٥: مهڙ جي ساڄي پاسي واريءَ وٿيءَ تي سهڙ جي تصوير آهي. هن قسم جون ڇهہ ڦرهيون آهن، جيڪي هڪ هنڌان هٿ آيون. جيڪي سيئي هڪ جهڙيون آهن. ايتري قدر جو منجهن جيڪو وڪڙ پڇائڻ ڪان اڳ ڏنو ويو ٿو پائنجي، سو پڻ هڪ جهڙو آهي. هن حقيقت مان ائين ڄاڻجي ٿو تہ انهن ڦرهين ڪي ناهي هڪ تي مهر سان نپي، پوءِ ڪين گڏي پڇايو ويندو هو. اهي نپيل مٽيءَ جون ڦرهيون جڄهي انگ ۾ جوڙيون ونديون هيون، جن جي مهڙ واري پاسي مالڪ جو نالو ۽ پنئين پاسي باس جي ٽڪين جو نمونو هوندو هو. هيءَ ڳالهہ وسهي سگهجي ٿي تہ هن قسم جي ڦرهين ڪي پنهنجي گهراڻي جي ديوتا آڏو رکيو ويندو هجي، انهيءَ مقصد سان تہ جيئن هو گهر جي پاٽين جي پوڄا پاٺ کي هميشه ياد ڪندو رهي.

نمبر١٠١: منديءَ جو ٽڪرو. هن تي جيڪا لڪت آهي سا گلتيءَ Concave واري مٿاڇري تي ڏسڻ ۾ اچي ٿي.

نمبر١٠٢: شڪل ۾ گول ۽ ايي. پنئين پاسي سو پيري(سوپاري) جيت ڏسجي ٿو.

نمبر ١٠٥: ٻئي نمونا هڪ جهڙا آهن. پنئين پاسي هن قسم جون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

علامتي نشانيون آهن 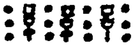 جيڪي هن علامتي نشانيءَ

جي ياد ڏيارن ٿيون.

نمبر ١٠٧: هن تي اسان کي علامتي نشاني جا اهڃاڻ ملن ٿا. هن مان هيءَ ڳالهه واضح ٿئي ٿي تہ هيءَ علامتي نشاني ڌرم سان لاڳاپيل آهي. هن شڪل واري شيءِ ۾ ٻاس يا مچتا واريون شيون ڪنيون ويندﻳون هيون. هن سان پليٽ (ايم) ١٨ پيٽائي ڏسندا.

نمبر١٠٩: پنئين پاسي ٻوٽو نظر اچي ٿو.

نمبر ١١٠: مهڙ تي کاٻي پاسي هڪ انساني تصوير آهي، جنهن کي پيچ ڏسڻ ۾ اچي ٿو. جيڪو صفا کاٻي طرف بيٺو آهي، پر ڏسي ساڄي پاسي ڏانهن ٿو. سندس سامهون هڪ وينل انساني تصوير آهي، اُجنهن جون ٻانهون مٿي کنيل ۽ وار ڊگها اٿس. پنئين پاسي کاٻي پاسي واري خالي جڳهہ تي ٻلين جهڙيون بہ تصويرون آهن، جيڪي هڪ ٻئي ڏانهن منهن ڪيون پنين چنگهن تي وينيون آهن. ساڄي پاسي واري خالي جڳهہ تي ماڻهوءَ جي تصوير آهي، جيڪو اونڌو نظر اچي رهيو آهي ۽ سندس چنگهہ مان هڪ وڏو جيت Insect لڙڪي رهيو آهي.

نمبر١١٢: هن جي پنئين پاسي ۽ صفا ساڄي طرف واري وٿيءَ تي ٻوٽو ڏسجي ٿو.

نمبر١١٥: شڪل ۾ گولائي تي اڀي.

نمبر ١١٦ کان١١٩: شڪل ۾ گولائي تي اڀيون. پنئين پاسي واڳونءَ جي تصوير.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نمبر ۱۲۱: پٺيون پاسو گولي طرز Convex تي آهي.

نمبر۱۲۲: مهڙ جي هيٺئين پاسي ڏاند جي تصوير ڏسجي ٿي.

نمبر ۱۲۳ کان۱۳۷: ڪي چِنِ پٿر ۽ ڪي چاڪ- پٿر Steatite آهن. فقط مهڙ تي لکت ڏسجي ٿي. شڪل اهڙي آهي، جهڙي پليٽن ۾ ڏيکاري وئي آهي. پر نمبر ۱۲۶، ۱۳۰ ۽ ۱۳۳ جون شڪليون چؤبڪيون (همچورس) آهن، جيڪي چوڪنديون مهرون آهن. يعني موهن جي دڙي ايمر ٦۴ کان ۱۲۳جهڙيون آهن ۽ سوراخ بہ ساڳئي نموني اٿن. نمبر ۱۲۹ بہ انهن مان هڪ آهي. پٺئين پاسي هيءَ نشاني ٥ ڏسجي ٿي، جيڪا علامتي نشاني سمجهڻ نہ گهرجي پر اهو وچ واري سوراخ جو نشان آهي. چؤبڪين مهرن تي روايت مطابق گول دائرو پاتل آهي.

نمبر ۱۳۷: هي ڪاري سنگ مرمر جي ٺهيل آهي.

نمبر ۱۳٦ کان ۱۴۹، ۱٥۲ کان ۱٦۱: مهڙ ۽ پٺئين پاسي لکت ڏسجي ٿي. سوراخ نڪتل ڪونہ ٿا ڏسجن. شڪل صورت ۾ ۱ -٦۰ جهڙيون آهن جن تي بہ لکت ٿيل آهي ۽ سندن تعلق پڻ هن مچلي جي شين سان آهي. پر هي مهرون نہ آهن.

نمبر ۱۴۱ کان ۱۴۴: شڪل چوپاسي پرزم جهڙي اٿن.

نمبر ۱۴٥: مهڙ تي، ساڄي پاسي سواستيڪا جي پنجن نشانين جي لڙهہ آهي. پٺئين پاسي کابي طرف واري وٿيءَ ۾ ماٺهو ۽ چيتي جي تصوير آهي.

نمبر ۱٥۰: چؤبڪي مهر آهي. مهڙ تي ڏاند جي تصوير پر لکت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نظر ڪانہ ٿي اچي. پنيون پاسو خالي آهي.

نمبر ١٥٧: ڪاري رنگ جي سنگ مرمر جي چؤبڪي مهر.

نمبر ١٦٢ ڪان ٢٢٧: چؤبڪيون مهرون. جيڪي گهڻو ڪري چن- پٿر Limestone ۽ چاڪ- پٿر جون ٺهيل آهن. پنئين جيان مهڙ تي بہ گل جي تصوير اڪريل آهي. اهو نمونو هوبهو موهن جي دڙي وارو آهي. تصويرون بہ اهڙيون آهن جهڙيون موهن جي دڙي وارين مهرن نمبر١٥٥ ڪان ٤٣٧ تي آهن (ڏسو پليٽ ١، نمبر ٣٩٠). هتي اسان کي لکت جو اهو ساڳيو سلسلو ملندو، جيڪو موهن جي دڙي ۾ ڏٺو ويو. هن حقيقت مان هيءَ ڳالهہ چٽي ٿي وڃي ٿي تہ ٻنهي ماڳن تي هڪ ئي ٻولي ڳالهائي ويندي هئي ۽ هڪ ئي لکت ڪتب آندي ويندي هئي.

نمبر٢٢٩: پنئين پاسي ڪچوءَ جي تصوير.

نمبر ٢٢٨، ٢٣١،٢٣٣، ٢٣٤: هي چؤڪنديون مهرون آهن، جن جا ٻئي پاسا سنوان سڌا ۽ لسا آهن.

نمبر ٢٢٨ڪان ٢٣٠، ٢٣١: پنئين پاسي واڳون جي تصوير.

نمبر ٢٣٢ ڪان ٢٣٥: مٽيءَ جي ٺڪرن جنهن تي نپي جا نشان آهن. شڪل ۾ گولائي تي اُيي.

نمبر ٢٣٦ ڪان ٢٣٩: چؤبڪيون مهرون، جيڪي نمبر١٦٢ - ٢٢٧ جهڙيون آهن، پر هنن تي ٻڌ سڱن واري ڏاند جي تصوير آهي.

نمبر ٢٤٠: چؤبڪي مهر. هاٿيءَ جي تصوير اڪريل اٿس.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نمبر ۲۴۱: ڪنهن چوبڪيءَ مهر جو ٽڪرو آهي. ڪابي پاسي واري وٿيءَ ۾ ستن ماڻهن جي هڪ قطار ڏسجي ٿي. هرهڪ ماڻهو سامهون واري ماڻهوءَ کي هٿ کان جهليون بيٺو آهي ۽ سڀني ماڻهن جا منهن ساڄي طرف آهن.

نمبر ۲۴۲: لڪت جي ڪابي پاسي وڻ ۽ ساڄي پاسي هڪ جانور جي تصوير آهي.

نمبر ۲۴۳: چوڪنڊي مهر آهي. پاسا سنوان سڌا اٿس. روايتي گول دائرو پاتل ڪونہ اٿس. هيءَ عام چوڪنڊي مهر جيان خالي ڪانہ آهي. منڍ واري پاسي ڪان آر پار سوراخ نڪتل ڏسڻ ۾ اچي ٿو، تنهن ڪري ميسوپوٽاميا جي قديم مهر سان هڪجهڙائي رکي ٿي. اهو چئي ڪونہ ٿو سگهجي تہ مهر تي نڪتل هيءَ نشان ◎ ، سونهن ۽ سنجڻ سان تعلق رکي ٿو يا سندس تعلق لڪت جي علامتي نشانيءَ سان آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

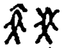 ٻن لکتن تي نَظر آئي.

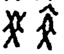 ٽن لکتن تي ڏٺي وئي.

اهڙين لکتن سان لاڳاپيل نمونا ٻيا ڏسڻ ۾ ڪونہ آيا.

(۱) جيڪڏهن اهي لفظ لکت جي سلسلن ۾ گهٽ وڌ ساڳئي تعداد ۾ ملن ۽ ساڳي شڪل صورت هوندي بہ مختلف هجن تہ اچرج جهڙي ڳالهہ هوندي.

(۲) جيڪڏهن اهي لفظ متن text ۾ ساڳيءَ جاءِ تي ساڳيءَ حيثيت ۾ ۽ گهڻا ڏسڻ ۾ اچڻ جي باوجود، مختلف هجن، تہ اها بہ ضرور اچرج جهڙي ڳالهہ آهي، توڙي جو نالي جي جوڙجڪ ۾ انهن جو ڪارج بہ ساڳيو ڏسڻ ۾ ايندو آهي.

(۳) سڀ کان وڌيڪ اچرج جهڙي ڳالهہ اها آهي جو اهي لفظ هوندا بہ لکت جي ساڳئي سلسلي ۾ آهن، خاص طور تي ايم. ۲۳۵ کي ايڇ. ۲۳۸ سان. ايم ۳۱۸، ايم. ۴۸۵، ايم. ۳۱۷ کي ايم. ۱۳۹ سان، ايم ۵۰۷ کي ايم. ۴۵۳ سان، ايم. ۳۹۵ کي ايم. ۳۸۸ ۽ ايڇ. ۱۳۶ ۽ ايڇ ۱۲۶ سان، ايم. ۳۱٦ کي ايم. ۲٦۰ سان، ايم. ۳۴۴ ۽ ايم ۲۳۸، ايم. ۱۸۳ کي ايڇ. ۱۱۳ ۽ ايم. ۴۷۵ سان. ايم. ۱۰۴ کي ايڇ ۱۷۹ ۽ ايم ۵۰۱ سان. ايم ۵۴ کي ايم. ۳۱۷ ايڇ. ۱۷۹ سان، ايم. ۴۹۰ کي ايم ۳۳۵ ۽ ايم ۵۴ سان ڀيٽائي ڏسندا.

(۴) حيرت جهڙي ڳالهہ اها بہ آهي تہ لکت جي مرڪبن جي تعداد ۾ ميچيءَ جون مختلف شڪليون ذري گهٽ هڪ جيتري تناسب ۾ ڏسڻ ۾ اچن ٿيون جهڙوڪ:

شڪل مڇي جي ٻٽي مرڪب جي اٺويهن لڪتن ۾ ست ڀيرا ڏسڻ ۾ آئي.

شڪل مڇي جي ٻٽي مرڪب جي ستيتاليهن لڪتن ۾ سترهن ڀيرا ڏسڻ ۾ آئي.

شڪل مڇي جي ٻٽي مرڪب جي ڇاهٺ لڪتن ۾ ارڙهن ڀيرا ڏسڻ ۾ آئي.

شڪل مڇي جي ٻٽي مرڪب جي چوهٺ لڪتن ۾ اٺويهہ ڀيرا ڏسڻ ۾ آئي.

اهي جيڪي گهٽ وڌ ٿيون حصو آهن.

منهنجي خيال مطابق هيءَ شاهدي ڪافي آهي ۽ اها هن نتيجي ڪڍڻ تي مجبور ٿي ڪري تہ مڇيءَ جون مختلف شڪليون جيڪي لڪت جي هڪ ئي سلسلي ۾ جوڙيءَ جي صورت ۾ هڪ جاءِ تي گڏ ڏسڻ ۾ اچن ٿيون، سي هڪ ئي لفظ جو جوڙجڪ ڪن ٿيون. پر انهن ۾ اچار، لهجي ۽ آواز جي خوبصورتيءَ جو فرق آهي.

اسان کي ان جي ٻي خوبيءَ ڏانهن بہ ڌيان ڏرڻ گهرجي. اها هيءَ آهي تہ اهو لفظ جيڪو مڇيءَ جي جوڙي جي هڪ جاءِ تي گڏ هجڻ ڪري ٺهي ٿو، سو لهجي جي مختلف شڪلين ۾ ان لفظ جهڙو وسيع آهي، جنهن ۾ فقط هڪ مڇي ڏسڻ ۾ اچي ٿي ۽ متن text جي ساڳين سلسلن ۾ ان جي حيثيت ۽ ڪارج بہ اهو ساڳيو آهي، جيڪو هڪ مڇي مان نهندڙ لفظ جو هوندو آهي. ان جو سٺو مثال جدول XII ۾ ڏسي سگهجي ٿو، جنهن ۾ ڪان اڳيان ٽي ڀيرا مڇيءَ جي جوڙي ۽ ڇهہ ڀيرا اڪيلي مڇيءَ وارو لفظ آهي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيڪو هر لکت ۾ اسان کي لفظ جي ابتدا مڇيءَ جي جوڙي يا اڪيلي مڇيءَ جي صورت ۾ ڏسجي ٿو. ساڳيءَ ريت اڪيلي مڇيءَ واري لفظ جي پڇاڙيءَ طور سورهن ڀيرا، ۽ جوڙي مڇي جي پڇاڙي طور ڇهه دفعا ذڪر ٿيل آهي. اهي ٻئي لفظ سان پيتائي ڏسندا.

حقيقت اها آهي ته اهڙيون ٽيتيهه علامتي نشانيون آهن، جيڪي مڇيءَ جي جوڙي جي اڳيان ۽ پٺيان ڏسڻ ۾ اينديون. هي علامتي نشانيون ، ، ، ، ۽ اڪيلي مڇيءَ واري لفظ سان لاڳاپيل ڏسڻ ۾ ڪونه اينديون. باقي ٻيون رهيل علامتي نشانيون هن اڪيلي مڇيءَ سان گڏ گهٽ ٿا ڀيرا موجود ڏسڻ ۾ آيون آهن. تنهن ڪري اسان پڪ سان سمجهون ٿا ته مڇيءَ جي جوڙي وارو ۽ اڪيلي مڇي وارو لفظ هڪ جهڙو آهي. امڪان آهي ته اڪيلي مڇي وارو لفظ جوڙي مڇيءَ واري لفظ جي هجي مان ڦٽي نڪتو هجي. منهنجي خيال موجب هن لفظ کي لکڻ جا هيٺيان طريقا ٿي سگهن ٿا. ان جي صوتياتي لاڳاپي کي مان اکر ب اکر نقل ڪري سمجهائڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. مان هن لاءِ وينجن آواز ب کي چونڊيو آهي. مڇيءَ جي مختلف شڪلين کي مان جيڪو سر آواز ڏنو آهي، سو منهنجي خيال ۾ صحيح آهي، جنهن جو مناسب جاءِ تي بحث ڪيو ويندو.

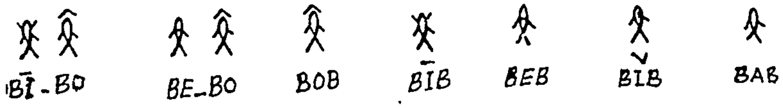

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

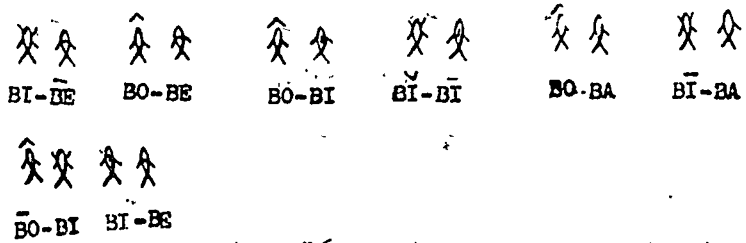

هتي اهو ڏنو ويندو تہ اسان جي گڏ ڪيل مجموعي ۾ ميچيءَ جون بہ هڪ جهڙيون علامتي نشانيون ڪٿي بہ هڪ جاءِ گڏ ڏسڻ ۾ ڪونہ اينديون. هن مان هڪ ڳالهہ واضح ٿي وڃي ٿي، تہ قديم سنڌو لکت جي لکٽهار جڏهن لفظ جي پاڙ root جو ورجاءَ ڪري ان جي سونهن ۽ ڪوجهائپ تي نظر وڌي تہ هيءُ ساڳئي سر آواز کي ورجائڻ کان لنوائي ويو. اهو ساڳيو لاڙو اسان ٻين ٻولين ۾ پڻ ڏسون ٿا. انگريزيءَ ۾ بيبي Baby ۽ فرينچ ۾ bebe جو اچار ڏسڻ ۾ ايندو ۽ اٽليءَ وري ٻئمبينو آهي.

چٽيءَ ريت معلوم ٿئي ٿو تہ منهنجو قائم ڪيل اندازو ڪنهن حد تائين صحيح آهي. ڇاڪاڻ تہ سنڌو لکت ۾ ڪي اهڙيون بہ نشانيون ڏسڻ ۾ اينديون، جيڪي پنهنجي وجود ۾ پد هونديون آهن ۽ اهي اڳيان پٺيان بند ڏسبيون. يعني وينجن آواز- سر آواز- وينجن آواز جنهن کي مرڪب پد سڏيو ويندو آهي.

ڇا هن ڳالهہ جو امڪان ٿي سگهي ٿو تہ اسان موجوده لکت جي مڇلي ۾ ان لفظ جي معنيٰ ڪڍي وينداسين، جيڪو پنهنجي هڪ نہ ٻيءَ شڪل ۾ لکت جي سون سلسلن ۾ نظر ايندو آهي؟ پهرياڻين اسان کي هيءَ ڳالهہ ضرور ڌيان ۾ ڏرڻي پوندي تہ ميچيءَ واري مڇلي جو ڪوبہ پد، سواءِ جي پڇاڙيءَ طور ڪاٿي ڪونہ ٿو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏسجي(٦٩). پر لکت جي ڪن سلسلن ۾ لفظ جي ثانوي ترڪيبي جزي طور ضرور ڏسڻ ۾ ايندو آهي. ڏسو نمبر ٨١، ٨٤ ۽ ٨٥. ٻيو تہ جنهن لفظ جو جوڙجڪ مڇيءَ جي نشانيءَ سان ٿيندو آهي، سو يا تہ ابتدائي يا نيم ابتدائي هوندو آهي. ڪڏهن وري اهوبہ ڏٺو ويو آهي تہ اهو مختلف علامتي نشانين جي ٻن مڇلن کي جدا ڪندو آهي، جيڪي پنهنجي بناوت ۾ لفظ هوندا آهن، ٿي سگهي ٿو تہ اهي نالا هجن، جهڙيءَ ريت اسان نمبر ٧٣، ١٢٨، ١٥٦، ١٦٢، ١٦٦، ١٦٨، ٢٠٩، ٢١٠، ٢١١، ٢٣٥، ٢٤٥، ٢٨٤، ٢٨٥، ٢٥٥، ٢٥٧، ۽ ٢٥٨. هنن سان اهڙا ٻيا مثال بہ ڳڏائي سگهجن ٿا، جتي مڇي واري لفظ اڳيان لکت جو ڪو سلسلو هوندو آهي، جنهن جي پڇاڙي هن " سان ٿئي ٿي. لکت جا اهي سلسلا مڪمل تہ هوندا آهن، پرگهٽو ڪري ماڻهن جا نالا ڪونہ هوندا آهن. پر ڏسڻ ۾ ائين ايندو آهي ڄڻ تہ اها مڇيتا طور لکي ڪنهن ڏانهن منسوب ڪئي وئي آهي (ڏسو جدول XXX جي ڇنڊڇاڻ). مان هن علامتي نشانيءَ بابت ٽن نڪتن تي غور ڪري، هن نتيجي تي پهتو آهيان، تہ مڇيءَ واري ان لفظ جي معنيٰ "پُٽ" آهي (Son). سمير ۽ آزان Auzanite جي لکت ۾ پيءَ جي نالي کان اڳ ۾ پٽ جو نالو ايندو آهي. سوچڻ جهڙي هيءَ ڳالهہ بہ آهي تہ ٩٤ جون مختلف شڪليون مڇيءَ واري مڇلي جي پدن کان اڳيان ايندڀون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. انهن نشانين ۾ ڪڏهن هڪ تہ ڪڏهن ٻہ، ڪڏهن ٽي ڇهنيون ڏنل هونديون آهن. پر اها ڳالهہ مختلف نشانين تي مدار رکي ٿي، ڏسو نمبر١٢٨، ١٥٦، ٢٠٩ کان ٢١١، ٢٦٦، ٢٨٥ ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

٢٨٦. معلوم ٿئي ٿو تہ ميڪيءَ جي مختلف علامتي نشانين کي مختلف قسم جا آواز آهن. ان سان گڏ اها بہ خبر پئي آهي تہ يا اهڙيون ٻيون علامتي نشانيون، جي آوازن جون مختلف شڪليون آهن. تنهن ڪري اهو سمجهڻ ڳهرجي تہ کي جيڪي مختلف ڇهنيون ڏنيون وڃن ٿيون، سي اجايون ۽ بنا ڪنهن مقصد جي ڪونہ آهن ۽ انهن مان اسان کي انهن جي مختلف آوازن جي فرق جو پتو پوي ٿو. جيڪڏهن اها ڳالهہ سچي آهي تہ قديم سنڌي ٻولي ڳالهائڻ وقت سر آوازن جي اصول جي سختيءَ سان پائبندي ڪئي ويندي هئي ۽ اهڙن اصولن ۽ ضابطن کي سنڌو لکت (٧٠) ۾ بہ ورجايو ويو آهي. هن قسم جو ضابطو ۽ اصول سميريءَ لکت ۾ پڻ ڏسجي ٿو. مجموعي طور مان هن هڪ جهڙين شڪلين واري پڪيءَ شاهديءَ کان انڪار ڪونہ ٿو ڪريان ۽ اندازو ڪريان ٿو تہ ، ۽ جو اچار ڪِ Ki، ڪِي Ki ۽ ڪوءِ Kui آهي(٧١).

ڳهريءَ IV ۾ آخري علامتي نشاني هن علامتي نشانيءَ جي مختلف تحريري شڪل آهي. هن ٻنهي جي گڏ ٿيل وچين شڪل هيءَ آهي. اهوبہ معلوم ٿئي ٿو تہ کان هڪدم پوءِ واري نشاني هيءَ آهي. اهوبہ امڪان آهي تہ هڪ الڳ ۽ آجي نشاني هجي ۽ هن سان لاڳاپيل هجي (ڏسو جدول XIV).

جدول XIV جي ڇنڊڇاڻ

هيءَ هڪ حقيقت آهي تہ ۽ علامتي نشانيون ۽ جون جدا جدا بدليل صورتون آهن. اسان کي سمجهڻ کپي تہ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گُهريءَ IV ۾ موجود نشانيءَ جي اصلي ۽ بنيادي نشاني آهي. اهڙي ڪا ٻي نشاني نظر ڪانه آئي آهي، پر سمجهون ٿا ته اها ضرور ڪا هوندي. معلوم ٿئي ٿو ته اها علامتي نشاني اڻين رواج کان نڪري وئي جهڙيءَ ريت اسان سمير جي جميدت- نصر جي دور واريون ڪيتريون نشانيون متروڪ ڏسون ٿا. انهن جي جاءِ تي ساڳئي آوازن واريون ٻيون نشانيون ڪتب آنديون ويون. اها ڪا اڻ ٿيٽي ڳالهه ڪانه آهي ته جي اصلي شڪل هجي، جنهن جو بيان مٿي اچي چڪو آهي (٧٢). اهم ڳالهه اها به آهي ته کان اڳ ۾ ڏسڻ ۾ اچي ٿي ۽ لفظ جي حصي جي جوڙجڪ ڪرڻ کان پوءِ " جي پڇاڙي سان ختم ٿي وڃي ٿي. جي تبديل ٿيل ڪنهن به شڪل سان اهڙيون ڳالهيون وابسته ڏسڻ ۾ ڪونه اينديون. تنهن ڪري اسان کي پڪ ٿئي ٿي ته علامتي نشاني جي بدليل شڪل ڪانه آهي. اسان لاءِ فقط هڪڙو گس کليل رهجي وڃي ٿو ته علامتي نشاني جي بدليل شڪل آهي. في الحال ته اسان فقط ايترو ڪجهه چئي سگهون ٿا.

جدول XV جي ڇنڊڇاڻ

هن جدول جي گهريءَ IV جون سيئي علامتي نشانيون يا ته هڪ ٻئي جون مختلف شڪليون آهن، يا وري هڪ ٻئي سان لاڳاپيل آهن. اهو اسان کي هنن ڳالهين مان اشارو مليو (الف) سندن شڪليون هڪ جهڙيون آهن. (ب) لکت ۾ انهن جي ويهڪ واري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

حيثيت يعني اهي سدائين لفظ جي آخر ۾ ڏسبيون. (ب) ڏسو لکت جو RI وارو سلسلو نمبر ۳ کان ٦، ١۵، ٣٧، ٣٨ ۽ R ۾ وارو سلسلو نمبر ٢، ٢٨، ٢٩، ٤٣ کان ٤٨. اهي جدول XV جي لکت جا اهم سلسلا آهن، جن جي سهائتا سان هن ڳالهه کي نبيرڻ ۾ سولائي ٿيندي تہ گهري IV ۾ موجود گهٽيون علامتي نشانيون ڪن علامتن جون بدليل ۽ مختلف شڪليون آهن، يا انهن سان ڪجهہ لاڳاپو رکن ٿيون.

صرفيہ اصول جي نقطئہ نظر کان اسان گهريءَ IV ۾ موجود علامتي نشانين کي ٻن مچلن ۾ ورهائي سگهون ٿا. پهريون اٺ، لکت نمبر ٢٠ تائين ۽ آخري ست ۽ ٢١، ٢٢ کان ۵٢ تائين سڀ غير قطعي indeterninative آهن. اِن کان سواءِ اسان کي اهوبہ معلوم ٿيندو تہ RI جو سلسلو پهرئين مچلي ۾ پنج ڀيرا ۽ ٻئي مچلي ۾ فقط ٻہ دفعا نظر اچي ٿو. پر R ۾ جو سلسلو اسان کي پهرئين مچلي ۾ فقط هڪ ڀيرو ڏسڻ ۾ ايندو، جڏهن تہ ٻئي مچلي ۾ اٺ ڀيرا ڏسبو. وري ٻئي مچلي ۾ RV- ۽ R ٻہ ڀيرا ۽ RIII ٽي ڀيرا نظر ايندو. پر پهرئين مچلي ۾ تہ ماڳهن ڏسڻ ۾ ئي ڪونہ ايندا. ان جي ابتڙ RY ورتي پهرئين مچلي ۾ ٻہ ڀيرا ۽ ٻئي مچلي ۾ اصلي ڪونہ ملندو. هن مان اسان سولائيءَ سان اهو انومان ڪري سگهون ٿا تہ اهي ٻن مختلف آوازن جي نمائندگي ڪن ٿا. منجهن ڪو لاڳاپو ضرور آهي، پر هڪ جهڙا ڪونہ آهن. ڏنو وڃي تہ جهنين جي ڏيڻ ڪري سنڌي شڪليون بدلجي مختلف ٿي ويون آهن. جيڪو اسان اڳينءَ جدول جي چندچاڻ مان پرايو آهي، ان کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيڪڏهن آڏو رکنداسين تہ اسان کي پڪ ٿيندي تہ اها ڇڻ پدن جي سر آوازن ۾ ڪجهہ ترميم ڪئي وئي آهي. علامتي نشاني نمبر ٢٢ خاص قسم جي نظر اچي ٿي. ان جو ترو يا بنياد اپو ۽ ڇهنيون ليٽيل سنوت ۾ ڏسبيون. پر ڇهنيون ڪڍڻ وسِري ويون ٿيون پائنجن. اها لکٽهارن جي غلطي آهي يا وري ٿي سگهي ٿو تہ اتاري ڪرڻ وقت خود مون کان ئي وسِري ويون هجن (٧٣). وڌايل ليڪن کي هڻ علامتي نشانين 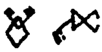 سان پيٿائي ڏسي سگهجي ٿو. اهو امڪاني طور ان ڳالهہ ڏانهن اشارو ڪري ٿو تہ هن پد کي جي سر آواز سان اچاري سگهجي ٿو.

جدول XVI جي ڇنڊڇاڻ

علامتي نشانين جي شڪل ۽ سلسلن جي نقطئہ نگاہ کان اسان کي پوري پڪ ٿئي ٿي تہ گهريءَ IV ۾ پي، چوٿين ۽ پنجين علامتي نشاني پاڻ ۾ هڪ جهڙائي رکن ٿيون. اسان کي هتي لکت جو هڪ سگهارو سلسو " نظر اچي ٿو، ان کي ڏسي هن نتيجي تي پهچون ٿا تہ علامتي نشاني نمبر ٽين قديم سنڌو لکت ۾ ڪنهن نشانيءَ سان ويجهڙائي ڪانہ ٿي رکي. امڪان آهي تہ مذڪوره نشاني هن علامتي نشانيءَ جو تت هجي يا هن کي وڌيڪ سهنجو ۽ سولو ڪري هن شڪل ۾ لکيو ويو آهي. متن ۾ موجود آخري نشانيءَ نمبر١٢ کي ڏسي اسان کي ويتر پڪ ٿئي ٿي. اسان جدول١ جي ڇنڊڇاڻ وقت هن ڳالهہ تي زور ڏئي آيا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهيون تہ اها نشاني هن جي آخري يا پوئين شڪل آهي. دلچسپ ڳالهہ اها آهي تہ اهي ٻئي علامتي نشانيون برهمي ۾ موجود اهڙين علامتي نشانين سان ميل کائن ٿيون (ڏسو صرفيہ واري ڀيٽوار (تقابلي) چندچاڻ واري جدول).

جيستائين گهريءَ IV ۾ موجود پهرينءَ علامتي نشانيءَ جو تعلق آهي تہ ڏسڻ ۾ اچي ٿو تہ لکت جي سلسلي ۾ اهڙي ڳالهہ موجود نظر ڪانہ ايندي ۽ هي علامتي نشاني ڪنهن ٻيءَ نشانيءَ جي بدليل صورت ڪانہ آهي، پر هڪ آزاد علامتي نشاني آهي. اها اسان کي فقط هڪ ڀيرو نظر آئي آهي، تنهن ڪري چئي سگهجي ٿو تہ اها صوتي نہ پر تصوري لکت آهي. متن ۴۱ ۾ موجود نشاني ڪا علامتي نشاني نہ، پر ڪو سونهن سنجهڻ سان لاڳاپيل چِٽُ آهي ۽ پنهنجي شڪل صورت جي ڏيٺپي تي سان ميل کائي ٿي. پر بيٺل اڪيلي ڏسجي ٿي. تنهن ڪري اهو ڪونہ ٿو چئي سگهجي تہ هن جو ڪنهن لکت جي سلسلي ڪو لاڳاپو آهي. جيڪڏهن اها علامتي نشاني آهي تہ پوءِ هن علامتي نشانيءَ يا ان جي مختلف شڪلين جي، سمير ۽ قديم ايلمي لکت ۾ موجود علامتي نشانين سان هڪ جهڙائي ڏسڻ ۾ اچي ٿي. پر اسان کي هنن ٻنهي لکتن ۾ موجود تصوري تحرير ۾ صرفيہ سان لاڳاپيل لکت جو هلڪو اهڃاڻ بہ ڪونہ ملندو. هيءَ علامتي نشاني ڪجهہ ماڻهوءَ جي هٿ سان هڪ جهڙائي رکي ٿي. سمير ۾ اهڙي علامتي نشاني موجود آهي. پر سنڌو لکت ۾ هن نشانيءَ ڪان شڪل ۾ گهٽي مختلف آهي. امڪان آهي تہ هي علامتي نشاني ، هنن علامتي نشانين

جو گڏيل روپ آهي. اها به حقيقت آهي ته هيءَ علامتي نشاني مهر جي ساڄي پاسي واري مٿينءَ ڪنڊ تي آهي. ان مهر جي هيٺئين پاسي اسان کي اهڙو جانور نظر اچي ٿو، جنهن جو سر ماڻهوءَ جي مٿي جهڙو آهي. امڪان اهو ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته اها نشاني لکت آهي ۽ سونهن سنجهڻ واسطي ڪو چِٽُ وغيره ڪونه آهي (٧۴).

گهريءَ IV موجود متن٥، نمبر ۴٢ ۽ ۴٨ جيڪي علامتي نشانيون آهن، سي ڏسڻ ۾ ائين اچن ٿيون، ڄڻ هن علامتي نشانيءَ کي وڏائي ۾ پيٽو ڪري لکيو ويو آهي ۽ اهي ڄڻ هڪ ٻئي جون مختلف شڪليون آهن. هن جي اهميت تي بحث هن ڪتاب ۾ ڪيو ويو آهي.

جدول XVII جي ڇنڊڇاڻ

گهريءَ نمبرIV ۾ موجود پهرين ٽن علامتي نشانين جو روپ اهڙو آهي ۽ لکت جي سلسلن جي ڏينپي مان به ائين پتو پوي ٿو ته اهي هڪ ٻئي جون مختلف شڪليون آهن. هنن مان پهرين علامتي نشاني اصلي ۽ بنيادي تصويري لکت سان واسطو رکي ٿي. پوريءَ پڪ سان چئي سگهجي ٿو ته اها تصوير پاڻيءَ جي ڪنهن چر پرسان ايرندڙ ٻوٽي جي آهي.(٧٥) ڏسو اسان جي ڪڍيل خاڪي ۾ ان ٻوٽي جي تصوير. هن جدول ۾ لکت جو اهم سلسلو جو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جدول XVIII جي ڇنڊڇاڻ

گهريءَ IV ۾ نظر ايندڙ علامتي نشانيءَ کي پنهنجي شڪل صورت آهي. ان ڪري چئي سگهجي ٿو ته هڪ آجي علامتي نشاني آهي. پر سندس علامتي نشاني ᚔ ۽ ᚏ سان ڪجهه ويجهڙائي اٿس. انهي حالت ۾ منجهن هڪ جهڙائي جي نظر ڪانه ايندي. لکت تي نظر وجهڻ سان پتو پوندو ته انهن جي وچ ۾ ڪابه هڪجهڙائي ڏسڻ ۾ ڪانه ايندي.

جدول XIX جي ڇنڊڇاڻ

گهريءَ IV ۾ به علامتي نشانيون جيڪي متن ٢٣ ۽ ٢۴ جي سامهون نظر اينديون، سي پنهنجي شڪل صورت جي نقطئه نگاه کان ڪنهن سان هڪ جهڙائي ڪونه ٿيون رکن، پر منجهن ڪو تعلق ضرور آهي. اهو لاڳاپو ڪنهن سلسلي طور نه بلڪ روپ جي هڪ جهڙائيءَ ڪري آهي. هن گهريءَ ۾ موجود باقي بيون علامتي نشانيون هڪ ٻئي جو بدليل روپ آهن. متن اٺ ۾ موجود علامت اصليَ ۽ بنيادي آهي، جنهن ۾ جانور جو پيچ، پني، پويون ٽنگون ۽ ڪن ڏسڻ ۾ اچن ٿا. ڪن جي بيهڪ مان پتو پوي ٿو ته اهو جانور گدڙ آهي ۽ سندس ڪن جي شڪل صورت ڪنهن رسم جو اظهار آهي، جيڪي هوريان هوريان گهٽبا ڏسڻ ۾ اچن ٿا ۽ متن ١۴ وٽ پهچي الوپ ٿي وڃن ٿا. اسان هن صورت حال کي جدول LIX سان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيٽائي ڏسي سگهون ٿا.

جدول XX جي ڇنڊڇاڻ

گهريءَ IV ۾ موجود پهرين علامتي نشانين جي هڪ جهڙين شڪلين ڪري سمجهي سگهجي ٿو ته اهي هڪ ٻئي جون مختلف شڪليون آهن. اهي ٻين جدولن ۾ موجود علامتي نشانين سان هڪ جهڙائي ڪونه ٿيون رکن. هن شڪل ، جي ڇهنب مان پتو پوي ٿو ته هن جو بڻ بڻياد آهي. هن مان سمجهه ۾ ائين اچي ٿو ته پهرين ٻن علامتي نشانين ۾ ترميم سر آواز ٿ سان آندي وئي آهي. علامتي نشاني نمبر٣ ۾ سر آواز ه سان ترميم آندي وئي ٿي ڏسجي.

جدول XXI جي ڇنڊڇاڻ

گهري IV جي پهرين ۽ ٽين علامتي نشاني پاڻ ۾ هڪ جهڙيون سمجهيون وڃن. ٻي نمبر علامتي نشاني ڪي لکت جي هن سلسلي ۾ تحريري طور بدليل صورت ۾ ڏيکاريو ويو آهي، جيڪا هن جدول ۾ اهم لکت جو هڪ سلسلو آهي. لکت جو هي سلسلو دلچسپ آهي. ڇاڪاڻ ته هن جي بناوت سڀائي لکت سان هڪ جهڙائي رکي ٿي. تنهن ڪري سمجهي سگهجي ٿو ته هن جو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

واسطو سنڌو لکت جي پوئين دور سان آهي.

متن ۴۳ کان ۵۴ ۾ موجود علامتي نشانيون کان اندرين ليڪن کري مختلف آهن ۽ چئي سگهجي ٿو تہ منجهن کو لاڳاپو آهي. جيڪڏهن متن ۴۲ جو صحيح نموني سان اتارو کبو تہ لکت جو هيءُ سلسلو ان انومان جي پٺڀرائي ضرور کندو. پر اهي علامتي نشانيون يا سڪن تي موجود لکت ايتري جهيٽي آهي جو اها ڳالهہ ممڪن نظر اچي ٿي تہ ان علامتي نشانيءَ اندر بہ چڻ تہ کي ليڪون موجود آهن. لکت جي سلسلي تي نظر وجهڻ سان ۽ خاص طور تي کنهن اهم لکت جي موجود نہ هجڻ کري اسان کي پڪ ٿئي ٿي تہ اندريون ليڪون رڳي جون تبديل ٿيل شڪليون بہ کونہ آهن. اها بہ هڪ اڻ ٽيٽي ڳالهہ آهي تہ اندرين ليڪن وسيلي هن علامتي نشانيءَ ۾ جيڪا ترميم کئي وئي آهي، سا صوتي قسم جي ترميم بہ آهي، ڇاکاڻ تہ اسان ڇهنين وسيلي اهڙي ترميم اڳي بہ ڏسي آيا آهيون. ان جا سبب هي آهن: پهريون تہ هن مامري ۾ اهي ليڪون کي ڇهنيون کونہ آهن. ٻيو تہ متن ۴٦ جي ناتي سان سنڌن انگ بہ ججهو آهي. هيءَ ترميم انهن سميري علامتي نشانين ۾ ترميم سان هڪ جهڙائي رکي ٿي، جن مان ڳُنو علامتي نشانيون ٺٻيون آهن. پر ٽين مثال ۾ ڇهنين جو انگ کابہ اهميت کونہ ٿو رکي. اسان هتي بہ ساڳيو اندازو کري سگهون ٿا.

گهريءَ IV ۾ موجود آخري علامتي نشاني کنهن ٻيءَ علامتي نشانيءَ تان ورتل کانہ آهي، تنهن کري ان کي پنهنجي آزاد بيهڪ آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جدول XXII جي ڇنڊڇاڻ

گهريءَ IV ۾ موجود علامتي نشاني، جدول XXI ۽ XXIII ۾ موجود علامتي نشانيءَ کان بلڪل مختلف آهي. امڪان آهي تہ هيءَ علامتي نشاني جدول XXI ۾ موجود آخري نشاني سان ڪنهن حد تائين لاڳاپيل هجي.

جدول XXIII

هن جدول ۾ لکت جو اهم سلسو R ΔΔΔ آهي. گهري IV مان پتو پوندو تہ ٻيون سڀ علامتي نشانيون، هن سلسلي جون بدليل شڪليون آهن. مٿن نمبر٨ لکت جو نهايت اڳاتو ۽ مڪمل نمونو آهي.

جدول XXIV

هن ٻنهي علامتي نشانين ⬯ ۽ ◊ جي مٿن ۾ ٻيهڪ واري جاءِ شڪل صورت ۽ ٻنهي نشانين پٺيان " جي نشاني هجڻ ڪري اسان انومان ڪريون ٿا تہ اهي ٻئي علامتي نشانيون هڪ ۽ ساڳي علامتي نشاني جا بدليل ۽ مختلف روپ آهن. هن نشانين جهڙيون ٻيون علامتي نشانيون مٿن ۴۷ ۽ ۴۸ ۾ ڏسي سگهجن ٿيون. پر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منجهن ڪي اوٺايونّ آهن. پوريءَ پڪ سان چئي سگهجي ٿو تہ اهي هڪ ٻئي جا بدليل روپ اهن. ڏسو متن ۴٦ جنهن ۾ "علامتي نشاني موجوڌ آهي. انَ سان گڏ متن ۱، ۴۷ ۽ ٦۱ جو بہ مطالعو ڪيو وڃي. متن ۴۹ ۾ اسان کي ٽي اندريون ڇهنيون ڏسڻ ۾ اينديون، جينڪي اصل نشاني ۾ کُرچ encised نموني جون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. منهنجي خيال ۾ اهي ڪي اتفاقي رهڙون آهن.

نمبر ۵۰ تي نظر وجهڻ سان معلوم ٿيندو تہ هيءَ علامتي نشاني جو ترميم ٿيل روپ آهي، جنهن ۾ هن نشان v کي ان مقصد سان تورو وڌايو ويو آهي، تہ جئين گوني ڪندن تي ڇهنيون ڏئي سگهجن. جدول XV ۾ موجود تري واري شڪل کي هن سان ڀيٽائي ڏسو.

تصويري تحرير جي نقطئہ نگاہ کان هن علامتي نشاني کي پنهنجو الڳ ۽ آجو روپ آهي.(٧٦) تي سگهي ٿو تہ اها آڪاس واسطي تصويري تحرير ideogram هجي، جنهن ۾ گول شڪل آڪاسن جي ۽ اندريون ليڪون تارن جي نمائندگي ڪنديون هجن، يا وري ٽي سگهي ٿو تہ اهو چڪر يا ڦيٿو هجي. پر اهو ۽ سان هڪ جهڙائي ضرور رکي ٿو. منجهن صوتي لاڳاپي جو امڪان ڪونہ آهي. هن انومان سبب ڪنهن نتيجي تي پهچي ڪونہ سگهبو، تہ اهو ڪنهن مذر آواز جو بدليل روپ آهي. ڇاڪاڻ تہ اها علامتي نشاني , جيان ابتدائي بيهڪ واري آهي ۽ هنن جيان سندس پنيان بہ „ جو نشان آهي. اهوبہ امڪان آهي هنن جو، ۽ جيان پاڻ ۾ ڪو لاڳاپو ئي نہ هجي. هاڻي اسان کي سندن ڪارج

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بابت پڪ ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ گهرجي. ڇاڪاڻ تہ اسان جي ڪيترن متنن جي شروعات "، " ۽ " سان ٿئي ٿي. اسان کي نمبر۸ کان ۴۳، ۴۶، ۵۱ کان ۹۱، ۱۰۲ ۽ ۱۰۴ کان ۱۲۷ جي سلسلن جي ڇنڊڇاڻ مان پتو پوندو تہ " جو نشان ٻيهڻ جي علامت آهي. ان کان اڳيان ۽ پٺيان جيڪي علامتي نشانيون آهن، تن کي پنهنجي الڳ ۽ آجي حيثيت آهي ۽ اهي هڪ مڪمل لفظ يا مڪمل لفظ بنائيندڙيون آهن. انهن لفظن مان ڪي اهڙا بہ هوندا آهن، جيڪي پوري لکت جو مفهوم پڌائيندا آهن. لکت جي ٻين سلسلن ۾ هن جو انگ ڪنهن بہ طرح پنجاه کان گهٽ ڪونہ ٿيندو، جيڪي متن جي منڍ واري پاسي کان ٻيٽل ڏسبا آهن. جيڪڏهن اسان جدول XXX جي ڇنڊڇاڻ ڪنداسون تہ اتي بہ اهڙيون علامتي نشانيون ملنديون، جن جي پٺيان " جو نشان ڏسڻ ۾ ايندو. ان ڪري اسان کي پڪ ٿئي ٿي تہ اهي مڪمل نالا آهن.

معلوم ٿئي ٿو تہ ڪن نالن ۾ " لفظ جي اڳياڙي وارو پد نہ آهي ۽ نہ وري نالن سان لاڳاپيل آهي، پر ان هوندي بہ ڪن مهرن تي نالن جي اڳيان ضرور ڏسڻ ۾ ايندو آهي. تنهن ڪري سوچڻ کپي تہ هيءُ ڪهڙي قسم جي علامتي نشاني آهي. جيڪڏهن اسان بابل جي اهڙين هڪجهڙائي رکندڙ علامتي نشانين وسيلي ڪنهن گس ڳولڻ جا جتن ڪنداسين، تہ پتو پوندو تہ اها نشاني ڪنهن ڌرمي ميتا سان لاڳاپو رکي ٿي، جيڪا ڪنهن ديوتا ڏانهن اربيل آهي. "ديوتا x جي لاءِ". هن کي هِرات جي مهر سان پيٽائي ڏنو ويجي، جيڪو جاگرافيائي نقطئہ نگاه کان سنڌ سيپتا جي ويجهو آهي-

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

(انتي ڪئيتي ١٩٢٧. ص ٢٠٦). توري وقت لاءِ اندازو ڪري سگهجي ٿو ته ۽ ديوتائن جا نالا آهن ۽ " نشاني اسم جي ظرفي dative حالت آهي. اسان هن نشان " جي اڳيان ڪيتريون ئي علامتي نشانيون ڏسون ٿا. تي سگهي ٿو ته اهي ديوتائن جا نالا يا انهن لاءِ چيل ڪي جملا هجن جهڙوڪ "fo"، هن جي زندگي " هجي. اهوبه ڏنو ويندو ته متن ۾ اسان کي، ، ۽ / هن طرح جي لکت ڏسڻ ۾ ايندي. اهڙيءَ ريت پهرين نشاني چوويهه ڀي نشاني ڏه ۽ تين ست ڀيرا ڏسڻ ۾ ايندي. ان کان علاوه جيڪڏهن نمبر١٠۴ کي ١٢٨ سان، نمبر١٠٧ کي ١٢٩ سان، نمبر١٠٥ کي ١٣٦ سان ۽ نمبر١٠٦ کي ١٣٨ سان ڀيٽائجي ڏسبو ته اها ڳالهه چٽي ٿي پوندي ته انهن ٽنهي مان هڪ جي چونڊ، پنيان ايندڙ لفظ سان مٺر آواز جي هڪجهڙائي ڪري ڪانه ڪئي وئي آهي. هنن ڳالهين تي ويچاري مان هن نتيجي تي پهتو آهيان ته اسم جي ظرفي حالت واريون پڇاڙيون پنهنجي جوڙجڪ ۾ لفظ آهن، جيڪي صوتي تبديليءَ لاءِ بدل هوندا آهن، يعني انهن جو عام ملهه " هو. اهو ملهه پد جي ناتي سان هڪ جاءِ بيٺل هو، جنهن جو سر آواز ۽ هو. پر جڏهن پد ڦرندڙ گهرندڙ هوندو ته سر آواز به ڦرندڙ گهرندڙ نظر ايندو. جنهن جو مثال آهي. ان حالت ۾ عام طور پڇاڙي هي " ڏسجي ٿي. مان ان کي هيءُ مُلهه "اِي" ڏيندس. هن لاءِ منهنجو انومان آهي ته اهو سر آواز اي يا /١ آهي. منهنجو قياس آهي ته اهو سر آواز هي اِي آهي، جنهن کي چپن وسيلي اچاري سگهبو آهي جهڙوڪ وِي ۽ اچارڻ وقت آواز چپ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ترڪيءَ ٻاهر نڪرندو آهي. سمجهو تہ ۞ جو ملهہ ان An ۽ ۞ جو ملهہ بل Bil آهي تہ ”ان ڪي“ To An ان+ئي ۽ ”بل ڪي“ To Bil وجي بل+ اي يا بل+ وئي ٿيندو. هن علامتي نشانيءَ ٪ جو اسم جي ظرفي حالت جي پڇاڙي طور استعمال فقط ۞٪ تائين محدود ڪونہ آهي. وڌيڪ لاءِ ڏسو جدول XL جي چنڊڇاڻ. اهو سبب تہ مان نشانين ٪ '، " ڪي سادا ۽ سولا سر آواز ڇو ٿو سمجهان، تنهن جو بنياد جدول XXIX جي چنڊڇاڻ تي ٻيٺل آهي، جيڪا اِي ۽ اُو سر آواز سمجهڻ گهرجي. پر گهٽو ڪري هيءَ نشاني " جنهن ڪي هن نشاني سان گڏ مٿي ڪاٿي بيان ڪيو ويو آهي. جڏهن هيءَ نشاني " هن علامتي نشانيءَ ٩٢ يا ڪنهن ٻئي هنڌ نظر ايندي آهي، تہ اها سر آوازن جي ترميم ٿيل شڪل جي صورت ۾ هوندي آهي. جيڪڏهن اسان سمجهون تہ ا سر آواز آهي تہ اسان پوريءَ پڪ سان چئي سگهنداسون ۽ اسان وٽ اهڙا سبب بہ آهن تہ " بہ سر آواز آهي. جيڪڏهن ا ۽ "، اسم جي ظرفي حالت جي پڇاڙين طور بہ ڪتب اچي سگهن ٿيون، پر سر آواز بہ آهن تہ پوءِ هن سمجهڻ لاءِ بہ اسان وٽ ڪي سبب آهن تہ ٪ بہ اسم جي ظرفي حالت جي پڇاڙي ۽ ساڳئي وقت سر آواز بہ آهي.

اسان ڪي هاٿي نمبر۵ ڪان ۷، ۹۳ ڪان ۹۷، ۱۴٦ ڪان ۱۴۸ بابت ويچارڻو آهي. هنن حالتن هيٺ ۞، ۞، ۞ ڪنهن نالي جا شروعاتي لفظ آهن. هن سمجهڻ لاءِ ڪو سبب بہ ڪونہ آهي تہ هنن جي پنيان جڏهن " ڪتب آندي ويندي آهي تہ انهن جو ڪارج هن ڪان سواءِ ڪو ٻيو بہ ٿي سگهي ٿو، تہ پوءِ اسم جي ظرفي حالت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جو مامرو ڇا آهي؟ اهڙين حالتن بابت منهنجو ويچار هي آهي تہ ،

جي پنيان جيڪا نشاني اچي ٿي، سا سر آواز سان شروع ٿئي ٿي، جنهن جي نتيجي ۾ اسم جي ظرفي حالت جذب ٿي ويندي آهي يا ملي ويندي آهي. ان ڏينپي تي ، ، ، ، بند پد closed syllables چئي سگهجن ٿا. جي حالت ۾ اهڙا مثال ڏئي سگهجن ٿا (ڏسو جدول XXIX جي ڇنڊڇاڻ).

ڳهري‌ءَ IV ۾ بيان ڪيل ٻئي آخري نشانيون ۽ جو ڏٺو وائنو مرڪب آهن ۽ هڪ ٻئي جون بدليل ۽ مختلف شڪليون آهن. هيءَ علامتي نشاني هن جي سادي ۽ سولي شڪل آهي، جيڪا اچرج جهڙي ڳالهہ نہ آهي. پر دلچسپ حقيقت اها آهي تہ فينيقي Phoenician علامتي نشاني بہ ذري گهٽ اهڙي ڏسجي ٿي.

جدول XXV جي ڇنڊڇاڻ

هتي ٻن علامتي نشانين ۾ اهڙي هڪ جهڙائي آهي جو ماڻهو نڳجي وڃي ٿو. حقيقت اها آهي تہ لڪت جي هن اڪيلي سلسليٰ R II ڪانسواءِ ٻي ڪابہ هڪ جهڙائي ڏسڻ ۾ ڪانہ ايندي. (نمبر٦ ۽ ٧).

جدول XXVI جي ڇنڊڇاڻ

هيءَ علامتي نشاني هن جي ۽ جي بدليل شڪل آهي. پر هن جو علامتي نشاني ڪو واسطو ڪونہ آهي، جيڪا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪ چٽي حقيقت آهي. ٻنهي جي لکت جا سلسلا بہ ماڳهين ڌار ڌار آهن. اها اچرج جهڙي ڳالهہ بہ ڪانہ آهي، ڇاڪاڻ تہ هن قسم جي انومان ڪرڻ جو ڪو سبب بہ ڪونہ آهي، تہ تصويري تحرير جي نقطئہ نظر کان ۽ يا ۽ پاڻ ۾ ڪو واسطو رکن ٿا (ڏسو تصويري تحرير واري جدول). اسان مٿي بہ هن حقيقت جو ذڪر ڪري آيا آهيون تہ جدول XXV جي گهڙي IV ۾ موجود علامتي نشانين ۾ رڳو مطابقت ۽ موافقت آهي. لکت جي سلسلي جي نقطئہ نگاه کان علامتي نشاني هن سان لاڳاپيل ڏسڻ ۾ اچي ٿي، جيڪا ڪنهن ٻئي هنڌ ڏسڻ ۾ ڪانہ آئي آهي. هن مامري بابت منهنجو انومان آهي تہ گهڙي IV ۽ متن نمبر ٢٠ کان ٢٤ ۾ ڏنل علامتي نشانين جون شڪليون، جون بدليل صورتون آهن، جن ۾ ڇهنين جو واڌارو لفظ جي پد ۾ سر آواز اي ۾ ڪجهہ بدل سدل ڪئي وئي آهي. متن نمبر٣٤ کان ٣٨ ۾ نظر ايندڙ لکت جا مچلا شايد جا مرڪب آهن. گهڙي IV ۾، متن نمبر٤٠ کان ٤١ جي سامهون نظر ايندڙ علامتي نشاني بنيادي طور تي تصويري تحرير سان واسطو رکي ٿي سندس حيثيت الڳ ۽ آجي آهي.

هيءَ علامتي نشاني ٿي سگهي ٿو تہ جي برابر هجي ۽ علامتي نشاني امڪاني طور جي برابر هجي (ڏسو جدول XXIV ،). هيءَ علامتي نشاني تہ ڏني وائني ۽ هنن نشانين جي جوڙ برابر آهي. جيستائين نمبر ٤٧ کان ٥٦ جي هن نشانيءَ جو تعلق آهي تہ اها جي برابر ٿيندي. اسان کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گمان هن ڳالهه جو ٿئي ٿو تہ هتي ڏنگين واري نشاني، () جي پڳل ٽٽل شڪل آهي، انهيءَ لاءِ تہ جيئن ڏنگين ۾ رکيل علامتي نشاني لاءِ جاءِ ٽي سگهي جيڪا ٥ سان ملي هڪ مرڪب بنجي وئي آهي. نمبر٥٤ ۽ ٥٥ جي حالت ۾ مرڪب سالم آهي، يعني سر آواز کي حذف ڪرڻ کان سواءِ پد کي چڳيءَ ريت اچاري سگهجي ٿو.

تنهن ڪري اهو چئي سگهجي ٿو تہ علامتي نشانيي ٥ ۽ ( ) پاڻ ۾ هڪ جهڙائي رکن ٿيون. ان ناتي سان اهو بہ چئي سگهجي ٿو تہ ، ، ۽) ۾ ساڳيائپ موجود آهي. اها بہ هڪ حقيقت آهي تہ يا ٥ ميجيءَ جي علامتي نشانيءَ سان گڏجي مرڪب جوڙي سگهن ٿيون، جنهن ۾ ميجيءَ جي علامتي نشاني منجهن اندر ڏيکاري ويندي آهي. هن مان اسان کي اهو اهڃاڻ ملي ٿو تہ اهي صوتي نقطہ نگاه کان پاڻ ۾ لاڳاپيل پد آهن. اها بہ هڪ حقيقت آهي تہ علامتي نشاني ۽ ۾ ترميمي جزو(٧٧) هڪ جهڙو آهي، جنهن سان سندن شڪلين ۾ تبديلي اچي وڃي ٿي. ان ڪري شڪ ٿئي ٿو تہ ۽ () جي پدن ۾ ڪو نہ ڪو لاڳاپو ضرور آهي. جدول XXIX جي چندچاڻ موجب ۽ ان کان سواءِ مٿي جيڪو هن نشان بابت بحث ڪري آيا آهيون، ان جي روشنيءَ ۾ انومان اهو ڪري سگهجي ٿو تہ ۽ () هڪ جهڙيون علامتون آهن، پر ă جي بدران ī سر آواز جو فرق آهي.

اهي سيئي ڳالهيون نظر ۾ رکي مان هن نتيجي تي پهتو آهيان تہ علامت جي اصلي ۽ بنيادي شڪل هيءَ () آهي ۽ هيءَ نشاني، پد جو اچار آهي، جيڪو هن ī سُر آواز سان ظاهر ٿئي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿو. علامتي نشاني ۾ اي جو سُر آواز ڏسجي ٿو. هن
علامتي نشانيءَ سان ڪو لهه لاڳاپو ڪونه آهي. ۽
هڪ جهڙائي رکن ٿيون ۽ سندن اچار سر آواز سان ظاهر ٿئي
ٿو. ٻه ۽ سان هڪ جهڙائي رکي ٿي، پر سندس اچار
سر آواز سان نڪرندو آهي.

جدول XXVII جي ڇنڊڇاڻ

هتي اسان کي تصويري تحرير آڪاش جهڙي نشاني ڏسڻ ۾
ايندي ۽ ان سان گڏ ڪاراڻ جو پاڇولو به نظر ايندو. شايد ان
ڪاراڻ مان رات جي ويل ڏيکارڻ جو مقصد هجي. پر ان جي تمام
آڳاٽي ۽ اصلي علامتي نشاني گهريءَ IV ۾ ٻئي نمبر تي آهي. هن
جَي پهرين علامتي نشاني ضرور اڌ اکري صورت ۾ هوندي ۽ منجهن
ڪاراڻ وارو نشان ڪونه آهي. ٿي سگهي ٿو ته ٻئي نمبر تي موجود
علامتي نشاني ۾ هي ^ نشان وڌائي صوتي نقطئہ نظر کان ترميم
ڪئي وئي هجي. ٽين، پنجين ۽ ڇهين اهڙيون علامتي نشانيون آهن،
جيڪي علامتي نشانيءَ نمبر ٻيءَ جون بدليل شڪليون آهن ۽ انهن
جي ڏسڻ سان ئي اهڙو تصور اڀري اچي ٿو. پنجينءَ علامت ۾ هيءُ
جزو ميسارجي بلڪل ختم ٿي ويو آهي. ستينءَ علامت ۾ هن
کي گهٽائي هيءَ ||| صورت ڏني وئي آهي. اٺين ۽ نائين ۾ ته نظر ئي
ڪونه ٿو اچي. ڏهين ۽ يارهينءَ ۾ اها ڪاراڻ هڪ ڇهنب جي
شڪل ۾ نظر اچي ٿي ۽ ٻين علامتي نشانين سان مليل ڏسجي ٿي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

صفا پيچاڙيءَ کان اڳين نشاني بدلجي ڪڙي جهڙي بڻجي وئي آهي.
ان کان پوءِ متن (١٥ ۽ ١٦) ۾ ڪارڻ تہ نظر ئي ڪانہ ايندي.
بعد ۾ اصلي نشانيون ڏسڻ ۾ ڪونہ ٿيون اچن، باقي رڳو مٿيون ڏک نظر اچي ٿو. نمبر: ١ ۾ کان پوءِ هيءَ نشاني پاڻ ۾ مطابقت ۽ موافقت رکن ٿيون. جيڪڏهن حقيقت اِئين آهي تہ پوءِ نمبر ١١ کان ١۴ ۾ موجود علامتي نشانيءَ مان اسان کي اهڙو اشارو ملي ٿو تہ علامتي نشاني جو هن مچلي جي بين علامتي نشانين سان ڪو تعلق ڪونہ آهي. جيتري قدر بين علامتي نشانين جو لاڳاپو آهي، جن بابت متي ڪجهہ بحث پڻ ڪيو ويو آهي تہ انهن بابت واضح تحريري ترميمن هوندي بہ لکت جا سلسلا غيرمتاثر آهن. اسان جن علامتي نشانين جو پيچاڙيءَ ۾ ذڪر ڪيو آهي، تن تي سر آوازن جو اثر جهڙ ظاهر ٿيندو آهي ۽ ان نڪتي کي اسان پرپور نموني سان سمجهائڻ جي ڪوشش پڻ ڪئي آهي. انهن علامتي نشانين کي سمجهڻ جو طريقو اهو آهي تہ اهي پيچاڙيون هونديون آهن. ۽ جي پويان ڏسڻ ۾ اينديون آهن. اهڙيون اڪيليون نشانيون ڪي ٿوريون آهن، جيڪي جي پيچاڙيءَ طور ڏنيون وڃن ٿيون. ان کان پوءِ وري اسان کي R ۽ R جو سلسلو ڏسڻ ۾ ايندو.

آخري نشاني ٢+ (٢ =) جو مرڪب نظر ايندي (ڏسو جدول XI).

جدول XXVIII جي چنڊڇاڻ

هن جدول ۾ موجود علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مختلف شڪليون آهن. پهرين نشانيَ ائين آهي جڻ ٻي نشانيءَ کي ابتو ڪري لکيو ويو آهي. ان هوندي بہ علامتي نشانيءَ جي معنيٰ ۽ مفهوم ۾ ڦيرگهير نظر ڪانہ ٿي اچي. هن سموري جدول ۾ سيئي نشانيون ڪي سبتيون تہ ڪي ابتيون آهن، پر آهن پاڻ ۾ هڪ جهڙيون. ڏسو 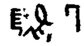 واريون جدولون. (جدول LVIII, LXXIV, LXXXIV).

جدول XXIX جي ڇنڊڇاڻ

ڪڏهن وري اهو بہ ڏٺو ويو آهي تہ علامتي نشاني لکت جي مثان ۽ ڪڏهن وري وچ تي هوندي آهي. لکت جي سلسلن مان واضح ٿئي ٿو تہ اهڙي ڦير گهير مان ڪو فرق ڪونہ ٿو پوي. هن نشانيءَ „ لاءِ منهنجو رايو ساڳيو آهي (جدول XXX). جدول XXXI ۾ پڻ گهٽيون نشانيون اهڙيون آهن. ٻي ڳالهہ اها بہ ڏسڻ ۾ ايندي تہ هيءَ نشاني، نشانين جي ٻين مڇلن جي وچ ۾ ڏسبي آهي، جيڪي گهٽو ڪري پورا لفظ يا پورا نالا بہ هوندا آهن ۽ ان ڪان اڳيان يا پويان لکيل علامتي نشانيون ڪڏهن مڪمل متن بہ هونديون آهن. (نمبر۲۵ کي ايم. ۲۸٦ ۽ ايم. ۱۸۴ سان، نمبر۲٦ کي ايم. ۲۹۷، ۲۹۸، ايچ. ۱۴۸ ۽ ايم. ۲۰۹ سان ڀيٽائي ڏسو).

هيءُ آخري ڪهڙي قسم جو عنصر آهي، جيڪو لفظن، نالن ۽ متنن texts کي پاڻ ۾ ڳنڍي ٿو؟ اسان جو پهريون جواب تہ اهو ٿيندو تہ بيهڪ جون نشانيون آهن. اسان کي فينيقي لکت ۾ بيهڪ جون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اهڙيون نشانيون نظر اينديون. هن کي هندستان جي پوئين دور جي لکتن ۾ موجود وراما virama نشانين سان ڀيٽائي سگهجي ٿو. پر نمبر ١، ١٠. ٣٠ ۽ ١٩٠ ۾ موجود لکتي شاهديون هن سمجهاڻيءَ جي خلاف آهن. هتي هي نشاني : لفظ جي آخر ۾ ڏسجي ٿي. هتي به جيڪڏهن اسان اهو انومان ڪريون ته اها بيهڪ جي نشاني آهي ۽ متن جي پڇاڙي ڏانهن اشارو ڪري ٿي، ته پوءِ ان جو ڪهڙو جواب ڏيون ته ست سو پنجاه مان فقط ٽن متنن ۾ اهي نشانيون ائين ڇو استعمال ڪيون ويون آهن؟ ان مان اسان کي پڪ ٿئي ٿي انهن متنن ۾ هن نشانيءَ جو صوتي ملهه آهي. ان کان علاوه انهن سيني متنن ۾ جن ۾ اسان کي [illegible] يا [illegible] نشانيون ڏسڻ ۾ اينديون، اتي هن I عنصر جو صوتي ملهه ڏسڻ ۾ اچي ٿو. ڇا هن ڳالهه مان سمجهي نه ٿو سگهجي ته I کي به ملهه آهن: يعني هڪ لکت ۾ بيهڪ جي نشاني آهي، ٻيو ته ڪيس صوتي ملهه به آهي؟ لکت ۾ اهڙي صورت حال جي موجودگي ماڻهوءَ کي ضرورو منجهائي وجهندي، پر ڳالهه ائين به ڪانه آهي. اسان کي ٻئي هنڌ چٽي ڄاڻ ملي ٿي، جنهن مان پتو پوي ٿو ته [illegible] کي پنهنجو صوتي ملهه آهي (يعني [illegible] ، [illegible] [illegible] ۽ [illegible] وغيره). ان ڪري اسان کي نتيجو پوئين ڳالهه مان ڪيڻ گهرجي. هن لاءِ امڪاني سمجهاڻي هيءَ ٿي سگهي ٿي ته هيءَ I نشاني اِي يا اُو جي سر آواز جي هم معنيٰ آهي ۽ لفظ جي پنيان پڇاڙي طور يا اڳيان اڳياڙيءَ ۾ سر آواز طور ڪتب اچي ٿي ۽ ٻنهي سر آوازن جي وچ تي موجود وقفي کي ختم ڪري ڇڏي ٿي. بعد ۾ ان جي شڪل نيم سُر آواز ي y يا و w جهڙي ٿي ويندي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي.

هندستان ۾ منڊا Munda ٽوليءَ جون ٻوليون بہ نهايت قديم آهن. براهوئي ٻوليءَ ۾ اهڙي قسم جا ڪيترائي مثال ملندا. هيءَ ٻولي قديم سنڌو لکت جي اثر واري دائري اندر موجود آهي. هيءَ خيال تہ هڪ سادي قسم جو سر آواز آهي ۽ هن جي پٺڀرائي طور هن علامتي نشانيءَ کي پيش ڪري سگهجي ٿو. ان سان گڏ ٻيون بہ اهڙيون نشانيون آهن، جن کي مٿي ڪن جدولن جي چنڊڇاڻ ڪرڻ وقت پيش ڪيو ويو آهي، جن ۾ ڇهني جو واڌارو ڪري پڌ جي سر آواز کي تبديل ڪيو ويو آهي. هتي اهم ڳالهہ اها بہ نظر اچي ٿي تہ جتي هڪ لفظ ۾ ٻن سر آوازن جي وچ تي موجود وٿيءَ کي هيءَ ا نشاني پري ڇڏيندي آهي. نمبر۵، ۷، ۲۳، ۲۶، ۲۸، ۳۳ ۽ ۷۸ ۾ ۽ جي پٺيان هيءَ ا نشان نظر ايندو اسان هن کي چئن مثالن ۾ ڪليل پڌ ڏسون ٿا.

ان کان پوءِ بہ هي ڳالهہ چٽي ڪانہ آهي تہ مٿين انومان موجب مروجہ ٻوليءَ ۾ هيءَ ا نشاني هڪ سادو سر آواز يا نيم سُرآواز آهي. پر هيءَ ا نشانيَ لکت جي وچ تي بہ ڏسبي آهي. ٻن لفظن جي وچ تي بلڪل ڌار نظر ايندي. امڪان اهو آهي تہ پوئين دور جي فينيقي نشانيءَ جو ٻڻ بڻياد بہ هيءَ ا نشاني هجي، جنهن مان ٻن لفظن کي جدا ڪري ڏيکارڻ جو اشارو ظاهر ٿيندو آهي.

چا هاڻي هن ڳالهہ کي قطعي طور نبيرڻ جو امڪان آهي تہ ا سر آواز جي نمائندگي ۽ اي i (y) سر آواز ڪري ٿو يا ۿ و u (w). منهنجي خيال ۾ و جي نمائندگي ڪري ٿو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسان جيڪڏهن اشوڪ جي دور واري برهميءَ لکت کي جاچي ڏسنداسين ته ان ۾ سر آوازڻهن ريت نظر ايندو.

R' = I; R'' = Ī; R = ā = آ

R, R = e; R) = ŭ; R) = ū; R) = o = او

هن ٿنهي ŭ ، ū ۽ o = و کي آزاد سر آواز سمجهيو وڃي. علامتي نشاني IV– ۳۵، ۷۹ قديم سنڌو لکت سان واسطو رکي ٿي، سر آواز o جي مڪمل صورت آهي. پر ā=آ ، ē=اِي ۽ I = اي ، I = I تي مٿي بيان ڪيل اصول جو اثر گهٽ ٿئي ٿو. مذڪوره سر آوازن لاءِ هن ڪان سواءِ بيو ڇا ٿا چئي سگهون ته اهي قديم سنڌو لکت جي اصل نموني جي قريءَ سان واسطو رکن ٿا. اسان ŭ ۽ ✕ لاءِ فقط ايترو چئي سگهون ٿا ته اها، هن علامتي نشانيءَ ✕ جي بدليل شڪل آهي. اسان وٽ I ۽ I جهڙا اصلي نمونا آهن. انهن جي لکت ۾ بيهڪ به هڪ جهڙي آهي ۽ انهن جي واسطي سان لکت جو طرف به بدلجي ويندو آهي. تنهن ڪري اسان اڳ ۾ ئي مٿي ڏيکاري آيا آهيون ته I ۽ II ٻئي قديم سنڌو لکت جا سر آواز آهن. هاڻي وري اسان ڏسون ٿا ته I ۽ II هن ٻنهي سر آوازن جي برهمي لکت ۾ موجودگيءَ جو هن اندازي ڪان سواءِ بيو ڪوبه سبب پيش ڪري ڪونه ٿا سگهون ته اهي سنڌو لکت جي اصلي نمونن جي قري منجهان آهن. اسان هن ريت چئي سگهون ٿا ته برهمي لکت جو سر آواز II به قديم سنڌو لکت جو سر آواز II ئي آهي. قديم سنڌو لکت مطابق اسان I ۽ II جو ملهه ڪٿيو آهي جيڪو I = ۽ II = I آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن کان علاوه برهمي لکت جي ۽ نشاني، جو هيءُ جزو آهي، جيڪو علامتي نشاني ۾ ڏسجي ٿو. برهمي لکت جي U=L جي آهي، جيڪا برهمي لکت جي طرف متجڻ کان اڳ ۾ گهٽو ڪري هيٺن (هوندي، جيڪا قديم سنڌو لکت جي نشاني((= وا wa) آهي. وري اسان کي قديم سنڌو لکت جي علامتي نشاني R̂ نظر اچي ٿي، جيڪا برهمي لکت جي اکر- R-جو بڻ بڻياد آهي جيڪو سر آواز، و (او) جي برابر آهي. اها به هڪ حقيقت آهي ته برهمي لکت جا جزا - - قديم سنڌو لکت جي جزي Z تان ورتل آهن. جيڪڏهن اسان قبول ڪريون ته - - جزا برهمي لکت جا اصلي ۽ پنهنجا آهن ته پوءِ هڪ سوال ڪر ڪدي اسان جي آڏو ايندو ته قديم سنڌو لکت ۾ موجود جزو ٨ جيڪو 'a' جيان الڳ ۽ آجيءَ حيثيت ۾ نه پر گڏيل صورت ۾ ڏسبو آهي) سو قديم سنڌو لکت جي مرڪب ✓ جي ترميم ۽ تبديل ٿيل شڪل ته ڪونه آهي؟

سيني ڳالهين کي نظر ۾ رکي هن نتيجي تي پهتا آهيون ته قديم سنڌو لکت Y= Ǐ=1 جي آهي، = ī = اا ، = ا/ وي Wi ۽ ٨ = او= O= و جي آهي. هيءُ اصول سنڌو لکت کي سمجهڻ ۾ سهائتا ڪندو، ڇاڪاڻ ته اهي نشانيون هن لکت ۾ تمام گهٽيون ڏسبيون آهن. اسان هن جزن ǔ ، -، ، ، // جي گڏيل صورت ۾ هن / جزي کي ملايون ٿا، جيڪو گهٽو ڪري هنن علامتي نشانين ۽ . ۾ به ڏسڻ ۾ اچي ٿو) ، ، ۾ به شامل ۽ ، / ۽ / (سان به گڏيل آهي جنهن جو سر آواز وا wa آهي) جڏهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اهو جزي جي اڳيان ڏسجي ٿو تہ سندس اچار سُِسي وِي wi ٿي وڃي ٿو ۽ لکت ۾ ان جي صورت ۷ يا ۷ ٿي وڃي ٿي. ملعوم ٿئي ٿو تہ جزو ۷ نيڙو ٿي وڃي ٿو ۽ ڇپن مان نڪرندڙ آوازا جي شڪل ڌاري ٿو. هيءَ علامتي نشاني لکت جي جوڙجڪ ۾ وا wa= جو اچار آهي. جيڪڏهن اسان اينڊڙ جدول جي ڇنڊڇاڻ ڪنداسين تہ ڏسنداسون تہ هڪ بند پد آهي. پر هڪ ڪليل يا مرڪب پد ڏسبو. هتي هڪ ڳالهہ واضح ٿئي ٿي تہ وينجن آواز جو جز آهي جيڪو جي شروعاتي سُر آواز جي اڳيان اچي ٿو. هي اهو جزو آهي جنهن کي جيڪڏهن ڪڏي ڇڏجي تہ اسم جي ظرفي حالت کي، جي ابتدائي سر آواز سان گڏائي ڇڏي ٿو. جيڪڏهن شامل ڪجي ٿو تہ لفظ جي اڳئين ۽ پنئين سر آواز ۾ موجود وٿيءَ کي پري ٿو ڇڏي. ان ڪري پوري پڪ ٿئي ٿي تہ اهو نيم سُر آواز آهي. جيڪڏهن هتي نيم سُر آواز ي y نہ آهي تہ و W ضرور آهي (حبش جي ڇپن مان نڪرندڙ آواز لاءِ علامتي شڪل کي هن سان پيٿائي ڏسو).

جدول XXX جي ڇنڊڇاڻ

اسان کي هن جدول ۾، لکت جو هڪ ڇاتل سچاتل سلسلو ان- اي AN-i ملندو. جيڪڏهن اسان هن جي معنيٰ آن (ديوتا) لاءِ ڪرڻ ۾ صحيح آهيون تہ پوءِ ان ڳالهہ جو بہ امڪان آهي ان جي اڳيان، روايتي ابتدا طور هي لفظ لکيل آهن: دونگي Dungi (جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

حياتيءَ) لاءِ، منهنجي زندگيءَ واسطي يا پاتيسي patesi لاءِ وغيره.
هنن ٽنهي لکتن ۾ اهو ڏٺو ويندو تہ پڇيان ايندڙ علامتي نشانيون اسم
خاص آهن. ڪڏهن وري اڳياڙيءَ ۾ ”پٽ“ جي معنيٰ ڏيکاريندڙ
مڇيءَ جي علامتي نشاني بہ ڏسڻ ۾ ايندي آهي ۽ ان کان پوءِ ڪنهن
ديوتا ڏانهن اربيل لکت " ڏسڻ ۾ اچي ٿي. پر اهڙي تحرير جيڪا
مڪمل متن جي صورت ۾ هجي يا اهڙيءَ لکت هجي جنهن مان
معلوم ٿي سگهي تہ اهو اسم خاص آهي سا ڪٿان بہ هنڌان هٿ
ڪانہ لڳي آهي. تنهن ڪري اسان کي يقين ٿئي ٿو تہ اها لکت
جيڪا " جي اڳيان آهي، سا اسم خاص نہ پر ڌرمي روايتي
عبارت آهي، جيڪا ڪنهن ديوتا کي اربيل ٿي پائنجي. جيستائين هن
جدول جي باقي متن جو تعلق آهي تہ امڪان آهي تہ جيڪي لکتون
" جي پڇيان ڏسڻ ۾ اچن ٿيون، سي اسم خاص آهن. پوءِ پلي اسم
خاص جي آڏو ايندڙ علامتي نشانيون ، ۽) موجود
هجن يا نہ. هنن معاملن ۾ نمبر١، ٢، ٣، ۴،، ٧، ٩، ١٠، ١١،
١۴ کان ١٦، ١٨ کان ٢٢، ٢٥، ٢٦، ٢٨، ٣٢ کان ٣٥،
٣٧، ۴٠، ۴٣، ۴۴، ۴٦، ۴٧ کان ٥٠،٥٣ کان ٥٧ ٦١ کان
٦٣، ٦٧، ٦٦، ٧٢، ٧٠ يا ائين ڪٽي چئجي تہ چوهتر مان
چوئيتاليهہ اهڙيون لکتون موجود آهن، جن ۾ اسمَ خاص لکيل
معلوم ٿين ٿا. هن حقيقت سان لاڳاپيل لکڻ جو انگ ايترو گهٽو آهي
جو جيستائين ان جي خلاف ڪا شاهدي ڪانہ ٿي ملي، تيستائين
اسان کي هيءَ پڪ آهي تہ جيڪي علامتي نشانيون ڪان بعد اچن
ٿيون، سي اسم خاص آهن. اسان هن تجربي کي انهن تحريرن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سمجھڻ واسطي بہ ڪتب آڻيندا سين، جن ۾ هيءَ نشاني ڏسڻ ۾ ڪانہ ٿي اچي.

متين ڳالهين جي روشنيءَ ۾ اهو ضروري ٿي پيو آهي تہ پڙهندڙن جو هن نڪتي ڏانهن ڌيان ڇڪايو وڃي، تہ لکت جا ست سلسلا اهڙا اک تي چڙهيا آهن، جيڪي " ڪان اڳيان آهن ۽ ٿي سلسلا وري اهڙا آهن جيڪي ٻئي هنڌ وري ابتدائي لکت طور ڏسڻ ۾ اچن ٿا، يعني ايمر. ۴۵۸، ۴۰۵ ۽ ۱۳ . ۱۰. هنن مان اسان جي وڌيڪ رهنمائي ٿي سگهي ٿي. ايمر. ۴۵۸ کي متن ۲۱ سان پيٺائي ڏسندا. جيڪڏهن اسان جو اڳيون انومان صحيح آهي تہ ايمر. ۴۵۸ جو مطلب "ديوتا جو ٻانهون" آهي. متن ۲۱ = ديوتا لاءِ (مالڪ جو نالو). هائي وري ايمر ۴۰۵ کي متن نمبر ٦٧ سان پيٺائي ڏسو.

جيڪڏهن منهنجو اڳيون اندازو صحيح آهي تہ ايمر. ۴۰۵ =ديوي متن ٦٧ جي معنيٰ(۸۰) ٿيندي " هن ڏانهن جيڪو ديوتا جو ٻانهو آهي. هن حقيقت مان هيٺيون ڳالهيون معلوم ٿين ٿيون (الف) ۽ ڪنهن ديوتا لاءِ قطعي علامتون (يا لقب) آهن. ٿي سگهي ٿو تہ اهي ديوتا يا ديويءَ لاءِ بہ هجن. (ب) اهي قطعي علامتي نشانيون (يا لقب) انهن علامتي نشانين جي پٺيان نظر اچن ٿيون، جيڪي انهن جي خوبين ۽ خاصيتن کي ظاهر ڪن ٿيون. (پ) انهن نشانين کي خارج بہ ڪري سگهجي ٿو (ٿ) علامتي نشاني هن جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بدليل شڪل آهي، جنهن مان پتو پوي ٿو تہ هنن جو واسطو انگن سان نہ آهي. (ث) هيءَ هن نشانيءَ جي صورت آهي.

۱. ۱۳

=(ڏانهن) (نالو) (۸۱) متن نمبر ۳۷

(ڏانهن) (نالو)

اهي خاص قسم جي لکت جا سلسلا اسان جي انومان جي پرپور پنيرائي ڪن ٿا تہ هيءَ علامتي نشاني ڪنهن ديوتا سان لاڳاپيل آهي. ٿي سگهي ٿو تہ اها نالي جي علامتي نشاني هجي جهڙيءَ ريت اسان سمير جي ديوتا ANU يا دنجر dingir جو نالو هن طرح لکيل ڏسون ٿا. هن مان معلوم ٿئي ٿو تہ هيءَ نشاني " ڌرمي روايتي عبارت ۾ اسم جي ظرفي حالت آهي. ان کان اڳيان ايندڙ لکت ديوتا جو نالو آهي يا پوڄا جو نمونو.

جيڪڏهن پنهي حوالن مان مليل ثابتين کي گڏائي ويچاربو تہ پتو پوندو تہ هيءَ نشاني ، نيم سُر آواز آهي. ٻي ڳالهہ تہ جتي هي نشاني " حذف ٿيل آهي اتي هي علامتي نشانيون

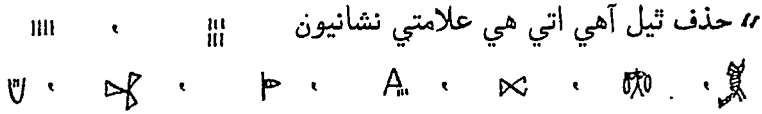

بند پد جي صورت ۾ ڏسجن ٿيون (۸۲) ۽ ، ، کليل پد نظر اچن ٿا.

جدول XXXI کان XXXVII جي ڇنڊڇاڻ

هن جدول ۾ اسان کي ۳ کان وٺي ۹ تائين ڳڻ جا انگ ڏسڻ ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اچن ٿا. اهي علامتي نشانيون ڳڻپ جا انگ آهن، تن بابت شاهدي اسان کي ايلمي ۽ سميري قديم لکت مان ملي ٿي. ڏيان ڏيڻ جوڳي هيءَ ڳالهه آهي ته انهن مان ٿي علامتي نشانيون ته گهٽيون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. بنا ڪنهن فرق جي سيئي نشانيون هن علامت ٢ سان گڏ ڏنيون وڃن ٿيون. هي نشاني ٨ جي انگ سان گڏيل به ڏسبي آهي. ٿي سگهي ٿو ته ان جو ڪو صوتي سبب هجي. انهن سيني انگن مان گهٽڻ جي شڪل صورت مرڪب نظر اچي ٿي. متي ڪاٿي هن ڳالهه جو اشارو ڏنو ويو آهي ته هيءُ مرڪب معنيٰ علامتي نشاني + انگن جون ترتيبوار پڇاڙيون آهن. حقيقت به اها آهي ته هيءَ گڏيل صورت هڪ مڪمل متن جي روپ ۾ هوندي آهي. انومان آهي ته متن نمبر ٢، ١٧، ١٨، ٢٥، ٧٢، ٧٦، ٨٣ ۽ ١١٣ اسم خاص هجن. هن ڪان سواءِ ڪا ٻي سمجهاڻي ڏيڻ ڏاڍي ڏکي ڳالهه آهي. پوري پڪ سان چئي سگهجي ٿو ته علامتي نشاني ، ۽ " شروعات ۾ ڳڻپ جي انگن سان لاڳاپيل هيون. پر اسان وٽ موجود متن جي مجموعي ۾ اهڙي ڪا شاهدي ڪانه ملي آهي، جو سمجهون ته انهن جو واسطو ڳڻپ سان آهي. اهي نشانيون ٢ ۽ ٣ سر آوازن کي ظاهر ڪنديون هيون. پر انهن جو صوتي ملهه ڳڻپ جي انگن جهڙو به هو. تنهن ڪري ان مونجهاري کي ختم ڪرڻ واسطي، اڳي جيڪو ڳڻپ جو انگ " هو تنهن کي متائي هن ريت || لکيو ويو. منهنجي سمجهه مطابق ائين تڏهن ڪيو ويو هوندو جڏهن اسم خاص ۾ ٢ جي انگ لکڻ جي ضرورت محسوس ڪئي وئي هوندي. اسان کي هيءَ صورت حال، جدول XXXVI جي متن نمبر ٨٤ کان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۸۷ ۾ موجود شاهدين مان معلوم ٿئي ٿي. پر خاص طور تي نمبر۸۴ مان، جتي نمبر۲، ۱۷، ۽ ۱۸ جيان هي لکت ‖ ۴ ڏسڻ ۾ اچي ٿي جيڪا هڪ مڪمل متن آهي، جنهن جو ذڪر مٿي پڻ ڪيو ويو آهي. ڪڏهن ڪڏهن هي علامتي نشاني ‖ پنهنجي اصلي روپ " ۾ به ڏسبي آهي، تڏهن وري ان کي لکت جي وچ تي ڏسبو آهي (ڏسو جدول XXXVI- متن نمبر ۱۲۳ ۽ ۱۲۵). پر هن کي سر آواز " کان نکيڙي بيهارڻ به ڏاڍو ڏکيو آهي، جنهن کي به اسان ٻٽ جي وچ تي موجود ڏسون ٿا (ڏسو جدول XXX نمبر۱ کان ۷). ان ٻمونجهاري جي نتيجي ۾ اسان لکت جو هيءَ ‖ ڊگهو ڪيل نمونو ڏسون ٿا. هيءَ علامتي نشاني | پڪ سان عدد سان واسطو رکي ٿي ۽ ؛ جي برابر آهي. متن ۾ سواءِ جدول XXXVII نمبر۴۵ جي هن کي انگن جي مفهوم ۾ استعمال ڪونه ڪيو ويو آهي. هتي اسان کي فيصلو ڪرڻو پوندو ته عددي نشان کي ڳٽپ جو انگ سمجهجي يا لفظ جو پد. چاڪاڻ ته هن جو آواز عدد وي we جهڙو آهي، جنهن جا هينيان سبب آهن:

(الف) اسان کي ڪي خاص علامتي نشانيون نظر اچن ٿيون، جن سان مختلف قسم جي انگن جون علامتي نشانيون گڏيل ٿيون ڏسجن.

(ب) اسان کي خاص انگ جي علامتي نشاني تمام گهٽا پيرا ڏسڻ ۾ ٿي اچي ۽ ان سان گڏ هڪ علامتي نشاني به ڏسجي ٿي جنهن جو لاڳاپو ڳٽپ جي انگن سان ڪونه آهي. اهڙيءَ صورت ۾ انگ کي عدد جي شڪل ۾ پڙهي سگهبو. پوئين حالت ۾ اڻ لاڳاپيل علامتي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نشانيءَ ۾ انگ جو هڪ جهڙو صوتي ملهہ آهي. ٻيون بہ الائي ڪيتريون اهڙيون لکتون ڏسڻ ۾ اينديون، جن ۾ مذڪوره علامتي نشاني هڪ يا ٻہ ٻيرا انگ جي علامتي نشانيءَ سان گڏ لکيل ڏسڻ ۾ ايندي آهي. موجوده دور ۾ اهڙين اڻ چٽين ڳالهين لاءِ فقط ايترو ڪجهہ چئي سگهون ٿا.

مٿين اصول جي روشنيءَ ۾ اسان کي معلوم ٿيندو تہ جيڪڏهن هنن 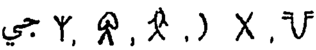 جي پٺيان انگ جي علامتي نشاني ڏسڻ ۾ اچي تہ ان کي انگ پڙهڻ گهرجي. جيڪڏهن انگ جي هيءَ علامتي نشاني هن جي پويان ڏسجي. يا هيءُ انگ ||| هن علامت جي پٺيان نظر اچي ٿو، يا هن جي اڳيان آهي. يا انگ || ، هنن علامتن جي اڳيان يا لکت جي سلسلي 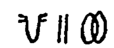 ۾ علامتي نشاني جي پٺيان ڏسڻ ۾ اچي يا ايمر. ١٣٣ کان سواءِ لکت جي متن ۾ | انگ ڏسجي تہ اهڙين لکتن کي انگ پڙهڻ نہ گهرجي.

جدول XXXVI ۾ متن نمبر٨٨ دلچسپ ڏسڻ ۾ اچي ٿو، جنهن ۾ ڏيڪاريل آهي تہ لکت جي سٽ جي وچ تي جيڪڏهن " لکيل آهي، تنهن کي || بہ پڙهي سگهجي ٿو. تنهن ڪري هيءَ " سر آواز کان نکتري الڳ ٿي بيهي ٿي. لکت ۾ سُر آواز " ۽ علامتي نشاني || بہ جدا شيون آهن. اهوبہ ٿي سگهي ٿو تہ لکڻ واري جي بي ڌيانيءَ سبب، يا وري اهڙو دور بہ هو جڏهن هيءَ نشاني " ٻنهي لاءِ ڪتب ايندي هئي. پر ڏسڻ ۾ اچي ٿو تہ ائين ڪڏهن ڪڏهن ٿيو آهي ۽ ان سان گڏ اهو ڪڏهن بہ ڪونہ ڏسڻ ۾ آيو آهي تہ ٻئي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪ ٿي متن ۾ گڏ موجود هجن.

جيستائين ||| ، |||| ۽ ||||| جي نشانين جو تعلق آهي - پليٽن تي نظر وجهڻ سان سندن ڇهڻين جي ماپ ۾ به فرق ڏسڻ ۾ اچي ٿو ۽ انهن جي بيهڪ وڻ جهڙي ڇٽي نظر ايندي. جيڪڏهن ᑌ کني ۽ |||| کي جاچي ڏسبو تہ سندن ماپ هڪ جيتري معلوم ٿيندي. لکت ۾ جيڪڏهن اهڙين ماپن ۾ فرق آهي تہ اهو فقط سهوليت واسطي يا لکت جي سونهن کي نظر ۾ رکي ائين ڪيو ويو آهي. هنن ڳالهين مان پڪ ٿئي ٿي تہ ||| ۽ ||| ، |||| ۽ |||| ، ||||| ۽ ||||| ۾ ڪوبہ فرق نہ آهي، لکتن جو نمونو مختلف آهي.

جدول XXXIV ۽ XXXV ۾ موجود علامتي نشانيون انگن جي بڻ بڻياد سان واسطو ڪونہ ٿيون رکن، ڇاڪاڻ تہ (الف) سمير ۽ قديم ايلميءَ لکت ۾ ڪي اهڙيون شاهديون موجود ڪونہ آهن، جو ۹ کان مٿي انگ کي ڇهڻيون ڏئي لکيو ويو هجي. (ب) ۹ کان مٿي ۱۰ ۽ ۱۱ ڇهڻين لاءِ ڪا وچ واري ڪا علامتي نشاني موجود ڪانہ آهي. (ٻ) انگن وارن سلسلن ۾ علامتي نشانيون نظر ڪونہ ٿيون اچن، خاص طور YR واري سلسلي ۾، تصويري تحرير سان لاڳاپيل علامتي نشانين جو بڻ بڻياد شايد هن علامت ۾ ٿيل سونهن ۽ سنجهت واري لکت آهي (ڏسو پليٽ ۱). جيڪڏهن اها حقيقت آهي تہ پوءِ امڪان آهي تہ جدول XXXIV ۽ XXXV جي گهري IV ۾ جيڪي ٿي علامتي نشانيون آهن، سي هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اهو به امڪان آهي ته ڪن لکتن ۾ گهٽ ۾ |||| ۽ ||||| (جدول XXXVI)، |||||| ۽ ||||||| انگن جون علامتي نشانيون ڪونه آهن. پر اُن اڪيلي علامت جون مختلف شڪليون آهن، جنهن جو انگن سان ڪو واسطو ڪونه آهي ۽ انهيءَ جي تصويري تحرير جي اصليت به ختم ٿي وئي آهي. ٿي سگهي ٿو ته هيءَ علامتي نشاني چوڌاري ٻِٽ ڏيکارڻ جو مفهوم ادا ڪندي هجي. هن ڳالهه جو اشارو جدول XXXI جي متن ٨٢، ٩٢، ۽ ٩٣ جدول XXXVI جي متن ٢ کان ٥ کي پيٽائي ڏسڻ مان ملي ٿو. عام طور تي لکت جي صورت ۾ انگ هن ريت ملن ٿا، | ؛ || ؛ |||؛ |||| ؛ ||||| (هن ⁞ طريقي سان گهٽ ڏسڻ ۾ آيا) ⁞ ؛ ⁞ ؛ ⁞ ؛ ⁞ پڪ نه ٿي پوي ته ١٠ جو انگ ڪهڙي طريقي سان لکيو ويندو هو.

هڙاپا مان هٿ آيل لکت شايد ١٠ جو انگ هجي، جيڪا اسان کي ته پاسي مارنگڙي (Prism) تي لکيل صورت ۾ نظر آيو ۽ اهي ننڍڙا ته پاسا مارنگڙا ڏن (خراج) جون رسيدون آهن. جدول XXXII ۾ هيءَ لکت ⁞ هن ||| جي بدليل شڪل نه آهي. هتي اهو به ڏسڻ ۾ آيو ته اِڪي قسم انگن ۾، ڇهني گهٽو ڪري مٿئين پاڱي ۾ نظر اچي ٿي. سمير ۽ ايلم جي قديم لکت جي لکڻهارن به ائين ئي ڪيو آهي.

جدول XXXIII ۾ موجود هن ⁞ جي بدليل شڪل ڪانه آهي. چاڪاڻ ته ان کي عام طور انگن وارن سلسلن ۾ ڪونه ڏنو ويو آهي. هن نشاني کي قديم ايلمي ⁞ سان پيٽائي سگهجي ٿو (ڊي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اِي- پبي جدول XXVII) أها عام طور پهرين گهريءَ ۾ ڏسڻ ۾ ايندي. پر هتي متن نمبر ۵ ۽ ٦ ۾ منڍ ۾ نظر ايندي‌ون. (٨٣) هاڻي اسان کي جدول XXXI جي متن نمبر١١٦ کان ١۴۴ ۾ لکيل ¦¦ بابت ويچارڻ گهرجي.

(١) اسان کي متن نمبر١١٢ ۾ ¦¦¦¦ علامتي نشانيءَ جي اڳيان نظر اچي ٿو، جيڪو اسان کي آواز معلوم ٿئي ٿو. هن جدول ۾ جي اڳيان ڪاٻہ انگي نشاني ڪانہ ٿي ڏسجي.

(٢) ¦¦ سان لاڳاپيل فقط ١١۴ کان ١١٦، ١١٨ ۽ ١٢٠ چار مثال آهن. انهن سيني ۾ موجود ڇهنين جي مرڪبن ۾ هڪ علامتي نشانيءَ ۾ واڌارو ڪري ¦¦ کِي الڳ ڪيو ويو آهي.

(٣) متن نمبر ١١٦ ۾ اهڙو لفظ ڏسڻ ۾ اچي ٿو جيڪو ١١۴ ۽ ١١۵ جي لکت ۾ موجود لفظ جهڙو آهي. توڙي جو ابتي قسم جون ڇهنيون ڏنيون ويون آهن. پر ان هوندي بہ ابتي مفهوم جو ڪو احساس ڪونہ ٿو ٿئي. مان هن نتيجي تي پهتو آهيان تہ R ¦¦ R ¦¦ جي گڏيل صورت هيءَ ¦¦¦¦ آهي. ساڳيءَ ريت ¦¦ Y ¦¦ جي گڏيل شڪل Y ¦¦¦¦ آهي. پر اهي سنڌن صوتي شڪليون آهن. هن مان اهم ڳالهہ اها بہ معلوم ٿي آهي تہ هنن علامتي نشانين) ۽ Y جي اڳيان گهٽو ڪري انگي نشانيون هونديون آهن. اهڙيءَ ريت اسان ¦¦ A ¦¦ = A ¦¦¦¦ ۽ X = X ¦¦¦¦ برابر ڏسون ٿا. (٨۴) هتي وري بہ اسان کي انگ، X جي اڳيان نظر ايندا. اهڙيءَ ريت اسان کي وري X ¦¦¦ ڏسڻ ۾ ايندو. جيستائين جدول XXXI ۾ موجود هن نشانيءَ ¦ جو تعلق

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي تہ اها || جي ورهايل شڪل آهي. پر اسان کي اهڙي نشاني نظر ڪانہ آئي آهي. ۴ جي انگ کي هميشہ |||| جي صورت ۾ لکي ڏسجي ٿو. اهڙي ڪا علامتي نشاني ڏسڻ ۾ ڪانہ ٿي اچي جنهن کي سڏاري ؛ ؛ جي شڪل ۾ لکي سگهجي. ان ڪان علاوه اها بہ پڪ پوي ٿي تہ جي مامري ۾ ڪوبہ سادو مرڪب موجود ڪونہ آهي. هنن سيني ڳالهين مان اسان کي اهو پتو پوي ٿو تہ مرڪب جو اندريون ڀاڱو آخر ۾ پڙهڻ گهرجي، ڇاڪاڻ تہ اهو لفظ جو آخري ڀاڱو آهي. هن اصول ورتائڻ ڪري متن نمبر۴۵ ۽ ۴۶ ۾ موجود ڇاتل سڃاتل لڪت جا تڪرا پڃي ٿني ٿا پون. هتي هي عنصر ؛ هنن لفظن || ۽ جي آخري پد ۾ سڏاري ۽ واڌاري جي نمائندگي ڪري ٿو. هنن ٻنهي حالتن ۾ ؛ ؛ جو عنصر، مفهوم ۾ تبديلي ڪونہ ٿو آڻي. پر اهي لفظ لڪت جي پڇاڙي طور موجود ڏسجن ٿا، تنهن ڪري سمجهہ ۾ اچي ٿو تہ اهو آواز جي همَ آهنگي واسطي ڪتب آندو ويو آهي. اهي لفظ ٻئي هنڌ ڪاٿي بہ پڇاڙيءَ طور ڏسڻ ۾ ڪونہ آيا آهن: (ڏسو جدول XIII).

متن ۴۱ ۾ ؛ جو عنصر لفظ جو آواز ۽ مفهوم ۾ تبديلي آڻي ڇڏي ٿو، جيڪو ڏسڻ ۾ هڪ نالو آهي. ڏانهن، جيڪو جو پٽ آهي. لفظ ڪاٿي بہ لفظ جي آخر ۾ نظر ڪونہ آيو آهي. ساڳي نموني جي ڇنڊڇاڻ ؛ ؛ ۽ سان لاڳو ڪري سگهجي ٿي. اسان کي جدول XIII جي متن نمبر ۱۸۳ ۽ ۱۸۱ کي پيٺائي ڏسڻ سان پتو پوندو تہ ۽ مفهوم ۾ هڪ جهڙا آهن. جيڪڏهن هڪ جهڙائي نہ بہ رکن ٿا، پر پوءِ بہ سندن آواز

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪ ٻئي سان متجي سنجي سگهندا آهن. اهو به ڏٺو ويندو، ته هڪ آيل هڪ پڳل تتل لکت ۾ متن نمبر٥٣ ۾ آخري لفظ نظر اچي ٿو. ٻئي متن ۾ هن لفظ کي وري ڪٽي به آخري لفظ طور لکيل ڪونه ڏٺو ويو آهي (٨٥)، جنهن مان معلوم ٿئي ٿو ته هن کي مفهوم جي تبديليءَ واسطي ڪتب آندو ويو آهي. متن ٥٥ ۾ کي اسان آخر وارو لفظ ڏسون ٿا. ان جو مثال هڪ ٻيو به مليو آهي (ڏسو جدول XIII-٢٩٧) متن ٥٨ ۾ پيچاڙي طور ۽ اڪيلو ڏسجي ٿو. متن ٦١ ۾ بہ هن لفظ کي آخر ۾ ڏسون ٿا. ٻئي هنڌ فقط کي پيچاڙي طور ڏسجي ٿو (ڏسو جدول XXI-٣۴). ڌيان ڏيڻ جوڳي ھيءَ ڳالھہ بہ آھي تہ ھن ڪان پوءِ اھڙي لکت ڪانہ لڌي آهي، جنهن جي سلسلي ۾ يا ۽ خاص طور تي ٢ هجي. ان ڪري معلوم ٿئي ٿو ته آواز ۽ مفهوم کي سڌاري وڌائي هن شڪل ۾ آندو ويو آهي. پيچاڙي طور گهٽو نظر آيو آهي. ڪڏهن به پيچاڙي ڪانه ٿي سگهي ٿي. متن نمبر٦٦ ۾ پيچاڙيءَ طور نظر اچي ٿو. پر پيچاڙيءَ ۾ ڪڏهن به ڪونه ڏٺو ويو.

لکت ۾ آخر ڪهڙو سڌارو ۽ واڌارو آندو وڃي ٿو جنهن ڪري مفهوم ۾ تبديلي اچي وڃي ٿي. پر اهڙي تبديلي سدائين نظر ڪانه ٿي اچي ۽ اها تبديلي آواز ۾ به تبديلي آڻي ٿي ڇڏي، مگر تمام ٿوري. اها اهم تبديلي لفظ جي انهن پڇن سان ڳنڍيل هوندي آهي جيڪي آخر وارا هوندا آهن. اهڙا اشارا اسان کي جدول XXXIII جي متن نمبر٩ مان ملي ويندا. هتي اهڙي علامتي نشاني

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيئن ؛ ؛ جهڙي آهي، ڏسو تہ اها پڇاڙي واري مچلي ؛ ؛ سان ڪيئن ڳنڍيل آهي، جنهن ۾ هيءَ علامتي نشاني بہ اچي وڃي ٿي. جيڪڏهن اسان اشوڪ جيّ لکتن تي نظر وجهنداسين تہ هي علامتي نشاني انوسار Anusar جي نمائندگي ڪري ٿي ۽ اڄ سوڌو ان جو مفهوم اهو ساڳيو آهي. امڪان آهي تہ هي قديم سنڌو لکت جي علامتي شڪل هجي، جنهن کي برهمي لکت ۾ وڌايو ۽ سڌاريو ويو آهي. جنهن جي معنيٰ ”مناسب يا موزون“ ٿي سگهي ٿي ۽ ان کي علامتي نشانيءَ جي چوڏاري ڏنو ويو ٿو ياڻئجي جيڪو هن : : ۽ ؛ ؛ شڪل ۾ آهي. ٿي سگهي ٿو تہ لفظ جي ان پد جو اچار نڪ مان ڪڍيو ٿي ويو. اسان اڳ ۾ اهڙو بيان ڪري آيا آهيون تہ مڇيءَ جي مچلي وارا لفظ کُليل پدن وارا آهن. ان کان سواءِ ، ۽ وارا لفظ پڻ گهڻو ڪري کُليل پدن وارا آهن. نڪ مان اچار ان ڪري ڪڍيا ٿي ويا، جو ائين ڪرڻ سان لفظن جا اچار ٻڌڻ ۾ مڌر ٿي معلوم ٿيا. ڪن معاملن ۾ نڪ مان نڪتل اچار انهن آوازن کان بلڪل مختلف هئا، جيڪي نڪ وسيلي ڪونہ ٿي اچاريا ويا. منهنجي خيال ۾ انهن ڳالهين لاءِ ڪوجنا ڪرڻ اجائي ٿيندي، جيڪي ٻين ٻولين ۾ عام جام ڏسڻ ۾ اچن ٿيون.

متن نمبر ۴۷ ۽ ۴۸ جي پيٽ ڪرڻ مان پتو پوندو تہ نڪ مان نڪرندڙ آواز لفظن جي آخر وارن پدن سان- لاڳاپيل هوندا آهن ۽ پنهنجي مرضيءَ سان سڄو سارو لفظ بہ نڪ مان اچاري سگهبو آهي. تحريري طور هيءُ گهڻ پدي لفظ جيان سالم مرڪب integral com- pound هوندو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

متن ۳۴ ۾ اسان کي لکت جو هڪ سلسلو هن ريت (IIIIIII) ملندو، جنهن جي اصلي صورت گهٽو ڪري هيءَ (IIIIII) آهي. وڌيڪ لاءِ ڏسو جدول XXVI جي ڇنڊڇاڻ.

جدول XXXVIII کان XLII جي ڇنڊڇاڻ

جدول XXIV ۾ اهو بحث ڪيو ويو آهي ته ⁄⁄ اسم ظرفي حالت جي پيڇاڙي آهي ۽ جڏهن ۞ جي پٺيان هوندو آهي ته ڪڏهن ۽ سان ۽ ڪڏهن ॥ بسان گڏ ڪتب ايندو آهي متن نمبر ۱۸ -۱۲، ۲۹ -۳۰، ۴۳ تي چڱيءَ ريت ويچاري ڏسبو ته لکت جي هن X ⁄⁄ سلسلي ۾ هيءَ به ⁄⁄ اسم جي ظرفي حالت جي پيڇاڙيءَ طور ڪتب آندو ويو آهي. ڇاڪاڻ ته:

(۱) لکت جو اهو سلسلو ابتدائي initial آهي.

(۲) پٺيان ڏسڻ ۾ ايندڙ علامتي نشانيءَ سان هن جو ڪو لاڳاپو ڪونه آهي. لکت جي هن ـ ⁄⁄ سلسلي ۽ متن نمبر۱ کان ۱۱، ۳۱ ۽ ۳۷ ۾ ⁄⁄ لفظ ياڳو ضروري آهي پر ان لفظ جي معنيٰ ۽ اسم جي ظرفي حالت سان سندس ڪوبه تعلق ڪونه آهي، توڙي جو سندن آواز به ساڳيو آهي.

جيستائين ⁄⁄ جي اچار جو تعلق آهي ته انَ لاءِ هن ريت چئي سگهجي ٿو. جيڪڏهن ، ۽ " ۽ ته پوءِ ⁄⁄ جو اچار وِ wi ۽ وي=wi= "⁄⁄ ، يعني هن ۾ اِ جو ڇوٽو سُر ۽ اِي جو ڊگهو سُر ايندو ۽ اهڙو اچار ڇپن وسيلي نڪرندو. جيڪڏهن ۞

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ ۽ =Wi= جو مفهوم هڪ جهڙو آهي، جنهن کي متن جي حوالن مان پرزوڙي سگهجي ٿو ته پوءِ اهو لفظ ساڳيو آهي، پر مخرج ڪجهہ پيو اٿس. جيڪڏهن ۾ . جو اچار آن AN آهي تہ ۾ جو اچار اُن UN ٿيندو. هن ڳالهہ جي ڏينپي سان اسان ٻ =اِي ڪان اڳيان ايندڙ چپن وسيلي نڪرندڙ اچار کي سمجهي ونينداسين. ان ساڳئي نقطئہ نظر سان (يا/ جو اچار وجي وا wa ۽ ٻ جو وي wi ٿيندو. اهڙو ساڳيو اشارو اسان کي برهمي جي ū مان بہ ملي ٿو، جيڪو خود بہ هن سر آواز تان ورتل آهي. ڇا سنڌو لکت ۾ اهڙو ڪو جزو موجود آهي، جيڪو برهمي لکت جي اصلي جزي ū جهڙو هجي؟ مان سمجهان ٿو تہ قديم سنڌو لکت ۾ هيءُ جزو موجود آهي، جيڪو ڪن لفظن جي جوڙجڪ ۾ موجود ڏسڻ ۾ اچي ٿو جهڙوڪ: ، ، . قديم سنڌو لکت ۾ اهڙو جزو آهي، جنهن ۾ گونيءَ ڪنڊ تي ڏنل ڇهنيون اڻين پانڻيون آهن جن ڪا ٽيڪ ڏنل هجي. هن شڪل صورت ||| وارو جزو ۾ ڏسڻ ۾ اچي ٿو. مچيءَ جي هن بدليل شڪل جي ثابتيءَ وسيلي سولائي سان سمجهي سگهون ٿا تہ علامتي شڪل هن جهڙي آهي ۽ ان جي سر آواز جو مخرج چپن وسيلي ٿيندو آهي (وڌيڪ لاءِ ڏسو جدول ١ متن نمبر ٣٨٨، ٣٩٠ ۽ ٣٩١). هن مان اسين اهو اندازو ڪري سگهون ٿا تہ ڇا سنڌو لکت جي متن ۾ انگ ||| ۽ سر آواز ٻئي هڪ ۽ ساڳيا آهن؟ مان سمجهان ٿو تہ اٿين سمجهڻ صحيح ڪونہ ٿيندو. اها نهايت اچرج جهڙي ڳالهہ ٿيندي جو پهرين ٽنهي انگن کي اسين ĭ ، ī ۽ ū

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيان اُچاريون. سنڌو لکت ۾ مان اچا تائين ū جي الڳ ۽ آ جي شڪل ڪانہ ڏني آهي جيڪا پنهنجي شڪل صورت ۾ ū کان مختلف هجي. انگن جي نقطئہ نگاہ کان ı، ıı، ııı جو صوتي ملهہ سُر آوازن جي صوتي ملهہ کان بلڪل ڌار هوندو. سُر آوازن کي جيڪڏهن انگن جي علامتي نشانين سان گڏي لکيو وڃي، تہ اهو طريقو هٽرادو تہ هوندو، پر سمجهڻ جوڳو بہ هوندو. هن مان اسان اهو سمجهي سگهون ٿا تہ هن جي اصليت، لکت جي نهايت قديم دور جي تصوري تحرير سان واسطو ڪانہ ٿي رکي. پر ان جو تعلق ڪنهن پوئين دور جي صوتي زماني سان ٿي سگهي ٿو ۽ اهو زمانو ٣٠٠٠ ق. م ٿي سگهي ٿو، جيڪو دلچسپي کان خالي ڪونہ ٿو لڳي.

جيڪڏهن ū کي قديم سنڌو لکت ۾ ııı ، ıı+ ۽ ⅙ شڪل ۾ لکيو ويندو هو تہ پوءِ ū̆ کي ڪهڙي صورت خطيءَ ۾ لکيو ويندو هوندو. جيڪڏهن اها ڳالهہ ائين آهي تہ پوءِ اسان کي ∧ کي جاچڻو پرکڻو پوندو.

جيڪڏهن / جو اچار وا wa آهي تہ پو ۽ ∧، جو اچار ڇا هجڻ کپي؟ هتي اسان کي ڏسڻ ۾ ايندو تہ نشانيءَ جي هيٺئين پاسي هڪ ترڇي ڇهنب ڏني وئي آهي. اهڙي ساڳي ڇهنب ⋈ ۾ (ڏسو جدول LIII) ۽ ∧ ۾ (ڏسو جدول XLIX متن نمبر ٣٨ ۽ ٣٩) ۾ بہ ڏسجي ٿي (٨٦). هن بنهي مثالن مان هيءَ ڳالهہ واضح ٿئي ٿي تہ لفظ جي پڇاڙي کي ڏنل سُر آواز کي سڌاريو ۽ وڌايو ويو آهي. اسان متي ڏيکاري آيا آهيون تہ هن سمجهڻ ۾ مناسب سبب بہ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهن تہ ا ۽ اا برهمي لکت ۾ 1̆ ۽ 1̄ آهن ۽ قديم سنڌو لکت ا ۽ اا تان برهميءَ ورتا آهن، تہ پوءِ اسان کي پڪ ٿئي ٿي تہ ا، - جيڪي برهمي لکت جي پد ŭ ڏانهن اشارو ڪن ٿا، سي اصلي قديم سنڌو لکت ١ , ا تان ورتا ويا آهن. ٻين لفظن ۾ اسان هن ريت چئي سگهون ٿا تہ اندروني شاهدي-اسان کي هن نتيجي تي پهچڻ لاءِ گس ڏيکاري ٿي تہ سنڌو لکت ۾ هي نشانيون١ , ا-ا سر آواز آهن. برهمي لکت جي ٻاهرين شاهدي اسان کي پڪ ڪرائي ٿي تہ اهو سر آواز ŭ ۰ آهي. جيڪڏهن هيءَ نشاني ا وا wa جي برابر آهي تہ پوءِ هيءَ نشاني ٨ اُوا uwa يا واءُ wau جي برابر هئڻ گهرجي. ساڦا safa جي لکت ۾ هي نشاني ٨ ڪتب آيل آهي. جيڪا سنڌو لکت جي نشانيءَ سان هڪ جهڙائي رکي ٿي. ساڦا safa لکت ۾ هن نشانيءَ جو ملهہ u آهي جنهن جو آواز واو wawe آهي.

ٻين لفظن ۾ اسان هن حقيقت کي هيئن سمجهائي سگهون ٿا تہ ٻئي يعني علامتي نشاني، ان جو صوتي ملهہ ۽ نالو وغيره قديم سنڌو لکت تان ورتا ويا آهن.

جدول XLII مطابق ۽ پنهنجي لکت جي سلسلي جي ناتي سان هيءَ علامتي نشاني ٨ جدول XLI ۾ ڏنل علامتي نشانيءَ ٨ کان بلڪل الڳ ۽ آجو وجود رکي ٿي. اسان کي پڪ آهي تہ اها اڪيلي تصوري تحرير تان ورتل آهي. جڏهن تہ هيءَ علامتي نشاني ٨ ، هن ا ۽ هن ١ علامتي جزي کي پاڻ ۾ ڳنڍي ٺاٺي وئي آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جدول XLIII جي ڇنڊڇاڻ

هن جدول جي گهريءَ IV ۾ ذنل علامتي نشانيون پاڻ ۾ هڪ جهڙيون آهن يا منجهن ڪونہ ڪو لاڳاپو آهي. پر منهنجو خيال آهي تہ اهي پاڻ ۾ هڪ جهڙيون آهن. متن جي آخري ڪان اڳين لکت ترڙي-چال تي ڏسجي، جيڪا پهريائين ساڄي ڪان کاٻي ۽ پوءِ کاٻي ڪان ساڄي لکيل نظر اچي ٿي. اسان اهڙو ذڪر ۽ بحث لکت جي طرف واري باب ۾ ڪري آيا آهيون. هن متن ۾ هيءَ ((۽ ٻيون علامتي نشانيون ابتيون ڪري کاٻي ڪان ساڄي طرف لکيون ويون ٿيون ڏسجن.

علامتي نشاني نمبر۲ جي شڪل صورت نرالي آهي. ساڳيءَ ريت اسان کي ◎ ۽ () جي شڪل صورت ۾ سڌارو ۽ واڌارو ڏسڻ ۾ اچي ٿو (ڏسو جدول XXXVI جي ڇنڊڇاڻ). گهريءَ IV ۾ پهرين شڪل صورت گهٽو ڪري آڳاٽي آهي. هن علامتي نشانين کي نظر ۾ رکي هينئين مگولاين curves کي ترڪ ڪري، علامتي نشانين کي تت abbreviated ۾ لکيو ويو آهي.

جدول XLIV جي ڇنڊڇاڻ

لکت جي سلسلن مان اهو ظاهر ٿئي ٿو تہ گهريءَ IV ۾ پهريون ٻئي علامتي نشانيون يا اهي علامتي نشانيون جيڪي متن نمبر۳۷

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪان ۴۱ جي سامهون نظر اچن ٿيون، سي هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. گهٽو ڪري انهن جي اصلي ۽ بنيادي شڪل هيءَ آهي. ان ڪان پوءِ هيءَ شڪل اختيار ڪئي وئي ۽ بعد ۾ وري ، جنهن ۾ ڪاٻي پاسي واري اڌ کي وڏيڪ ساڄي پاسي ڪري، مختصر ڪيو ويو آهي. لکت جو مکيہ سلسلو هي آهي. متن نمبر ۴۱ ۾ هي لفظ سالم مرڪب جي شڪل ۾ لکيو ويو آهي.

آخري ٻئي علامتي نشانيون بلڪل الڳ ۽ آجيون آهن. سندن تصوري تحرير جو بڻ بڻياد بہ ڌار آهي. هي علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. پر هنن جي مکيہ لکت هيءَ آهي. لکت جا هي سلسلا هن علامتي نشاني سان واسطو ڪونہ ٿا رکن. سندن ابتي تحرير بہ اتفاقي آهي ۽ انهن جي تصوري تحرير جو بڻ بڻياد بہ الڳ ڏسجي ٿو. لکت جي هن سلسلي جي ڏينبي تي علامتي نشاني ۽ پاڻ ۾ لاڳاپيل آهن. موجوده وقت ۾ اهو فيصلو ڪري ٻڌائي ڪونہ ٿو سگهجي تہ اندر ڏنل ڇهنيون، گُنو اصول تحت صوتي يا مفهوم سان لاڳاپيل ڪو سڌارو واڌارو آهي (جهڙي ريت سميري لکت ۾ آهي)، يا اهو سڌارو واڌارو ڪنهن سر آواز سان تعلق رکي ٿو يا ان جو ڪنهن قديم علامتي نشانيءَ سان سندس تعلق آهي. مجموعي طور تي آءٌ هن خيال سان سهمت آهيان تہ اندر هڪ يا وڏيڪ ڇهنيون گنو gunu اصول تحت ڏنيون ويون آهن، جهڙي ريت اسان ۾ ڏسون ٿا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جدول XLV جي ڇنڊڇاڻ

گھريIV ۾ ڏنل سڀ نشانيون هڪ ٻئي سان هڪ جهڙائي رکن ٿيون. متن نمبر ٢٥ ۽ ٢٦ ۾ هڪ ابتي علامتي نشاني نظر اچي ٿي، جنهن جي خاص اهميت ڪانہ ٿي ڏسجي. هتي اسان کي هڪ مرڪب ⁞》 نظر اچي ٿو. اهو بہ معلوم ٿئي ٿو تہ هنن علامتي نشانين 〈 , 〈 جي اڳيان انگن جون نشانيون آهن: هي علامتي نشاني 〉هن 〈 جي بدليل شڪل آهي، تنهن تي اعتبار ڪونہ ٿو ٿئي. اسان کي اهو سمجهڻ نہ گهرجي تہ علامتي نشانيءَ کي سعيو ڪري ابتو لکيو ويو آهي. علامتي نشاني 〈 کي هن 》 سان ڀيٽائي ڏٺو وڃي (ڏسو جدول XLIII) تہ معلوم ٿيندو تہ علامتي نشاني 〈 اصلي آهي ۽ 〉 ۽ 〈 سندس ننڍيون شڪليون آهن ۽ 〈 جو هيٺيون ۽ مٿيون پاسو ڪڍيو ويو آهي. ان کان سواءِ هيءَ ڳالهہ بہ معلوم ٿيندي تہ تصوري تحرير جون علامتي نشانيون 》 ۽ 》 هنن 〈 ۽ 〉 کي ٻيٽيون ڪري لکيون ويون يا 〈 ۽ 〉 هنن 》 ۽ 》 جا اڌ آهن.

جدول XLVI جي ڇنڊڇاڻ

لڪت جي سلسلن تي نظر وجهڻ سان معلوم ٿيندو تہ گهري IV ۾ سيئي علامتي نشانيون هڪ ٻئي جي بدليل شڪل آهن. انهن ۾ قدم ۽ بنيادي ٻي ۽ ٽين علامتي نشاني آهي ۽ پوئين دور سان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لاڳاپيل ۽ آهي. علامتي نشاني گهٽو ڪري چٽي آهي
(ڏسو جدول XLIX جي ڇنڊڇاڻ).

جدول XLVII جي ڇنڊڇاڻ

پهريون ٻئي علامتي نشانيون هڪ ٻئي جي بدليل شڪل آهن. سندن تحريري شڪل صورت بہ هڪ ٻئي سان ميلُ کائي ٿي. ڏسو ۽ . ساڳئي اصول تحت پنجين علامتي نشاني بہ انهن جي بدليل شڪل آهي. پر پوري پڪ ڪانہ ٿي بيهي. علامتي نشاني نمبر ٽين پوئين دور سان واسطو رکي ٿي. سندس لاڳاپو ڪن رسمي ڳالهين سان آهي، جنهن ۾ هن جا سڱَ جدا ڪيا ويا ٿا ڏسجن (؟) ان جي ٻانهن مان بہ ائين محسوس ٿي رهيو آهي (؟) سڱن کي ٽورو سڌو ۽ مٿي کي وڌو ڪري ڏيکاريو ويو آهي. صرفيہ لکت morpho grapically جي نقطئہ نگاه کان هڪ طرف ۾ ٻئي طرف کان ۽ ۾ تمام گهٽي ويجهڙائي ڏسجي ٿي. جيڪڏهن تصوري طور Ideographically هيءَ علامتي نشاني ماڻهو آهي تہ پوءِ هيءَ علامتي نشاني ڪنهن ديوتا يا جهونجهار Hero جي نمائندگي ڪري ٿي. منجهس وڌايل ڀاڱو سڱن وارو آهي. (ڏسو ايمہ ۴۴۰ واري طرز). علامتي نشاني ۽ (ڏسو جدول XLIX نمبر ۳۰ ۾ هيءَ علامتي نشاني) ڪيس جنگهون آهن ۽ ماڻهوءَ جي شڪل جهڙي آهي ۽ هيءَ نشاني ڪنهن ديوتا جي شڪل صورت معلوم ٿئي ٿي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هيءَ علامتي نشاني چٽيءَ ريت + ^ آهي، جنهن ۾ سر آواز او=O جو واڌارو ٿيل ڏسجي ٿو.

گهريءَ IV ۾ ڏنل آخري علامتي نشاني هڪ مرڪب آهي چاڪاڻ تہ اسان کي هيءَ Δ علامتي نشاني ٻئي ڪنهن هنڌان ڪانہ ملي آهي. امڪان آهي تہ هن جي سڌاريل ۽ وڌايل شڪل هجي (ڏسو جدول XXVI جي ڇنڊڇاڻ)

جدول XLVIII جي ڇنڊڇاڻ

هن جدول جي لکت جو مکيہ سلسلو آهي. هن مان اسان کي معلوم ٿئي ٿو تہ گهريءَ IV جون پهريون پنج علامتي نشانيون پاڻ ۾ هڪ جهڙائي رکن ٿيون. جيڪڏهن متن نمبر٣٢ ۽ ٣٣ کي ڀيٽائي ڏسبو تہ معلوم ٿيندو تہ علامتي نشاني نمبر ڇهين بہ پنجينءَ جي بدليل شڪل آهي. جيتري قدر هنن علامتي نشانين ۽ جو تعلق آهي تہ لکت جي سلسلن ۾ هنن بابت ڪا پيرائتي ڄاڻ ڪانہ ٿي ملي. پر هڪ ڳالهہ وني ڇهينءَ علامتيءَ نشانيءَ ۾ وڌي فرق هوندي بہ ڪين هڪ ٻئي جي بدليل صورت چئي سگهجي ٿو. بي ڳالهہ تہ هنن جي شڪل صورت بہ پاڻ ۾ ملندڙ آهي. انهن ڳالهين جي آڌار تي چئي سگهجي ٿو تہ مٿيون ٻئي علامتي نشانيون هڪ ٻئي جي بدليل شڪل آهن.

آخري نشاني گهٽو ڪري تہ ۽ جو مرڪب اهي (ڏسو جدول III جي ڇنڊڇاڻ).

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لکت جو طرف

قديم سنڌو- لکت ڄڃاڃ پرکڻ کان پوءِ پتو پيو آهي، تہ هن لکت جي گهڻائي ساڄيءَ کان کاٻيءَ طرف آهي. يعني هن لکت سان لاڳاپيل علامتي نشانيون ساڄي کان کاٻي ۽ اِيءَ طرز بدران ليٽيل سنوت واري سٽ ۾ لکيون وينديون هيون. اهڙي ثابتي اسان، هڪ سٽ واري لکت، ۽ ٻن سٽن واري لکتن کي پاڻ ۾ ڀيٽائي ڏسڻ کان پوءِ معلوم ڪئي. پهريون ڏيان ان هڪ سٽ واريءَ لکت ڏانهن ڏنو ويو، جنهن جي اوڙڪ (صفا پڇاڙي) کاٻي هيءَ علامتي نشاني آهي. اهڙي قسم جون لکتون موهن جي دڙي مان هڪ سو سٺهتر ۽ هڙپا مان ايڪٽيهہ مليون آهن (سانگي سان ڪي پليٽون خاص طورV, VIII, IX, X, XI, XII, XIII ڏسندا هلو). اوهان جي آڏو هڪ ڳالهہ چٽيءَ ريت پڌري ٿي بيهندي تہ اسان وٽ موجود لکتن جو وڏو حصو يعني پورو ٽيون پاڱو هن علامت سان شروع ٿي ختم ٿئي ٿو. آزمائشي طور اچو تہ ايم. ٣٠٣، ٣٩١، ٣٦٥ ۽ ٥١٦ کي جاچي ڏسون. اسان کي ايم ٣٠٣ ۾ چٽيءَ ريت ڏسڻ ۾ ايندو تہ لکت جي ٻي سٽ ۾ هيءَ علامتي نشاني آخري آهي. جيڪڏهن اسان هن لکت کي کاٻي کان ساڄي پڙهنداسين تہ اسان کي هيءَ علامتي نشاني صفا ساڄي پاسي رکيل پوندي. اهڙيءَ ريت هن سٽ جي پڙهڻي هن طرح ٿي پوندي، جنهن مان اسان کي جو سلسلو ملي ويندو، جيڪو ڪٿي بہ ڏسڻ ۾ ڪونہ ايندو. پر

جيڪڏهن اسان لکت کي ساڄي کان کاٻي طرف پڙهنداسين ۽ هن علامتي نشانيءَ کي اوڙڪ (صفا پڇاڙي) کاٻي رکنداسين تہ لکت جو سلسلو هن ريت ملندو. چئن علامتي نشانين سان اهڙو سلسلو پنج دفعا ڏسڻ ۾ ايندو. ڏسو ايم ۸۹ -۱۸۴، ۱۲۴، ۹ ۽ ايچ ۹۰. پر هنن ٽن علامتي نشانين تي مشتمل لکت وري ڊزن کن ڀيرا اک تي چڙهندي، (ڏسو خاني واري جدول ۱ نمبر ۱٦۵ -۴۹) جيڪڏهن اسان ايم ۵۱٦۱ ساڳئي نموني لکندا ۽ پڙهنداسون تہ علامتي نشانين جو سِٽاءُ هن ريت 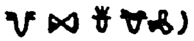 ڏسڻ ۾ ايندو ۽ علامتي نشاني پنهنجي فطري جاءِ تي بيٺل ڏسبي ۽ ان سان گڏ جي لکت جو هڪ سلسلو پڻ ملي ويندو. هيءَ ڳالهہ بہ اهميت کان خالي ڪانہ آهي تہ ايم ۴۴۷ ۾ موجود هيءَ علامتي نشاني لکت جو هڪ وسيع سلسلو پڻ ڏيکاري ٿي. هن ڳالهہ ۾ ڪنهن شڪ شبهي جي ڪا گنجائش موجود ٺي ڪانہ آهي تہ ايم ۵۱٦ جني لکت واريون بہ سٽون فقط ساڄي کان کاٻي طرف پڙهي سگهجن ٿيون ۽ شروعات مٿيئن سٽ کان ڪئي وجي. اهو انومان ڪرڻ بہ ضروري ڪونہ آهي تہ هينان بيءَ سٽ جي پڙهڻي هرويرو ساڄي کان کاٻي هوندي. ڇاڪاڻ تہ اسان اهڙيون لکتون بہ ڏٺيون، جن ۾ موجود ٻن سٽن جي پڙهڻي هن ريت هوندي آهي، جو هڪ جي شروعات ساڄي کان ۽ بيءَ جي کاٻي کان ٿيندي آهي. پر ائين ڪڏهن ڪڏهن ڏسڻ ۾ آيو آهي. مٿين نڙي ڇال لکت جو مثال ايم ۳۹۱ آهي، جنهن ۾ مٿين سٽ ساڄي کان کاٻي ۽ هينين سٽ کاٻي کان ساڄي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏسڻ ۾ اچي ٿي. مذڪوره پڙهڻي هن ريت آهي:

ايم. ١٦١، ١٦٢ ۽ ٣٦٢ جي پيٽ ۾ ٻي ڪابہ شاهدي وڌيڪ مستحڪم ۽ مناسب نظر ڪانہ ٿي اچي. ان سان گڏ خانن واري جدول III مان بہ ڪجهہ حقيقتون پيش ڪري سگهجن ٿيون، تہ هنن علامتي نشانين جي لکت جا نَوَ سلسلا ڏسڻ ۾ ايندا، پر هن قسم جي لکت جو هڪ بہ مثال ڪونہ ملندو. ايم ٣٦٥ اهڙي نڙي چال لکت ڪانہ آهي. ڇاڪاڻ تہ هن لکت جي ٻي ست بہ ائين پڙهي سگهجي ٿي، جهڙيءَ ريت هڪ سِڌي لکت پڙهي سگهبي آهي. اها حقيقت لکت جي هن سلسلي مان پڌري ٿئي ٿي، جيڪو اسان کي لکتن جي مچلي ۾ يارهن ڀيرا ڏسڻ ۾ ايندو، پر لکت جو هيءَ نمونو ڪٿي بہ نظر ڪونہ ايندو. تنهن ڪري ايم ٣٦٥ جون ٻئي سٿون ساڄيءَ طرف پڙهڻ گهرجن. هن مان هيءَ ڳالهہ واضح ٿي وڃي ٿي تہ لکڻ جو طريقو ساڄي کان کاٻي طرف آهي، جيڪو هنن علامتي نشانين جي ٻيهڪ مان سمجهي سگهجي ٿو. هيءَ هڪ سِڌي لکت آهي ۽ هن کي کاٻي طرف ڏانهن ويندڙ left -hand لکت جي مچلي ۾ شامل ڪري سگهجي ٿو، (ڏسو خانن واري جدول VI). هاڻي اسان کي جيڪي هڪ ٻئي پاسي تي هڪ کان وڌيڪ سٽن ۾ لکتون ڏسڻ ۾ آيون آهن، تن کي جاچڻ پرکڻ گهرجي. ايم. ١٣٩ هڪ اهڙي ڏکي لکت آهي، جنهن ۾ ٽيئي مڪمل سٿون آهن. انهن مان هر هڪ لکت ساڄي کان کاٻي پڙهبي. ڀرين ست کي لکت جي هن سلسلي جي نقطئہ نگاهہ کان ثابت ڪري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سگهجي ٿو. لکتن جي مچلي ۾ هن لکت جو نمونو تمام گهٽو ڏسبو، جيڪو انگ ۾ ايڪيهه آهي (ڏسو خانن واري جدول LXVIII). ٻيءَ سٽ کي، لکت جي هن سلسلي جي شڪل ۾ مشاهدي طور آڻي سگهبو، جنهن جو حوالو اسان اڳ ۾ به ڏئي چڪا آهيون. ٽين سٽ جي لکت جو سلسلو هن ريت آهي، جيڪو اسان کي ٻين جاين تي پنج ڀيرا ڏسڻ ۾ آيو آهي. جيڪڏهن هن کي ابتو ڪبو ته سندس پڙهڻي هن ريت وڃي بيهندي ، جيڪا ڪٿي نظر ڪانه ايندي. جيتري قدر ايم. ١٤١ جو تعلق آهي، ته اسان هن علامتي نشانيءَ جي عددي بيهڪ جوڙي آهي، جنهن مان معلوم ٿيندو ته اها ساڄي طرف کان لکيل آهي. ان مان اها امڪاني ڳالهه محسوس ٿئي ٿي ته پهرين سٽ ساڄي کان کاٻي طرف لکي وئي آهي. هن جي ٻيءَ سٽ لاءِ پڪ سان ڪجهه به چئي ڪونه ٿو سگهجي. ڇاڪاڻ ته اهڙي قسم جي لکت جو ٻيو سلسلو وري اک تي ڪونه چڙهيو.

ايم. ١٥١ ۾ هڪ سٽي لکت جو هڪ عام ۽ مناسب طريقو ڪم آندل آهي (ڏسو خانن واري جدول XXV). تنهن ڪري اسان سمجهون ٿا ته اها لکت ساڄي کان کاٻي طرف ٽيل آهي. جيتري قدر ٻي سٽ جو تعلق آهي، ته اسان کي مشاهدي مان هيءَ لکت اوٽي پوٽي (اٿپوري) نظر اچي ٿي. ڇاڪاڻ ته اسان علامتي نشاني وري ڪاٿي به گڏ ڪونه ٿا ڏسون. فقط هڪ مثال ايڇ. ٣٤ آهي جنهن ۾ علامتي نشاني ۽ کي هڪ جاءِ تي گڏ ڏسجي ٿو. پر خانن واري جدول LXVI جي ڇنڊڇاڻ موجب ۽ هڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

علامتي نشاني جون مختلف شڪليون نہ آهن، امڪان اهو آهي تہ ڪنهن گڏيل آواز جي نمائندگي ڪنديون هجن. هن بابت اڳي سمجهاڻي ڏني وئي آهي. اهو بہ امڪان ٿي سگهي ٿو تہ هڙاپا ۴۴ ۾ موهن جي دڙي واري ۱۵۱ هڪ ئي لفظ آهي، پر ٿي سگهي ٿو تہ منجهن اچار يا لهجي جو فرق هجي. اهڙا، لهجي جا ڪيترائي مثال آهن، جيڪي لکت ۾ موجود ملن ٿا ۽ اڳتي پڻ ڏسڻ ۾ ايندا. جيڪڏهن مان ٿوري وقت لاءِ فرض ڪري وٺان تہ ايچ ۴۴ ۽ ايمر ۱۵۱ هڪ ئي لفظ آهي، تہ پوءِ مان ٻي سٽ ساڄي کان کاٻي پڙهندس.(۴۱)

ايمر- ۱٦۲ - پهرين سٽ ساڄي کان کاٻي طرف آهي. اها انهيءَ ڪري صاف آهي، جو کاٻي پاسي چار علامتي نشانيون موجود آهن. ان سلسلي کي اسان نمبر ۳۹۱ طور اڳيئي جاچي پرکي ڏٺو آهي. هن جي ٻي سٽ پڻ ساڄي کان کاٻي پڙهبي. جيڪڏهن اسان هن سٽ کي کاٻي کان ساڄي پڙهڻ جي ڪوشش ڪنداسين، تہ هن علامتي نشاني کان هيءَ اڳ ۾ اچي ويندي ۽ اهڙي لکت اسان کي ڪاٿي بہ نظر ڪانہ آئي آهي، پر هن سلسلي جي لکت جا ست نمونا مليا آهن (ڏسو خانن واري جدول XC).

ايمر- ۴۵۰: اسان پهرين سٽ جي ساڄي پاسي لکت جو هيءُ سلسلو " ڏسون ٿا ۽ هيءُ لکت جو هڪ عام نمونو آهي. اسان هن نموني جي لکت جا پورا ٽيهہ مثال ڏٺا. جيڪڏهن اسان هن علامتي نشاني کي هن علامتي نشاني جو ٻيو روپ سمجهون تہ پوءِ اهڙا پورا ايڪهٺ نمونا ٿيندا، (ڏسو خانن واري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جدول XXIV). هنن ڳالهين کان پوءِ هي مامرو بلڪل چٽو ٿي وڃي ٿو، ته هيءَ سٽ کي ساڄي کان کاٻي طرف پڙهڻ بدران، کاٻي کان ساڄي پڙهڻ گهرجي. تنهن ڪري سيني هڪ سٽي لکتن جي پڙهڻي، جن جي صفا ساڄي پاسي هي "يا " علامتي نشانيون آهن، سي ساڄي کان کاٻي طرف پڙهبيون. اسان اهڙين لکتن جو انگ، جن جي پڇاڙيءَ ۾ هيءَ علامتي نشاني به آهي، ٻه سو ستيتاليهه ڏنو آهي، جن جي پڙهڻي چٽي پٽي ساڄي کان کاٻي طرف ڏسجي ٿي. هي نتيجو سمجهڻ کپي، ته موهن جي دڙي ۽ هڙپا جي لکتن جو اهو ساڄي طرف کان لکڻ وارو طريقو عام رواجي هو، جيڪو هو ڏهاڙي ڪتب آڻيندا هئا. پيو نه ته گهٽ ۾ گهٽ هڪ سٽ وارين لکتن ۾ يا گهٽين سٽن واري لکت جي پهرين سٽ ۾ ائين ضرور ڪيو ويندو هو. اسان کي هاڻي هن ڳالهه تي ويچارڻو پوندو، ته جيڪڏهن لکت ۾ هڪ کان وڌيڪ سٽون آهن، ته ٻي سٽ جي پڙهڻ جو نمونو ڪهڙو آهي. يعني اسان کي هن ڳالهه جو يقين ڪرڻو پوندو ته انهن لکتن جو ڪيترو انگ آهي، جيڪي حِتِي Hettite لکت جيان نڙي چال آهن. جيتري قدر ايم ۴۵۰ جي لکت جو تعلق آهي ته اهابه اهڙي ئي قسم جي ڪا نڙي چال boustrophedon لکت آهي. اسان کي هن علامتي نشانيءَ کان پوءِ هيءَ علامتي نشاني ڪٿي به ڏسڻ ۾ ڪانه آئي آهي. پر هڪ پيرو هيءَ علامتي نشاني ضرور ڏٺي آهي (ايم ۴۰). اسان وٽ موجود لکتن جي مچلي ۾ علامتي نشاني کي سان گڏ ته ڏنو ويو آهي، پر هن نشانيءَ سان پٽ ڪونه ڏٺو اٿئون. ٻين مامرن جيان هن مثال

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ ٻه جتي اسان کي لکت جو ڪتان ٻه اهڙو واضح سلسلو ڪونه ٿو ملي، ته مان هن لکت کي پڙهڻ لاءِ ٻدلائي ساڃي ڪان ڪاٻي لکيو آهي. چاڪاڻ ته ٻي سِٽ جون گهٽيون پڙهٽيون ائين آهن ۽ هن طريقي ورتائڻ سان پڙهڻ واري پاسي جو تعين ڪري سگهجي ٿو.

ايم- ١٩٣: هيءَ نڙي چال لکت ڪانه آهي. چاڪاڻ ته هيءَ علامتي نشاني ننن ڪنهن لکت جي پڇاڙيءَ طور ڪتي ٻه ڪانه ڏني وئي آهي (ڏسو خانن واري جدول XXI).

ايم. ٢٣٠: هيءَ نڙي چال لکت ڏسڻ ۾ ڪانه ٿي اچي چاڪاڻ ته (١) هي علامتي نشانيون لکت جي پڇاڙي ڪونه آهن (٢) ايم ٣٥٥ ۾ لکت جي هن سلسلي وچون حصو ڏسڻ ۾ اچي ٿو. (٣) هن علامتي نشانيءَ کي پڇاڙيءَ طور گهٽ ۾ گهٽ ٻن لکتن ۾ ڏنو ويو آهي (ڏسو خانن واري جدول XCI).

ايم. ٣٤١: هيءَ لکت گهٽو ڪري نڙي چال آهي. چاڪاڻ ته علامتي نشاني ، گهٽو ڪري پڇاڙيءَ طور ڏني وئي آهي (ڏسو خانن واري جدول LXVI) ۽ علامتي نشاني کي فقط هڪ لکت ۾ پڇاڙيءَ طور موجود ڏسجي ٿو (ڏسو خانن واري جدول LVI) ڪاٻه علامتي نشاني، هن نشانيءَ جي پنيان ڪتي ٻه ڪانه ڏني وئي آهي.

ايم ٢٣٢: هيءَ نڙي چال لکت آهي. چاڪاڻ ته هيءَ لکت جو عام سلسلو آهي (ڏسو خانن واري جدول XLVI ۾ ٿيل چندچاڻ).

ايم ٤١٧: هيءَ نڙي چال لکت ڪِانه آهي چاڪاڻ ته ( ) جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

علامتي نشانيءَ پٺيان هيءَ علامتي نشان ۲ ۽ پوءِ هيءَ علامتي نشاني " پٺي هنڌ بہ ڏسڻ ۾ اچي ٿي. لکت جي ان سلسلي ۾ هيءَ علامتي نشاني " اڳ ۾ آهي. پر هن قسم جي لکت (؟)۵۲ " جو سلسلو ڪاٽي بہ ڏسڻ ۾ ڪونہ آيو.(۴۲)

ايمہ ۴۴۷: هيءَ نڙي چال لکت ڪانہ آهي ڇاڪاڻ تہ هنن ۾ اسان کي هن قسم جي لکت ۔ ڏسڻ ۾ اچي ٿي. وڌيڪ لاءِ ڏسندا ايمہ ۵۱۶، جنهن تي مٿي بحث ڪيو ويو آهي.

ايمہ ۴۳۵: هيءَ نڙي چال لکت ڪانہ آهي. ڇاڪاڻ تہ |||| لکت جي پڇاڙي تي ڪانہ ٿي سگهي (ڏسو خانن واري جدول XXXI).
پر هيءَ پڇاڙي ضرور آهي، جنهن جو ذڪر مٿي اچي چڪو آهي.

ايمہ ۴۷۷: هن سلسلي ۾ ||||| جي نقطئہ نظر کان ٽين سٽ جي پڙهڻي ساڄي کان کاٻي آهي (ڏسو خانن واري جدول VIII).

ايمہ ۴۹۹: هيءَ نڙي چال لکت ڪانہ آهي. ڇاڪاڻ تہ ايمہ ۵۰۸ موجب هيءَ علامتي نشاني پڇاڙي آهي (ڏسو خانن واري جدول XLIX).

ايمہ ۵۰۶: هيءَ لکت ساڄي کان پڙهو.

ايمہ ۵۱۴: هيءَ پنهنجي قسم جي نرالي علامتي نشاني آهي جيڪا گهٽو ڪري هن علامتي نشاني جي بدليل صورت آهي. پوئين نشاني هن علامت سان گڏ ڪٿي بہ ڏسڻ ۾ نہ آئي آهي. پر ايمہ ۱۶۳ ۾ هن علامت جي پٺيان ڏسڻ ۾ اچي ٿي. مگر هيءَ شاهدي ڪا ايڏي سگهاري ڪانہ آهي. هن قسم جي لکت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نڙيءَ چال تحرير چئي سگهجي ٿي.

ايچ ۱۰۷: مٿين لسٽ جي پڙهڻي ساڄي کان کاٻي طرف آهي. ڏسو ايم. ۲۰ هينئين سٽ نڙيءَ چال آهي. مٿين سٽ جي ابتڙ آهي، جنهن جي پڙهڻي ساڄي کان کاٻي طرف آهي. لکت جو سلسلو هن ريت آهي جيڪو گهڻو عام آهي (ڏسو خانن واري جدول XLVI).

ايچ- ۲۴۱: هن لکت ۾ عملي طور ڪاٻه شاهدي ڪانہ ٿي ڏسجي. جيڪڏهن هيءَ نشاني هن علامتي نشانيءَ جي بدليل شڪل آهي تہ پوءِ ان کي ايم ۳٦٦ سان ڀيٽائي ڏسبو تہ معلوم ٿيندو تہ هن جي پڙهڻي ساڄي کان کاٻي آهي.

آءِ- ۲۴۰: ٻي سٽ ۾ جيڪا علامتي نشاني آهي، سا صاف طور تي پهرين سٽ ۾ کاٻي طرف ڏسجي ٿي. وري ٽين سٽ ۾ ان کي کاٻي پاسي ڏسون ٿا. اهڙيءَ ريت اسان کي هن طرح جي لکت جي پڇاڙي ملي ٿي. هن قسم جي لکت جو سلسلو ايچ- ۳۸ ۾ بہ ملي ٿو. هيءُ پڇاڙيءَ وارو هڪ عام سلسلو آهي، جنهن جو مٿي پڻ ذڪر ڪيو ويو آهي.

ايم- ۵۰۸، ۴۹۲، ۴۰۹، ۳۵۳، ۲۴۵، ۲۳۷، ۲۳۵، آءِ. ۱۹، ايچ ۱٦٦: سيني کي ٻي سٽ ۾ هڪ علامتي نشاني آهي. هرهڪ حالت ۾ پهرين سٽ جي پڙهڻي ساڄي کان کاٻي طرف آهي ۽ ٻيءَ سٽ واري علامتي نشاني لکت جي پڇاڙي سمجهڻ کپي. هتي اها خاص ڳالهہ نظر ايندي تہ ايم ۲۳۵، ۴۰۹، آءِ- ۱۹ ۾ ٻيءَ سٽ واري علامتي نشاني، هن علامت تان ورتل آهي،

جيڪا هڪ ست واري لکت جي سلسلي جي پڇاڙي آهي (ڏسو خانن واري جدول XXVII ۾ نمبر ۱، ۳ ۽ ۴). نمبر ۲۴۵، ۴۹۲ ۾ هيءَ علامتي نشاني نظر ايندي، جيڪا عام طور تي لکت جي پڇاڙي آهي (ڏسو خانن واري جدول XCIV). هن مثال مان وڏيڪ پڪ پئي ٿي تہ لکت جي پڙهڻي ساڄي کان کاٻي طرف آهي.

ايم ۱۳۳: هيءَ لکت ڪجهہ دلچسپ آهي. انهيءَ ڪري نہ، تہ لکت جون ہہ سٽون هڪ ئي پاسي تي موجود آهن، پر ٻين ٽن پاسن تي ڪي تحريرون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. ٻين جاين تان ملندڙ لکتن کي جيڪڏهن هن سان ڀيٽائي ڏسبو، تہ لکت هن ريت قائم ڪري سگهبي: مهڙ تي موجود صفا مٿينءَ سٽ کي پڙهبو تہ پڙهڻي ساڄي کان کاٻي معلوم ٿيندي. مهڙ تي موجود ٻيءَ سٽ جي پڙهڻي کاٻي کان ساڄي طرف آهي. ابتي پڙهڻي ساڄي کان کاٻي، ساڄي پاسي واري پڙهڻي وري کاٻي کان ساڄي طرف ۽ ان کان پوءِ وري کاٻي پاسي آهي. هن مان اسان کي معلوم ٿيندو نہ سڄي لکت نڙي چال boustrophedon آهي. هتي ٻي خاص ڳالهہ هيءَ نظر اچي ٿي تہ جتي لکت جو پاسو بدلجي وڃي ٿو (يعني کاٻي کان ساڄي طرف) آهي تہ اهي علامتي نشانيون جيڪي غير- متناسب Non Symmetrical آهن، تن کي حتي نموني جيان بدلايو وڃي ٿو. اهڙيءَ ريت اسان کي هيءَ علامتي نشاني بدلجي هن ريت علامتي نشاني نظر ايندي (ڏسو خانن واري جدول LXXXIII) ساڳيءَ ريت نشانيون (بدلائي هن ريت) لکيو ويو آهي (ڏسو ايچ- ۲۲۷).

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيڪڏهن اسان هن لکت تي ويچاريندا سون تہ اسان جي سامهون مرڪب قسم جي سٽ اچي ويندي، يعني اهي لکتون جيڪي اسان کي هڪ پاسي تي هڪ سٽ جي صورت ۾ نظر اينديون جيڪي هڪ کان وڌيڪ مهرن تي لکيل آهن.

ايم- ۱۳۲: هيءَ لکت واضح طور تي ٽڙي چال آهي. مهڙ تي اها تحرير ساڄي کان کاٻي طرف ڏسبي. پر ابتي لکت ۾ پڙهٽي کاٻي کان ساڄي نظر ايندي ۽ آخري تي علامتي نشانيون بدليل ڏسبيون. هن معاملي ۾ لکت جي طرف کي هن شاهديءَ جي آڌار تي پڻ ثابت ڪيو ويو آهي تہ اسان جي سامهون هڪ اهڙي لکت بہ گذري آهي. جنهن جي پڇاڙي ۾ هيءَ علامتي نشاني X آهي (ڏسو خانن واري جدول LXIV).

ايچ- ۱۱۸: هيءَ ٽڙي چال لکت آهي. پهرين لکت کاٻي کان ساڄي ۽ ٻي لکت ساڄي کان کاٻي طرف آهي. اهڙيون لکتون جيڪڏهن هڙاپا مان ملن ٿيون تہ اچرج ڪونہ ٿو ٿئي، ڇاڪاڻ تہ هتي اهڙيون لکتون عام جام ڏسبيون ۽ هڪ سٽ واري لکت پڻ بدليل ڏسبي. پر موهن جي دڙي مان هن قسم جون لکتون ٿوريون لڌيون آهن.

باقي رهيل لکتن جو طرف ساڄيو آهي ۽ گهڻو ڪري ساڄي کان کاٻي طرف ڏسڻ ۾ اينديون. خاص طور تي اهي لکتون جيڪي کاٻي کان ساڄي طرف نظر اچن ٿيون (گهڻو ڪري هڙاپا واريون) تن کي خانن واري جدول ۾ ابتين لکتن جي سامهون لکي ڏيکاريو ويو آهي. اهو بہ ڏٺو ويو آهي تہ ڪي لکتون هڪ ٻئي کان مختلف ۽ نراليون آهن. ايم- ۱۳۲ ان جو هڪ مثال آهي، جنهن جو مٿي بيان اچي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چڪو آهي، جنهن جيّ هڪ پاسيّ واري لڪت جو تات
پرچ abbreviation بئي پاسي تي ڏنو ويو آهي. هن قسم جو صفا تز
مثال ايم- ۴۳۹ آهي، جنهن جي ٻنئين پاسي علامتي نشاني ائين
ڏسڻ ۾ ايندي، ڇڻ تہ اها ڪنهن پوري نالي جي ننڍي صحيح آهي.
اسان ڪي ڪي مثال اهڙا بہ ملندا جو ٻنهي پاسن تيَ لڪتون بلڪل
هڪ جهڙيون آهن، جهڙيءَ ريت اسان ايم. ١٦، ١٨ ۽ ايچ ١۴۵
۾ ڏسون ٿا. هڙاپا مان اهڙين جوّ وڏو انگ لڌو آهي، جنهن جيّ ٻنئين
پاسي هي علامتي نشانيون VIIII VIII اڪيريل آهن. هن مان ظاهر
ٿئي ٿو تہ ٻنئين پاسي واري لڪت جوّ مهڙ واري لڪت سان ڪو
نحوي لاڳاپو ڪونہ آهي. اسان موٽي وري هڪ پاسي تي ٻن وڏيڪ
سٽن واري لڪت ڏانهن اچون ٿا. اسان وٽ اهڙا بہ مثال ايم- ٣٠٣
۽ ٣٩ آهن ۽ اهو سمجهڻ لاءِ سبب بہ آهي تہ ٻيءَ سٽ ۾ موجود
علامتي نشانيون، اڳين سٽ جي ڪنهن ڪٽل لفظ يا جملي کي پورو
ڪن ٿيون. ڪن حالتن، ايم- ۴۵٣، ٢٣٠، ١٩٣، ١٣٩ مان
اسان کي پڪ ٿئي ٿي ۽ پهرين سٽ جو مطلب ۽ مفهوم پڻ بلڪل
پورو نڪري اچي ٿو. جو ڪجهہ بعد ۾ لکيل ڏسڻ ۾ اچي ٿو سو
اضافي نالو يا لقب آهي.
نمبر ايم. ١٣٩: حقيقت اها آهي تہ هي ڇڻ سمير جي ”برگل“
burgul مهر ڏسڻ ۾ اچي ٿي. هيءَ اها مهر آهي، جنهن تي ٽن
مختلف ماڻهن جا نالا لکيل ڏسڻ ۾ اچن ٿا. (شايد سمير ۾ اهو رواج
هو تہ معاهدو ڪندڙ مختلف ڌرين جو هڪ ئي مهر ۾ وچور ڏنو
ويندو هو). بي ڳالهہ اها بہ آهي تہ همچورس مهرن مان هيءَ اڪيلي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مهر آهي، جنهن تي ڪا تصوير اڪريل ڪانہ آهي، جيڪا اسان کي سمير جي تجارتي عهدنامن جي مهرن جي ياد ڏياري ٿي.

اهم ڳالهہ اها بہ آهي تہ هڙاپا مان اسان کي لکتن جا اهڙا ڪيترا مچلا مليا آهن، جن ۾ هڪ ست واري لکت ۾ بہ پڙهٽي ڪاہي کان ساڄي پاسي ڏسڻ ۾ ايندي. پر موهن جي دڙي مان اهڙيون فقط بہ لکتون ايم. ٥١٣ ۽ ٥١٥ مليون آهن، جيڪي آهن تہ هڪ ستيون لکتون پر شروع ڪاہي کان ساڄي پاسي ٿين ٿيون.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻين لکتن سان لاڳاپو

جڏهن ڪا نئين لکت ليندي آهي ته هن ڳالهه جي کوجنا ضرور ڪئي ويندي آهي، ته مذڪوره لکت جو بڻ بڻياد ڪٿان شروع ٿئي ٿو يا سندس ڦريءَ سان واسطو رکندڙ ٻيون ڪهڙيون لکتون آهن. هن قسم جي کوجنا ڪرڻ لاءِ محقق جو پهريون ڌيان انهن لکتن ڏانهن ويندو (الف) جيڪي هن لکت جون سهيوڳي هونديون ۽ هڪ ٻئي کان اڌارا لفظ ورتا هوندائون. (ب) جيڪي هن لکت کان به قديمءِ ساڳئي علائقي ۾ موجود هونديون. (پ) اهي جيڪي هن لکت کان پوءِ به ان ساڳئي علائقي ۾ قائم رهيون. هن مامري ۾ فقري (ب) واري حقيقت هتي نظر ڪانه ٿي اچي. جيتري قدر فقري (الف) جو تعلق آهي تہ اسان کي سميري، قديم ايلم، مصري ۽ منوئني Minoani لکتون موجود ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. فقري (پ) تي ويچاريو تہ اسان کي خروشتي، برهمي ۽ سبائي Sabaean لکتن تي نظر پوندي. جيتري قدر خروشتي لکت جو تعلق آهي تہ اها ڳالهه ثابت ٿي چڪي آهي تہ سندس واسطو سامي ٻولي جي اترين ڇاڙهہ، آراميAramaic سان آهي. برهمي لکت لاءِ ائين سوچڻ غلط آهي. اها به حقيقت آهي تہ بولرBuhler جو نظريو تہ برهمي، سامي ٻوليءَ جي لکت تان ورتي وئي آهي،(۴۴) گهڻو وقت قائم تہ رهيو، پر جڳ مڃتا ماڻي ڪونہ سگهيو. ڪننگهام جو به ويساه هو تہ ڪنهن آخري تصويري لکت تان ورتل آهي. بولر جي پيش ڪيل هڪ جهڙائي واري خيال جي گهڻي وقت تائين ننڌا ڪندو رهڻ به غيرضروري

سمجھان ٿو. چاڪاڻ تہ مون خانن واري جدول (ضميمو) ۾ اهڙي پيت ڏئي ڳالھہ کي چٽو ڪري ڇڏيو آهي. انهيءَ سان گڏ اهو بہ ڏنو ويندو تہ بولر جي فينيقي لکت سان هڪ جهڙائي واري خيال کي مون مجيو آهي، پر مان سندس ڳالهين جي پٺڀرائي تڏهن ڪئي جڏهن ڏٺم تہ فينيقي لکت قديم سنڌو لکت تان ڪيتريون ئي علامتي نشانيون کنيون آهن. هيءَ ڳالھہ بحث طلب آهي تہ سنڌو سڀيتا جي ختم ٿي وڃڻ ۽ برهمي لکت (٣٠٠ ق. م) جي وجود ۾ اچڻ وارو وچون عرصو تمام گھٽو آهي. تنهن ڪري هڪ سڌي نسل طور برهمي لکت، سنڌو لکت سان واسطو ڪانہ ٿي رکي. اسان سنڌو سڀيتا جي پوئين دور بابت تمام ٿوري ڄاڻ رکون ٿا. ان لاءِ اسان فقط ايترو چئي سگھون ٿا تہ موهن جي دڙي تي ٻڌ اسٽوپا جون سرون، سنڌو سڀيتا جي ختم ٿي وڃڻ کان هڪدم پوءِ رکيل پاتئجن ٿيون. اهو بہ پڪ سان چئي ڪونہ ٿو سگھجي تہ جنهن دور ۾ آرين حملو ڪيو هو تہ سنڌو سڀيتا موجود هئي يا ختم ٿي وئي هئي. ان سان گڏ هيءَ ڳالھہ پڻ ياد رکڻ گھرجي تہ اسان وٽ جيڪا لکت موجود آهي، تنهن جو تعلق قديم آثارن ۽ يادگارن سان آهي، جن ۾ مهرون، ٺپا ۽ سڪا اچي وڃن ٿا. هن ڳالھہ جو بہ قوي امڪان آهي تہ ايران جي سڪن ۽ اشوڪ جي تحريرن جو بہ هن لکت سان ڪو ويجھو سٻنڌ هجي. جيتري قدر سبائي لکت جو تعلق آهي تہ هن ۽ سنڌو لکت ۾ وقت جي ٿوري وٿي آهي. اها بہ دعويٰ ڪئي ويندي آهي؛ تہ منوئني حڪمراني وارو دور بہ گھٽو اڳاتو آهي. پر اتان جي لکت ڇهہ صديون قبل مسيح سان واسطو رکي ٿي. ان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

زماني جي لکت لاءِ اهو پڻ چيو ويندو آهي تہ سندس شروعات ڪنهن قديم دور کان ٿي هئي. جيڪڏهن ملڪن جي وچ ۾ ڊگهي فاصلي جي موجودگيءَ ڪري ائين سمجهيو وڃي تہ يمن جي سبائي لکت سنڌو لکت تان ورتل ڄاڻ آهي، تہ مناسب ڪونہ ٿيندو. ڏنو وڃي تہ سنڌوءَ جي چوڙ وٽان هيءُ علائقو هزار ميلن کان گهٽ ڪونہ آهي. هتان جون چوماسي واريون هوائون اعتماد جوڳيون ۽ سامونڊي سفر لاءِ حالتون هميشه سازگار هونديون آهن. سال جا ڇهہ مهينا موسم اهڙي تہ بهترين هوندي آهي. جو ڪراچيءَ کان عدن تائين بنا ڪنهن هٿ پير هڻڻ جي ڪناري ڏئي سفر ڪري سگهجي ٿو. باقي، سال جا ٻيا ڇهہ مهينا اهڙا هوندا آهن، جو هن ساموندي سفر ۾ ٿوري محنت ڪرڻي پوندي آهي. قديم دور جا ماڻهو هنن ٻنهي علائقن کي حبشين جا ملڪ Ethiopian ڪري سڏيندا هئا. هن حقيقت جي نقطہ نگاه کان تہ سبائي لکت جون ڪي علامتي نشانيون اهڙيون بہ آهن، جن جي نالن ۽ شڪل صورت جي بڻ بنياد جو ڪوبہ اعتماد جوڳو پتو پئجي ڪونہ سگهيو آهي. ان ڪري هيءَ ڳالهہ منهنجي لاءِ لازمي ٿي پئي آهي ۽ خواهش بہ اٿم تہ ٻنهي لکتن کي خانن واري جدول ۾ هڪ ٻئي جي سامهون رکان تہ جيئن واضح ٿي سگهي تہ سنڌو لکت ۽ يمن جي سبائي لکت ۾ ڪيڏي نہ ويجهي هڪ جهڙائي آهي.

سهيوڳي لکتن سان تعلق

هن لکت جون ڪيتريون اهڙيون علامتي نشانيون آهن، جيڪي مصر جي لکت ۾ پڻ موجود آهن. انساني شڪلين جهڙين علامتي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نشانين ۾ گھٽي ھڪ جھڙائي ڏسجي ٿي ۽ اھي حقيقتي طور بہ ساڳيون آھن. ھيءَ ڳالھہ پڻ دلچسپيءَ کان خالي ڪانہ آھي، تہ انساني شڪلين جھڙين علامتي نشانين جھڙيون، نہ اسان کي سمير ۾ نظر اچن ٿيون ۽ نہ وري قديم ايلمي لکت ۾ ڏسجن ٿيون. ٻئي پاسي سنڌو لکت جون اھڙيون ڪيتريون ئي علامتي نشانيون آھن، جن جھڙيون ايلم جي جيمدت- نصر ماڻ لڌل ٺرھين تي نظر آيون. مثال طور ھيءَ علامتي نشاني 𓏤 آھي، جنھن جھڙي مصر جي انساني شڪلين جھڙي علامتي نشانين ۾ اسان کي ڪانہ ٿي سُجھي. اھي ڳالھيون ڏسي ماٺھو يقيني طور ھن نتيجي تي پھچي ٿو تہ سنڌو لکت جون ڪجھہ علامتي نشانيون مصر ۽ ڪجھہ وري ميسوپوٽاميا تان ورتيون آھن.(۴۵) اھڙيون ڪيتريون ئي علامتي نشانيون جھڙوڪ: وڻ، مڇي، پکي ٽنھي لکتن ۾ ھڪ جھڙيون آھن. پر اھا ھڪ جھڙائي اتفاقي آھي. اھڙيون علامتي نشانيون ڪنھن بہ لکت ھڪ ٻئي کان ڪونہ ورتيون آھن. تصويري تحريرن ۾ اھو ھڪ فطري ۽ پاڻ وھيٽو عمل ھوندو آھي. جتي ڪنھن رسم ۽ رواج سان لاڳاپيل ڪي واضح تصويري تحريرون ھونديون آھن ۽ سنڌن بڻ بڻياد اڻ چٽو ھوندو آھي، تڏھن اتفاقي لاڳاپن بابت ڪجھہ صحيح اندازا ڪري سگھبا آھن. پر انھن حالتن ۾ جڏھن سنڌن تعلق رسمي طور وڏيڪ واضح ھوندو ھو تہ پوءِ تصويري تحرير جي ناتي صحيح اندازو ڪرڻ مشڪل ٿي پوندو آھي. مان سمجھان ٿو تہ اھا اھم ھڪجھڙائي آھي. پر جتي تصويري تحرير ۾ ساڳي ۽ سچاپچي سگھجڻ جھڙي تبديلي اچي وڃي ٿي تہ پوءِ اھڙي ڏکيائي محسوس

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪانہ ٿي ٿئي. سنڌو- لکت ۽ ايلمي لکت ۾ تصويري تحرير جي گهٽي هڪجهڙائي آهي ۽ اها خانن واري جدول ۾ ڏسي ۽ پيٿائي سگهجي ٿي.

سنڌو- لکت جي سمير جي لکت کان وڌيڪ ايلم جي لکت، سان هڪجهڙائي ڏسجي ٿي. بلوچستان ۽ ايلم جي جاگرافيائي ويجهڙائي ڪري اهو چئڻ فطري بہ لڳي ٿو. جيمدت- نصر واري دور وٽ پهچڻ تائين سنڌو- لکت ۽ سمير لکت جي وچ ۾ هڪجهڙائيءَ جو پتو ڪونہ ٿو پوي. اسان ڏسون ٿا تہ ٣٥٠٠ ق. م واري سنڌو- لکت ايلمي لکت جي ايترو ويجهي آهي، جو پروفيسر لئنگڊن کي شڪ پوي ٿو تہ ٻنهي جو بڻ بنياد ساڳيو آهي. سنڌو لکت جي شاهديءَ مان بہ چئڻ پنيرائي ٿئي ٿي تہ اها سميري لکت جي ويجهو آهي ۽ سميري وري ايلمي لکت جي قريب آهي. سمجهہ ۾ ائين اچي ٿو تہ سنڌو- لکت جيڪي علامتي نشانيون ميسوپوٽاميا تان ورتيون، سي ان دور ۾ ورتيون، جڏهن سميري ۽ ايلمي لکت اڃا جدا ڪونہ ٿيون هيون. هن ڳالهہ جو امڪان آهي تہ هنن ٽنهي لکتن جو بڻ بنياد هڪ آهي ۽ سنڌو لکت ۾ جيڪي مصري علامتي نشانيون نظر اچن ٿيون سي سنڌو لکت مصريءَ کان اڌاريون ورتيون ٿيون پائنجن. اهو بہ امڪان آهي تہ هنن چئن ئي لکتن جو بڻ بنياد ئي هڪ هجي. هن قسم جي تحقيق ڪرڻ جي هتي ڪابہ گنجايش ڪانہ آهي. تصويري تحرير جي نقطئہ نظر کان هيءَ سوال نبيرڻ بہ مشڪل آهي، ڇاڪاڻ تہ هيءُ مامرو علم الانسان جي شاهدين سان واسطو رکي ٿو، جنهن ۾ اهو ڏسڻو پوندو تہ تاريخ کان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اڳ واري دور ۾، نيل، فرات ۽ سنڌو جي ڪنارن سان رهندڙ ماڻهن جو پاڻ ۾ ڪو سبنڌ تہ ڪونہ هو!

قديم سنڌ ۽ قديم ايلم ۾ ايتري ويجهائي ڏسجي ٿي جو پروفيسر سيس Sayce هن ڳالهہ جو اشارو ڏنو آهي تہ متان سنڌن ٻولي بہ هڪ ٿي هجي (۴٦). ان ڳالهہ کي پرکڻ جا مون ڏاڍا جتن ڪيا آهن. اها پڪ آهي تہ اسان وٽ جيڪو لکت جو مچلو آهي، تنهن جو واسطو فقط نالن يا لقبن سان آهي. فرض ڪيو تہ جيڪڏهن ٻوليون گڏيل آهن، تہ پوءِ اسان کي هڪ جهڙا اسم خاص ڳولڻ ۾ ضرور سوپارا ٿيندا سين. قوي امڪان آهي تہ قديم ايلمي ڦرهين تي لکيل ڪي اسم خاص ڳولي لهي سگهون. ڏسو چندچاڻ ڦرهي نمبر ۴٩٠ – ممايرس دي لامشن آرڪيالاجڪ اين پرسي– جلدXVII ص ٣٠ – مصنف فادر شيل Scheil هن طريقي کي ڪتب آڻيندي، هن جلد جي ڦرهين ۾ جيڪي بہ اسم خاص لکيا آهن، تن کي هڪ جائتو ڪيو آهي. انهن ۾ ڪي اهڙيون بہ علامتي نشانيون آهن، جيڪي سنڌو لکت ۾ پڻ موجود آهن. ٿي سگهي ٿو تہ جاچڻ سان علامتي نشانين جو اهڙو سلسلو بہ ملي پوي، جيڪو سنڌو لکت جي علامتي نشانين جي سلسلي جهڙو هجي. طريقو اهو ڪتب آندو ويو آهي، جيڪو سنڌو لکت جي خانن واري جدولن تيار ڪرڻ ۾ استعمال ڪيو ويو آهي. علامتي نشانيون اهڙيون چونڊيون ويون آهن جيڪي سنڌو لکت ۾ بہ موجود هيون، جهڙوڪ: 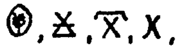

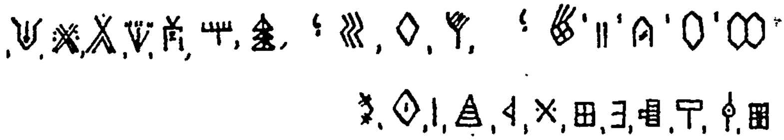

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انهن مان ڪي علامتي نشانيون پڪين جهڙيون هيون، تہ ڪي وري انهن مان نڪتل لڳي رهيون هيون. اهڙيون علامتي نشانيون جن جي لکت مان معلوم ٿيو ٿئي تہ اسم خاص يا لقب سان لاڳاپيل آهن، تن ڪي تقابلي جائزي لاءِ خانن واري جدول ۾ ناهي رکيو ويو. ڪوجنا ڪري ڏٺو ويو تہ لکت جي ٣٥٥ سلسلن مان فقط هيٺيان سلسلا هڪ جهڙا ڏٺا ويا:

" XVII. 346. cf. M. 18. XVII. 73. 5.) cf. H. 53.
VI. 373. 4.)

XVII. 73. 3. cf. H. 137.

2*3 cf. Table XLVI. XVII. 17. 1.
cf. M. 143

عام اندازو اهو هوندو تہ لکت جي هڪجهڙائي وارا سلسلا گهڻا هوندا. پر نتيجو اندازي جي ابتڙ نڪتو. جيڪڏهن، سنڌو لکت ۽ هن ۾ ڪو تعلق هجي ها تہ نتيجو اسان جي اندازي موجب ايترو گهٽو گهٽ ڪونہ اچي ها. حقيقت بہ اها آهي تہ هيٺ بيان ڪيل شاهدي پڻ اسان جي قائم ڪيل نظريي جي بلڪل خلاف وڃي ٿي. ڇاڪاڻ تہ لکت جي سلسلن ۾ ڪي اهڙيون علامتي نشانيون آهن، جيڪي ٻنهي لکتن ۾ عام آهن. ڪي علامتي نشانيون ايلمي ڏسجن ٿيون جيڪي وري سنڌو لکت ۾ ڪونہ آهن ۽ ڪي وري سنڌو لکت ۾ آهن، تہ ايلمي ۾ ڪونہ ٿيون ڏسجن. هي علامتي نشانيون فقط ايلمي لکت جي سلسلي ۾ موجود ڏسبيون: 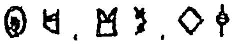

سنڌو لکت ۾ وري هي سلسلا ملندا:

هن مان اسان کي اها پڪ ٿئي ٿي تہ لکت جون علامتي نشانيون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تہ گڏيل آهن، پر ٻولين بلڪل جدا آهن. انهن جو ڪو اسم خاص تہ ڪونہ آهي، پر ڪوبہ اسم خاص اهڙو ڪونہ آهي، جو ٻنهي ۾ هڪ هجي.

هتي هن ڳالهہ جي جاچ پرک ڪانہ ڪئي وئي آهي تہ سنڌو لکت سان منوئني ۾ ختي لکت جو ڪو ناتو آهي يا نہ؟ انهيءَ جو سبب اهو ڪونہ آهي تہ منجهن هلڪي سلڪي هڪجهڙائي بہ ڪانہ آهي، پر اصلي سبب جاءِ ۽ وقت جي گهٽتائي آهي. ان سان گڏ مناسب بہ اهو ڄاتو ويو تہ سنڌو لکت جي انهن لکتن سان ويجهڙائي ثابت ڪري سگهجي، جيڪي مڪمل طور پڙهجي چڪيون آهن. خاص طور ايلمي لکت کي ان ڪري هن پرک ۾ شامل ڪيو ويو آهي، جو هن جي سنڌو لکت سان زمان ۾ مڪان واري ويجهڙائي آهي. قبرصي لکت کي تقابلي جدول ۾ ان ڪري شامل ڪيو ويو آهي، جو سنڌو لکت جي هن پڙهڻ واري موقعي تي هر ان لکت کي آندو وڃي، جيڪي پنهنجي حيثيت ۾ آزاد هجن ۽ پڙهجي بہ چڪيون هجن. هن ڪوجنا ۾ چيني لکت کي شامل ڪونہ ڪيو ويو آهي. ڇاڪاڻ تہ مسٽر هاپڪنس Hopkins جو جرنل آف رايل ايشياٽڪ سوسائٽي ۾ لکيل مضمون پڙهيو هيم ۽ پاڻ وٽ سندس گڏ ڪيل مجموعي جو مطالعو بہ ڪيو هيم. ان سان گڏ مسٽر هاپڪنس مون وٽ هفتو گذاري سنڌو لکت بابت منهنجو لکيل مواد پڙهي، پنهنجي راءِ لکي موڪلي هئي سا بہ پڙهي هيم. ان ڪان پوءِ مان هن نتيجي تي پهتس تہ چيني ۽ سنڌو لکت جو جيڪڏهن سٻنڌ آهي بہ تہ اهو تمام قديم هوندو ۽ اهو هنان بونس Honan Bones

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي دور سان واسطو رکندو هوندو. ان ڪري ڏِسڻ ۾ ٿيو ته جيڪڏهن هن لکت کي شامل ڪيم ته ڪم گهٽو اِنگهي ويندو،

مان هن نتيجي تي پهتو آهيان ته سنڌو لکت جو هڪ پاسي مصر ته ٻئي طرف سمير- ايلم جي لکت سان تعلق آهي. ٻيو ته هن لکت ۾ هيءَ ڳالهه پڻ ڏسڻ ۾ اچي ٿي ته الف- بي جي بند ۽ کليل پدن مان ڦِري سولن پدن واري لکت بڻجي پئي آهي. مذڪوره بند ۽ کليل پدن Open and closed Syllables ڳڻ ۾ ادائي سو ڪن ٿيندا. انهن مان گهٽا اهڙا به آهن، جيڪي گڏجي مڪمل لفظ بنجيٰ تا پون. هن لکت جي کليل پدن Open syllables مان برهمي لکت جي نيم- الف- ب وجود ۾ آئي آهي ۽ سبائي Sabaean لکت جي وڏي ياڳي جو بڻ بڻياد به سنڌو لکت جا هي کليل پدن بڻيا آهن. امڪان ان ڳالهه جو به آهي ته فينيقي Phoenician ۽ قبرصي لکت به سنڌو لکت جي سڌريل شڪل آهي. ڇاڪاڻ ته سيناءِ وارو سمنڊ ۽ سوئيز واري ڳچي ذرتي اهڙي هئي، جتي سنڌ جا ماڻهو، فينيقي ۽ قبرصي اچي پاڻ ۾ ملندا هئا. هن جڳهه تي سندن ميل ميلاپ هن ڳالهه جي ضرور ساک ڏيندو، ته لکت جي-صرفيه ايڪائي Morfographic ۾ هڪ جهڙائي آهي يا نه آهي. هي مامرو الف-ب جي بڻ بڻياد واري مسئلي کي وري اپارڻ جي ڪوشش ڪري ٿو ۽ ان ڳالهه جو به اشارو ڏئي ٿو ته سنڌو لکت، تصويري تحرير مان ترقي ڪري اڳتي نڪرڻ واسطي هڪ اهم سلسلي جي ڪڙي هئي:

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

خانن واري جدول ۾ ڏنل علامتي نشانين جي ڇنڊڇاڻ

خانن واري جدولن جي ڇنڊڇاڻ ڪان پوءِ اها ڳالهہ چٽي ٿي ويندي تہ مذڪوره جدولن ۾ علامتي نشانين جو ڏنل انگ ٻہ سو چوٽيهہ آهي ۽ مرڪبن جو تعداد ان ڪان علاوه آهي. برهمي لکت ۾ اسان کي اٺ سُر آواز ۽ ٽيٽيهہ وينجن ملندا. الف- بي جي انهن ٽيٽيهن وينجن اکرن مان هرهڪ سان اٺ ئي سُر آواز گڏ ڏسبا تنهن ڪري برهمي لکت ۾ اسان کي ٢٦۴ علامتي نشانيون ڏسڻ ۾ اينديون. برهمي لکت جي پنجاه آوازن واسطي ان جي الف- ب جي ڪليل ۽ سولن پدن جي گهرج پوندي آهي، جيڪي پدن جي علامتي نشانين جي انگ منجهان ئي وجود وٺندا آهن. انهن علامتي نشانين جو انگ ايترو ڏسڻ ۾ ايندو جيترو اسان سنڌو لکت جي علامتي نشانين ۾ ڏسون ٿا. تنهن ڪري اسان کي هن ڳالهہ جو قائل ٿيڻو پوندو تہ سنڌو لکت جي الف- ب جا پدن بہ هن قسم جي پدن سان تعلق رکن ٿا. تحقيق ڪرڻ ڪان اڳ اسان کي هن قسم جو انومان هئڻ کپي. اهو فقط تڏهن ئي سگهي ٿو جڏهن اسان جي دماغ تي اهڙو اثر وينل هجي، تہ برهمي لکت جون علامتي نشانيون قديم سنڌو- لکت تان ورتل آهن.(۴٧) اسان کي اهڙي قسم جو انومان، لکت کي پهرئين پيري جاچي ڏسڻ ڪان اڳ ڪونہ آيو، جنهن جو مقصد اهو هو تہ هن لکت جو خيالي طريقي وارو دليل مضبوط آهي يا نہ. اسان ڏنو تہ هن انومان ۽ دليلن ۾ بيهڻ جي سگهہ ڪانہ هئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

خانن واريَ جدول ١ ۾ خود اهڙي شاهدي موجود آهي تہ منجهس صوتي خوبي موجود آهي. اچو تہ اسان پهريائين هن سلسلي کي جاچي ڏسون. لکت جي هن سلسلي جي اِسان کي هيءَ ٻي شڪل ڏسڻ ۾ اچي ٿي. يعني علامتي نشاني پنهنجي صورت بدلائي ٿي يا صورت اختيار ڪئي آهي ۽ ٻنهي جي شڪل صورت هڪ جهڙي آهي. اسان لکت جي سلسلن ۾ هن علامتي نشانيءَ کي، پڇاڙي يا نيم پڇاڙيءَ (٤٨) Quasifinal جي شڪل ۾ ڏٺو آهي، سواءِ خانن واري جدول VI نمبر ٣١ جي. ان سان گڏ اسان هميشہ هن پڇاڙي کي علامتي نشانيءَ جي بدليل نيئن قسم جي پنيان پڻ ڏٺو آهي سواءِ خانن واري جدول VI ۾ نمبر ٥ جي. هاڻي جيڪڏهن اسان کي لکت جي هنن سلسلن ۽ کي لکت جي ان سلسلي سان ڀيٽائي ڏسنداسين، جنهن ۾ علامتي نشاني پڇاڙي آهي تہ معلوم ٿيندو تہ اهڙيون سترهن علامتي نشانيون يا علامتي نشانين جا مچلا آهن جيڪي ۽ جي هڪدم اڳيان ايندا ڏسبا ۽ سورهن اهڙا آهن، جيڪي فقط اڪيليءَ علامتي نشانيءَ جي اڳيان لڪيل ڏسڻ ۾ ايندا ۽ اهڙا مثال پڻ گهڻا ملندا. خانن واري جدول١ نمبر ٢٠ -٦، ٣٦ -٢٢ کي خانن واري ٻين جدولين (٤٩) XVI, VII, LXXXIV, XXXI, XLVI, LI, XIII, LIX, XCII, LXV, LV, سان ڀيٽائي ڏسندا تہ معلوم ٿيندو تہ سورهن مرڪب اهڙا ڏسڻ ۾ ايندا جن ۾ يا جي پڇاڙيَ وجهي سلسلي کي پورو ڪيو ويو آهي، جن جو مثال

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هيٺ بيان ڪجي ٿو:

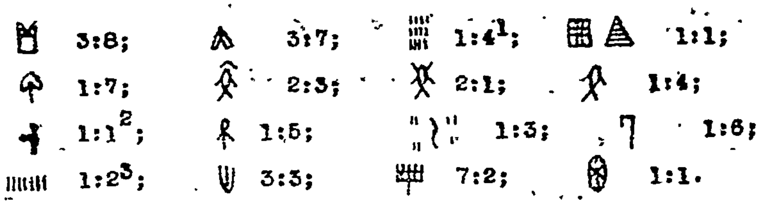

هن مان اهو نتيجو نڪري ٿو تہ ۽ . جي لکت جو سلسلو هن علامتي نشانيءَ جي هجي ڪرڻ واسطي آهي. جهڙيءَ ريت اسان سميري ۽ آشوري ٻالن ۾ ڏسون ٿا. امڪان آهي تہ علامتي نشاني جيڪا عام طور تي لفظ جي پيچاڙي سمجهي ويندي آهي، سو ليکت جو ڪُليل پدن هجي. برهمي لکت ۾ علامتي نشانيءَ جي سادي شڪل واسطي جيڪو اصول قائم آهي، جنهن ۾ لفظ جي بنيادي ۽ اصلي پيچاڙيءَ طور نشاني ڏسڻ ۾ ايندي آهي ۽ اها پڻ هڪ حقيقت آهي تہ اڄ ڏينهن سوڌو برهمي لکت جي پيچاڙين وارا اکر سُر هوندا آهن (انهن جا اچار ائين هوندا آهن). هندستان جي گرامر جي ماهرن جو خيال بہ ائين آهي ۽ اهڙن لفظن جون پيچاڙيون هن طرح آهن. سميري لکت جي لفظن لاءِ بہ ائين چيو ويندو آهي. هڪ سميري لوگل- نا Lugal-na يا لوگل- ڪا Lugal-ka ڪونہ اچاريندو پر لوگالا- نا Lugala-na يا لوگلا- جي Lugala-ge چوندو. هيءَ حقيقت اسان کي ذهني طور هن معاملي لاءِ تيار ڪندي تہ جيئن اسان هن ڳالهہ لاءِ آماده ٿيون تہ لفظن جون جيڪي پيچاڙيون آهن، سي لکت جا ڪليل پدن open Syllables آهن. مثال طور جيئن آهي. پر علامتي نشاني يا ڪڏهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻہ لفظ جي پڇاڙي ڪانہ آهي. جيڪڏهن ڪو اچار آهي تہ
پوءِ اهو اڪ- ڪا Ak-ka تي سگهي ٿو. هتي اسان کي هن لفظ ۾
ٻٽا وينجن نظر ايندا. آشوري يا سميري لکت جي لفظن ۾ سُر آواز
جو اهڙو تڪرار موجود آهي يا نہ، تنهن جو پتو مون کي ڪونہ آهي.
جيڪڏهن ائين هوندو تہ اڳيان ايندڙ حرف علت ڪري ٿيندو
هوندو. خاص طور تي لکت جو هي مرڪب ڏاڍو دلچسپ
آهي. انهيءَ ڪري نہ، تہ اهو ڏسڻ ۾ عجيب و غريب آهي، پر
جي پڇاڙيءَ تي پڇاڙي ڪري ٿو. اسان کي اهو يقين هجڻ کپي تہ
هي مرڪب آهي. ٻيو تہ منجهس جو عنصر ٻہ موجود آهي.
منجهس ٻيو عنصر ٻہ موجود ڏسڻ ۾ اچي ٿو (ڏسو خانن
واري جدول XVI). ان سان گڏ اسان کي اها ٻہ پڪ ٿئي ٿي تہ اهو
مرڪب صوتي آهي پر تصوري علامتي نشانين واري ڪا تحرير ڪانہ
آهي. جيڪڏهن اها لکت تصوري علامتي نشانين واري تحرير هجي
ها، تہ مذڪوره لکت بابت اسان جي ڄاڻ ۽ مفهوم هن کان
مختلف هجي ها. پوءِ ساڳين حالتن ۾ هن جي ضروري
موجودگي لاءِ اسان کي ڪوبہ سبب نظر ڪونہ ٿو اچي. اها ڳالهہ
هتي ڪٿي ڪانہ ٿي وڃي. توڙي جو صورت جي لحاظ سان ۽
پاڻ ۾ ويجهيون نظر اچن ٿيون ۽ جي ناتي سان ٻہ ائين ڏسڻ ۾
اچي ٿو، پر حقيقت ڪجهہ مختلف آهي ۽ هڪ ٻئي جي بدليل
شڪل سان سندن واسطو ڪونہ آهي. اها ڳالهہ سندس ڪنهن
ضابطي ۽ اصول موجب اڳياڙي اچڻ مان ٻہ معلوم ڪري سگهجي
ٿي. جيڪڏهن اسان سمجهون تہ جو چار اڪ Ak آهي پوءِ اسان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

کي اهوبہ معلوم هجڻ کپي تہ پوءِ جو اچار ايڪ ek هجڻ کپي.(۵۲)

اچارن جي سلسلي ۾ گهٽو ڪري اڳ ۾ ايندڙ ڪنهن نہ ڪنهن پدن تي سُرآواز جو اثر پوندو آهي. اهو اصول عام طور، سميري ۽ بين بولين ۾ موجود ڏنو ويو آهي ۽ گهٽو ڪري سُر آواز جي هم آهنگي ۽ سبنڌ ڪري ايئن ٿيندو آهي. ان ناتي سان هيءَ ڳالهہ نهايت اهم ڏسڻ ۾ اچي ٿي تہ ۽ واريوتيءَ سان هن سان ملي هڪ مرڪب جوڙينديون آهن. تہ پوءِ اسان کي ائين سمجهڻ کپي تہ ۽ جي وچ ۾ فقط ابتدائي سُر آواز جو فرق آهي. حقيقت بہ ائين آهي تہ ۽ ۾ چٽو پٽو سُر آواز جو ئي فرق آهي. پر جيڪڏهن پنهنجو پاڻ ئي اچار پيدا ڪندڙ لفظ هجي ها ۽ هن پدن کي هڪ مرڪب پدن جيان اچاري بہ سگهجي ها تہ سُر آواز جي هم آهنگي تي اثر انداز ٿيڻ بدران تي اثر انداز ڪونہ ٿئي ها. فرض ڪريو تہ پد يا رڪن هن علامتي نشانيءَ سان ملي تبديل ٿي وڃي ٿو، يعني سُر آواز وڃائي ڇڏي ٿو ۽ با- ٿاڪ ba-ak جو اچار باڪ bak بڻجي پوي ٿو ۽ با- ايڪba-ek جي اچار ۾ بدلجي آخر ۾ ڪنهن اڳ ۾ ايندڙ اکر ڪري وڃي بيڪ bek جي صورت اختيار ڪري ٿو. بين لفظن ۾ هيئن بہ چئي سگهجي ٿو تہ هي مرڪب ڪليل ۽ بند رڪنن يا پدن کي سُسائي سوڙهو ڪري هڪ مرڪب بڻائي ٿو ۽ مرڪب ۾ موجود پهرئين عنصرelement کي وينجن بڻائي ڇڏي ٿو. منجهس جيڪو اصلي ā، هو سو بہ ختم ٿي وڃي ٿو. هي اها تبديلي آهي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جنهن کي سنسڪرت جي گرامر جا ماهر هالنتHalant چوندا آهن.
هيءَ گهٽو ڪري اهو اصول آهي جيڪو مرڪب (ساميوڪتا، -Sam
yukta) جي علامتي نشانين ۾ حالتن مطابق ڦير گهير ڪندو آهي.
برهمي ۽ ناگري ٻولين جي علامتي نشانين ۾، اچ سوڌو اهڙيون
ڦيريون گهيريون ڏٺيون ويون آهن. جيڪڏهن اسان لکت جي هن
سلسلي کي ٻيهر لکنداسين (جيڪو اسان کي ٻه پيرا
ڏسڻ ۾ آيو آهي) ته اسان کي هن جي پڙهڻي با- ڪا ba-ka معلوم
ٿيندي. پر هن سلسلي جي پڙهڻي باڪ- ڪا bak-ka
ٿئي ٿي. هيءَ هڪ حقيقي تبديلي آهي، جيڪا سميري ٻوليءَ ۾ پڻ
ڏسڻ ۾ ايندي آهي.

جيستائين هن علامتي نشانيءَ جو يا جي ٻين تبديل ٿيل
شڪلين جو تعلق آهي، ته نشاني اصلي ۽ بنيادي آهي، جنهن
جي شڪل صورت مان ائين لڳي ٿو ته چڻ هٿن سميت ٻانهون آهن
جيڪي مٿي ڪنيل ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. هيءَ هڪ اهڙي علامتي
نشاني آهي، جيڪا مصري لکت جي علامتي نشانيءَ جي ويجهو
آهي. ڏسو گارڊينر Gardiner اي. جي. ص ۴۴۵. ڊي. ۲۸. هيءَ
علامتي نشاني جنهنجو لاڳاپو سان آهي، جيڪا مختلف سُر
آواز سان ٿهيل ڏسڻ ۾ اچي ٿي. هن جي صورتي لکت آهي جو هن
جي ويجهو پئي معلوم ٿيندي ۽ محسوس ٿيندو ته ان منجهان ٿي
ڦٽي نڪتي آهي. هن مان اڻ سڌيءَ طور اهو معلوم ٿئي ٿو ته هنن
ٻنهي علامتي نشانين ۾ فرق رکڻ جي سوچي سمجهي ان مقصد سان
ڪوشش ڪئي وئي آهي ته جيئن ٻنهي صوتي علامتن جو هڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڦريءَ سانَ تعلق ڏيکاريو وڃي. اهڙي قسم جون شاهديون ٻين هنڌن تان به ملن ٿيون ۽ گهرين يا خانن وارين ٻين جدولن جي ڇنڊڇاڻ ۾ به انهن کي ڏسي سگهجي ٿو. موجوده مثال ۾، کي بنائڻ واسطي، جي هرهڪ پاسي کي (۵۳) ليٽيل سنوت واري اٽيءَ جو واڌارو ڪيو ويو آهي. ان کان پوءِ اسان کي مان هيءَ نشاني

ٺهندي ڏسڻ ۾ اچي ٿي. اها تبديلي گهڻو ڪري گنوGunu اصول تحت ٿي آهي، جنهن ڪري نه معنيٰ ۾ ڦير اچي ٿو ۽ نه وري ڪا صوتي تبديلي نظر اچي ٿي.(۵۴) مٿي ڏنل علامتي نشانين ۾ ڦيرو سوچي سمجهي آندو ويو. ان جو مقصد اهو آهي ته هڪ ڦريءَ سان واسطو رکندڙ صوتي ملهه کي هڪ جدا علامتي نشاني هئڻ گهرجي. ائين ڇو ٿيو؟ تنهن جو پهريون سبب اسان کيٰ اهو ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته هڪ پد يا رڪن، ٻوليءَ ۾ ڪم ايندڙ هڪ لفظ بنائي ڪونه ٿي سگهيو. يا لفظ بڻجي ته ويو پر ان کي تصوري تحرير ۾ لکڻ ڏاڍو ڏکيو هو ۽ مذڪوره علامتي نشاني کان سواءِ لکجي ڪونه پئي سگهيو. خط- ميخي کي ڪتب آڻيندڙ ماڻهن جي هيءَ فطرت هئي جو اهي ڪي اهڙا لفظ ۽ استعمال ڪونه ڪندا آهن جن جون پڇاڙيون آهہ ah، اِهہ ih يا اُهہ uh هجن ۽ انهن جي آوازن کي ظاهر ڪرڻ لاءِ فقط هڪ علامتي نشاني لکندا هجن. منهنجي خيال ۾ پهرين-قديم سنڌو لکت آهي، جنهن ۾ هيءَ ترڪيب ڪتب آندي وئي آهي. هيءَ ڳالهه دلچسپي کان خالي ڪانه آهي ته پوءِ اها ترڪيب حبشي ۽ برهمي لکت ۾ به ڏسڻ ۾ اچي ٿي. جي شڪل صورت جي باري ۾ فقط ايترو چئي سگهجي ٿو ته اها ڪنهن ٿانوَ جي شڪل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي. ٻئي متيون اٿيون ڪنن يا چپن جي نمائندگي ڪن ٿيون ۽ هيٺيون اٿيون چڻ هٿ وجهڻ جا ڪڙا آهن. ان جي مختلف شڪلين، سميز ۽ مصر جي هن نشاني سان هڪ جهڙائي رکندڙ ٻين نشانين لاءِ ڏسو گهُرين وارين جدولن ۾ تقابلي جائزو.

هاڻي اسان هن ڳالهه ڏانهن اچون ٿا ته جي معنيٰ ڇا آهي. اسان هن کي لفظ جي پڇاڙي affix سمجهون ٿا. هيٺين سببن ڪري سمجهيو وڃي ٿو ته پڇاڙيءَ وارو اضافو آهي:
(١) عام طور تي سندس بيهڪ لکت جي پڇاڙي وٽ ڏسبي آهي.
(٢) هن نشانيءَ جي اڳيان ڄاتل سڃاتل علامتي نشانين جو هڪ مڇلو هوندو آهي، جيڪي اسان جي سوچ مطابق مڪمل لفظ هوندا آهن. تي سگهي ٿو ته اهي ڪن ديوتائن جا نالا ۽ لقب هجن.
(٣) جتي به هن کي ڏٺو ويو آهي ته عام طور تي هن جي اڳيان ساڳئي قسم جي مرڪبن Same combinations به ڏٺو ويو آهي يعني اها هڪ اهڙي پڇاڙي آهي جيڪا قطعي determinative ڪيَ نه آهي، جنهن جا هي سبب آهن. (١) هيءَ نشاني تمام گهٽي ڏني وڃي ٿي، تنهن ڪري سمجهه ۾ اچي ٿو ته سندس واسطو ڪنهن وسيع طبقي سان آهي. هن جو امڪاني مفهوم ماڻهو ۽ ڪتابت Man and Scribe به ٿي سگهي ٿو. جيڪڏهن اسان فرض ڪريون ته سندس مفهوم مٿين ٻنهي مان ڪوبه هڪ آهي، ته پوءِ هن نشانيءَ جي تامي جي سڪي تي موجودگيءَ کي ڇا سمجهون ۽ ڇا سمجهايون، جڏهن ته اسان هن کي راجا يا حڪمران جي لاءِ هڪ قطعي determinative علامت سمجهون ٿا. جيڪڏهن اسان هن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سوال جو جواب هي ڏيون ته قطعي   جو استعمال سيني ماڻهن جي معنيٰ ۾ ٿيندو، ته هو پوءِ اهو ماڻهو راجا هجي يا ڪو بيو. ته پوءِ اسان هيءَ ڳالهه ڪيئن سمجهائي سگهنداسين ته همچورس مهرن جي لکت جي پڇاڙي   ۽   ساڻ ٿئي ٿي، جن کي گهرين واري جدول XV ۽ LXVIII ۾ ڏسي سگهجي ٿو ۽ سندن اڳيان به اهڙي ئموني سان لفظ ڏسون ٿا جهڙيءَ ريت   جي اڳيان ڏٺا وڃن ٿا. جيڪڏهن   قطعي آهي ته پوءِ   ۽   کي به قطعي سمجهڻ کپي. جيڪڏهن فقط ماڻهن جي نالن جي ناتي سان هيءَ علامتي نشاني   قطعي آهي، ته پوءِ سمجهڻ کپي ته اها اڪيلي قطعي نشاني آهي. تڏهن وري اسان کي هيءَ ڳالهه سمجهائڻ مشڪل ٿي پوندي ته پوءِ ٿامي جي سڪن تي گهٽي چو ٿي ڏسڻ ۾ اچي. قطعي هجڻ جي صورت ۾ اها فقط هڪ سڪي تي هجڻ کپي ها. جيڪڏهن اسان انهن سڪن کي صحيح پڙهڻ ۾ سوڀارا ٿيا آهيون ۽ سمجهون ٿا ته لکت جو مطلب "ملڪ جو بادشاه" آهي ته پوءِ   جي قطعي معنيٰ باشاه يا ملڪ ٿيندي. پر هيءَ   مهرن تي به گهٽو نظر اچي ٿي، تنهن ڪري هن کي قطعي سمجهڻ ممڪن نه آهي.

(٢) هيءَ   علامت، نالن جي جوڙجڪ ۾ لفظ جي پڇاڙيءَ جي حيثيت رکي ٿي، جنهن کي گهرين واري جدول I ۽ LXVIII ۾ پيش ڪري سگهاري نموني پيش ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي آهي. [illegible] اهوبه ڏنو ويندو ته .   ساڻ گڏ   به پڇاڙي آهي. جيڪڏهن   جيان هن جي پنيان ڪي اڪيليون علامتي نشانيون

ڏسڻ ۾ ايندڙيون ته اهي ۽ آهن. هن جي اڳيان ٻه جيان
ڪن علامتن جا مچلا ڏسڻ ۾ ايندا، جيڪي ٻناوت جي لحاظ کان
لفظ ڏسڻ ۾ ايندا آهن ۽ کان اڳ ۾ هوندا آهن. مثال طور:
، ، لکت جي اهڙن سلسلن جا ويهه نمونا ڏنا
ويا آهن. اهڙا سلسلا، اڳيان ڪونه ڏنا ويا. لکت جا اهڙا سلسلا
جيڪي وري جي اڳيان ڏسڻ ۾ آيا سي وري جي
اڳيان ڪونه نظريا. ڇا اسان هنن قسمن جي انومان ڪرڻ ۾ سچا
آهيون ته جن نالن جون پڇاڙيون اينليل Enlil؛ نانار Nannar
مانسم Manzum جهڙيون آهن، سي سڀئي موچڪي هئا ۽ ٻيا جيڪي ٻه
هئا، تن جو لاڳاپو ڪتابت سان هو. ڇاڪاڻ ته جيڪڏهن اسان
۽ کي قطعي پڇاڙيون سمجهنداسون، ته ائين سمجهڻ کان سواءِ
ٻيو ڳس ڪونه ٿو بچي.

هاڻي اسان کي هن قسم جي نشانين تي ٻه ويچارڻ گهرجي،
جنهن کي گهرين واري جدول ١ جي نمبر ٣٠٠ – ٣۴٨ – گهري
IV ۾ ڏسي سگهجي ٿو. اسان هن مامري ۾ پهرين ڳالهه اها ڏٺي
آهي ته هن علامت کي لکت جي پڇاڙيءَ ۾ ڪونه ٿو ڏسجي. ٻيو ته
هن جي اڳيان ساڳيون نشانيون نظر اچن ٿيون، جيڪي جي
اڳيان ڏسجن ٿيون. نمبر ٢٧٥ – ٢٦٩ کي ٣٥٣ – ٣۴٨،
٣٧٦، ٣٧٥، ٣٨٧ سان، نمبر ٦٥ – ۴٩ کي ٣٥۴ سان نمبر
١٦٨ – ١٦۴ کي ٣٥٩ سان، نمبر ٢۴٥ – ٢۴٣ کي ٣٦٠
سان، نمبر ٣٠٩ کي ٣٦۴ سان، نمبر ٣٢١ کي ٣٦٥، نمبر ۴۴
– ۴٣ کي ٣٦٨، ٣٦٧ سان، نمبر ٣٣١، ٣٣٠ کي ٣٦٩ سان،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نمبر ١٦٣ - ١٥٧ کي ٣٧٦، ٣٧٢ سان، نمبر ١٩٧؛ ١٩٥
کي ٣٩٨، ٣٧٣ سان، نمبر ٢٩٠ کي ٣٦٢ سان، نمبر ١٤٨ -
١٣٨ کي ٣٩٩، ٣٩٢ سان ۽ نمبر ٢١٧؛ ٢١٥ کي ٤٠٠ سان
پيئائي ڏسندا. هن مثال ۾
اسان کي هڪ خاص ڳالهہ ڏسڻ ۾ اچي ٿي تہ انهي مرڪبن ۾
ڏسڻ ۾ اچي ٿو جَن ۾ پچاڙيءَ طور ڪتب ڪونہ آندو ويو
آهي. پر ٻيون جيڪي بہ مرڪب لکتون آهن، تن ۾ ڏسڻ ۾ اچي ٿو
تہ لفظن جي پچاڙي آهي. خاص طور تي هن مرڪب جي
تعداد جي گھٽائي ڏسبي، جن ۾ پچاڙي طور ڪتب ڪونہ
آندو ويو آهي. پنج نمونا اهڙا ڏنا ويا، جن جي منڍ ۾ هيءَ نشاني
ڏسجي ٿي. مان سمجهان ٿو تہ اهو ڪنهن ديوتا جي نالي ڏانهن اشارو
آهي. ڇاڪاڻ تہ اسم خاص جي بناوٽ وقت ابتدائي ترڪيبي جزو
استعمال ڪيو ويو ٿو ڀانئجي. جيڪڏهن اسان هن لفظ
کي ڏسنداسين تہ معلوم ٿيندو تہ اهو ساڳيو آهي، پر ان جي آخري
پد ۾ سُر آواز ڏنو ويو آهي. هتي هن لفظ کي پچاڙيءَ طور
ڪتب آندو ويو ٿو ڏسجي. ساڳي ريت ، ۽ بہ لفظي
پچاڙيون ڀانئجن ٿيون. پر هن سمجهڻ لاءِ ڪو سبب ڪونہ آهي تہ ٻين
شڪلين ۾ لفظن جا مچلا پدن جي ترڪيبي جزن جا بنياد (پاڙ)
نظر نہ ٿا اچن. اهم ڳالهہ اها آهي تہ مرڪبن جي گھٽائي اهڙي آهي
جيڪا کان اڳيان لکيل ڏسجي ٿي، پر هن لفظ جي مچلن
اڳيان ڏسڻ ۾ ڪانہ ايندي. (ڏسو گھرين واري جدول ١ جي گھري
چوٿين ص ص ٦ ۽ ٧). اهڙيءَ ريت علامتي نشانين جا ٻئي نمونا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيڪي سوچي سمجهي علامتي نشانيءَ کان پيدا ڪيل فرق ڏانهن
اشارو ڪن ٿا ۽ جنهن سياءُ ۾ تحريرن جي لکت ڏسڻ ۾ اچي ٿي، تہ
معلوم ٿئي ٿو تہ اهي لفظن جا گڏيل allied پَدَ تہ آهن، پر سان
هم شڪل ڪونہ آهن.(٥٥) جيڪڏهن مٿين بيان ڪيل حقيقت ۽
جي سُر آواز واري ترميم ۽ تبديليءَ کي پاڻ ۾ گڏائي مشاهدو
ڪنداسون، تہ اسان کي هيءَ ڄاڻ ملندي، تہ بند ۽ کُليل رُڪنن يا
پدن وارين علامتي نشانين کي ڇِهنبون (ننڍيون سڌيون ليڪون) ڏئي
اها ڳالهہ ظاهر ڪئي وئي آهي تہ وينجن ساڳيا آهن، پر سُر آواز
مختلف آهن.

هاڻي اسان کي انهن علامتي نشانين بابت بہ سوچڻو آهي،
جيڪي جي پڇاڙي واري پدن نہ هجڻ جي حالت ۾ هن جي
پويان ڏسڻ ۾ ايندين آهن. مذڪوره نشانيون هي آهن ، ،
، ۽ آهن. اسان کي هيءَ ڳالهہ بہ ڏسڻ ۾ ايندي تہ
نہ رڳو جي پٺيان ڏسڻ ۾ ايندو، پر جي پٺ ۾ بہ نظر
اچي ٿو. معلوم ٿئي ٿو تہ جو ڪارج بہ جهڙو آهي.
(علامتي نشانين جي متفرق مچلن لاءِ ڏسو جدول LVIII). سمجهہ ۾
ائين اچي ٿو تہ اها لفظ جي پڇاڙي آهي.

هن علامتي نشانيءَ سان لاڳاپيل لکتن جي لاڊِ جي ناتي سان
موهن جي دڙي ۽ هڙاپا ۾ بہ فرق آهي. موهن جي دڙي کان هڙاپا مان
ستوٽي وڏيڪ لڌي آهي. پنوتريءَ ۾ ڏنل وچور مطابق مُوهن جي
دڙي مان آهن ويهہ ۽ هڙاپا مان ستهتر لڌيون، پر آهن گهٽِو ڪري
رسيدون. (ڏسو چندڇاڻ جدول LVIII). نشاني جي پويان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻه پيرا ۽ ٻين جي پويان چار پيرا نظر آئي آهي. پر هر لکت ۾ اسان کي ڪنهن لفظ جي پڇاڙي معلوم ٿئي ٿي ۽ اها قطعيdeterminative پڇاڙي سمجهڻ گهرجي (ڏسو جدول LXIV).
ڏهن مان ٽون لکتن ۾ پڇاڙي ڏسڻ ۾ آئي (ڏسو جدول XI).
هيءَ پد ٽي پيرا کان پويان ڏٺو ويو. ٻين علامتي نشانين کان سواءِ هيءَ ٻه سندس اڳيان ڏٺي وئي آهي. تنهن ڪري سندس حيثيت کي قطعيdeterminative سمجهڻ کپي. سٺن مان ڇهه لکتون اهڙيون آهن، جن ۾ اسان کي پڇاڙي ڏسڻ ۾ اچي ٿي. (ڏسو جدولCIV) هيءَ نشاني کان چار پيرا ۽ جي پٺيان ٻه پيرا ڏٺي وئي آهي. هيءَ ٻه گهٽو ڪري قطعي پڇاڙي آهي.

پندرهن لکتون اهڙيون مليون جن مان تيرهن ۾ پڇاڙي آهي ۽ آڏو اٿس. هن لکت جو انگ ججهو آهي، تنهن ڪري معلوم ائين ٿئي ٿو ته هن جو علامت سان ڪنهن ڪم ڪار جو واسطو آهي. گهڻو ڪري "نوڪر" ( )لفظ جي قطعي پڇاڙي آهي. صرف ۽ نحو جي نقطئه نظر کان جي ترڪيبي جوڙجڪ اهڙي آهي، جهڙو سادي نموني ۾ فقط جو. جڏهن پڇاڙيءَ طور ڪم اچي، ته ان جي پويان ۽ جهڙيون قطعي پڇاڙيون ضرور هجن (ڏسو جدول XLIX- نمبر ١١ ۽ ١۴).

اچو ته هاڻي جي انهن مختلف حالتن تي نظر وجهون جن ۾ هيءَ نشاني پڇاڙي ۽ نيم پڇاڙيءَ quasi feinal طور ڪم اچي ٿي. يا ائين ڪٿي چئجي ته هيءَ جڏهن لفظ جو وچئون ڀاڱو هوندي آهي ته هن جي پٺيان ڪيتريون علامتي نشانيون ڏسبيون آهن،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيڪي ظاهر ظهور لفظ يا لفظن جا حصا هوندا آهن ۽ پچاڙيون يا قطعي پچاڙيون ڪونہ هونديون آهن. اسان کي هتي هڪ دلچسپ مامرو ڏسڻ ۾ ايندو ۽ معلوم ٿيندو تہ وچ تي آهي ۽ سندس اڳيان ڪي علامتي نشانيون آهن، جيڪي گڏجي مڪمل لفظ بنائن ٿيون. ڪڏهن وري سڄي لکت ۾ ٻڄي ويندي آهي ۽ لفظ وري اهي ساڳيا ڏسڻ ۾ ايندا، جيڪي ڪڏهن اڳيان ايندا آهن ۽ پڇاڙيءَ طور ڪم ايندي آهي. اها بلڪل نئين ڳالهہ نظر ايندي. ٿي سگهي ٿو تہ اهو واڌو نالو يا لقب هجي. اسان جاچ ۽ پرک ڪري لکت ۾ جي وچين حيثيت بابت پنهنجي انومان کي يقين ۾ بدلائي سگهون ٿا. ڪوجنا ڪان پوءِ اسان کي معلوم ٿيو تہ وچ تي موجود کان پوءِ ڪي مڪمل نالا اچن ٿا. ڪڏهن وري مڪمل لکت بہ ڏسڻ ۾ ايندي آهي. بحث جي هيٺين فقري ۾ سنا مثال هي آهن: جدول ١ نمبر ١٧ کي جدول ١ نمبر ١٦، ١۴ سان ڀيٽائي ڏسندا تہ هڪ طرف اهو معلوم ٿيندو تہ 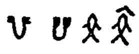 پوري لکت آهي (٥٦)، تہ وري ٻئي پاسي جدول LXX ،٧ ،٦ ،٢ مان بہ پتو پوندو تہ 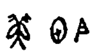 بہ مڪمل لکت آهي.

جدول ١ – نمبر ۴١ کي جدول ١، ٣٩ ۽ جدول VII– ١، ۴٩، ۴٥ ۽ ۴٨ سان.

جدول١، (٥٧) ٥١ کي جدول ١، ٥٠ ۽ جدول XI، ٢، ١٩، ٢٧، ٢٨، ٣٧، ٣٩، ٧٨، ٩٧ سان.

جدول١، ٣٩ کي جدول١، ٣٨ ۽ جدول XI ، ۴٧، ۴٦، ٢٨ سان.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جدول ١، ١٠٨ کـي جدول ١، ١٠٣ ۽ جدول ١، ٢٠٦ ۽ ٢٠٩ سان.

جدول ١، ٢٣٠ کـي جدول ١، ١٢٢ ۽ ١، ٢٠٠ ۽ جدول LXXXVI (٥٨) سان.

جدول ١، ١٩٢ کـي جدول ١، ١٩١، ١٩٣، ١٩٤ ۽ جدول XII ٢، ٣، ١٤-٤ سان.

جدول ١، ٢١٣ کي جدول ٢١٢، ٢١١ ۽ جدول ١، ٢٤٣، ٢٤٥ سان ييٽائي ڏسندا.

بيا بہ ڪيترائي اهڙا مثال آهن، پر هنن منجهان ئي اعتراضن جا تسلي بخش جواب ملي سگهندا.

نمبر ٣٣٩ ۽ ٣٤١ کان ٣٤٧ ۾ ڏسڻ ۾ ايندو تہ هڪ سادو پدن آهي، جنهن جي مدد سان پورو لفظ جڙي راس ٿئي ٿو. هنن حالتن ۾ جو مفهوم سان ڪو تعلق ڪونہ آهي. سندس پَدي بيهڪ پيچاڙيءَ واري آهي.

هاڻي اسان کي جدول ١ جي نمبر ٤، ٥ ۽ ٣٨٥ کي ويچارڻو پوندو. جيڪڏهن اسان اهو سمجهون ٿا تہ ساڳي لفظ جي مختلف هجي آهي، جنهن ۾ لهجي جي صوتي سونهن آهي ۽ جڏهن هن لفظ کي لکي پورو ڪبو تہ ان جي پيچاڙي تي ڪٽندي. نمبر ٤ ۽ ٥ مان اسان کي اهو پتو پوندو تہ هن لفظ ۾ بہ پد اڪ- ڪا ak-ka آهن ۽ اچار شايد ائين نڪرندو چڻ وينجن هڪ آهي. پر زور هن ڳالهہ تي ڏنو وڃي ٿو، تہ هيءُ لفظ فقط پيچاڙي آهي تہ پوءِ ان جي ظاهري بيهڪ کي ڪيئن سمجهائي سگهبو؟ هن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منجهيل مامري کي نبيرڻ جو گس، نمبر ٣٨٥ مان مليو ٿو، جتي ننڍي ٽڪنڊي مارونگڙي جي هر پاسي تي جي علامتي نشاني نظر اچي ٿي (ڏسو ايچ ٧٧). مان هڪ ڳالهہ ۾ ڳُسي پيس جو هڪ مارونگڙي جي خالي پاسي تي جي علامتي نشاني هئي، ان کي مان تج سمان سمجهي سندس اتارو ڪونہ ڪيو هو. باقي حوالو ضرور لکيو هيم تہ ان جو نمونو اهڙو آهي جهڙو ايم. ٤٤٠ تي ڏسڻ ۾ ايندو. پاسي (a) تي سندس منهن ساڄي طرف، پاسي(b) تي ڪاٻي طرف ۽ پاسي (c) ساڄي طرف اٿس، اها عورت جي تصوير معلوم ٿئي ٿي. نمبر٤، (ايمر- ٢٤) تي ڏسڻ ۾ اچڻ واري تصوير ڊٿل هئي، جنهن جي سڄاٽپ ڏکي هئي. نمبر٥ (ايمر - ٥٠٣) تي هڪ سڱ ۽ جانور جو ڪجهہ حصو نظر آيو. مون کي پڪ ڪانہ آهي تہ اهو جانور ڪهڙو هو. مٿي ڪاتي هن راءِ جو اظهار ڪيو ويو آهي تہ ۽ جا آواز ۽ هڪ جهڙا آهن (۽ (جي لفظن جي نقطئہ نظر کان اهي هڪ لفظ جي اچارن جون ڌار ڌار شڪليون آهن. منهنجي راءِ آهي تہ ۽ نمبر٤، ٥ ۽ ٣٨٥ ۾ لفظن جون پڇاڙيون معلوم ٿين ٿا ۽ لفظ (۾ بہ ساڳيو نمونو ڏسي سگهجي ٿو ۽ هيءَ لکت (هڪ ديوتا يا سورمي جهڙي تصوير جي سامهون نظر اچي ٿي. ٻين لفظن ۾ اڻين ڪٽي چٽجي تہ ايچ- ٧٧ ۽ ايمر- ٤٤٠ مطابق هيءَ لکت (مذڪوره تصوير جو نالو آهي. جيڪڏهن هيءَ ڳالهہ حقيقت آهي تہ پوءِ هن پڇاڙيءَ کي ڇا سمجهڻ کپي؟ جيڪڏهن هنن ٽنهي مهرن جو مقصد بہ ٻين سڀني

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مهرن جيان مالڪ جو نالو ڏيکارڻ آهيٰ تہ پوءِ لکت جو مطلب اينليل- لا- جيEnlil-la-ge يا اينليل- را -Enlil-ra ڪونہ ٿيندو، پر وارد اينليل warad enlil ٿيندو. ان جي لاءِ هندن جو هڪ جهڙو لفظ ڏيڻ گهرجي، جنهن مان سنڌو- لکت جو ڪو ويجهو مفهوم نڪري. ان لحاظ سان اهو لفظ نارائڻ- ڪا يا نارائڻ- ڪو نہ ٿيندو، پر نارائڻ- داس ٿي سگهي ٿو. هن جي بہ معنيٰ اها ٿيندي تہ ٧۴ گرامر واري پڇاڙي نہ پر پڇاڙيءَ جو ترڪيبي جزو هئڻ ڪپي، جنهن جو مفهوم نوڪر (۵۹) يا ڪو اهڙو بيو لفظ ٿي سگهي ٿو، جيڪو اسم خاص طور ڪتب آڻي سگهجي.

گهريIV ۽ جدول VI ۾ درج ٿيل ٿي آخري علامتي نشانيون مرڪب آهن. انهن مان آخري علامتي نشاني، ۵ ٧٣ جي لاءِ صوتي مرڪب آهي. جيڪڏهن ٧٣ ۽ ۵ ٻئي بند پد آهن ۽ ائين سمجهڻ لاءِ ڪي سبب بہ آهن (ڏسو جدول XXIV جي ڇنڊڇاڻ) تہ پوءِ لفظ جي سسڻ يا ان مان سُر آواز حذف ٿيڻ جو سوال ئي پيدا ڪونہ ٿو ٿئي. اهو مرڪب تصوري تحرير سان لاڳاپيل هوندو، جهڙيءَ ريت سميري ٻوليءَ ۾ صوتي مرڪب هوندا آهن، جيڪي لفظن جي نمائندگي ڪندا آهن. هن جي اڳيان ايندڙ علامتي نشانيون گهٽو ڪري تہ عدد سالم يا صحيح قسم جون صوتي مرڪب هونديون آهن. اهڙي مرڪب هجڻ جي پڪي ڄاڻ لکت نمبر ۵ وسيلي پئي. سالم يا صحيح پد کي مرڪب سڏڻ جو دليل اهو ساڳيو آهي، جيڪو سميري ٻولين لاءِ موجود آهي، يعني اهي پد لفظ جي جوڙجڪ ڪندا آهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جدول II جي چنڊڇاڻ

هن جدول جي، گهري IV ۾ موجود ڪي علامتي نشانيون آهن، جن جي شڪل صورت هڪ جهڙي آهي. معلوم ٿئي ٿو تہ اهي يا تہ هڪ علامتي نشانيءَ جون مختلف شڪليون آهن، يا اهي هڪ جهڙن آوازن جو مفهوم ڏيکارين ٿيون. پر نمبر ٢٢ مان اها ڳالهہ واضح ٿئي ٿي تہ اهي سيئي هڪ علامتي نشانيءَ جون مختلف شڪليون ڪونہ آهن. ڇاڪاڻ تہ اتي اسان کي هڪ ئي لکت ۾ ۽ نشانيون نظر اچن ٿيون. پر آواز جي نقطئہ نگاہ کان پاڻ ۾ لاڳاپيل ڏسڻ ۾ اچن ٿا. ان ڪري هن نشانيءَ جي جاءِ وٺي سگهي ٿو. هيءَ ڳالهہ نمبر١٥ ۽ ١٦ کي پاڻ ۾ ڀيٽائي معلوم ڪري سگهجي ٿي. ۽ کي پاڻ ۾ ڀيٽائي ڏسڻ بہ دلچسپ مامرو ٿيندو. ڇاڪاڻ تہ جهڙيءَ ريت اسان کي واضح نموني سان معلوم ٿئي ٿو تہ هن نشانيءَ واري مڇلي جو پد آهي (ڀيٽائي ڏسو جدول ١ - ٤٠١، کي جدول ١ -٣٩١ ۽ جدول ١ - ١٥، ١٣٩، ٣٣١ ۽ ٣٥٧ سان) ممڪن آهي تہ واري مڇلي جو تحريري پد هجي. ان ڪري چئي سگهجي ٿو تہ بہ ظاهر ظهور واري مڇلي سان تعلق رکي ٿو ۽ تحرير طور تي، جي مڇلي سان سنڌس واسطو هوندو. پر اسان کي اهڙي لکت ڪانہ ملي آهي. امڪان اهو آهي تہ ان ڪري ائين نہ ڪيو ويو آهي تہ متان هن علامت سان هڪ جهڙائيءَ ڪري مونجهارو نہ ٿي پوي. حتيٰ ڪہ تصوري تحرير جي ٻاتي سان سنڌس شڪل.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

صورتِ بلڪل مختلف آهي. وري جيڪڏهن نمبر ٢٤ ۽ ٢٥ کي پاڻ ۾ ڀيٽائي ڏسبو ته اتي به هڪ ٻڻ ٻٽياد سان لاڳاپيل هي مختلف شڪليون Ʊ ۽ Ʊ آهن، جيڪي ᐯ واري مچلي سان هڪ جهڙائي رکن ٿيون. جدول II اسان کي اهڙي سڌي ۽ سوڌي شاهدي ڪانه ٿي ڏئي ته Ʊ جو صوتي ملهه ڇا آهي. پر ᐯ جي مچلي سان هڪ جهڙائي رکڻ ڪري هڪ اشارو ملي ٿو ته Ʊ صوتي نقطئه نگاه کان، Ʊ ۽ Ʊ جهڙو آهي. لکت جي سلسلن ۾ اهڙي ڪابه اختلافي ڳالهه معلوم ڪانه ٿي آهي، جنهن مان سمجهي سگهجي ته مٿيون انومان ڪو غلط آهي. پر ان جي بدران هن علامتي نشاني جو صرفيه اصول مٿئين خيال جي پٺڀرائي ڪري ٿو. تنهن ڪري مان هن نتيجي تي پهتو آهيان ته Ʊ لفظ جو پد Syllable آهي. باقي ٻيون علامتي نشانيون جيڪي هن سان هڪ جهڙائي رکن ٿيون، سي تحريري طور تي هن جون مختلف شڪليون آهن ۽ سوچي سمجهي Ʊ جي شڪل ۾ ان مقصد سان واڌارو ڪيو ويو ته جيئن هڪ گڏيل پد جي نمائندگي ٿي سگهي.

گهري ۽ IV ۾ موجود به علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون مختلف شڪليون آهن ۽ اها علامتي نشاني Ʊ ۽ ۳ جو مرڪب آهي.

جدول III جي ڇنڊڇاڻ

حقيقت اها آهي ته اهڙي ڪابه لکتي شاهدي ڪانه ملي آهي، جنهن جي آڌار تي پنهنجي راءِ جو اظهار ڪري سگهجي. شڪلين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي هڪجهڙائيءَ مان معلوم ٿئي ٿو ته گهريءَ IV ۾ موجود ٻه علامتي نشانيون هوبهو هڪ جهڙيون آهن. جيڪڏهن اهي لکت صوتيات Phonetic سان واسطو رکي ٿي، ته پوءِ هيءَ اڻ لٿي قسم جي لکت سچ ته اڃرج جهڙي هوندي، پر شرط اهو آهي ته اهو مرکب هجي. امڪان آهي ته اهو جو مرکب هجي (ڏسو جدول CIII). هنن علامتي نشانين ۽ مان پتو پوي ٿو ته ٻئي هنڌ به ۽ مرکب جي حيثيت ۾ ڏنا ويا آهن (ڏسو جدول II ۽ XXVI).

جدول IV جي ڇنڊڇاڻ

نمبر۱ ۽ ۲ جي ڀيٽ ڪرڻ کان پوءِ پتو پوي ٿو ته گهري IV ۾ پهريون ٻئي علامتون هڪ ٻئي جون مختلف شڪليون آهن. ٽين ۽ چوٿين علامتي نشانيءَ جي شڪل صورت مان ڄاڻجي ٿو ته حقيقي معنيٰ ۾ هڪ ٻئي جون مختلف شڪليون آهن. لکت جي سٽاءَ مان معلوم ٿئي ٿو ته ستين ۽ اٺين علامتي نشاني مٿي بيان ڪيل نشانين جهڙيون آهن ۽ انهن جون مختلف شڪليون ٿيون معلوم ٿين، يا اڻ سڌيءَ طور انهن جو نمبر۵، ٦ ۽ ۷ سان واسطو آهي. لکت جي هن سلسلي مان پتو پوي ٿو ته علامتي نشاني نمبر۱۰، ۵ ۽ ٦ جي مختلف شڪل آهي. نمبر۸ ۽ ۹ هڪ ٻئي جون مختلف شڪليون ٿيون ڏسجن. آخري علامتي نشاني نمبر٦ جي لکت ۾ موجود نظر اچي ٿي. نمبر۷ لاءِ، ان جي شڪل ۽ ابتدائي بيهڪ کي ويچاري ڏسڻ تي معلوم ٿيندو ته هيءَ علامت ۱۱ - ۵ واري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مڇليءَ سان لاڳاپيل ڏسڻ ۾ اچي ٿي. (ڏسو گهري IV). جدول I، II ۽ VI جي هڪ ڇهڙائي ڪري علامتن جي هن مڇليءَ کي هڪ ٻئي جون مختلف شڪليون سڃاڻي سگهجي ٿو. هڪ ڇهڙائي جي ساڳئي اصول کي آڏو رکجي ته معلوم ٿيندو ته ۴ – ۱ وارو علامتن جو مچلو ۱۱ –۵ واري مڇليءَ سان ميل ڪونه ٿو کائي. تنهن ڪري چئي سگهجي ٿو ته اهي علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون مختلف شڪليون ڪونه آهن. پر اهڙا پد آهن، جن جي وچ ۾ رابطو آهي يا انهن کي گنو gunu قسم جو پد چئي سگهجي ٿو.

جدول V جي ڇنڊڇاڻ

اسان گهريءَ IV جي علامتي نشانين کي هڪ ئي جدول ۾ ان ڪري شامل ڪيو جو سندن شڪليون هڪ جهڙيون آهن. جيستائين نمبر۲ ۽ ۳ جو تعلق آهي ته اسان کي ⩡ جون پچاڙيون گهٽين شڪلين ۾ نظر اچن ٿيون. هنن ٻنهي نشانين ۾ هڪ جهڙائي به اهميت کان خالي ڪانه آهي. هنن مان نمبر ۲ تي وڌيڪ ڇهنبون Strokes ڏنل نظر اچن ٿيون. اسان کي اهڙيون ساڳيون ڇهنبون جدول I, II, IV ۽ VI جي هڪ علامتي نشانيءَ جي بنيادي شڪل ۾ ڏنل نظر اچن ٿيون. معلوم ائين ٿئي ٿو ته اهي واڌو ڇهنبون ڏئي نشاني جي شڪل ۾ تبديلي آڻي، جڻ هڪ جهڙي صوتي علامت کي ظاهر ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي آهي. گهريءَ چوٿينءَ ۾ چوٿين نشاني گهٽي ٿئي نشاني ٻي ۽ ٽين جهڙي

آهي. اهڙي علامتي نشاني اسان کي گڏ ڪيل لکت جي مچلي ۾ ڏسڻ ۾ ڪانہ ايندي. اها ڳالهہ اسان کي سوچڻ تي مجبور ڪري ٿي تہ مذڪوره نشانيءَ کي هن جدول ۾ چو شامل ڪيو ويو آهي. ٿورو وقت اسان کي ائين ٿي ڪٿي سمجهڻ گهرجي تہ هيءَ علامتي نشاني ٿوري گهٽي علامتي نشاني نمبر٢ جهڙي آهي، (٦٠). تنهن ڪري اتي رکي وئي آهي. هن مچلي (مجموعي) ۾ علامتي نشان نمبر١ کي بہ شامل ڪيو ويو آهي. جيتري قدر سنڌس شڪل صورت جو سوال آهي تہ اسان کي هن علامتي نشانيءَ بيان شامل ڪرڻ نہ گهرجي ها. پر حقيقت اها آهي تہ هيءَ نشاني کان اڳيان ڏسجي ٿي، جيڪا ڪنهن اڻ لپ مچلي سان لاڳاپو رکي ٿي (ڏسو جدول LXXI) ۽ ٻن لکتن ۾ جي اڳيان نظر آئي آهي. جنهن مان معلوم ٿئي ٿو تہ هيءَ علامتي نشاني جيڪا شڪل شباهت ۾ ڪنهن سان بہ ڪانہ ٿي ملي، سا اصل ۾ جي سڌريل ۽ سولي شڪل هجي، جنهن کي بعد ۾ ترميم ڪري هيءَ شڪل ڏني وئي هجي.

جدول VII جي ڇنڊڇاڻ

نمبر IV گهريءَ جي علامتي نشانين جي سلسلن مان معلوم ٿيندو تہ آخري ٽن نشانين کان سواءِ ٻيون سڀ هڪ ٻئي ٿان ورتل آهن. جيتري قدر علامتي نشاني جو تعلق آهي تہ ان لاءِ فقط ايترو چئي سگهجي ٿو تہ نمبر٦٣ کي نمبر٢٥ ۽ ٢٧ سان، نمبر٦٤

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

کي نمبر٣٦ سان ۽ نمبر٦٥ کي نمبر٥٨ سان ڀيٽائي ڏسڻ کان پوءِ فرق ۽ هڪجهڙائي جي ڄاڻ ملي ويندي. هن سمجهڻ ۾ کي مناسب سبب به آهن ته علامتي نشانيءَ ((کي ٢)) سان کو صوتي لاڳاپو آهي. (ڏسو جدول XLIII جي ڇنڊڇاڻ). نمبر٦٦ کي نمبر٥٥ سان ڀيٽائي ڏسڻ کان پوءِ اها حقيقت وڌيڪ واضح ٿي ويندي. لکت جي سلسلن ۾ هڪ جهڙي ۽ گهٽي ويجهي ڏسڻ ۾ ڪانه ٿي اچي. خاص طور تي هن ڳالهه تي به سوچيو وڃي ته مذڪوره علامتي نشانيءَ ڀنيان ||| نظر ڪانه ٿي اچي. ان سان سندس ابتدائي يا نيم ابتدائي حيثيت به ڪانه آهي. پر ان جي بدران ⋓ ۽ ⋓ عام طور تي ابتدائي ۽ نيم ابتدائي حيثيت ۾ نظر اينديون. يعني ان جي ڀنيان اهڙيون نشانيون آهن، جيڪي يا ته مڪمل لفظ آهن، يا لفظن جون اڳياڙيون آهن. اڳتي هلي واضح ڪيو ويندو ته ميجي واڙي يا ∝ جي مچلي سان لاڳاپو رکندڙ علامتي نشانيون لفظن جون پڇاڙيون آهن. هن علامتي نشانيءَ جو ⋓ سان تعلق آهي، پر هن جهڙي ڪانه آهي، جنهن جي مچلي سان ⋓ جو تعلق به آهي. معلوم ائين ٿئي ٿو ته هن جي شڪل ڪجهه اڻ پوري ۽ ڪجهه پوءِ جي آهي. تحريري طور جيڪڏهن ڏٺو وڃي ته ⋓ ۽ ⋓ ۾ فرق ڀن ڇهنبن جو آهي، جيڪي وڌائي ڏنيون ويون آهن. اڳينءَ جدول جي ڇنڊڇاڻ جي نقطئه نظر کان اسان سولائيءَ سان انومان ڪري سگهون ٿا ته اتي به پد سان لاڳاپيل هڪ علامتي نشاني آهي، جنهن کي سڌاري وڌائي اهڙي شڪل ڏني وئي آهي، جيڪا ويجهي صوتي پد جي نمائندگي ڪري ٿي. ساڳين سببن ڪري ڳهري IV

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾، آخري‌ءَ کان ٻي عِلامتي نشاني‌ءَ کي جي ٻي شڪل سمجھون ٿا. امڪان اھو بہ آھي تہ عِلامتي نشانين ۾ اھڙو واڌارو ۽ سڌارو گنو Gunu جي اصول مطابق ٿيندو ھجي ۽ منجھن صوتي لاڳاپو پيوءِ بہ قائم ھجي. آخري عِلامتي نشاني لاءِ ايترو چئي سگھجي ٿو تہ شڪل جي نقطئہ نگاہ کان متان ھڪ صوتي مرڪب ھجي، پر ٻئي پاسي کان ڏسجي ٿو تہ سندس بيھڪ ابتدائي آھي ۽ لکت جي منڍ ۾ ڏسجي ٿي. فرض ڪيو تہ جيڪڏھن مرڪب جو ابتدائي حصو آھي تہ لکت جي بيھڪ ۾ ھن ساڳي علامتي نشاني‌ءَ جي شڪل ھجي. ڇاڪاڻ تہ اسان لکت ۾ ھن کي گھٽيو ڪري ابتدائي يا نيم ابتدائي حيثيت ۾ ڏٺو آھي. مان سمجھان ٿو تہ مرڪب جو منڍ آھي. اھو انومان ڪجھہ ھن ڪري بہ پيدا ٿئي ٿو تہ ھن کي لکت جي ٻئي حصي متان بہ ائين ڏسجي ٿو ۽ ڪجھہ ھن ڪري بہ تہ ھن کي برھمي ۽ ان تان ورتل ناگري لکت اندر بہ مرڪب جي اڳيان يا پٺيان ھڪ ثانوي ترڪيبي عنصر طور ڏٺو وڃي ٿو. قديم سنڌو- لکت جي ھن مرڪب ۾ ٻئي حصي کي پھرئين کان بعد ۾ ڏيکاريو ويو آھي. ٻئي پاسي جيڪڏھن اسان ھن علامتي نشاني‌ءَ کي مرڪب ڪري وٺون تہ ان حالت ۾ ثانوي ترڪيبي عنصر سڃاڻڻ مشڪل ٿي پوندو. ڇا اھا علامتي نشاني ھيءَ تہ نہ آھي؟ ڏسو جدول LVIII جون آخري ٻئي علامتي نشانيون. مان سمجھان ٿو تہ ھيءَ مناسب سمجھاڻي آھي. پر جيڪڏھن اسان ھن مرڪب کي نہ ٿا سمجھون تہ بہ اھو ڏٺو ويندو تہ اڪيلي علامتي نشاني‌ءَ جي حيثيت ۾ بہ جيڪڏھن پيتائي ڏٺو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وجي، تہ ھن جهڙي نہ سميري لکت ۾ موجود آهي ۽ نہ وري مصر جي لکت ۾. اهڙي نشاني اسان کي گارڊنر Gardiner جي مصري گرامر، جدول T- ۲۴، ص ۵۰۰ تي ڏسڻ ۾ ايندي. پر ان علامتي نشاني تي ڏسڻ ۾ ڪونہ ٿو اچي، جيڪو نشانيءَ جو هڪ اهم حصو آهي. منهنجو خيال آهي تہ مذڪوره علامتي نشاني، ۽ جو مرڪب آهي.

جدول VIII جي ڇنڊڇاڻ

گھري چوٿينءَ ۾ ڏنل علامتي نشاني بلڪل مختلف آهي. صرفيہ تحرير Morphographically جي نقطئہ نگاہ کان مذڪوره علامتي نشاني، جي ويجهو آهي. پر جدول VIII ۽ XV ۾ هن علامتي نشانيءَ کي چگيءَ پر جاچي ڏٺو ويو آهي تہ سندس شڪل صورت بلڪل مختلف آهي.

جدول IX جي ڇنڊڇاڻ

صورتيہ تحرير جي نقطئہ نظر کان اها ڳالھہ صحيح معلوم ڪانہ ٿي ٿئي تہ گهري IV ۾ موجود بہ علامتي نشانيون هڪ ٻئي سان ٺوري بہ هڪ جهڙائي ڪونہ ٿيون رکن. هتي ٻي اهڙي ڪابہ نشاني موجود ڪانہ آهي، جنهن سان اهي ٻئي نشانيون هڪ جهڙائي رکنديون هجن. جيڪڏهن انهن جو سلسلو، ۳ جي مچلي وارين علامتي نشانين سان هڪ جهڙائي رکي ٿو تہ پوءِ بہ سمجهڻ گهرجي تہ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سندن هڪ جهڙائي اتفاقي آهي. (متي ڏنل علامتي نشانين جيان هي مچلو بہ ڪنهن ٻوٽي جي نمائندگي ڪري ٿو).

جدول X جي چنڊڇاڻ

گهڙيءَ IV ۾ موجود علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون مختلف شڪليون آهن، پر منجهن اندر ڏنل جزي جي نقطئہ نظر کان سندن شڪل ڪجهہ مختلف ٿي وئي آهي. جيڪڏهن چتائي ڏٺو وڃي تہ سيئي علامتي نشانيون گهٽي ياڳي هڪ جهڙيون آهن ۽ انهن جهڙيون ساڳيون آهن، جن ۾ وچ وارو جزو موجود ڪونہ آهي. (ڏسو جدول XI) لکت جي مختلف سلسلن مان بہ معلوم ٿيندو تہ جدول X جي گهڙيIV ۾ موجود علامتي نشانيون هڪ ٻئي تان ورتل آهن ۽ اهو بہ چڱيءَ ريت سمجهائي سگهجي ٿو تہ هن علامتي نشانيءَ ۾ سرآواز ڪري سندس شڪل ۾ تبديلي آئي آهي.
جيستائين هن علامتي نشانيءَ جي استعمال جو تعلق آهي تہ اسان کي معلوم ٿيندو تہ:
(الف) هيءَ علامتي نشاني گهڻو ڪري لکت جي منڍ ۾ ڏسبي آهي.
(ب) هيءَ اسان کي ڪڏهن لفظ جي آخر ۾ نظر ڪانہ ايندي.
(پ) هيءَ علامتي نشاني گهڻو ڪري لفظن جي اڳياڙين جي اڳيان ڏسڻ ۾ ايندي آهي، جهڙي ريت اسان مڇيءَ واري مچلي جي علامتي نشانين ۾ ڏسون ٿا ۽ انهن علامتي نشانين جي مچلن ۾ ڏسڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ ايندي آهي، جيڪي پنهنجو پاڻ لفظ هونديون آهن. اهڙا مثال نمبر ۹، ۱۱، ۳۴ – ۳٦، ۳۹، ۴٦ ۽ ۵۰ ۾ موجود آهن. هن مان ظاهر ٿئي ٿو ته هي لفظ جي اڳياڙي وارو حصو آهي (٦۱). معلوم ائين ٿئي ٿو ته هر هڪ حالت ۾ لفظ جي اڳياڙيءَ وٽ هوندي آهي، سواءِ نمبر ۴۱ کان ۴۵ جي جتي هيءَ علامتي نشاني ۵۸ هن لفظ ۾ ثانوي ترڪيبي جزي جي حيثيت رکي ٿي.

جيستائين هن علامتي نشانيءَ ۵ جو تعلق آهي ته ڪيس ڪڏهن به لفظ جي آخر ۾ ڪونه ڏٺو ويو آهي. پر ۵ کي آخر ۾ ضرور ڏٺو اٿئون (ڏسو جدول XXXI جي ڇنڊڇاڻ). هن مان اسان کي اها ڄاڻ ملي ٿي ته هيءَ علامتي نشاني ٻن جزن ۵ ۽ ۲ مان ٺهيل آهي. سنڌو لکت ۾ اهي ٻئي عنصر پنهنجي آزاد حيثيث ۾ به موجود آهن (ڏسو جدول XI ۽XXVI). ته پوءِ اسان هنن کي آواز جي جزن جو مرڪب ڇٺي سگهون ٿا؟ هن صورت حال ۾ سنڌن ترڪيبي صورت ۵ – ۲ يا ۲ – ۵ هوندي. هن ۵ – ۲ صورت حال جي نقطئه نظر کان هن جي حيثيت لفظ جي آخر واري ڪانه آهي جيڪا هڪ سئين سڌي ڳالهه آهي. جيڪڏهن لکت ۲ – ۵ آهي ته پوءِ اچرج جهڙي ڳالهه آهي. ڇاڪاڻ ته اها نشاني ڳٽپ وارن انگن ۾ اڳ ۾ ڪڏهن به ڪانه ڏٺي وئي آهي ۽ گهٽو ڪري ۵ هن ۲ کان اڳيان ڏسڻ ۾ اچي ٿي. ان ڪري مان هن نتيجي تي پهتو آهيان ته اِهي نشانيون آوازي مرڪب ڪونه آهن، پر سميري لکت جيان تصوري تحرير جو مرڪب آهن (ڏسو ضميوII نمبر ۹۹)، ته پوءِ هيءَ نشاني باغ جي يا وڻ جي نمائندگي ڪري ٿي، جنهن جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇوڏاري پٽ نڪيتل آهي (٦٢). اهو لازمي ڪونہ آهي تہ اسان وٽ موجود لکت جي مجموعي واري علامتيءَ نشاني جو مفهوم بہ ساڳيو هجي. اهو سمجهڻ ڏکيو آهي تہ اسم خاص جي لکت ۾ باغ يا مال جي واڙي ڪي لفظ جي اڳياڙيءَ طور ڇو استعمال ڪيو ويو آهي. ڇاڪاڻ تہ اهو بين سئون عام جز يا عنصر element آهي. پر اها ڳالهہ بہ ڪانهي ڇا، ڇاڪاڻ تہ سنڌو- لکت ۾ آواز جي هڪ سادي جزي طور ۽ ساڳئي آواز جي ناتي سان پنهنجي اصلي تصوري تحرير جي ملهہ مطابق بہ ڪتب آيو آهي، يا ائين ڪٿي چئجي تہ اها، مذڪوره علامتي نشاني جي اختصار abbreviation واري شڪل آهي، پر سائس معنيٰ ۾ ڪو تعلق ڪانہ ٿي رکي. سنڌو- لکت جي علامتي نشانين جي گهٽائي هن قسم جي گڏن واري آهي. پڪ آهي تہ پهرئين دور ۾ سنڌن استعمال تصوري تحرير طور ڪيو ويندو هو. ٿي سگهي ٿو تہ اهو قديم سنڌو- لکت وارو يا شروعات وارو قديم دور هجي. بعد ۾ هيءَ لکت صوتي جزن واري صورت ڏاريندي وئي. جيڪڏهن ڪي علامتون بين لکتن مان اڏاريون ورتيون ويون (ان حالت ۾ جڏهن اڌاري وٺڻ جي ثابتي موجود آهي) هونديون تہ پتو نہ آهي تہ ڪهڙي دور ۾ ورتيون ويون هونديون. امڪان آهي تہ اهڙيون نشانيون تڏهن ورتيون ويون هجن، جڏهن تصويري تحرير، تصوري تحرير يا آوازي جزن واري تحرير واري شڪل اختيار ڪئي هجي. اهڙو فيصلو جدولن ڪي پيڻائي ڏسڻ کان پوءِ ڪري سگهجي ٿو. اسان ڪي اهو ڏسڻ کپي تہ جتي قديم سنڌو- لکت جي نشاني مصري يا سميري علامتي نشانيءَ سان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪ ڇهڙاڱي رکي ٿي، يا سندس قبرصي، برهمي، سبائي Sabaean لکت سان ساڳيائپ آهي ۽ منجهن صوتي جزن ۾ بہ موافقت ۽ مطابقت آهي تہ پوءِ اسان کي سمجهڻ کپي تہ قديم سنڌو- لکت، آوازي جزن طور ڪانئن نشاني ورتي آهي. جيڪڏهن ائين نظر نہ اچي تہ پوءِ قديم سنڌو- لکت تصوري تحرير طور وٺانئن نشاني ڪئين ٿي پانئجي ۽ ان اڏاري ورتل لفظ کي ان ساڳي معنيٰ ۾ پنهنجي ٻوليءَ ۾ استعمال ڪيو. ان جو آواز تہ مختلف هو، پر ان کي پنهنجي صوتي ملهہ مطابق ڪم آندو، جيڪو لفظ جي پنهنجي اصلي ٻوليءَ جي صوتيءَ ملهہ کان بلڪل نرالو هو.

جدول XI جي ڇنڊڇاڻ

گهريءَ IV ۾ درج ٿيل لکت جي سيني سلسلن کي جيڪڏهن جاچجي ڏٺو وڃي تہ صفا آخري ٻن نشانين کان سواءِ ٻيون سڀ هڪ ٻئي جون مختلف شڪليون ڏسڻ ۾ اينديون. هن نشانيءَ جي وصف هن ريت معلوم ٿيندي:

(١) اها لفظ جي پڇاڙي يا نيم پڇاڙي ڏسڻ ۾ ايندي.

(٢) هن نشانيءَ اڳيان ڳٽپ جو انگ يا هيءَ نشاني ⊔ هوندي.

(ڏسو ڳٽپ جي نشانين لاءِ جدول XXXI جي ڇنڊڇاڻ). انومان آهي تہ هيءَ نشاني وڻ آهي. ٻيهڪ جي ناتي، سندس مکيہ ٻہ قسم آهن، جن مان هڪ Ψ ۽ ٻيو Ψ آهي. ڏسڻ ۾ ائين اچي ٿو تہ ٽڙ مان نڪرندڙ ٽاريون ٻولائتيون آهن. پر هن قسم جي علامتي نشانين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۴ ۽ ۳ ۾ تاريون جڻ اڳي پوءِ تيون نظر اچن. ضرفيه تحريرmorphography جي نقطئہ نگاه کان هيءَ فرق وڏي اهميت رکي ٿو ۽ ان ڳالهہ ڏانهن اشارو ڪري ٿو تہ هن علامتي نشانيءَ جي اصليت ۽ بڻ بڻياد جو تعلق قديم ايلمي نشانيءَ سان آهي.(٦٣)

جيڪڏهن اسان ڏيلاين پرسيXVII پي آءِ–III نمبر١٧ تي سوچ ويچار ڪنداسين تہ اسان کي هتي ٽن قسمن جو وڻ يا ٻوٽو نظر ايندو انهن مان ٻن جو مٿيون پاڱو هن ريت ۴ نظر ايندو، منجهن فرق هينئن پنن ۽ تارين جو آهي. اهي سيئي هڪ ئي قسم جون مختلف شڪليون لڳن ٿيون (٦٥). مجموعي طور انهن کي گڏي هڪ قسم جي جنس ڳڻي سگهجي ٿو. ٽئين قسم جو مٿيون پاڱو ٻولائتو ۽ هن پر ۴ آهي ۽ جنهن ڏار ڳٽپ ۾ آندو ويو آهي. اسان کي پڪ پوي ٿي تہ قديم ايلمي لکت ۾ انهن ٻنهي جا نالا الڳ هئا. پر قديم سنڌو لکت ۾ فقط هڪ لفظ جي نمائندگي ڪندا هئا ۽ تحرير جي مختلف نموني سان واسطو رکندا هئا. ان جو ڪارڻ اهو ٿي سگهي ٿو تہ قديم سنڌو- لکت ۾ هيءَ علامتي نشاني خيال طور ورتي وئي هئي. ان دور جا سنڌو ماتريءَ جا رهاڪو، انهن قسمن جي ٻوٽن يا وڻن ۾ موجود فرق کي سمجهي ڪونہ ٿي سگهيا، ان ڪري پنهنجي لکت ۾ بہ هن کي ڏار لکي ڪونہ سگهيا ۽ ٻنهي علامتي نشانين کي هڪ لفظ طور ڪتب آڻيندا رهيا. هن مان معلوم ٿئي ٿو تہ قديم سنڌو- لکت جون علامتي نشانيون، جيڪي هن ٻين لکتن تان ورتيون يا جيڪي ايلمي لکت جي ڦريءَ سان تعلق رکن ٿيون، سي گهٽو ڪري ان قديم لکت سان واسطو رکن ٿيون، جنهن مان قديم

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ايلمي ۽ قديم سنڌوءَ لکت ڦٽيءَ ٺڪتيون. جڏهن اهي ٻئي زبانون پنهنجي اصلي ذريعي مان ڦٽي ڇڪتيون يا جدا ٿيون تہ ان وقت مذڪوره ٻئي لکتون اڃا تصوري تحرير واري دور ۾ هيون ۽ صوتي تحرير ۾ ڪونہ پهتيون هيون. جيسيتائين گهڙي IV جي آخري نشانين جو تعلق آهي تہ اهي سيئي هڪ ٻئي جون مختلف شڪليون آهن. پر هن علامتي نشانيءَ جي وَرَ يا ڪُب ۾ منجهن ٿورو فرق ڏسڻ ۾ اچي ٿو. پوري پڪ سان چئي سگهجي ٿو تہ رهيل نشانين جي مچلي سان سندن ڪوبہ سِڌو ڪونہ آهي. ڇاڪاڻ تہ:

(الف) انهن جا ڪي سلسلا موجود ئي ڪونہ آهن.

(ب) سندن سلسلا جيڪي اسان جي اک تي چڙهيا آهن، سي ٻي جاءِ تي ڪٿي بہ ڏسڻ ۾ ڪونہ ايندا.

خاص ڳالهہ اها بہ آهي تہ هيءَ علامتي نشاني انهن علامتي نشانين منجهان هڪ آهي، جيڪي تمام ٿوريون آهن ۽ ڪٿي بہ " جي پويان ڪونہ ڏنيون ويون آهن. اها اچرج جهڙي ڳالهہ بہ ڪانہ آهي تہ " جي پنيان ڪهڙي علامتي نشاني اچي ٿي، ڇاڪاڻ تہ اها لفظ جي شروعاتي پاڳي وٽ ڏسڻ ۾ ايندي آهي (٦٥). پر ٢ عام طور تي اسان کي لفظ جي پڇاڙيءَ طور نظر آئي آهي. مگر اها ٿورن آوازن پنيان ڏني وئي آهي. اسان اهو بہ هڪ اندازو ڪري سگهون ٿا تہ ٢ جي اڳيان ڳٽپ جون نشانيون بہ هونديون آهن. سندن شڪل صورت اهڙي آهي، جهڙي لاطيني ٻوليءَ جي ڳٽپ جي انگن ٻن Secundus ٽن tertuis ۽ ڇهن Sextus جي نشاني هوندي آهي. ٿي سگهي ٿو تہ لاطيني ٻوليءَ جا اڪيلا نالا جهڙيءَ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

رِيت نمبر ٢، ٣٢، ٣٣، ٣٦، ٤٦، ٨٤، ٩٦ ۽ ١٠١ ۾ ڏسڻ ۾ اچن ٿا. ڪٿي ورتي مرڪب نالا جهڙوڪ اوڪٽاوس سيزرOctavius Caeser وغيره بہ نظر اچن ٿا. اهم ڳالهہ اها آهي تہ خاص طور ٿي ٻن نمبرن ١١ ۽ ٢٨ ۾ اهڙا نالا درج ٿيل آهن، جن مان اسان امڪاني طور سمجهي سگهون ٿا تہ اهي قديم سنڌي ٻوليءَ سان تعلق رکن ٿا. چاڪاڻ تہ اتي اسان کي اسمن جي پنيان صفت ڏسڻ ۾ اچي ٿي. هتي اها ڳالهہ بہ نظر ايندي تہ پد ﴿ لفظ جي پڇاڙيءَ طور ڏسڻ ۾ ايندو ۽ سنڌس ڪارج اهڙو نظر اچي ٿو، جهڙو سميري ٻوليءَ ۾ ڪامkam پد جو آهي. نمبر١١ مان اسان کي معلوم ٿيندو تہ هيءَ قديم سنڌي لکٽ جي آواز "آٺ" eightجهڙو آهي ۽ اهو آواز اهڙي ترتيب واري پڇاڙيءَ سان آهي، جو پد فقط هڪ معلوم ٿئي ٿو، جهڙوڪ با- را= برا (٦٦)، اسان موٽي جدول XI ۽ گهڙيIV جي آخري نشانين ڏانهن اچون ٿا. امڪان آهي تہ ﴿ هڪ پد جي نمائندگي ڪندو هجي. سڌاري وٺاري ڪان پوءِ سنڌس شڪل ٨ نظر اچي ٿي، جيڪا اهم آهي. هيءَ ان شڪل کان بلڪل نرالي آهي، جنهن کي ڇهنبون ڏئي ٻي صورت ڏني وئي آهي. هن تي وڌيڪ بحث اڳتي ڪيو ويندو.

جدول XII جي ڇنڊڇاڻ

لکت جي سلسلن مان اٿين ٿو ياٺئجي تہ سيئي علامتي نشانيون هڪ جهون مختلف شڪليون آهن. نمبر ٢٠ کان سواءِ ٻيون سڀ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نشانيُون لفظن جي آخر ۾ معلوم ٿين ٿيون. نظر ائين اچي ٿو تہ اهي عام پچاڙيون ڪونہ آهن، پر لفظ جو بيو ترڪيبي جزو آهن، سواءِ نمبر۱۷ ۽ ۲۰ ،جي، آزاد لفظ آهن. هنن ۾ جيڪي ڇهنبون ڏنيون ويون آهن، سي گنُو Gunu اصول تحت آهن ۽ سندن صوتي ملهہ ٿي ڪو اثر ڪونہ ٿيون وُجهن.

جدول XIII جي ڇنڊڇاڻ

لکت نمبر۱ کي ۸، ۸۸ کان ۹۲ ۽ نمبر۲ کي ۳ کان ۲۲ سان پيٿائي ڏسڻ کان پوءِ معلوم ٿيندو تہ گهڙيIV جون پهريون ٻئي علامتي نشانيون ٿينءَ جهڙيون آهن. اهي ڪجهہ پوءِ جون ۽ مان سڌاريل آهن، جيڪي وڌيڪ سوليون ڏسجن ٿيون. جيستائين جو تعلق آهي تہ هن علامتي نشانيءَ جي پنهنجي شڪل صورت ۾، ۽ جن مصري ۽ سميري علامتي نشانين سان هڪ جهڙائي رکي ٿي، تن مان ڄاڻجي ٿو تہ اها ميجي آهي؛ جيستائين لکت ۾ سندس ڪارج جو تعلق آهي تہ پهريون اسان کي هن ڳالهہ ڏانهن ڌيان ڏيڻو پوندو تہ هيءَ علامت ڪن لفظن ۾ ثانوي ترڪيبي جزو ڏسڻ ۾ اچي ٿي، جهڙوڪ: ، 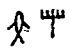 وغيره ٻني ڳالهہ اسان کي لکت جون اڳياڙيون بہ ڏسڻ ۾ آيو آهن، جهڙوڪ: ۷۶، ۷۸، ۸۸، ۸۹، ۹۶، ۹۷، ۱۰۱، ۱۰۲ ۽ ۱۱۲ وغيره ۽ ان جي پٺيان علامتن جا اهڙا مچلا ڏسڻ ۾ ايندا، جيڪي پنهنجي شڪل صورت ۾ لفظ آهن، جٿين اسان نمبر۲۵، ۲۶، ٦۴، ۷۷ کان ۷۹ ۽ ۸۸ کان ۹۴. گهٽو ڪري سندن پڇاڙيون هن علامتي نشانين ، نمبر٦۱

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪاڻ ٦٣ ۽ ، نمبر٨٦ ۽ ٨٧. هن مان ائين معلوم ٿئي ٿو تہ جڻ پنهنجو پاڻ ئي هڪ مڪمل لفظ آهي. جيڪو گهڻو ڪري اسم خاص جي اڳيان ڪم ايندو آهي. ڏسو ايچ ١٤٥ ۽ ايم ٢٠٩. هتي اسان کي ٨٨ ۽ ٩٤ ۾ اهڙا لفظ نظر ايندا، جيڪي جي پٺيان آهن ۽ مڪمل لکت جي صورت ۾ ڏسبا آهن. هيءَ علامتي نشاني هن کان ڪجهہ مختلف آهي ۽ ڪنهن سان بہ ائين لاڳاپيل ڏسڻ ۾ ڪانہ ايندي جهڙيءَ ريت ۽ || آهي. پر شڪل صورت ۾ جهڙي آهي. گهڻو ڪري سڀ علامتي نشانيون جيڪي هن جي پويان يا اڳيان ڏنيون وڃن ٿيون، سي سڀ اڳياڙيون آهن. جيڪڏهن هنن ٻنهي ۽ جي هڪ جهڙائيءَ تي نظر ڪجي تي تہ معلوم ٿئي ٿو تہ اهي ساڳئي لفظ جي هڪ جهڙن پدن جي مختلف لهجن جي نمائندگي ڪن ٿيون. جيڪڏهن ٤١ کي ١٢٠ سان ۽ ٣٤ کي ١١٩ سان ڀيٽائي ڏسبو، تہ معلوم ٿيندو تہ جتي لکت جا سلسلا هڪ جهڙا آهن، اتي سندن اهي مختلف شڪليون آواز سان نہ پر لهجي سان تعلق رکن ٿيون. جي شڪل صورت، لکت ۾ جنهن حيثيت ۾ ڏسڻ ۾ اچي ٿي، يا جنهن سلسلي ۾ موجود آهي، تنهن مان پتو پوي ٿو تہ هن جي بلڪل مشابهہ آهي. لڳي ٿو تہ اهي ٻئي منجهان، وچ تي مختلف قسم جون ڇهنيون ڏئي جوڙيون ويون آهن. لکت جي هڪ ئي سلسلي موجود هئڻ ڪري ظاهر ائين ٿئي ٿو تہ سندن مفهوم ساڳيو ڪونہ آهي (ڏسو نمبر١٢٦، ١٢٧ ۽ ١٣٠). آوازن جي هڪجهڙائيءَ جي نقطئہ نگاہ کان هي هن بدران

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي وڌيڪ ويجهو آهي، ڇاڪاڻ تہ اهي ٻئي سلسلي ۾ گڏ ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. اسان کي گهڙيIV مان بہ ساڳي ڳالهہ معلوم ٿيندي، پر کان سواءِ مڇيءَ جي مڇلي سان لاڳاپيل ڪي آزاد حيثيت واريون ٻيون نشانيون بہ آهن، جن جو مٿي ذڪر ڪيل نشانين سان گهٽ لاڳاپو آهي. هي علامتي نشانيون ، سنڌن اڳيان ۽ پٺيان ايندڙ ٻين علامتي نشانين کان بلڪل مختلف آهن. هرهڪ جدا لفظ آهي. لفظ جي اڳياڙي جو هڪ ترڪيبي جزو آهي، پر آخري ترڪيبي جزي جو مُنڍ نہ آهي.

بہ پنهنجي شڪل، لکت جي سلسلي پنهنجي بيهڪ جي نقطئہ نظر کان، آواز ۽ ڪارج ۾ ۽ سان هڪجهڙائي رکي ٿي. مٿي هنن علامتي نشانين لاءِ جيڪي بيان ڪيو ويو آهي، سو هن لاءِ بہ ٺهڪي اچي ٿو. انومان آهي تہ هيءَ علامتي نشاني هوبهو هنن جهڙي ڪانہ آهي، ان جا سبب هي آهن:

(١) ساڳيءَ لکت ۾ موجود ڏسڻ ۾اچي ٿي.

(٢) هنن علامتي نشانين جي مڇلي سان هميشہ اڳياڙي طور ڏني وڃي ٿي ۽ مڇيءَ جي مڇلي ۾ ڪاٿي ڏسڻ ۾ ڪانہ آئي آهي، سواءِ هڪ جي، جنهن ۾ هيءَ اڳياڙيءَ طور ڏني وئي آهي (ڏسو جدول١، ٥٥ کان ٥٦). ائين نظر اچي ٿو تہ کي مٿان ^ ڏئي هيءَ علامتي نشاني ٺاهي وئي آهي، جيڪا هڪ لفظ جي آواز جي نمائندگي ڪري ٿي ۽ لفظ جي مختلف لهجي جي هڪ ڌار شڪل آهي، جنهن کي مڇي جي مڇلي جي پد سان ساڳئي نموني لکي بہ سگهجي ٿو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪارج ۽ صوتي ملهہ جي نقطئہ نگاہ کان جو ڪجهہ لاءِ چيو ويو سو لاءِ چئي سگهجي ٿو. ڏسڻ ۾ ائين اچي ٿو تہ ۾ هن قسم جي ١٧ ٻن ڇهنين جو واڌارو ڪيو ويو آهي. هن کي مڇلي جي اڳياڙي طور ڏنو ويو ٿو ۽ مڇي واري مڇلي جي ڪنهن بہ پد سان نظر ڪانہ ٿي اچي ۽ لکت ۾ ٻئي پد طور بہ عام ڏني وئي آهي، تنهن ڪري هن جي وجود کي هڪدم سڃاڻي بہ سگهجي ٿو. ساڳئي وقت معنيٰ مفهوم ۽ آواز جي لحاظ کان هن مڇلي جو ٻين پد سان واسطو آهي. سيني ڳالهين کي نظر ۾ رکي هن نتيجي تي پهتا آهيون تہ جدا جدا آهن، پر انهن کي هڪ ۽ ساڳئي لفظ کي لکڻ واسطي استعمال ڪيو ويو آهي. هتي هاڻي اهو سوال ٿو پيدا ٿئي تہ پوءِ اُهو لفظ الڳ ۽ جدا ڪهڙي نموني سان آهي؟ اسان ڀڪ سان چئي سگهون ٿا تہ اهو لفظ تصوري تحرير جي نقطئہ نگاہ کان الڳ ڪونہ آهي. ڏسڻ ۾ ائين اچي ٿو تہ سمپر جيان هتان جي لکڻ واري ساڳئي لفظ لکڻ واسطي ڪڏهن ڪڏهن مختلف تصوري تحرير ڪم آندي آهي. پر هن ڪنهن اصول يا ضابطي مطابق ڪونہ لکيو آهي ۽ نہ وري ڪنهن تصوري تحرير جي ڪنهن خاص نموني لکڻ واسطي هو ڪو سبب ٻڌائي ٿو. اسان ڳالهہ کي قبول ڪرڻ لاءِ مجبور آهيون تہ لکت جي مختلف شڪل ڪنهن خاص آواز سان لاڳاپيل آهي. لکت جي هيءَ بدليل شڪل ڪنهن سهڻي آواز جي مقصد واسطي بہ نظر ڪانہ ٿي اچي. هن جهڙو بهترين مثال اسان کي جدول XII ۾ ملي سگهندو. هيءَ تبديلي لهجي جي تبديلي لاءِ سمجهڻ گهرجي، جيئن هڪ ڳالهائيندڙ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪان ٻئي ڳالهائيندڙ تائين، هڪ ڳوٺ ڪاڻ وني ٻئي ڳوٺ تائين ۽ هڪ دور ڪان وني ٻئي دور تائين ٿيندي رهي آهي. ويچارڻ لاءِ ٻيو نڪتو هيءُ آهي تہ مڇي جون مختلف علامتي نشانيون عام طور تي گڏ ڇو ٿيون نظر اچن. هن سڄي مامري ۾ جتي اسان کي لکت جي مختلف سلسلن ۾ مڇيءَ جون ٻہ علامتي نشانيون اڳياڙي ۽ پڇاڙي طور نظر اچن ٿيون، سي ٻن مختلف لفظن جي نمائندگي ڪن ٿيون (٦٧). اهو بہ ٿي سگهي ٿو تہ اهي ٻئي علامتي نشانيون هڪ لفظ جي بدران بہ ڪم ايندڙيون هجن. سوال ٿو پيدا ٿئي تہ اهي سيئي مرڪب ساڳئي ۽ هڪ لفظ جي لهجي ۽ آواز جي تبديليءَ جي نمائندگي ڪن ٿا، يا هرهڪ مرڪب جي تبديل ٿيل ڪنهن جدا لفظ جي نمائندگي ڪن ٿا. مان پوئين خيال جو قائل آهيان. پر شرط اهو آهي تہ انهي ۾ خاص قسم جي هڪجهڙائي نہ هجي (٦٨).

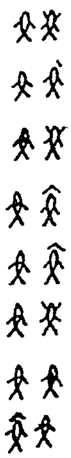

چئن لکتن تي ڏسڻ ۾ آئي.

ٽن لکتن تي ڏسڻ ۾ آئي.

ٽن لکتن تي ڏسڻ ۾ آئي.

ٻن لکتن تي ڏسڻ ۾ آئي.

پنجن لکتن تي ڏسڻ ۾ آئي.

ستن لکتن تي ڏسڻ ۾ آئي.

ٻن لکتن تي ڏسڻ ۾ آئي.

ٽن لکتن تي ڏسڻ ۾ آئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جدول XLIX جي ڇنڊڇاڻ

لکت جي سلسلن مان پتو پوي ٿو تہ پهريون پنج علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. هن جدول جي مکيہ لکت RV آهي. هيءَ علامتي نشاني انهيءَ ڪري وڌيڪ دلچسپ آهي، جو برهمي لکت ۾ بہ هوبهو اهڙي علامتي نشاني موجود آهي. پنجين علامتي نشاني جي شڪل صورت ڪنهن اڳاٽي دور سان لاڳاپيل آهي. اها علامتي نشاني ڄڻ تہ ماڻهوءَ جي اڻ چٽي شڪل آهي. گهريءَ IV جي پنجين ۽ ڇهين علامتي نشاني ۾ سر آواز I اي جو واڌارو ڪري سڌاريو وڌايو ويو آهي. اٺين ۽ نائين علامتي نشاني تصويري لکت pictographically نقطئہ نگاہ کان الڳ ۽ آجي علامتي نشاني آهي. پر متن نمبر٣٩ ۾ لکت جي سلسلي RV مان هڪ ڳالهہ ظاهر ٿئي ٿي تہ هن جي سڌاريل ۽ وڌايل شڪل صورت آهي (٨٧). ڏهين علامتي نشاني گهڻو ڪري، جنهن جي ڪجهہ پڪ بہ ٿئي ٿي تہ اها سر آواز u سان سڌاري وڌائي وئي آهي. پٽڙن سر آوازن بابت liquid vowels جو ڪجهہ مٿي بيان ڪري آيا آهيون، تنهن جي روشنيءَ ۾ فقط ايترو چئي سگهجي ٿو تہ هن علامتي نشانيءَ کي ساڳئي ڇهين ۽ ستين سلسلي ۾ ڏسي اچرج ڪرڻ نہ کپي. يارهين علامتي نشاني گهڻو ڪري ڏهينءَ جي بدليل شڪل آهي. اها ڳالهہ مناسب نظر ڪانہ ٿي اچي جو علامتي نشانيءَ سان لاڳاپيل ۽ منجهس ترميم آئيندڙ سر آواز کي متن نمبر ٣٢ ۽ ٣٣ کي شاهدين جي آڌار تي معقول سمجهيو وڃي. جيڪڏهن بِي bi آهي ۽ ايب ib، تہ پوءِ هرپرو اهو سمجهڻ نہ گهرجي تہ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسان لکت کي سمجهي ويا آهيون. ٻارهين علامتي نشاني بنيادي ۽ اصلي آهي، جنهن ۾ هن ٨ =o= و جزي ۾ ترميم آڻي ڇڏي آهي.

تيرهين علامتي نشاني (متن نمبر٤٢ ۽ ٤٣) پهرين علامتي نشانيءَ کان تصويري تحرير طور ڌار آهي. پر اها لکت جي هڪ جهڙن سلسلن ۾ نظر اچي ٿي (ڏسو نمبر١٤ ۽ ٤٢). هن ۾، ۽ جهڙيون قطعي پڇاڙيون آهن. شڪل صورت ۾ هي مصر جي علامتي نشاني ڏسجي ٿي، جنهن ۾ ڪو ماڻهو هنوَ hnw رسم جي ادائگي ڪندي ڏيکاريو ويو آهي. گهري IV ۾ موجود ٻيون ٻه علامتي نشانيون مصري لفظ ٻانهي Slave جون قطعي پڇاڙيون معلوم ٿين ٿيون، جنهن ۾ وڌائي ڏيکاري وئي آهي. اسان کي جدول XXXVI متن نمبر٤٢ مان معلوم ٿئي ٿو ته کي گڏائي هڪ لفظ يا جملو پڙهڻ گهرجي، جنهن ۾ انگن جون نشانيون ۽ انگن سان لاڳاپيل ڪا شيءِ آهي ۽ اها لکت رسيد جو مکيه موضوع معلوم ٿئي ٿو. هن شيءِ سان ٻانهي 'slave' واري قطعي پڇاڙي ڏسجي ٿي. ان ڪري سمجهه ۾ اچي ٿو ته اها شيءِ پاڻ ڪنهن غلام يا ٻانهي جي نمائندگي ڪري ٿي. هن لکت جي امڪاني پڙهٽي هيءَ ٿي سگهي ٿي، فلاڻي X (نالي) ماڻهوءَ وٽان ٻه ٻانها (قطعي پڇاڙي) فلاڻي واءِ (نالي) ماڻهوءَ وٽان ٻه ٻانها (قطعي پڇاڙي). اسان پڪ سان سمجهون ٿا ۽ ان سمجهڻ واسطي ڪي مضبوط سبب به آهن ته کان يا وٽان from جي قطعي پڇاڙي آهي (ڏسو جدول LVIII جي ڇنڊڇاڻ).

گهري IV ۾ ٻيون ٻه علامتي نشانيون، جن مان ٻي ٻهرين جي
ابتي شڪل آهي. اها ابتي لڪت متن نمبر۴۸ ڪري آهي، جيڪا
پنهنجي شڪل صورت ۾ نڙي چال آهي، اها ڪاٻي ڪان ساڄي طرف
لکيل آهي. ڇا هن علامتي نشانيءَ ڪي جيان پڙهڻ کپي؟
جنهن جو قطعي پڇاڙين سان به ڪو لاڳاپو آهي ۽ اهو اڻين صوتي
مرڪب آهي، جهڙيءَ ريت اسان 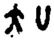 ڪي ڏسون ٿا يا تصويري
تحرير جو ڪو مرڪب آهي؟ ٻهريائين هن ڳالهہ تي بحث ڪيو وڃي
تہ جي پنيان اسان ڪي ״ نظر ڪانہ ٿي اچي. پر اسان وٽ اهڙن
مرڪبن جا چار مثال آهن، جيڪي متن نمبر ۴۶، ۵۸، ۶۴ ۽ ۸۵
۾ ڏسي سگهجن ٿا. اسان وٽ ڪي اهڙيون شاهديون بہ موجود
آهن، جن وسيلي معلوم ڪري سگهجي ٿو تہ اها صوتي تحرير نہ
آهي، ۽ اهڙي جاڻ اسان کي ان جي مذر آواز تي ويچار ڪرڻ سان
ملي ٿي. ان کان پوءِ اها ڳالهہ اسان تي ڇڏيل آهي تہ ان کي يا تہ
صوتي مرڪب سمجهون (لفظ جوڙيندڙ ٻن پدن جو مرڪب، جنهن
جو معنيٰ جي لحاظ کان انهن ٻنهي پدن سان ڪوبہ تعلق ڪونہ
هوندو آهي) يا تصوري تحرير جو مرڪب سمجهون. انهن ٻنهي مان
چونڊ ڪرڻ وقت اسان کي ويچار ڪرڻو پوندو تہ ٻي کهڙي لکت
آهي، جيڪا هن لکت سان هڪ جهڙائي رکي ٿي ۽ جنهن مان اهي
مرڪب ورتا ويا هوندا. ان سان گڏ اهو بہ ويچاريو ويندو تہ تصويري
تحرير جي نقطئہ نگاهہ کان بہ ان مرڪب ۾ مناسبت ۽ معقوليت آهي
يا نہ. اسان کي اها علامتي نشاني گارڊنGardiner سان پيڻائي
ڏسڻي پوندي. اي. جي E. G ص ۴۳۹ – نمبر ۳۶ ۽ ۳۷ تي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسان کي ”ڪلال“ brewer جي تصوري تحرير ideogram نظر اچي ٿي. هيءَ جزو قديم سنڌو لکت سان واسطو رکي ٿو، جيڪو منهنجي خيال ۾ ڪو ٽانو آهي (٨٨). اهو اهڙو جزو آهي، جيڪو مصر جي تصويري تحرير ۾ ماڻهو سان گڏ ڏسجي ٿو.

ساڳيءَ ريت جو مثال مصر جي لکت ۾ ص ٢۴ - ۴٣٧ تي آهي.

ساڳيءَ ريت جو مثال مصر جي لکت ۾ ص ٢١ -۴٣٧ تي آهي.

ساڳيءَ ريت جو مثال مصر جي لکت ۾ ص ٣۴ -۴٣٩ تي آهي.

ساڳيءَ ريت جو مثال مصر جي لکت ۾ ص ٣۵ -۴٣٩ تي آهي.

ساڳيءَ ريت جو مثال مصر جي لکت ۾ ص ١٢ -۴٣٦ تي آهي.

گهريءَ IV ۾ آخري ٻه علامتي نشانيون گهڻو ڪري جون بدليل شڪليون آهن. ڏسو متن نمبر ٧٠ ۽ ٨٦ ۾ لکت جو سلسلو RI ۽ RII.

هيءَ علامتي نشاني گهڻو ڪري، هڪ ماڻهو آهي، جنهن کي هٿ ۾ ڏال آهي. ”بچاءَ“ واسطي تصوري تحرير نظر اچي ٿي.

يا شاهي علم ۾ نشان ڪٽڻ وارو آهي. هن علامتي نشانيءَ ۾ هڪ ماڻهوءَ کي ڇنگهن ۾ سنگهر پيل ڏسڻ ۾ اچن ٿا جنهن مان سمجهه ۾ اچي ٿو ته هو ڪو ٻانڌي آهي (٨٩).

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گهريءَ IV ۾ ان ڪان پوءِ ٻي علامتي نشاني اهڙي آهي جو معلوم ٿئي ٿو تہ ڪو ماڻهو ديوتا جي آڏو دعا گهري رهيو آهي. ڏسو گارڊنر- ص ٢٧ -٤٣٨.

ان ڪان پوءِ اهڙي علامتي نشاني آهي، جيڪا هڪ عام صوتي مرڪب نظر اچي ٿي. جيڪڏهن ان جي پدن ڪي الڳ ڪري پڙهيو وڃي تہ لکت هن ريت ڏسبي ۽ لکت جي سلسلي جون پڇاڙيون هن ريت ۽ نظر ايندي. اهڙيون علامتي نشانيون ٻئي هنڌ بہ ملنديون، جيڪي گهڻو ڄاتل سڃاتل آهن. جيڪڏهن لکڻهار، ماڻهوءَ ۽ جهنڊي جو مرڪب ناهڻ چاهي ها تہ جيان هيءَ علامتي نشاني بہ جوڙي ها. ان ڪان پوءِ جيڪا علامتي نشاني ڏسجي ٿي سا تصوري تحرير ideographie آهي، جنهن ۾ چٽيءَ جي تصوير آهي، جيڪا ماڻهو جي نمائندگي ڪري ٿي ۽ اها هنن ٻنهي ۽ جو گڏيل روپ آهي.

جدول L جي چنڊيچاڻ

پهريون ٻئي علامتي نشانيون ساديءَ لکت جون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. آخري علامتي نشاني ۽ جو مرڪب آهي. اهو گهڻو ڪري جهڙي تصوري تحرير جو مرڪب آهي. جيڪڏهن تصوري تحرير مطابق هي ماڻهو آهي تہ هي سگن وارو ماڻهو، يعني ڪو جهونجهار يا ديوتا آهي. جيڪڏهن ڪان ڪمان آهي تہ هي ڪانڙيو (تير انداز)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي، تہ پوءِ هي   ڪانڙيو ديوتا تي سگهي ٿو.

جدول LI جي ڇنڊڇاڻ

گهري IV مان معلوم ٿيندو تہ لکت جا سلسلا هڪ ٻئي جي بذليل شڪلين سان واسطو رکن ٿا. هن علامتي نشانيءَ ۾ پکي گونيءَ ڪنڌ تي ڏسڻ ۾ اچي ٿو. لکت جي سلسلن ڪي پاڻ ۾ ڀيٽائي ڏسبو، تہ هيءَ نشاني هڪ لفظ معلوم ٿيندي ۽ انهيءَ لفظ يا انهن لفظن کان بلڪل الڳ ۽ نرالي آهي، جن جي نمائندگي پکين جون علامتي نشانيون ڪنديون آهن (ڏسو جدول LXXIII ۽ XCIX)

جدول LII ۽ LIII جي ڇنڊڇاڻ

هن   ۽ هن   ۾ فرق ڪرڻ ڏاڍي ڏکي ڳالهہ آهي. جاڪاڻ تہ متن ۾ سندن شڪل صورت ذري گهٽ هڪ جهڙي آهي. پر اهي ڇٽيءَ ريت هڪ ٻئي کان نراليون آهن:

(الف) لکت جو سلسلو بہ اهڙي شاهدي ڏئي ٿو.

(ب) ٻئي علامتي نشانيون لکت جي هڪ ئي سلسلي ۾ نظر اينديون. ڏسو جدول LII جي متن نمبر۴، ٦، ١٢، ١٦، ٢٢ ۽ ٣۴. جدول LII جي گهري IV جي آخري علامتي نشاني، جدول LIII جي نمبر ٻيءَ علامتي نشانيءَ جهڙي آهي. پر لکت جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سلسلي مان اسان کي چٽيءَ ريت اهو پتو پوي ٿو تہ ان جو واسطو جدول LII سان آهي. امڪان آهي تہ هن علامتي نشانيءَ جو لاڳاپو هڪ الڳ ۽ آجيءَ تصويري تحرير سان هجي، پر ٻنهي علامتي نشانين ۾ ارادي سان واضح ڪيل فرق سان نہ هجي. اسان اهڙا مثال قديم سنڌو لکت ۾ ڏسون ٿا. معلوم ٿئي ٿو تہ اڳ جڏهن ڪنهن واضح فرق سان ٽئين علامتي نشاني جوڙڻ جو ارادو ڪندا هئا، تہ اڳين علامتي نشانيءَ ڇهنبن جو واڌارو ڪري ڇڏيندا هئا. اهڙيءَ ريت اڳين ۽ ٽئين نشانين ۾ فرق ڪيو ويندو هو ۽ کين سڃاڻي بہ جهٽ سگهبو هو.

جدول LIII ۾ پهرين علامتي نشانيءَ ۾ ، جو واڌارو ڪري ٻي ڏيانيءَ سان هيءَ " علامتي نشاني جوڙي وئي آهي. ڏسو متن ـ ١٦ ۽ ١٧ جدول LXXXI.

علامتي نشاني هن جي ترميمي شڪل آهي. گهڻو ڪري هن ۾ اصلي سر آواز بہ اِ a جي بدران يِ u سر آواز ڏنو ويو آهي. اهڙي ڦيرگهير آواز جي مٿر هجڻ جي ناتي سان ڪانہ ڪئي وئي آهي. ڇاڪاڻ تہ ٻين هڪ جهڙين علامتي نشانين جي وچ تي هن شڪل جيان نظر اچي ٿي. هن مان معلوم ٿئي ٿو تہ لفظ جي اچار ۽ لهجي ۾ صوتي ترميم ڪرڻ مقصد هو.

هيءَ هن ٪ ۽ جو صوتي مرڪب آهي. اهو ٻيءَ جاءِ تي ڌار ڌار نشانين جي صورت ۾ نظر ايندو. ڏسو متن ۴ کان ۹ پر خاص ڪري ۴ کان ۵. ان کي اختياري ڳالهہ ڇو سمجهيو وڃي تہ هينءَ ٪ لکجي يا هن طريقي سان لکيو وڃي. اهو اختيار

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پڪ سان ان ڪري ڏنو ويو آهي، جو تہ هن لفظ جي ٻن پدن ڪي ملائي ڏڳهو ڪري بہ اچاري سگهجي ٿو يا ان ڪي سُمائي تنديڙو ڪري هڪ پد جيان بہ اچاري سگهجي ٿو. اسان مٿي ڏيکاري آيا آهيون تہ جو ملهہ گهٽو ڪري وِي= wi اِئي= ui يا اُ= u آهي.

گهٽو ڪري لفظ جو پد آهي، جنهن جي پڇاڙي الف a سان ٿئي ٿي. چاڪاڻ تہ هن ۾ ، جو واڌارو ڪيل ڏسڻ ۾ اچي ٿو، جنهن جو مقصد سر آواز ۾ ترميم ڪرڻ آهي. مٿين ڳالهين جي ڏيٺپي تي جو اچار بــا- وي ba-wi ۽ جو اچار ب- وي b-wi ٿيندو(٩٠).

مٿن مان معلوم ائين ٿئي ٿو تہ هيءَ هن علامتي نشانيءَ جي بگڙيل صورت آهي ۽ اهي ٻئي نشانيون گهڙيءَ نمبر IV ۾ هڪ اکر جي پنيان ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. هن قسم جي چئن ئي علامتي نشانين ۾ جو واڌارو ڪري ترميم آندي وئي آهي. هن قسم جون ڇهنيون ڳُنو اصول تحت ڏنيون ويون آهن، جنهن جو ڪنهن آواز ۽ معنيٰ تي ڪوبہ اثر ڪونہ ٿو ٿئي. ڏسو ، تي سگهي ٿو تہ اهي مٿان اُ=U جي ٻي شڪل هجن (ڏسو جدول XCI جي چندچاڻ ۽ حاشيا).

امڪان آهي تہ ۽ ، هن علامتي نشاني ، ، ۽ جا مرڪب هجن. پر ايترو چئي ڪونہ ٿو سگهجي تہ اهو تصوري تحرير جو مرڪب آهي يا صوتي مرڪب.

گهري IV ۾ موجود آخري بہ علامتي نشانيون شڪل صورت جي نقطئہ نگاه کان يا لکت جي سلسلي جي ڏيٺپي سان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پاڻ ۾ هڪ جهڙائي رکن ٿيون. منجهن فرق رڳو ايترو آهي، جو هڪ جي اندرئين پاسي هڪ چهنب ۽ ٻئي کي ٻه اندرئين پاسي، پر ٻه چهنبون آهن. تنهن ڪري چئي سگهجي ٿو ته منجهن هڪ جهڙائي نه پر ڪو لاڳاپو ضرور آهي. اصلي ۽ بنيادي علامتي نشانيءَ ∞ ۾ سر آواز وسيلي ترميم ڪيل نظر اچي ٿي، پر اهڙي نشاني ڌهي ختم ٿي وئي آهي. ان جي هڪ جهڙي آوازي نشانيءَ ڪري سنڌو لکت کي ٻه اهو ساڳيو ملهه ڏنو ويو آهي. ٻئي نشانيون ڪنهن تصوري تحرير سان واسطو رکن ٿيون پر گهري IV ۾ موجود ٻين علامتي نشانين کان نراليون آهن.

جدول LV جي ڇنڊڇاڻ

هن ۾ موجود سيئي علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن.

جدول LVI ۽ LVII جي ڇنڊڇاڻ

گهري IV ۾ موجود پهرين پنجن علامتي نشانين بابت بحث ڪنداسين. هتي لکت جو مکيه سلسلو R (آهي، جنهن ۾ علامتي نشانيون ٽين ۽ چوٿين پاڻ ۾ هڪ جهڙيون آهن. علامتي نشانين اندر ليٽيل سنوت وارين ليڪن جي موجودگي بنا ڪنهن مقصد جي نظر اچي ٿي. تنهن ۾ ۱ کان ۳ علامتي نشانيون هڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جهڙيون آهن. علامتي نشانين ۾ جي هن مچلي ڪي علامتي نشاني نمبر۵ سان ملائي هڪجهڙو سمجهي سگهجي ٿو. پر لکت جي سلسلي R ۽ R, جي لحاظ کان ڪجهہ شڪ بہ ٿئي ٿو. اسان جيڪڏهن جدول LII جي گهري IV تي ويچار ڪنداسين تہ پتو پوندو تہ گهري IV ۾ موجود علامتي نشاني اصلي ۽ بنيادي آهي. جنهن مان (سوس مان لڌل) ، ۽ جي اوسر عمل ۾ آئي تي پانئجي. اهو بہ سمجهہ ۾ اچي ٿو تہ هن جزي ڪي صوتي ملهہ آهي ۽ هن a ا سر آواز کان سواءِ ڪيس ڪو ٻيو سر آواز آهي. ان سان گڏ ، نشانيون بہ مٿينءَ علامتي نيشانيءَ مان ورتيون ويون ٿيون پانئجن. فرق رڳو اهو آهي تہ وچ واريون عمودي ڇهنيون ڪونہ ڏنيون ويون آهن. (اصلي علامتي نشانيءَ ۾ چؤپائي جي چٺن جنگهن مان بہ جنگهون آهن). اها علامتي نشاني ڪنهن پوري لفظ جو جوڙجڪ ڏيکاري ٿي، جنهن ۾ ساڳئي ويجن جو جزو ڏسڻ ۾ ايندو، جهڙيءَ ريت اسان ۾ ڏسون ٿا پر منجهس سر آواز اِ a- آهي. هن مان اسان کي معلوم ٿئي ٿو تہ بنيادي علامتي نشاني هڪ پد آهي، جنهن کي پنڙي آواز وارو سر آواز ڏنل آهي. اهڙي قسم جي طريقہ ڪار کان فقط اهي ماڻهو واقف هوندا، جيڪي انهن پدن جي ترميمن جي اصول جي ڄاڻ رکندا هوندا تہ ڪينءَ عمودي ڇهنيون ڏئي ي=i، آي e، اُ=u جي پدن کي سڌاري سگهبو آهي.

جدول LVI جا متن نمبر۱۵ ۽ ۱٦ هڪ ٻئي مطابق ۽ موافق parelled آهن ۽ گهريءَ IV ۾ سندن سامهون ڏسڻ ۾ ايندڙ نشانيون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

يا تہ سندن بدليل شڪليون ياڻئجن ٿيون يا وري ائين لڳندو تہ منجهن ڪو لاڳاپو ضرور آهي. متن نمبر١٥ جي سامهون نظر ايندڙ علامتي نشاني ڪجهہ اڻ پوري آهي. سمجهہ ۾ اچي ٿو تہ ان جي اصلي شڪل هن ريت هوندي يعني + جو گڏيل روپ. متن نمبر١٦ جي سامهون علامتي نشاني ساڳي آهي، پر سر آواز ٨ =o = (ۏ) جو واڌارو ڪيل ڏسڻ ۾ اچي ٿو. هي مرڪب صوتي قسم جو آهي. متن نمبر٥ ۾ هن جو تجربو بہ ڪيو ويو آهي.

جدول LIV گهريIV ۾ آخري نشاني ا جو ۽ جو گڏيل روپ آهي.

جدول LVIII جي ڇنڊڇاڻ

گهريءَ IV ۾ آخري ٻن علامتي نشانين کان سواءِ ٻيون سيئي علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. آخري ٻئي نشانيون بہ گهٽو ڪري هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون ٿيون ڏسڻ ۾ اچن. اهو چوڻ تہ اهي ٻئي علامتي نشانيون باقي ٻين علامتي نشانين جو بدليل روپ آهن، سو غلط ٿو لڳي. ڇو تہ انهن ٻنهي قسم جي لکتن جا نمونا هڪ ٻئي متن نمبر٩٥ ۾ موجود ڏسڻ ۾ اچن ٿا. تنهن ڪري اهو چوڻ صحيح ٿيندو تہ مذڪوره ٻئي نشانيون، گهري IV ۾ موجود ٻين سيني نشانين کان تصوري تحرير جي نقطئہ نگاه کان بلڪل الڳ ۽ آجو وجود رکن ٿيون.

جي بدليل شڪلين واسطي فقط هيترو چئي سگهجي ٿو:

(الف) عام طور تي هيءَ نشاني لفظ جي پڇاڙي آهي.

(ب) هيءَ نشاني ڪن مهرن تي بہ ڏسڻ ۾ آئي آهي. جن ۾ متن نمبر٧۴ بہ شامل آهي، جنهن جي عبارت پرارٿنا يا وينتي ڪرڻ واري نوعيت جي آهي يعني ”ديوتا لاءِ“ to god.

(ٻ) هن قسم جي علامتي نشاني تمام گهٽ انگ ۾ ڏٺي وئي آهي. ڏسڻ ۾ اچي ٿو تہ جڻ ڪو دستاويز آهي. هڪ پاسي هيءَ نشاني V ۽ ٻئي طرف کان انگن جون نشانيون ڏسڻ ۾ اينديون. انهن دستاويز قسم جي لکتن ۾ هڪ پاسي نالو يا لقب لکيل هوندو آهي ۽ انهن جي ٻنيان هيءَ E نشاني ڏسڻ ۾ ايندي. اهي مهرون نہ آهن ۽ نہ وري ٺپيل صورت ۾ آهن. انهن جي ڪُرچ– لکت incised آهي، پڙهڻ ۾ طرف سڌو اٿن يعني ساڄي کان کابي پاسي لکيل آهن (٩١). هنن دستاويزن جي شڪل صورت بہ مخصوص آهي. گهڻو ڪري چوڪنڊا اکڙي (بيضوي) ڊنوَ تي هوندا. مهرن ۽ مچتا يا باس وارين تڪين کان ماپ ۾ بلڪل مختلف آهن. گهڻا تہ ٽِہ پاسائين مارڪن تي لکيل آهن. ڪي هڪ بہ وري ٻن پاسن وارين ڦرهين تي بہ لکيل ڏسڻ ۾ ايندا. ڏسو پليٽ XXXI ۽ تصوير نمبر ١٠٠ ۽ پليٽ XXXIV تصوير نمبر١٦٠ ۽ ١٦١. اها هڪ حقيقت آهي تہ دستاويزن جي لکت سان گڏ انگ بہ ضرور ضرور ڏسڻ ۾ ايندا، جيڪي علامتي نشانيءَ جي اڳيان ڏسبا. معلوم ٿائين ٿيندو تہ اها لکت ٺپيل نہ پر لکيل آهي. جنهن شيءِ تي اها لکت ملي ٿي سا بہ ڪنهن خاص وٽ مان تيار ٿيل آهي ۽ ان خاص مقصد واسطي ٺاهي وئي آهي. لڳي ائين ٿو تہ هيءُ دستاويز خاص تجارتي مقصد واسطي تيار ڪيو ويو آهي. ان دستاويز جي هڪڙي پاسي ماڻهوءَ جو نالو تہ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻئي پاسي علامتي نشانيءَ سان گڏ انگ ٻه لکيل تا ڏسجن، جنهن مان اهڃاڻ ملي ٿو تہ اها شيءِ ڪا رسيد يا هُنڊي آهي. ماٺهوءَ جي نالي پٺيان هيءَ علامتي ﷼ نشاني تہ ضرور ڏسڻ ۾ ايندي، جنهن مان معلوم ٿئي ٿو تہ لفظ جي پڇاڙي ”ڪان“ جي معنيٰ ڏيکاري ٿي. ان ڪان سواءِ هيءَ نشاني مهرن تي ساڳي پڇاڙي واري بيهڪ ۾ نظر ايندي. اسان وينتي ۽ پرارٿنا واري عبارت کان اڳي ٻہ واقف آهيون. اسان کي اهوبہ پتو آهي، تہ انهن مهرن وسيلي انهن چوڪنڊين ٺرهين تي ٻنهي پاسن تي ٺپو هڻي ڪا تحرير لکي ويندي هئي ۽ انهن مهرن جو مکيہ مقصد ٺپي سان پاس واريون ٽڪيون ناهڻ هو. تنهن ڪري اهو سياويڪ لڳي ٿو تہ ان تي ٺهريائين وينتيءَ يا پرارٿنا واري عبارت لکيل هجي ۽ آخر ۾ ”ڪان“ from جي لکت هجي. ڪن لکتن ۾ پرارٿنا واري عبارت ڪانہ آهي، ڪِن تي پڇاڙي واري. ”ڪان“، ڪانہ ٿي ڏسجي، ڪن تي وري ٻئي شيون موجود نہ آهن. گهڻي وقت گذرڻ کان پوءِ شايد لکڻ جو اهو رواج نہ رهيو هجي ۽ مهرن جي ناهڻ جو مقصد وينتي واري عبارت کان سواءِ فقط مالڪي ڏيکارڻ رهجي ويو هجي. ڌيان ڏيڻ جوڳي اها ڳالهہ ٻہ آهي تہ جڏهن علامتي نشاني ابتي ڏسجي ٿي ۽ سڄي لکت ٻہ ابتي نظر اچي ٿي. ڏسو متن نمبر٦٦ کان ٨٨، ٩١ کان ٩٣. پر ائين سدائين نظر ڪونہ ايندو، ڏسو متن نمبر ٩٠.

جدول نمبر LIX جي ڇنڊڇاڻ

هن جدول ۾ موجود ٻي نشاني هتي موجود نہ هجي ها ته

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تہ ان کي جدول XLVI ۾ لکيو ويو آهي. جنهن جو ڪارڻ صرفيہ لکت آهي. متن ۵ ۽ ٦ جي لکت جي سلسلن ۾ هڪ جهڙائي اهڙي آهي جو ماڻهو ڏکو کائي ٿو وڃي، جهڙيءَ ريت هيءَ مثالي آهي ۽ پنهنجي جوڙجڪ ۾ فقط هڪ لفظ آهي.

گهري IV ۾ باقي رهيل علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. علامتي نشاني اصلي ۽ اڳاتي شڪل هيءَ ٿي سگهي ٿي. اڳتي هلي ڪَنن ۾ ٿوري ترميم ڪئي وئي ۽ آخر ۾ انهن کي ترڪ ڪيو ويو. ڏسو جدول XIX جي ڇنڊڇاڻ.

جدول LX جي ڇنڊڇاڻ

لکت جي سلسلي مان پتو پوي ٿو تہ سواءِ پوين ٻن علامتي نشانين جي باقي هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. صفا پڇاڙيءَ واري ۽ ان کان اڳين، صرفيہ نقطئہ نگاہ کان مختلف ڪونہ آهن.

جدول LXI جي ڇنڊڇاڻ

هن جدول جي گهري IV ۾ موجود پهرين نشاني بہ هن جدول ۾ شامل ڪئي وئي آهي. لکت جي سلسلي مطابق هن کي اڳينءَ جدول ۾ هئڻ گهرجي ها. ڇاڪاڻ تہ لکت جا اهي سلسلا متن نمبر٢ کان ١٣ تائين مذکوره جدول ۾ موجود ڏسڻ ۾ اچن ٿا. انهن متنن جي شاهدي اسان کي وري ايچ ١١٠ مان ملي ٿي، جيڪا مهر جي مهڙ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ پنئين پاسي ڏسڻ ۾ اچي ٿي (ڏسو متن ٣ کان ١١). انهيءَ مان معلوم ائين ٿئي ٿو ته انهن علامتي نشانين جي لڙهي Series ۾ اندرئين پاسي ڇهنيون ڏنل آهن. پر انهن جي ڪري معنيٰ ۾ آواز ۾ ڪابہ ويچاندي نظر ڪانہ ٿي اچي. اهو بہ معلوم ٿئي ٿو تہ گهڙيIV ۾ موجود سڀ علامتي نشانييون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن.

جدول LXII جي ڇنڊڇاڻ

گهڙيءَ IV ۾ موجود علامتي نشاني توڙي جو هتي هڪ پيرو اڪيلي ڏسجي ٿي، پر ان کي هڪ مرڪب ۾ بہ پيرا موجود ڏسون ٿا. ڏسو جدول LVI جي ڇنڊڇاڻ. مذڪوره علامتي نشاني ڪمان جيان آهي. اها علامتي نشاني گهڙي IV ۾ موجود باقي نشانين کان تصوري ۽ صوتي طور بلڪل الڳ ۽ نياري آهي. اهي سيئي هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. هيءَ علامتي نشاني کان ۽ ڪمان جي نمائندگي ڪري ٿي. ڏيان ڏيڻ جوڳي ڳالهہ هيءَ بہ آهي تہ هن جي اڳيان ماڻهوءَ جهڙي علامتي نشاني ڪڏهن ڪانہ ڏني وئي آهي، جنهن مان اسان کي اهو اهڃاڻ ملي ٿو تہ هيءَ صوتي مرڪب نہ آهي.

جدول LXIII جي ڇنڊڇاڻ

لڪت جي سلسلي مان پتو پوي ٿو تہ گهڙيءَ IV ۾ موجود

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پهريون پنج علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. امڪان اهو ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته باقي رهيل علامتي نشانيون به هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون هونديون.

جدول LXIV جي ڇنڊڇاڻ

گهريءَ IV جي ٻي علامتي نشاني گهڻو ڪري ٨ + X آهي. (يعني هيءَ X لفظ جو پد ۽ او = o جي آهي. ٽين نشاني گهڻو ڪري تصوري لکت جي نقطئہ نگاه کان نرالي ۽ آجي آهي.

علامتي نشاني شايد جي برابر آهي. هي جزو هن ۽ سان گڏ به ڏسڻ ۾ آيو آهي. ڏسو جدول LXXI ۽ LXXXVI) اهو جزو ڪٿي به اڪيلي سر ڪونہ ڏٺو ويو آهي. هن بابت ڪُليءَ ريت هيئن سمجهائي سگهجي ٿو ته هي جزو ٨ جيان فقط لفظ کي گهٽائي وڌائي سگهندو آهي. اسان مٿي ڪٿي اهو بيان ڪري آيا آهيون ته هيءُ چپن مان ترڪي نڪرندڙ آوازن جي نمائندگي ڪندو آهي (٩٣). هن لاءِ فقط ايترو چئي سگهجي ٿو ته X کي انورسار anusvar ڏئي وڌايو ۽ سڌاريو ويو آهي. هن مامري مان انوسار جي اصلي شڪل آهي، جنهن جون ۽ بدليل شڪليون آهن. جدول XXVI ۾ ڏنل علامتي نشاني يعني + جي برابر آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جدول LXV جي ڇنڊڇاڻ

گهريءَ IV ۾ موجود علامتي نشاني نمبر ہي ۽ ٽينءَ ۾ اندر ڇهنيون هجڻ ڪري ڪين اهميت آهي. ڇاڪاڻ تہ اهي ايم. ١٣٣ ۽ ٢٢٧ جي بنيادي شڪل ۾ بہ گڏ ڏسڻ ۾ اچن ٿيون (متن ٢ ۽ ٥). انومان آهي تہ اهي ، جنهن ۾ سر آواز ڪجهہ ترميم آندي آهي. ہن متن ۾ لکت جا سلسلا پاڻ ۾ هڪ جهڙا آهن. ڇاڪاڻ تہ ايم. ١٣٣ ڪي ڪاہي ڪان ساڃي پڙهي سگهبو. (لکت جي طرف واري باب ۾ ايم.١٣٣٠ تي ڪيل ڇنڊڇاڻ پڊ هو). اها ڳالهہ مناسب معلوم ڪانہ ٿي ٿئي تہ هڪ يا وڌيڪ ڇهنين سان هن علامتي نشانيءَ ۾ آندل ترميم صحيح آهي. ڇاڪاڻ تہ اسان ڪي نمبر١٥ ۾ گهٽ ۾ گهٽ اندريون چار ڇهنيون نظر اچن ٿيون، پر ان ۾ اسان ڪي ترميم ڏسڻ ۾ ڪانہ ٿي اچي. هن مامري ۾ مذڪوره علامتي نشاني صوتي لحاظ سان بنيادي شڪل سان لاڳاپيل نظر اچي ٿي، ڇاڪاڻ تہ اها لکت جي ساڳئي ئي سلسلي ۾ موجود آهي. وڌيڪ لاءِ ڏسو متن ١١. هيءَ نشاني هن جي ڏينبي سان اڻ پوري آهي ۽ هيءَ لکت طور بدليل شڪل آهي.

گهري IV ۾ موجود آخري علامتي نشاني هن جي پراڻي ۽ وڌيڪ مڪمل صورت آهي. ٿي سگهي ٿو تہ اها هن ۽ جو گڏيل روپ هجي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جدول LXVI جي چنڊچاڻ

لکت جي سلسلن ۾ هن X ۽ هن X ۾ واضح فرق نظر اچي ٿو. گهڻو ڪري تہ اهي تصوري تحرير جي نقطئہ نگاہ کان مختلف آهن. امڪان هن ڳالهہ جو آهي تہ هن ۾ ڇئن ننڍڙين ڇهنين جو واڌارو ڪري ٻي نمبر علامتي نشانيءَ ۾ سڌارو واڌارو ڪيو ويو آهي. وڌيڪ لاءِ ڏسو ترميم واريون نشانيون ⁝ ⁞ ، : . اسان هنن نشانين کي برهمي انوسار سمجهون ٿا. ڏسو X ۽ X

جدول LXVII جي چنڊچاڻ

جدول جي گهري IV ۾ موجود، پوين ٻن علامتي نشانين کانسواءِ سيئي هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. ڇٽيون پٽيون + جون مرڪب آهن، متن ١٦، ۽ ١٨ ۾ هڪ جهڙائي نظر اچي ٿي. جنهن مان معلوم ٿئي ٿو تہ اهو صوتي مرڪب آهي ۽ سندس پڙهڻي ٿيندي "جبلن جو راجا" King of mountains مان ابتي لکيل متن نمبر ٢٠ جو ڪو احوال ڏئي ڪونہ ٿو سگهان ۽ هتي ابتي لکت جو ڪو سوال بہ ڪونہ آهي. اها لکڻهار جي ڀُل آهي، جنهن هن غلط ٽڪنڊي کي پاچولي نموني ڇٽيو آهي. اسان وٽ هيءَ ئي هڪ مرڪب آهي، جنهن ۾ ڪجهہ جزا ابتا ڏسڻ ۾ اچن ٿا (پر تڏهن، جڏهن لکت ابتي هوندي آهي).

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جدول LXVIII جي ڇنڊڇاڻ

هتي متن نمبر٢ ۾ ڏنل علامتي نشاني کي، جي بدليل شڪل ڪونہ سمجهيو ويو آهي. تنهن هوندي بہ جيئن تہ پڃاڙيءَ ۾ ڏسجي ٿو ۽ ان جي شڪل صورت بہ اهڙي آهي، ان ڪري اسان سمجهون ٿا تہ هن جي بدليل شڪل آهي. جيڪڏهن سمير جي هن جي هر شڪل علامتي نشانيءَ جيان، هيءَ انساني اک جي نمائندگي ڪري ٿي، تہ ان کي ڪجهہ ڇتيءَ ريت سمجهائي سگهجي ٿو. فرض ڪيو تہ جيڪڏهن هيءَ ماڻهوءَ جي اک آهي، تہ وچ تي ڏنل ٽبڪو اک جي ماڻڪي آهي. تنهن ڪري گهريءَ IV ۾ ڏنل پهرين علامتي نشاني وڌيڪ اڳاتي ۽ مڪمل آهي. اسان متي ڪٿي اهو چئي آيا آهيون تہ ۽ ۾ ڪجهہ مطابقت ضرور آهي ۽ لکت جي سلسلن ۾ ۽ هونديون. تن جو انگ گهٽو مليو آهي، تنهن مان سمجهي سگهجي ٿو تہ هنن جو جوڙو اهم آهي، اهڙيءَ ريت جو جڏهن ڪو نالو هن پڃاڙيءَ سان پورو ٿئي ٿو تہ اهو ڪنهن وجود، هستي يا اسم خاص ڏانهن اشارو ڪري ٿو، جهڙو جمنا داس وغيره. اهي نالا جيڪي سان ختم ٿين ٿا، سي بلڪل مختلف آهن، يعني انهن جو جوڙجڪ فعلي، آهي جهڙو انتاس- گل Untas-gal وغيره.

جدول LXIX جي ڇنڊڇاڻ

هيءَ علامتي نشاني ، تصوري تحرير جي نقطئہ نظر کان

۽ کان ماڳهن ڏار آهي. متن جي لکتن ۾ اسان کي اهڙائي اهڃاڻ ملن ٿا. ڪٿي وري لکت جي هڪ ئي سلسلي ۾ ٻه ٻيرا گڏ ٻه ڏسڻ ۾ آئي آهي. ڪن علامتي نشانين جي نياري ۽ نرالي شڪل صورت ۽ هن جي هڪ ئي لکت ۾ ٻه ٻيرا موجودگي ٻه اهميت کان خالي ڪانه آهي (ڏسو جدول XCII). ٻين نشانين جي ٻيهڪ مان ائين لڳي ٿو ته جڻ پاڻ ۾ ميل ڪونه ٿيون کائن (ڏسو جدول XIII). سمجهه ۾ ائين اچي ٿو ته جڻ تصوري تحرير جي نقطئه نظر کان ٻن لفظن جي هڪ وقت موجودگيءَ جي نمائندگي ڪري ٿي. بعد ۾ جڏهن انهن ٻنهي لفظن مان هڪ جهڙي آواز وارو هڪ لفظ ٿهيو، ته وري هن ئي علامتي نشانيءَ کي ڪتب آندو ويو. پوئين دور ۾ ۽ جو ٻٽو استعمال اسان کي نظر ڪونه آيو آهي.

جدول LXX جي ڇنڊڇاڻ

هن جدول ۾ ٻئي نمبر واري علامتي نشاني گهٽو ڪري ٻهرئين جو گنو Gunu آهي ۽ سندس معنيٰ ٻه ڏار آهي. لکت جو سلسلو ان ڳالهه ڏانهن اشارو ڪونه ٿو ڪري، ته ٻهرينءَ علامتي نشانيءَ جي سر آواز ۾ ترميم آئي آهي.

جدول LXXI جي ڇنڊڇاڻ

هن جدول ۾ موجود ٻهريون ڇهه علامتي نشانيون هڪ ٻئي جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بدليل صورت آهن. انهن کان پوءِ ايندڙ ٽي علامتي نشانيون وري
هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون ٿيون لڳن. ڏسڻ ۾ ائين اچي ٿو ته
سان جو جزو ملائي ڪا صوتي ترميم ڪئي وئي آهي.
آخري نشاني، آخري کان اڳينءَ نشاني جهڙي آهي ۽ منجهس انوسار
؛ جو واڌارو ڪري اچار کي نڪ مان ڪڍي مِٺو ڪيو ويو ٿو
ڀانئجي.

جدول LXXII جي ڇنڊڇاڻ

آخري چار علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون
آهن. ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته اهي سيئي پهرينءَ علامتي نشانيءَ جي
صوتي ترميم واري شڪل آهن. ڇاڪاڻ ته جڏهن اڳ ۾ اچي
ٿو ته سر آواز ڦري اُ = u ۾ بدلجي وڃي ٿو. امڪان اهو آهي ته هي
سر آواز اُ = u يا او = o سان گڏ اچاريا ويندا آهن.

جدول LXXIII جي ڇنڊڇاڻ

لکت جي هن سلسلي R مان اهڙا اهڃاڻ ملن ٿا ته پهريون
ٻئي علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. جيئن ته
پهريون چارئي علامتي نشانيون بيهڪ ۾ ابتدائي آهن ۽ سندن شڪل
صورت به پکين جي نمائندگي ڪري ٿي، ان ڪري ڇئي سگهجي ٿو
ته اهي هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. انهن کان پوءِ ايندڙ ٽن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نشانين لاءِ پڪ سان ڪجهہ بہ چئي ڪونہ ٿو سگهجي، ڇاڪاڻ تہ انهن لاءِ اسان کي ويساه جوڳي شاهدي ڪانہ ملي آهي. باقي پنجين ۽ ڇهين علامتي نشانيءَ لاءِ ايترو چئي سگهجي ٿو تہ اهي لفظ جون نيم پڇاڙيون آهن. ستين ٺوڙي جو ٻئي آهي، پر پوءِ بہ بيهڪ ۾ ابتدائي آهي. هن مان اِهو اهڃاڻ ملي ٿوءِ تہ اهي هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون تہ آهن، پر سندن پڙهڻي تصوري تحرير مطابق آهي. پڪ آهي تہ علامتي نشانيءَ جي ٻنيءَ شڪل جو آواز علامتي نشانيءَ جي اڪيلي شڪل کانّ ضرور نيارو هوندو. پر ان جي بيهڪ ابتدائي آهي. ان ڪري چئي سگهجي ٿو تہ صوتي طور منجهن ڪجهہ مطابقت بہ ضرور هوندي. جيڪڏهن هن علامتي نشانيءَ کي تصوري تحرير مطابق پڙهنداسين تہ اها ڏاهپ واري ڳالهہ ٿيندي. جيڪڏهن اسان هن کي تصوري تحرير جي روشنيءَ ۾ پڙهنداسين تہ اسان کي هن سمجهڻ ۾ وڏي هٿي ملندي، تہ لکت جي تصوري تحرير کي آخر ڪهڙي سبب ڪري اجا بہ ورتائيندا پيا اچن، جڏهن تہ ان جي لکت اصطلاحي دور ۾ داخل ٿي چڪي آهي. آخري نشاني تصويري تحرير جي نقطئہ نگاه کان الڳ ۽ آجي آهي، جنهن ۾ ٽلاءَ ۾ ڏيکاري وئي آهي.

جدول LXXIV جي ڇنڊڇاڻ

لکت جي مکيہ سلسلي R Ѵ ۽ R ѴƎ جي شاهديءَ مان پتو پوندو تہ گهريءَ IV ۾ موجود سيئي علامتي نشانيون هڪ ٻئي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جون بدليل شڪليون آهن. پوءِ به شڪليون ابتي ڏنو تي آهن جيڪي فقط ابتيءَ لڪت ۾ ڏسڻ ۾ اينديون. ٻهرين (يا ٽين) نشاني ۾ آڳاٽي به آهي جيڪا وري پوئين دور ۾ به ڏسڻ ۾ اچي ٿي.

جدول LXXV جي ڇنڊڇاڻ

گهري IV ۾ به علامتي نشانيون صوتي طور هڪ ٻئي سان مطابقت رکن ٿيون. ڏسو جدول LVI جي ڇنڊڇاڻ ۽ جدول LV جي گهري IV جو تجزيو.

جدول LXXVI جي ڇنڊڇاڻ

امڪان آهي ته گهري IV ۾ موجود به علامتي نشانيون پاڻ ۾ لاڳاپيل هجن.

جدول LXXVII ۽ LXXVIII جي ڇنڊڇاڻ

هتي اسان کي دلچسپ ڳالهه اها ڏسڻ ۾ ايندي ته جدول LXXVII جي متن نمبر٢ ۾ موجود لڪت جو طرف ابتو آهي، يعني کاٻي کان ساڄي پاسي لکيل ڏسڻ ۾ ايندي، پر علامتي نشاني سبتي شڪل ۾ نظر ايندي. ڏسو جدول LVIII – ٩٠ جنهن ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسان کي علامتي نشاني ابتي ڏسڻ ۾ ايندي پر لکت نہ.

ساڳيءَ ريت، گھري IV جي ٽين علامتي نشاني، ابتدائي بيھڪ جي نقطئہ نگاھ کان پھرين ٻن علامتي نشانين جھڙي ڏسڻ ۾ ايندي.

جدول LXXIX جي ڇنڊڇاڻ

ھن جدول ۾ ٻي علامتي نشاني پھرينءَ جھڙي آھي. پر ھن جي مٿان ۾ ھينان ھيءَ ~ نشاني ڇھندي ڏسڻ ۾ اچي ٿي. علامتي نشاني نمبر ٽين ۾ چوٿين ھڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آھن. ھتي اھوبہ ڏسڻ ۾ اچي ٿو تہ علامتن جي پھرين جوڙي ٻين ٻن جھڙي آھي.

جدول LXXX جي ڇنڊڇاڻ

ھن ۾ پھرين علامتي نشاني ٻيءَ جي بدليل شڪل آھي. يا ائين ڪٽي ڇئجي تہ ان ۾ ھڪ ڇھنب ڏئي ڪجھہ ترميم ڪئي وئي آھي.

جدول LXXXI جي ڇنڊڇاڻ

گھري IV ۾ موجود پھرين ٽن علامتي نشانين جي سجاٽپ لکت جي ھن سلسلي ✻ R جي واسطي سان قائم ڪئي وئي آھي. امڪان آھي تہ باقي رھيل علامتي نشاتيون صرفيہ نقطئہ نظر کان پاڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ ڪو لاڳاپو ڪونہ ٿيون رکن، پر ان هوندي بہ ڪنهن حد تائين هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون معلوم ٿين ٿيون.

جدول LXXXII جي ڇنڊڇاڻ

هن ۾ موجود ٻہ علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. متن نمبر١ ۽ ٢ ۽ ٣، ۴ جي پاڙ ۾ پيٽ ڪبي تہ معلوم ٿيندو تہ علامتي نشاني ابتي لکت، تحرير جي طرف سان ڪو واسطو ڪانہ ٿي رکي.

جدول LXXXIII جي ڇنڊڇاڻ

پهريون ٻئي علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. ٻئي نمبر واري علامتي نشانيءَ جي ابتي لکت تحرير جي ابتيءَ لکت ڪري آهي. ٽين چوٿين علامتيءَ نشانيءَ اندر ڏنل ڇهنيون گنو اصل تحت آهن ۽ اهڙيون سنڌو لکت ۾ ٻئي هنڌ بہ ڏسڻ ۾ اينديون. سميري لکت ۾ انهن جو رواج تمام گهٽو آهي. معلوم ٿئي ٿو تہ هن جو علامتي نشانيءَ جي صوتي ملهہ تي ڪوبہ اثر ڪونہ ٿو ٿئي.

جدول LXXXIV جي ڇنڊڇاڻ

گهريءَ IV ۾ پهريون چار علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل

شڪليون آهن. هتي بہ ابتي لکت ڪا خاص اهميت ڪانہ ٿي رکي.
اهو بہ معلوم ٿئي ٿو تہ پويون بہ علامتي نشانيون بہ هڪ ٻئي جي بدليل شڪل آهن ۽ هن پد جي نمائندگي ڪن ٿيون، جنهن جي ترميم سر آواز اُ = u وسيلي ڪئي وئي آهي. اچرج جهڙي ڳالهہ اها آهي تہ هن علامتي نشاني جي پنيان ڏسڻ ۾ اچي ٿي جڏهن تہ جي پنيان وري هيءَ علامتي نشاني آهي.

جدول LXXXV جي ڇنڊڇاڻ

گهڻو ڪرياهي ٻئي علامتي نشانيون صرفيہ نقطئہ نگاہ کان هڪ ٻئي جون بدليل سڪليون آهن: لکت جو R وارو سلسلو سنڌو لکت ۾ گهڻو ڏسجي ٿو، ان ڪري سمجهجي ٿو تہ اهو اهميت کان خالي ڪونہ آهي.

جدول LXXXVI جي ڇنڊڇاڻ

گهريءَ IV ۾ موجود علامتي نشانيءَ واسطي بحث لاءِ ڏسو جدول XXIX ۽ LXIV جي گهُري IV.

جدول LXXXVII جي ڇنڊڇاڻ

لکت جي سلسلي R جي نقطئہ نگاہ کان پهرين ۽ ٻي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

علامتي نشاني هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. پر جيئن تہ آخري علامتي نشاني پهرينءَ سان هڪ جهڙائي رکي ٿي ۽ ٽين وري نمبر ٻي علامتي نشانيءَ جي ويجهو آهي، ان ڪري محسوس ائين ٿئي ٿو تہ اهي چارئي علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن.

جدول LXXXVIII جي ڇنڊڇاڻ

ڪجهہ بہ نہ.

جدول LXXXIX جي ڇنڊڇاڻ

گهري IV ۾ آخري چار علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. نمبر ٻي نشانيءَ لاءِ لڪت جي ڪنهن بہ سلسلي مان احوال ڪونہ ٿو ملي. پر صرفي سببن ڪري هن کي بہ انهن جي بدليل شڪل چئي سگهجي ٿو. نمبر پهرين علامتي نشانيءَ لاءِ پڪ سان ڪجهہ چئي ڪونہ ٿو سگهجي.

جدول XC جي ڇنڊڇاڻ

گهريءَ IV ۾ موجود پهريون پنج علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. علامت جي بنيادي صورت هيءَ آهي (ڏسو گهري IV ۾ آخري علامتي نشاني). ان علامت کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گهٽين شڪلين ۾ لکيو ويو آهي، جن مان هڪ هيءَ بہ آهي.
(نمبر ٽين علامتي نشاني ڏسو) ۽ هن . لاءِ ڏسو نمبر ہي علامت
(۹۳). بعد ۾ اندر واريون ڇهنيون ترڪ ڪيون ويون ۽ علامتيءَ
نشانيءَ جي شڪل وچي هن ريت بيٺي (وڌيڪ لاءِ ڏسو
پهرين، ڇهين ستين ۽ آخريءَ کان اڳين علامتي نشاني). بنيادي ۽
اصلي علامتي نشانين ۾ = "سر آواز جو واڌارو ڪري منجهن
ترميم ڪئي وئي آهي ۽ سر آواز علامتي نشاني جي اڌ ۾ ڏاڍي
ڊولائتي نموني ڏني وئي آهي. سر آواز اُ= U بہ هرهڪ اڌ ۾ ڏنو
ويو آهي. ستين علامتي نشاني اڻ پوري لڳي ٿي. هي ٽئي صوتي
قسم ۽ بنيادي علامتي نشانيءَ جو اچار اَ= a، سان نڪري ٿو (متن
۲۳) بنيادي علامت جنهن ۾ سُر آواز آهي بنيادي علامت متن ۱۳
کان ۲۱ جنهن ۾ سر آواز اي= I (متن ۱ کان ۱۲) ۽ بنيادي
علامت جنهن ۾ سر آواز اُ= U، آهي (متن ۱۳ کان ۲۱) سي
پنهنجي لکت جي سلسلي جي ناتي سان نکيڙي الڳ ڪري سگهجن
ٿا. اهڙيءَ ريت لکت جي سلسلي R جي مکيہ علامت ۾ a =
اِ سر آواز ڏسجي ٿو. وري لکت جي سلسلي R ۾
موجود بنيادي علامت اَ ي= I ۽ R R R
جي لکت جي سلسلن سان گڏ بنيادي علامت ۾ اُ =U جو سر آواز
ڏسجي ٿو. مون کي افسوس آهي جو مان آخريءَ کان اڳين علامتي
نشانيءَ ٽائين ڪجهہ بہ چئي ڪونہ ٿو سگهان، جنهن جي هر خاني ۾
ڇهنپ نڪتل نظر اچي ٿي. ٿي سگهي ٿو تہ اهو ڪو بيو سر آواز يا
بِسُرو گڏيل آواز هجي. جيڪڏهن هيءَ حقيقت ائين آهي تہ پوءِ اسان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

کي هيءَ ڳالهہ ڌيان ۾ رکڻ گهرجي تہ هن علامتي نشاني ۸ ۾ يا ڪن ٻين ۾ بہ ٽن ڪان وڌيڪ اندريون ڇهنيون ڏنل آهن. هن ۾ ڪنهن بہ شڪ شبهي جي گنجايش ڪانہ آهي تہ هيءَ علامتي نشاني لکت جي عام سلسلي R جي اڳيان ايندڙ علامت سان لاڳاپيل آهي. پر جيڪڏهن اندر ڏنل ڇهنين کي ڪا اهميت آهي بہ، تہ پوءِ ائين چوڻ ڏاڍو ڏکيو آهي تہ اهي ٻئي هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن (۹۴). هن حقيقت کي متن ۱ ڪان ۱۲ ۽ ۱۳ ڪان ۲۱ جي لکت جي سلسلن جي شاهدين وسيلي بہ معلوم ڪري سگهجي ٿو. وري اسان هن بحث ڏانهن موٽي اچون ٿا تہ ۽ ۾ پنهنجي وصفن جي لحاظ سان فرق آهي، جنهن کي اسان سولائيءَ سان سمجهي سگهون ٿا. يعني اهي علامتي نشانيون، جيڪي سر آواز آ =I سان واسطو رکن ٿيون ۽ اهي هڪ جهڙائي رکندڙ علامتي نشانين ڪان الڳ آهن، جن جو واسطو سر آواز اُ =u سان آهي. پر هيءَ علامتي نشاني پنهنجي جدا وصفن ڪري ٻنهي ڪان الڳ آهي. موجوده وقت اسان کي پتو ڪونہ ٿو پوي تہ انهن ۾ ڪهڙو فرق آهي؟ پر انومان آهي تہ منجهن ڪو صوتي فرق ضرور آهي.

جدول XCI جي ڇنڊڇاڻ

گهري IV ۾ موجود آخري ٻئي نشانيون صوتي نقطہ نگاهہ ڪان جون بدليل شڪليون آهن يا ۽ جي بہ بدليل شڪل ٿي سگهن ٿيون. هتي ڇهنين جو واڌارو اهم نظر اچي ٿو. ڇاڪاڻ تہ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پهرين علامتي نشاني سان لاڳاپيل لکت جي مکيہ سلسلي ۾ VFIIR,
۽ VFR ۾ آخري ٻئي علامتي نشانيون موجود ڏسڻ ۾ ڪونہ
ٿيون اچن. ٻئي پاسي وري لکت جي سلسلن R ۽ R
۾ علامتي نشاني ۽ عام نظر اچي ٿي. اها بلڪل ائين
ساڳيءَ ريت آهي جيئن اسان ٻين سلسلن ۾ ۽ کي ڏسون
ٿا. اهڙيءَ طرح اسان نتيجا ٻہ ساڳي ريت ڪڍي سگهون ٿا يعني تہ
هيءَ علامتي شڪل هن علامت جي صوتي ترميم آهي.
هتي هڪ دلچسپ ڳالهہ ٻہ ڏسڻ ۾ ايندي تہ جهڙيءَ ريت هن
ڪان شڪل صورت ۾ الڳ آهي، پر منجهن لاڳاپو ضرور آهي،
تهڙيءَ ريت هي ۽ شڪل صورت ۾ مختلف آهن، پر
منجهن ڪو لاڳاپو ضرور آهي. اسان مٿي ڪاٿي بحث ڪري آيا
آهيون تہ برهمي لکت ۾ ( ) هن جزي جو مطلب
۽ " جي معني =I آهي. ۽ مان اسان اهو
انومان ڪڍي سگهون ٿا تہ قديم سنڌو لکت ۾ اِي=i ۽ اِ= i ڪان
سواءِ هڪ ٻيو سر آواز آ= e ٻہ هوندو هو، جنهن کي ظاهر ڪرڻ
لاءِ عمودي نہ پر ليٽيل سنوت واري چهنب ڪتب آڻيندا هئا. اها
بلڪل ائين هونديِ هئي جهڙي ريت اسان برهمي لکت ۾ اي = e
جو سر آواز ڏسون ٿا. جيڪو هن لکت جي ڪليل پد ۾ ڪم ايندو
آهي. سنڌو لکت ۾ اهي چهنيون سدائين ليٽيل سنوت ۾ ڪونہ
هونديون هيون، ڇاڪاڻ تہ اهي ڪڏهن ترڇيون ٻہ ڏسڻ ۾ آيون
آهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جدول XCII جي ڇنڊڇاڻ

هن جدول ۾ لکت جا مکيہ سلسلا هي RR، RR R R ۽ RR آهن. هن مان ائين معلوم ٿئي ٿو تہ گهري IV ۾ آخري هڪ ۽ پهرين چئن کان سواءِ سيئي علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. آخري علامتي نشاني گهڻو ڪري آهي جنهن جو اچار مِٽو (نڪ مان) آهي. پهرين چئن نشانين لاءِ لاڳاپيل لکت جا سلسلا ماٺ آهن. نظر ائين اچي ٿو تہ پهرين علامتي نشاني نياري ۽ آجي آهي. ان کان پوءِ جيڪي ٻيون ٽي آهن، تن لاءِ چئي سگهجي ٿو تہ اهي سيئي هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن.

جدول XCIII جي ڇنڊڇاڻ

هن جدول جي آخري نشاني ٻِگل ٽٽل صورت ۾ ملي آهي، تنهن ڪري پتو ڪونہ ٿو پوي تہ سندس پوري شڪل صورت ڪهڙي آهي ۽ متن ۾ سندس بيهڪ ڪيئن آهي. امڪان اهو ڏسڻ ۾ اچي ٿو تہ هن علامتي نشانيءَ جو لاڳاپو جدول XCII جي علامتي نشاني واري مُچلي سان آهي.

جدول XCIV جي ڇنڊڇاڻ

هن جدول جي آخري نشاني، پهرينءَ علامتي نشانيءَ جيان آهي،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جنهن ۾ ۶ ، ۽ I سان ترميم ڪئي وئي آهي.

جدول XCV جي ڇنڊڇاڻ

گهڻو ڪري سيئي علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. معلوم ائين ٿئي ٿو ته ۶+۶ جو گڏيل روپ آهن. پر پوئين علامتي نشاني ڪاتي به الڳ ۽ آجي ڏسڻ ۾ ڪانه آئي آهي.

جدول XCVI جي ڇنڊڇاڻ

لکت جي نقطئہ نظر کان ٽين علامتي نشاني پهرينءَ جي بدليل شڪل آهي. علامتي نشاني نمبر ٻي وري پهرينءَ جي سڌريل، سهنجي ۽ سولي شڪل ڏسڻ ۾ اچي ٿي. آخري به علامتي نشانيون آهن يا ٻيءَ علامتي نشانيءَ گنو شڪل ۾ آهي. چوٿين علامتي نشاني ڪجهہ نرالي ڏسجي ٿي. هي به ″ ننڍڙيون ليڪون ٽن جهنين جو جڻ تہ ائين ٻٽياد آهن، جهڙيءَ ريت اسان ڪي ۾ ۽ ۷ ڪي ۾ ڏسون ٿا. ساڳيءَ ريت ۽ جي شڪل هڪ جهڙي آهي پر ۾ آ =u سر آواز جو واڌارو ڪيو ويو تہ ٿو ڀانئجي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جدول XCVII جي ڇنڊڇاڻ

هن جدول ۾ به علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. هيءَ علامتي نشاني اڳينءَ جدول ۾ موجود علامتي نشانين کان آواز جي نقطئہ نگاه کان مختلف آهي. شايد اها ڪنهن جيت insect جي شڪل آهي. سنڌس ڪاٻي پاسي جيڪي ڇهنيون ڏنيون ويون آهن، سي جنگهون معلوم ٿين ٿيون ۽ ساڄي پاسي واريون ڇهنيون ڪنيڙاتيون ٿيون لڳن.

جدول XCVIII جي ڇنڊڇاڻ

پهرين علامتي نشاني گهٽو ڪري ته ڊال ٿي ڏسجي جيڪا لکت جي هن علامتي نشاني ۾ به نظر اچي ٿي. ٻي علامتي نشاني تصوري نقطئہ نگاه کان ڪجهہ مختلف آهي. ٿين علامتي نشاني ائين لڳي ٿي جڻ ٻي علامتي نشاني واڌو ا= آ= اِ يا ائين ڪٽي چئي ته لکت جي نقطئہ نظر کان هن جي بدليل شڪل آهي. يا وري ائين به چئي سگهجي ٿو ته تصوري تحرير جي نقطئہ نگاه کان به منجهن ويڇاڻدي آهي.

جدول XCIX جي ڇنڊڇاڻ

هن جدول جي گهري IV ۾ علامتي نشاني اهڙي آهي جو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

معلوم ائين ٿيو تہ ڪو اڏامندڙ پکي آهي. ٿي سگهي ٿو تہ اهو چمڙو يا اڏامندڙ لومڙ flying fox هجي.

جدول C جي ڇنڊڇاڻ

ڪجهہ بہ نہ.

جدول CI جي ڇنڊڇاڻ

هن جدول جون بہ علامتي نشانيون تحريري طور هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن. شايد ٿنڊٽيءَ جي تصوري تحرير آهي.

جدول CII جي ڇنڊڇاڻ

هن جدول بابت ڪنهن راءِ جو اظهار ڪري ڪونہ ٿو سگهجي ڇاڪاڻ تہ هن ۾ موجود علامتي نشانيون مختلف آهن، جن کي هٿ مچلن جي صورت ۾ لکيو ويو آهي. ان جو سبب اهو آهي تہ هنن علامتي نشانين جو لاڳاپو ٻين جدولن جي علامتي نشانين سان آهي.

اختصار:

متي آيل جدولن جي ڇنڊڇاڻ ان مقصد سان ڪئي وئي آهي تہ جيئن آجن Independent ۽ لکت جي جوڙجڪ ۾ ڪم آندل سر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آوازن کي چڱيءَ ريت سڃاڻي سگھجي. هن مان اسان کي اهو به پتو پئجي ويو ته ڪهڙيونساديون ۽ سوليون بدليل شڪليون آهن. اسان کي هنن وسيلي اها به ڄاڻ ملي ته ڪهڙيون علامتي نشانيون باضابطه ڪهڙن مڃلن سان لاڳاپو رکن ٿيون ۽ ڪهڙا لفظ ۽ جملا ٺاهن ٿيون. اسان کي اها به ڄاڻ ملي، آهي ته ڪهڙي علامتي نشاني "ديوتا" ۽ ڪهڙيون نشانيون "ڪان" from، "ڏانهن" to، "پٽ" ۽ "ٻانهي" لاءِ ڪم آنديون ويون آهن. ٻين گھٽين علامتي نشانين لاءِ انومان به قائم ڪيا ائٿون. اسان اها ڳالهه به ثابت ڪئي آهي ته قديم سنڌو لکت ۽ برهمي لکت جو پاڻ ۾ ڪو لاڳاپو آهي. ان سان گڏ اهي انومان به ظاهر ڪيا آهن ته هن لکت جو سمير، مصر، سافا Safa، اٿوپيا (حبش) ۽ قديم ايلمي لکت سان به ڳانڍاپو رهيو آهي. هاڻي اسان کي صرفيه لکت جي پيٽوار Comparative مطالعي سان، ڪوجنا ڪري سنڌو لکت سان ويجھڙائي رکندڙ ٻين لکتن کي ڳولي لهڻ لاءِ جُتن ڪرڻ گھرجن.

هن ۾ اسان هڪ ڳالهه ڏانهن ڌيان ڇڪائڻ جي ڪوشش ڪئي آهي ته سنڌو لکت ۾ تصيري تحرير ۽ آوازن سان لاڳاپيل مرڪب آهن ۽ جن جو جوڙجڪ تن طريقن سان ٿيندو هو. پهريون آهي لفظن کي ٽڪرا ٽڪرا bisection ڪري ڳنڍڻ. ٻيون آهي: لفظن کي ڪاٽائڻ وسيلي جوڙڻ ۽ ٽيون آهي ڏنگين ligature وسيلي ٻن پدن جو جوڙجڪ ڪرڻ، پوءِ اهي اڀيءَ شڪل ۾ هجن يا ليٽيل سنوت واري شڪل ۾.

جيڪڏهن ساڳيءَ علامتي نشانيءَ جو ورجاءُ ڏسڻ ۾ اچي ته

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سمجهڻ ڪپي تہ اهو لفظ آهِي. اسانِ ڪي هنن علامتي نشانين

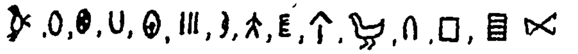

۽ هنن جي بدليل شڪلين ۾ ورجاءُ نظر آيو آهي. جيڪڏهن اسان هنن جو صوتيہ نقطئہ نگاہ کان مطالعو ڪنداسين، تہ اسان کي لفظن جي ساڳين پدن جو ورجاءُ ڏسڻ ۾ ايندو. جيڪڏهن هن ڳالھہ تي ويچاريو تہ سنڌو لکت ۾ مذر ار آوازن جي نقطئہ نگاہ کان ڪي وزنذار اعتراض بہ ڏسڻ ايندا، جن ڪي جدول XIII ۾ ڏسي سگهجي ٿو. آوازن جي ناتي سان ٻيو اعتراض اهو آهي تہ لکت جي سلسلن ۾ ڪو رابطو موجود ڪونہ آهي. مثال طور اسان ڪي ابتدائي ياڱو ڪري سمجهندا آهيون. پر ڏٺو وڃي تہ اها علامتي نشاني لکت جي شروع ۾ ڪڏهن بہ نہ ايندي آهي. ان ڪري صحيح ائين لڳي ٿو تہ اهڙي ورجاءَ کي تصوري نقطئہ نگاہ کان پڙهڻ گهرجي. اسان جي هن ڪيل نتيجي ڪي هن علامتي نشانيءَ مان پنيرائي ملي ٿي، جيڪا هن ۽ جي گڏيل صورت يا مرڪب آهي. فطري طور هن ورجاءَ جي تصوري تحرير جي نقطئہ نظر کان اها سمجهائي ٿيندي تہ سادين علامتي نشانين جو جمع آهي، جن کي اسان ٿي دفعا ورجايون ٿا. اهڙو مثال اسان ڪي ۽ جي ورجائڻ مان ملي ويندو. انهن نشانين جو ٻنو ورجاءُ تڏهن ٿيندو آهي، جڏهن ڪا علامتي نشاني بہ ٻيرا ورجائي ويندي آهي ۽ اهو حال باقي رهيل علامتي نشانين جو آهي. هتي اهو تصور قائم ڪرڻ گهرجي تہ ٻيٽي يا ٽيٽي ورجاءَ ڪري معنيٰ ۾ بہ اهڙي ڦير گهير اچي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿي. گهڻين حالتن ۾ لفظ يا لفظ جو پد جنهن ۾ علامتي نشانيءَ جو ٻنو ۽ ٽيٽون ورجاءُ ڏسندا آهيون، پر اهو فقط هڪ جهڙي آواز پيدا ڪرڻ واسطي آهي. هنن جدولن جي چنڊڇاڻ اسان کي ان لائق بنائي ٿي تہ ان ڳالهہ جو تعين ڪريون تہ هڪ ٻئي پنيان لاڳيتو ايندڙ علامتي نشانيون ڪهڙي طريقي سان هڪ لفظ جو جوڙجڪ ڪنديون آهن. ڪي اهڙا مثال بہ ڏسڻ ۾ ايندا، جيڪي ڏسڻ شرط ائين لڳندا تہ ڄڻ گهڻيون علامتي نشانيون مِلي، فقط هڪ لفظ جو جوڙجڪ ڪن ٿيون. پر جيڪڏهن مٿن ڳُوڙهو ويچاربو تہ معلوم ٿيندو تہ هرهڪ علامتي نشاني هڪ ڌار لفظ آهي. هڪ سِنڌ ۾ سندن گڏ هجڻ ان ڪري آهي تہ اهي ملي هڪ جملي جو جوڙجڪ ڪن ٿيون ۽ انهن جو ورجاءُ بہ گهٽو ڏسڻ ۾ اچي ٿو جنهن جو هڪ مثال هيءُ بہ 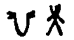 آهي. پر جيئن تہ اسان ڄاڻون ٿا تہ گهڻين علامتي نشانين جي پڇاڙي طور ڪم ايندي آهي. هن مامري ۾ اهڙو ڪو سبب ئي ڪونہ آهي، جو اسان سمجهون تہ هي لفظن جي پڇاڙي ڪانہ آهي. اهو فيصلو ڪرڻ تہ بہ علامتي نشانيون، ملي هڪ لفظ جو جوڙجڪ ڪنديون آهن، ان لاءِ مون هنن ڳالهين کي ضرور نظر ۾ رکيو آهي:

(١) لکت جي ڪيترن سلسلن ۾ امتزاج Combination ڏنو ويو آهي ۽ لکت جو هڪ رڪن جيترا گهٽا پيرا ڏنو ويو آهي، لکت جو سلسلو ان لحاظ کان وڏيڪ ڏگهو ڏسڻ ۾ آيو.

(٢) هن امتزاج جو پهريون رڪن لکت ۾ اڳيان ڪم ايندڙ علامتي نشانين کان ڏنو وائنو الڳ ۽ آجو وجود رکي ٿو.

(٣) هن امتزاج جو آخري پد يا رڪن، پٺيان ايندڙ علامتي نشانيءَ کان بلڪل الڳ ۽ آجو وجود رکي ٿو. انهن ڳالهين کي ڏيان ۾ رکڻ کان پوءِ اسان اهو ڄاتو تہ لکت جو هيٺيون سلسلو هڪ لفظ نظر ايندو. مان هتي ”گهٽو ڪري“ ان ڪري ڪتب آندو آهي، جو ڪڏهن ڪڏهن جن لفظن کي اسان هڪ لفظ سمجهيو آهي، سي حقيقت ۾ ٻہ لفظ ثابت ٿي پوندا آهن. اهوئي سبب آهي جو ات يو ڪري مان امڪان جو لفظ استعمال ڪيو آهي ۽ اهي جدا جدا لفظ ڪنهن جملي جو جوڙجڪ ڪندا آهن. اهڙا مثال هيٺ پيش ڪجن ٿا:

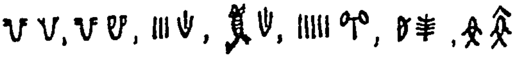

(هن ۾ اسان کي، هڪ ٻئي جون بدليل ڏهہ هِجي نظر ايندبون).

(هن ۾ اسان کي هڪ ٻئي جون بدليل ٻہ هجي ڏسبيون).

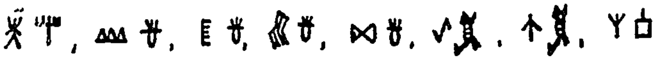

(هن ۾ هڪ ٻئي جي بدليل شڪل ۾ 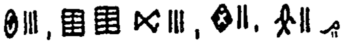 ٻہ هجي آهن)

(هن ۾ هڪ بدليل شڪل ۾ هجي آهي).

(هن ۾ هڪ بدليل صورت واري هِجي آهي) 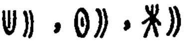

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

(هن ۾ ٽي بدليل صورت واريون هجي آهن).

(هن ۾ هڪ بدليل شڪل واريون هِجي آهي)

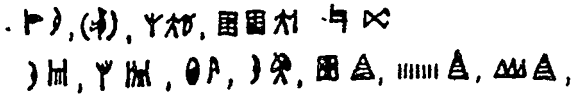

(هن ۾ هڪ بدليل صورت واري هِجي آهي).

هيٺ اهڙيون اڪيليون علامتي نشانيون ڏنيون ويون آهن، جيڪي پاڻ ئي هڪ لفظ آهن. اهي علامتي نشانيون مٿينءَ لکت جي بنهي پاسن کان تحرير ٿيل ڏسڻ ۾ آيون آهن ۽ لکت جي بين سلسلن مان معلوم ٿيو آهي ته اهي الڳ ۽ آجا لفظ آهن.

(هر جاءِ تي موجود). (ايمر. ٢۴٠)، (ايچ ٧٧)، (ايمر. ٣۴۴)، (هڙپا مان جام لڌي)، (ايچ ١٦٣)، (آءِ- ٢٨) (ايمر. ٧٨). (ايمر- ٢٠٣)، (جتي ڪتي ڏسڻ ۾ آئي)، (ايمر. ٢٧٠ ايمر- ٢٢٧ ۾ گهٽي نظر آئي)، (ايمر ٢٩٧ ۾ اڳيان انگن جون نشانيون تعداد تمام گهٽو) (ايمر ٣١٣)، (آءِ. ٣٠)، (آءِ. ١٠۵. ايچ. ٧٨. ايمر. ۴۵٢) (ايمر. ٣٣۴. ايچ. ١٨٠)، (ايمر. ٢١٠)، (ايمر. ١٨۴. ايچ. ٩٦).

هن قسم جو مڇلو تمام گهٽو دلچسپ آهي، جنهن مان اسان کي پته پوي ٿو ته لفظ جي اڳياڙي ۽ پڇاڙيءَ جو جوڙجڪ ڪهڙيءَ ريت ٿئي ٿو. پهريون اسان کي هڪ سادو لفظ ڏسڻ ۾ ايندو. ان کان پوءِ ، ان کان پوءِ ان کان پوءِ ۽ نيٺ وڃي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اها صورت اختيار ڪري ٿو ۽ سدائين ساڳئي نموني ۽ صورت ۾ رهي ٿو. (ايمر. ۵۷۵، ۳۳۲، ۳۱۵). (ايمر. ۲۷۶، ۸۳)، (ايمر. ۳۱۴. ۱۷۹)، (هيءَ اڪيلي ڏسڻ ۾ ڪانہ آئي آهي. پر هن جي بدليل شڪل ضرور ڏٺي وئي آهي. ايمر. ۳۸۶)، (آءِ. ۲۷. ايمر ۲۷۱)، (" هيءَ علامتي نشاني تہ هر جاءِ تان هٿ لڳي آهي)، (ڏسو " ، هيءَ علامتي نشاني هر جاءِ تان هٿ لڳي آهي)، (" هي علامتي نشاني هر جاءِ تان هٿ لڳي آهي)، (ايمر. ۲۱۶)، (ايمر. ۴۵۹)، (ايمر. ۶۹)، (ايمر. ۱۶۵)، (ايمر. ۳۵۶)، (ايمر. ۲۳۵)، (ايمر- ۴۶۱)، (ايمر. ۳۸۲)، " (هرجاءِ تان ملي) " (هرجاءِ تان ملي وڌيڪ لاءِ ڏسو انگن تي ڪيل بحث) (آءِ. ۳۵، ايمر. ۲۷۹، ۲۶۰)، (ايمر. ۷۶)، (ايمر. ۲۷۲ ڪان۴۹۱)، (هر جاءِ تان هٿ لڳي)، (ايمر. ۱۹۶)، (ايمر. ۱۹۴)، (ايمر. ۲۱۵، ۳۴۴)، (ايمر. ۴۹۸)، (اهي سڀ لڪتون ڏسو جن ۾ هيءَ نشاني انگن جي پٺيان اچي ٿي)، (ايمر. ۲۵۷)، (ايمر. ۱۷۱)، (ايمر- ۳۸)، (ايچ- ۱۰۷)، (ايچ- ۲۰۹)، (ايمر- ۱۱۸)، (ايچ. ۲۳۰)، (ايمر. ۲۳۷، آءِ. ۱۵، ايمر. ۱۶۵)، (ايمر. ۲۳۵)، (ايچ. ۲۰۵)، (۽ هن جون بدليل شڪليون ايچ. ۲۸، ۲۹، ۲۳۸)، (ايمر. ۲۹۶). (ايمر. ۷)، (ايمر. ۴۴۱)، (ايمر. ۴۹۹)، (ايمر.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

١٥٥)، (ايمر- ٦٣)، (ايمر. ٤٣٨)، (ايـــچ-
٣٣)، وغيره (ايمر. ٢، ٢٠٦ ۽ هر جاءِ تان لڌي)، (هر
جاءِ تان لڌي)، (ايچ. ٧٣. ايمر. ١٦٩ ۽ هرجاءِ تان لڌي)،
(ايمر. ٢٩٥)، X (ايمر. ٤١)، (ايمر. ٣٦٧)،
(ايمر. ٢٦١)، (ايـــچ. ٢٢٣)، (ايمر. ٢٥٠)
(ايـچ. ٤٣) (ايمر. ١٧٩ وغيـره)، (ايمر. ١٩٥)،
(هـرجاءِ تـان) (ايـچ. ١٤٥، (ايمر. ٨١)، (ايمر.
٢٠٩)، (ايمر. ٢٧٧)، (ايمر. ١٧٣)،
(ايـــچ. ١٤٦)، (ايـــچ. ١٧٨)، (ايمر. ٢٤٠)،
(ايمر. ١٦٧)، (ايمر. ٧٢)، (ايـــچ. ٢٣)،
(ايمر. ٨٠)، (ايمر. ١٢٧)، (ايمر. ١٦٢)، (ايمر.
١٨، ٤٦٦، ٣٦، ٥١. هڪ بدليل هجي سان ايمر. ٥٠)،
(ايمر. ٣٦٣)، (ايمر. ٨)، (ايمر. ٤٩٢)، (ايمر.
٢٠٢)، (ايمر. ٤٥٢)، (ايمر. ١٨٢)،
(ايمر. ٢٦٣)(ايمر ٢٦٦)، (ايمر ٤١٧) (ايمر ٤٥٦)
(ايمر ٧٧).

هن مان اسان کي معلوم ٿيندو تہ ڪان سواءِ سڀ علامتي نشانيون هڪ لفظ جي صورت ۾ آهن. علامتي نشانين ۾ صوتي ترميم جي نقطئہ نگاه کان اسان هن خيال جا آهيون ۽ اهڙي خيال قائم ڪرڻ لاءِ ڪي سگهارا ڪارڻ بہ آهن تہ مذر ار آوازن جي اصولن موجب، هرهڪ علامتي نشاني هڪ آواز يا پد جو جوڙجڪ ڪندي آهي. پر اسان جي متن ۾ اهڙيون ڪي شاهديون موجود

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهن، جن ۾ هڪ پد وارن لفظن جو انگ تمام گهٽو آهي. پوءِ پلي انهن جي پاڙ root هيڪوتي يا ٻتي هجي. هن سان گڏ اها ڳالهه به ضرور ياد رکڻ کپي تہ متي ڏنل آجين (آزاد) علامتي نشانين جي احوال ۾ تصوري تحرير جي مرڪبن جو ذڪر ڪونہ آهي. انهي لاءِ فقط ايترو چئي سگهجي ٿو تہ تصوري تحرير سان لاڳاپيل اهڙا لفظ بہ هڪ پد وارا هوندا. سادي قسم جي تصويري تحرير سان لاڳاپيل علامتي نشانيون جيڪي گهٽيون ۽ پنهنجي بيهڪ ۾ آجيون آهن ۽ جن لاءِ ڪي شاهديون بہ سگهاريون ڪونہ آهن، تن کي هن ماهري ۾ شمار ڪري ڪونہ ٿو سگهجي. انهن سيني ڳالهين کي نظر ۾ رکي مان هن نتيجي تي پهتو آهيان تہ لکت سان گڏ هيءَ ٻولي بہ هڪ ٻدي monosyllabic آهي، تنهن ڪري پوري پڪ سان چئي سگهجي ٿو تہ اها ٻولي جيڪا چا بہ آهي، پر اها نہ سنسڪرت آهي ۽ نہ وري سامي ٻوليءَ سان سندس ڪو لهہ لاڳاپو آهي.

قديم سنڌو لکت جي علامتي نشانين جون جدولون

گهُري II ۾ پليٽن ۾ ڏنل متن جا انگ ڏنا ويا آهن.

ايم= موهن جو دڙو. ايچ= هڙاپا.

گهريءَ R-III جي معنيٰ اها آهي تہ ان جي سامهون گهري IV ۾ اها علامتي نشاني ڏسي سگهجي ٿي. جيڪڏهن اتي ڪابہ علامتي نشاني موجود ڪانہ آهي تہ گهري IV ۾ ان کان پوءِ ايندڙ علامتي نشاني سمجهڻ گهرجي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گهري IV: هيءَ علامتي نشانين جي فهرست تي مشتمل آهي. منجهس علامتي نشانين جون بدليل شڪليون بہ ڏنل آهن. پر هن ۾ ننڍڙين ۽ غير اهم بدليل شڪل جو حال احوال درج ڪونہ آهي. هن گهريءَ ۾ علامتي نشانين جي لاڙي، گولاين جي درجن Dagnee وغيره جو سڀ وچور ڏنو ويو آهي.

متن ۾ جتي هڪ ئي پاسي تي ہہ يا وڌيڪ ستون لکيل ڏسڻ ۾ اچن ٿيون، سمجهہ ۾ ائين اچي ٿو تہ ڄڻ هڪ ئي ست ۾ لکيون ويون آهن. اهو شايد هن مقصد سان ڪيو ويو آهي تہ جيئن لکت جي سلسلن جي سڃاڻ ٿي سگهي. اهي متن جن ۾ بنيادي ۽ اصلي لکت ڏسڻ ۾ اچي ٿي، تن جي ٻي (يا ٽين) ست ۾ هڪ کان وڌيڪ علامتي نشانيون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. اهي متن هي آهن:

موهن جو دڙو: ۱۳۳، ۱۳۹، ۱۴۱، ۱۵۱، ۱۹۳، ۲۳۰، ۳۶۵، ۳۹۱، ۴۱۷، ۴۴۷، ۴۵۰، ۴۵۳، ۴۷۷، ۴۹۹، ۵۰۶، ۵۱۴، ۽ ۵۱۶.

هڙاپا: ۱۰۷، ۱۳۴، ۽ ۲۴۱.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

حاشيا

(١) موهن جي دڙي مان اسان کي مٽيءَ جي هڪ ڦرهي به ڪانه ملي.

(٢) پر نمبر١١ ڪانسواءِ ڪجهه ٻيون لڪتون به مليون، جيڪي گُهريءَ II ۾ ڏنل آهن. هن ڪتاب جي مصنف پاڻ ڪوشش ڪري اڻ ڇپيل تصويرن تان ورتيون آهن.

(٣) اصل تان اتارو ڪيو ويو آهي.

(٤) پاڇولو Shade ان ڪري آهي، جو مٽن کي بگاڙي خراب ڪيو ويو آهي يا ڀڄي ٽٽي پئي آهي. اهوئي سبب آهي جو اڻ پوري آهي.

(٥) لوورِي Louvre عجائب گهر ۾ ويهي هن جو اتارو ڪيو ويو آهيِ: اصل شيءِ هڪ مهر آهي. شڪل صورت گول اٿس. پٿر جو رنگ گهاٽو سائو آهي. لکت مٿئين اڌ ۾ ۽ گول ڪناريءَ سان پور وچوٽ تي ٽيل نظر اچي ٿي. هيٺئين اڌ گول تي ڏاند جي تصوير آهي.

(٦) نمبر١٢ کان ٣٥ تائين سموريون علامتي نشانيون ٺپن تان نقل ڪيون ويون آهن. السٽريٽيڊ لنڊن نيوز ۾ انهن مهرن جون تصويرون به ڇاپيون ويون هيون. آرڪيالاجيڪل سروي آف انڊيا جي ساليانيِ رپورٽ ۽ ٽائيمس ۾ به انهن بابت مواد آيو آهي.

(٧) السٽريٽيڊ لنڊن نيوز هنن مهرن کان سواءِ ٻيون مهرون به شايع ڪيون هيون، جن کي پليٽ نمبر١ کان XXXVII تائين هن ڪتاب ۾ ڏسي سگهجي ٿو. ٻين مهرن جو اتارو، موهن جي دڙي ۽ هڙپا جي عجائب گهر ۾ ويهي ڪيو هيم.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

(٨) نمبر ١٥ کان ١٩، ٢١، ٢٣، ٢٥، ٢٧، ٢٩، ٣٠، آرڪيالاجيڪل سروي آف انڊيا ١٩٢٣ -١٩٢٤ ۾ ڇاپيون ويون هيون.

(٩) ڏسو سيس Sayce جي انٽيڪئٽي- جون ١٩٢٧ - ص ٢٠٨.

(١٠) اصلي ڪريٽ، Grete سان واسطو رکي ٿي. هي ڏامارن Damargn جي مجموعي جو حصو آهي، جنهن کي ڊيلاپورٽي ميوسي، ڊيو لوري، ڪئٽالاگ ڊيس ڪئليندر اورينٽاڪس ۾ ڏسي سگهجي ٿو. ص ٩۴. آشمولين ميوزيم آڪسفورڊ ۾ ساڳئي قسم جون ٽه پاسايون مهرون آهن، جن جو واسطو به ڪريٽ سان آهي.

(١١) ڏسو پليٽ هڪ نمبر ٣٩٠.

(١٢) ڪجهه ٽانو اهڙا آهن، جيڪي سوس جي مونا شيان جي پئي دور ۽ جميدت- النصر ٣٥٠٠ ق. م سان ڪجهه هڪ جهڙائي رکن ٿا.

(١٣) ڏسو نارام سين Naram sin جي دور واري ميخي خط ۾ آنازان جون لکتون.

(١۴) الف- ب وارين پي لکت ذکڻ واري سامي لکت آهي، جنهن سنڌو لکت تان گهڻو ڪجهه ورتو آهي.

(١٥) ان بابت مقالو لکيو ويو آهي، جيڪو اجا ڇپجي پڌرو ڪونه ٿيو آهي.

(١٦) اڄرج جهڙي ڳالهه اها آهي، ته انهن سرن جي شڪل صورت ۽ ماپ موجوده دور جي سرن جهڙي آهي، جيڪي بابل جي ڏکڻ ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

همچورس سرن کان ماڳهين نياريون آهن. هي سرون جيمدت النصر مان لڌل سرن جهڙيون آهن، جيڪي پروفيسر لئنگڊن کوٽي ٻاهر ڪيون آهن. هتان جيڪي ٻه سرون لڌيون، سي بلڪل مڪمل ۽ موجوده دور جهڙيون بهترين پڪل آهن. جيڪي صفا اونهائي مان هيٺان مليون آهن، سي ٻه رڍ پڪل ٿيون ڏسجن. اٿين ڪٺي چئجي تہ موهن جي دڙي جون سرون اڄرج جهڙيون آهن.

(١٧) ڏسو' ٽائمس آف انڊيا ويڪلي السٽريٽيڊ- مئي- ١٩٢٧ع ۽ مُصنف جو ڇپيل مقالو.

(١٨) ٻن لڪتن کان سواءِ جيڪي نڪر تي ڪرچ لڪت ۾ ڏسجن ٿيون. ڏسو پليٽ II نمبر٢١.

(١٩) ڏسو پليٽ ١ – نمبر ٨٩، ٣٠١، ٤٠٩. ٻيا ٻہ اهڙا ڪئين نمونا آهن، جيڪي لڪت جي هن طريقي سان ويجهڙائي رکن ٿا. پر اهو امڪان ڪونہ هو تہ اهڙن ننڍڙن ۽ باريڪ قسمن کي ٿلهين علامتي نشانين سان لکي سگهجي.

(٢٠) جڏهن اسان مهر جي لکت جي طرف جي ڳالهہ ڪريون ٿا تہ اٿين سمجهڻ کپي، تہ اسان مهر تي ٺپيل اکرن جي طرف جي ڳالهہ ڪريون ٿا ۽ اسان جو مقصد ٻہ اهوئي آهي.

(٢١) نمبر ٥١٣ کان ٥١٧ تائين.

(٢٢) ڏسو خاص طور پليٽ XIV – نمبر٢٧٧، ٢٩٢، ٣٦٥، ٤٠٦ ۽ ٤٥١.

(٢٣) جدول XLIX

(٢٤) سوس مان جيڪا اپي نموني واري گول مهر لڌي آهي، سا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌي واپاريءَ جي چوڻ تي ميسوپوٽاميا جي ڪاريگر بڻائي آهي.

(٢٥) بادشاهن جو ٽيون گهراڻو. باب ٢٦ - IX- ٢٨.

(٢٦) هتي حاشين ۾ ڏنل ماپن ڪان سواءِ سيٽي جي ماپ اُها آهي، جيڪا پليٽن ۾ لکيل آهي.

(٢٧) جيڪڏهن مختلف بيان نه آهي ته لکت هيٺان ڏنل جانور جي تصوير لاءِ ائين سمجهڻ کپي، ته ان جو منهن ساڄي طرف آهي.

(٢٨) ڏسو پليٽ ١ ۾ نمبر ١٨٠.

(٢٩) ڏسو هڙاپا نمبر ٦١. گهڻو ڪري اهي علامتي نشانيون تاهڻ واري طرفان ڪو خاص اشارو آهن.

(٣٠) ڏسو جدول ١ جي چنڊچاڻ.

(٣١) ڏسو ص ٣١ وغيره.

(٣٢) ڏسو ص ٥٥ تي حاشيو ٥٤.

(٣٣) ڏسو نمبر ٢٥ ڪان ٢٩، ٣٢، ٣٣، ٤٨، ٥١، ٥٣، ٥٥، ٥٧.

(٣٤) نمبر ٦٠.

(٣٥) نمبر ٦١.

(٣٦) ڏسو ڊيلا پورٽي ميوسي ڊيو لورِي، ڪئٽالاگ ڊيس ڪئلينڊر اورينٽاڪس. پلانچي I Planche- نمبر 7 a (T.13).

(٣٧) جڏهن سڱن جي تصوير ڪڍي ويندي آهي ته اها سامهون واري پاسي جي هوندي آهي. پر هتي سڱن جي هڪ پاسي واري تصوير ڏسڻ ۾ اچي ٿي. هيءَ اڪيلي قسم جي تصوير آهي، جيڪا هن نموني واري سڱن جي بيهڪ ڏيکاري ٿي.

(۳۸) جيڪڏهن ڪا خاص وضاحت تيل ڪانہ آهي ۽ پليٽن ۾ ڊيڪاريل ابتي پاسي ۾ ڪجھہ بہ نظر ڪونہ ٿو اچي، تہ سمجهيو وڃي تہ اهو پاسو خالي آهي.

(۳۹) جيڪڏهن حاشين ۾ ان جي خلاف ذڪر نہ آهي.

(۴۰) جيڪڏهن ڪو مخالف بيان موجود نہ آهي تہ سئين سڌي ڦرهي سمجهڻ گهرجي.

(۴۱) مان جدولن ۾ متن ائين قلمبند ڪيو آهي، جهڙي ريت لکت جي سلسلن ۾ ڏسڻ ۾ ايندو. جيڪڏهن مهرن تي لکڻ واري هڪ سٽ ۾ لکيو ويو آهي تہ مان بہ هڪ سٽ ۾ لکيو آهي. جيڪڏهن لکڻهار ٻن سٽن ۾ لکيو آهي، تہ مان بہ ٻن سٽن ۾ لکيو آهي. ٻنهي ۾ پيٽ ڪرڻ جي نقطئہ نظر کان ائين بلڪل صحيح هيو. پڙهندڙ بہ جدول تي پهرينءَ نظر سان هڪدم سهي ڪري وٺندو، تہ لکت هڪ سِٽي آهي يا ٻہ سِٽي.

(۴۲) ڏسو جدول XI ۽ XXVI.

(۴۳) برهمي کي الف- ب واري لکت چوڻ بلڪل غلط آهي. سر آوازن کان سواءِ ڪابہ علامتي نشاني هڪ اکر جي نمائندگي ڪانہ ٿي ڪري.

(۴۴) هي اهو ڪجھہ آهي، جنهن جي اسان توقع رکون ٿا. مهاڳ ۾ بہ اسان اهڙو حوالو ڏئي آهيا آهيون، تہ سنڌي فينيقي ماڻهن جيان ساموندي تجارت ڪرڻ وارا انسان هئا.

(۴۵) ڏسو "ائنتيڪئٽي" جون ۱۹۲۷ - ص۲۰۶.

(۴۶) ڏسو صرفيہ نقطئہ نظر کان لکيل جدول جو پيٽوار تجزيو. هن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مان اهو ڪڍهن به انومان نه ڪيو وڃي، ته قديم سنڌي ٻولي ۾ اشوڪ دور واري لکت ۾ ڪو لاڳاپو موجود آهي. هن دور ۾ سنسڪرت، پالي يا ٻيون پراڪرتون ۽ دراوڙي ٻولين تان اهي لفظ وٺي رهيا هئا، جن جي اچارڻ سان زبان جي چوٽي، تارونءَ سان ملندي آهي.

(۴۷) هيءَ علامتي نشاني جدول VI نمبر ۱۸ کان ۲۱ ۾ موجود آهي، جيڪا پنهنجي الڳ ۽ آجيءَ حيثيت ۾ لفظ جي پڇاڙي آهي. وڌيڪ لاءِ ڏسو جدول LVIII جي ڇنڊڇاڻ.

(۴۸) علامتي نشاني ۽ جي پيٽوار پرک لاءِ ڏسو جدول XXXIV جي ڇنڊڇاڻ.

(۴۹) امڪان آهي ته ٻکي جهڙي هيءَ علامتي نشاني، جدول ۱، نمبر ۲۱ واري ٻکي جهڙي علامتي نشانيءَ سان هڪ جهڙائي رکي ٿي. ان حالت ۾ نسبت ۱ : ۲ جي وڃي بيهندي ۽ اتفاق وري اهو به ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته سترهن ئي علامتي نشانيون جيڪي ۽ 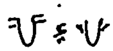 جي اڳيان ڏسڻ ۾ نه اچن ٿيون، سي جي به اڳيان نظر اينديون.

(۵۰) هن ۽ جي پيٽوار پرک لاءِ ڏسو جدول XXXI جي ڇنڊڇاڻ.

(۵۱) اهو سمجهڻ کپي ته جدولن جي ڇنڊڇاڻ وارن حاڪن مان ڪن خاص وينجن آوازن يا سر آوازن جي چونڊ ڪرڻ صحيح ڪانه آهي . سر آوازن جي چونڊ ڪرڻ لاءِ ڏسو جدول XXIX.

(۵۲) سنڌو لکت جو ناهوڪو ڊنگ ۽ ڍَنگُ Symmetry هن لکت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي خاص خوبي آهي ۽ اها استعمال ڪندڙن سان معنيٰ ۽ مفهوم جي ناتي سان ڏاڍي سهڻي نموني سَنَمڪُ ٿئي ٿي. اهڙا ڪيترا مثال آهن، جيڪي مهرن تي نقش ٿيل ڏسڻ ۾ ايندا. اهو به ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته جڏهن علامتي نشانيءَ ۾ ڪا ترميم ڪئي وئي ته ان ۾ سونهن ۽ سنجهت کي برقرار رکڻ جي پرپور ڪوشش ڪئي وئي آهي. علامتي نشانيءَ کي جڏهن گهٽايو وڌايو ويو آهي، ته ڇهنين ڏيڻ وقت به ان ترميم کي نظر ۾ رکيو ويو آهي ۽ ان حساب سان ڇهنين جي ماپ ۾ گهٽ وڌائي رکي وئي آهي. ڏسو جدول V، XV، XIII، XXXIV، LXXV، LXXVI، CII, ۽ CVII.

(۵۳) سُمير جي گنو علامتي نشانيءَ ۾ به گهٽو ڪري ائين هوندو آهي.

(۵۴) هڪ جهڙي نه هجڻ جي وڏيڪ ثابتي اها آهي، ته هيءَ علامتي نشاني هڪ ٿي ساڳيءَ مهر تي ۽ ساڳئي مچلي جي رڪنن يا پدن سان گڏ ڏسڻ ۾ اچي ٿي. هتي اها ڳالهه به نظر آئي آهي ته ساڳي علامت جون به بدليل شڪليون لکت جي هڪ ئي سلسلي ۾ ڏسڻ ۾ آيون آهن، جنهن مان اسان کي اهو اهڃاڻ ملي ٿو ته اهي علامتي نشانيون هڪ ٻئي جون بدليل شڪليون آهن، يا اهي اهڙيون علامتي نشانيون آهن، جن جا آواز هڪ ٻئي سان ملندڙ جلندڙ سگهندا آهن. اها صورت حال، لکت جي ساڳئي سلسلي ۾ نشانين جي مچلي جي رڪنن يا پدن جي موجودگيءَ ڪري به سمجهي سگهجي ٿي، جيڪي سان گڏ ڏسڻ ۾ ڪونه ايندا آهن. وڌيڪ لاءِ ڏسو نمبر ۳۶۱ ۽ ۳۸۱، ۳۵۵ ۽ ۳۸۶، ۳۵۷ ۽ ۳۹۰، ۳۷۲ ۽ ۳۷۸.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

(٥٥) هـن 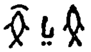 = 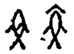 لاءِ ڏسـو جدول XIII جي چنڊچاڻ آ = a جزي جي ڏار ٿيڻ واري خاصيت ۽ ان جي اڳيان ايندڙ نشانين لاءِ ڏسو جدول XXX جي چنڊچاڻ.

(٥٦) جيستائين هن عموي ڇهنپ جو تعلق آهي ته اهو گڏيل نيم سر آواز آهي، جيڪو حقيقت ۾ هڪ ڪاما جي برابر آهي. ڏسو جدول XXIX جي چنڊچاڻ.

(٥٧) هن مان معلوم ٿئي ٿو ته هڪ لفظ آهي.

(٥٨) هن حالت ۾ سڪي ايم ٢٥ کان ٣١ تي لکيل تحرير کي ملڪ جو راجا نه پڙهڻ گهرجي پر ملڪ (جي) بادشاه (جو) نوڪر. پڙهڻ کپي.

(٥٩) يا جيئن هن جي وچ وارن جزن وانگي گنو جي بدليل شڪل آهي:

(٦٠) جيستائين ڪنهن واضح ڳالهه ڏانهن اشارو نه آهي، ته ڪنهن نالي جي جوڙجڪ ۾ اڳيان ايندڙ علامتي نشانيءَ کي هميشه اڳيان ايندڙ جزو سمجهڻ گهرجي.

(٦١) سمير جي هن جهڙي علامتي نشانيءَ جي طرز ڪجهه مختلف آهي. سمير جي علامتي نشاني، جيڪا هن سان وڌيڪ ويجهڙائي رکي ٿي، سا نمبر ٢٠ – ص١ آهي. مذڪوره علامتي نشانيءَ جي معنيٰ مال جو مَنَهن Cattlepen آهي. قديم سنڌو لکت جو تصوري تحرير جي علامتي نشانيءَ جو مفهوم ۽ مطلب به اهو ساڳيو آهي.

(٦٢) هن مان اسان کي هڪ واضح اشارو ملي ٿو ته هن علامت جون مختلف شڪليون ايلمي نشانين سان هڪ جهڙائي رکن ٿيون.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جدول جي پيٽوار پرک ڪريو.

(٦٣) ڏسو جدول XXIX ۽ XXX جي چنبچاڻ.

(٦٤) امڪان آهي تہ هي ٻيا صوتي مرڪب سالم مرڪب هجن، جن ٻنهي پدن کي پنهنجا پورا ملهہ هجن، جهڙيءَ ريت اسان سمير جي لکت جي مرڪبن ۾ ڏسون ٿا. هتي اسان اهو ڪجهہ ڏيکارڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، تہ گهٽ ۾ گهٽ جي مامري ۾ وڌو امڪان ان ڳالهہ جو آهي، تہ لفظ جي پهرئين پد مان سر آواز حذف ٿيل آهي.

(٦٥) هن ٻ ۽ امتزاج Combination کان سواءِ جن کي اسان جدا سمجهون ٿا.

(٦٦) يعني هر صورت ۾ اهو پاڱو گهٽ وڌ ١/٣ حصي جيترو آهي.

(٦٧) نمبر ٢٩٧ ۾ پڙ ، جتي اسان کي لفظ جو جزو ڏسڻ ۾ اچي ٿو. هيءَ علامتي نشاني بہ اهڙي آهي، جنهن جي پنيان مچيءَ جي شڪل جهڙي علامتي نشاني ڪٽي ڪانہ ڏني وئي آهي.

(٦٨) گهٽ ۾ گهٽ پنڙن سر آوازن ۾ ائين ٿيندو آهي. هيءَ هڪ سادي علامتي نشاني آهي، جنهن جو اچار گهٽو ڪري ايلمي برهمي ۽ اٿوپيائي نموني سان ڪڍيو ويندو آهي. هيءَ هڪ پڪي پيني علامتي نشاني آهي ۽ ، ۽ جي اڳيان ۽ پين سيني جي پنيان ڪتب آندي وئي آهي. (ڏسو جدول ١). ڏيان ڏيڻ جوڳي اهم ڳالهہ هيءَ آهي (جوتہ مان هن راءِ جو قائل آهيان ۽ هن موضوع تي بحث بہ ڪري سگهجي ٿو) تہ برهمي، سبائي Sabaen ۽

حبشي لکتون قديم سنڌو لکت تان ورتل آهن. پر شرط اهو آهي تہ اتوپيا وارا سنڌو ماتريءَ جي گيدروشيائي ڦريءَ سان لاڳاپو رکندا هجن. جيڪڏهن اها حقيقت آهي تہ پوءِ حبش جي پٽڙن سر آوازن ۾ جيڪو وهڪرو آهي، سو سنڌو لکت جي پٽڙن سر آوازن جهڙو آهي، جيڪا سندس ماتا- لکت جي حيثيت رکي ٿي. مان هن ڳالهہ ڏانهن اشارو ڏيڻ ڪونہ ٿو چاهيان تہ حبشي لکت سنڌو لکت جي ڦريءَ مان آهي، پر فقط پنهنجيءَ راءِ جو اظهار ڪرڻ چاهيان ٿو تہ حبش جا ماڻهو سنڌي نسل سان تعلق رکن ٿا، تنهن ڪري انهن جي لکت ۾ صوتي خاصيتون ذري گهٽ ساڳيون هونديون، توڙي جو اهو نسل ڪا ٻي ٻولي ڳالهائيندڙ هجي.

(٦٩) ڏسو جدول XXIX ۽ XXXVIII جي چنڊچاڻ.

(٧٠) ڏسو 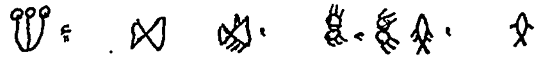 جي لکت جي ترميمي سياءُ ڪي (جدول LIII، XCVI ۽ جدول V).

(٧١) نهايت افسوس جي ڳالهہ آهي جو ڪيترين ئي لکتن جي ماهري ۾ مون کي اهو موقعو ڏنو ويو هو تہ آءٌ پنهنجي هن تصنيف جي لکيل ڪن حصن کي مهرن ۽ ٺپن جي تصويرن سان پيتائي ڏسان. ان مقصد واسطي مون هندستان جي آرڪيالاجيڪل کاتي کي اهڙي گذارش بہ ڪئي هئي. پر افسوس اهي گهربل تصويرون مون کي اڄ سوڌو ڪونہ ملي سگهيون آهن.

(٧٢) ڏسو جدول CII.

(٧٣) علامتي نشانيءَ جو هيءُ حصو، پاڻيءَ جي ڇر جي ٻوٽي جي پاڙ جو گول پاڳو آهي، جنهن ۾ ڏرتيءَ جو ڪجهہ حصو ۽ هي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نشاني ڏسڻ ۾ اچن ٿا. امڪان آهي تہ هيءَ علامتي نشاني مصري جي علامتي نشاني پيپيرس Papyrus جي ڪُنج تان ورتل هجي.

(٧۴) پوريءَ پڪ سان چئي سگهجي ٿو تہ مذڪوره علامتي نشاني، ۽ سان هڪ جهڙائي ڪانہ ٿي رکي. چاڪاڻ تہ اها ساڳئي متن ايمہ. ١٣٩ ۾ ڏسجي ٿي. پر ۽ ڪڏهن بہ هڪ متن ۾ لکيل ڏسڻ ۾ ڪونہ ايندي.

(٧۵) هيءَ جزو ڪنهن علامتي نشانيءَ جي بدليل شڪل نہ، پر صوتي جزو آهي ۽ اهو ۽ مان بہ ظاهر ٿئي ٿو. هيءُ جزو سان بہ گڏ ڏسڻ ۾ اچي ٿو. هن جزي کي ٻئي هم شڪل جزي سان وچڙائڻ ۽ منجهائڻ نہ گهرجي، جيڪو هن علامتي نشانين ۽ ۾ پڻ نظر اچي ٿو. اهي علامتي نشانيون جانورن جي شڪلين سان هڪ جهڙائي رکندڙ آهن ۽ منجهن ١هو جزو بہ تصويري تحرير سان واسطو رکي ٿو. هن جزي جو اشارو ڪَنَ ڏانهن ۽ جو ڏاڻ jaw ڏانهن آهي. اهي تصويري تحرير کان وڌيڪ اهميت ڪونہ ٿا رکن. تصويري تحرير جي نقطئہ نظر کان انهن جو هجڻ ۽ نہ هجڻ هڪ جهڙو آهي ۽ غيراهم آهي. پر ان ڪري مختلف قسمن جو پتو پوي ٿو تہ هڪ ڪن آهي يا گهڻا ڪن آهن، هڪ ڏاڻ آهي يا گهڻيون ڏاڻون آهن وغيره. ڏسو جدول LIX ۽ XIX.

(٧٦) نمبر ١٠ کان ١٣ ۽ ١۵ کان ٢١ ۽ ٢۵ ۾، ١ لفظ ۾ هڪ سالم جزو يا پڇاڙي آهي. ڪيس سر آواز جو ملهہ آهي، پر نيم سر آواز نہ آهي. نمبر ١٠ ۽ ١٩ مان اسان کي اها ڄاڻ ملي ٿي تہ هي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لفظ جي پڇاڙي به آهي.

(٧٧) ڏسو بولر Buller جي "انڊس پٽليوگرافي" پليٽ II.

(٧٨) گهڻو ڪري اها مندر سان لاڳاپيل مهر آهي.

(٧٩) هڪ عام نالو آهي. ڏسو جدول XIV. هن علامتي نشاني || جي هجڻ کي ائين سمجهڻ کپي، ته اها حذف ڪئي وئي آهي، يا لفظ کي سسائي ننڍڙو ڪيو ويو آهي. وڌيڪ لاءِ ڏسو جدول XXIV جي ڇنڊڇاڻ.

(٨٠) جدول I جي شاهدي جي آڌار تي هن ۾ وڌائي سگهجي ٿي.

(٨١) ڏسو برهمي لکت ۾ ·:· =Ĭ= اِيِ: امڪان آهي ته اها ڪا متبادل لکت آهي. ڇاڪاڻ ته i هڪ مڪمل سر آواز پد آهي. هي نه نيم سر آواز آهي ۽ نه وري وينجن جيٰ پد جو سر آواز سان لاڳاپيل ڪو جزو آهي.

(٨٢) ڏسو، ايم. ٣١١.

(٨٣) اهو حقيقت ۾ به اڪيلو آهي.

(٨٤) ڏسو پڻ جدول LXXXIV.

(٨٥) اسان جدول I ۾ پڌائي آيا آهيون، ته جيڪڏهن هن علامتي نشاني جي پٺيان اچي ته ان کي ٿهلئي (نوڪر) جي قطعي پڇاڙي سمجهڻ گهرجي. هيءَ گهڻو ڪري مصري لکت "اعليٰ" جي قطعي پڇاڙي آهي، جنهن جو مطلب آهي ته ماڻهو اعليٰ عهدي تي فائز آهي. (جيڪو O جو نوڪر آهي).

(٨٦) مٿي ڪتي اسان حقيقت پسندي کان ڪم وٺي هن جو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مطلب ”ٻانهون“ slave ڪيو آهي. امڪان آهي تہ ان ٽانو جو نالو ۽ ٻانهون هڪ جهڙا آواز هوندا.

(٨٧) هن معاملي ۾، پروفيسر لئنگڊن مون کي نهايت ڪارائتيون صلاحون ڏنيون هيون، جنهن لاءِ سندس گهڻو ٿورائتو آهيان.

(٨٨) يا ٿي سگهي ٿو تہ اهو سالم مرڪب هجي.

(٨٩) ڪن خاص ڳالهين کان سواءِ.

(٩٠) شايد ۽ جي پوري ۽ نهايت اڳاٽي شڪل آهي. ڏسو جدول LXXI.

(٩١) يا هيءَ (ڏسندا علامتي نشاني نمبر٥ ۽ آخري نشانيءَ کان بہ چڏي ٿين نشاني).

(٩٢) ائين تيستائين ڏسڻ ۾ اچي ٿو، جيستائين قديم سنڌو لکت ۾ بہ يا وڏيڪ ڇهنيون ڏئي u= اِي جو اُچار ڪڍيو ويندو هو. يا جڏهن I= آ جي اچار لاءِ ڪو مونجهارو وغيره ڪونہ هو، جهڙيءَ ريت اسان يا جي بيهڪ مان اندازو لڳايون ٿا، جن کي بہ يا وڏيڪ ڇهنيون ڏئي ظاهر ڪيو ويندو هو. ڏسو جدول LIII نمبر٣٣ -٣٨. هن مان اسان کي اهو بہ پتو پوي ٿو تہ لکڻهار جن ڇهنين کي سُر آواز سمجهيو آهي، تن جي تعداد کان ڇڻ تہ اڻ ڄاڻ ڏسجي ٿو. ڏسو پڻ جدول XV.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هي صفحو اصل ڪتاب ۾ خالي ڇڏيل هئو .

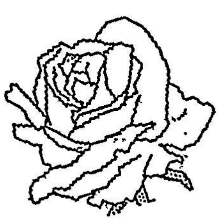

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE I

I No	II Text No	III Text	IV Sign	I No	II Text No	III Text	IV Sign
1	M.107	[illegible]	[illegible]	31	M. 400	[illegible]	[illegible]
2	5	[illegible]		32	M. 181	[illegible]	
3	15	[illegible]		33	M. 187	[illegible]	
4	24	[illegible]	[illegible]	34	M. 123	[illegible]	
5	503	[illegible]		35	M. 186	[illegible]	
6	M. 133	[illegible]		36	100	[illegible]	
7	M. 206	[illegible]		37	109	[illegible]	
8	2	[illegible]		38	190	[illegible]	
9	M. 211	[illegible]		39	224	[illegible]	
10	41	[illegible]		40	78	[illegible]	
11	40	[illegible]		41	M. 134	[illegible]	
12	2C37 M.20,23	[illegible]		42	M. 110	[illegible]	
13	26	[illegible]		43	118	[illegible]	
14	202	[illegible]		44	243	[illegible]	
15	201	[illegible]		45	446	[illegible]	
16	M. 38	[illegible]		46	79	[illegible]	
17	I. 26	[illegible]		47	250	[illegible]	
18	M. 203	[illegible]		48	249	[illegible]	
19	139	[illegible]		49	M. 85	[illegible]	
20	400	[illegible]		50	M. 184	[illegible]	
21	315	[illegible]		51	89	[illegible]	
22	M. [illegible]	[illegible]		52	M. 90	[illegible]	
23	13	[illegible]		53	M. 124	[illegible]	
24	M. 201	[illegible]		54	9	[illegible]	
25	205	[illegible]		55	303	[illegible]	
26	204	[illegible]		56	M. 109	[illegible]	
27	J. 24	[illegible]		57	M. 182	[illegible]	
28	M. 76	[illegible]		58	183	[illegible]	
29	208	[illegible]		59	65	[illegible]	
30	E 1	[illegible]		60	64	[illegible]	
				60a	M. 195	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE I

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign	I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
61	M. 66	[illegible]	V	100	M. 72	[illegible]	V
62	M. 192	[illegible]		101	74	[illegible]	
63	195	[illegible]		102	444	[illegible]	
64	232	[illegible]		103	173,174	[illegible]	
65	M. 185	[illegible]		104	345	[illegible]	
66	121	[illegible]		105	M. 157	[illegible]	
				106	M 156	[illegible]	
68	1	[illegible]		107	344	[illegible]	
69	70	[illegible]		108	374	[illegible]	
70	233	[illegible]		109	See Table [illegible]	[illegible]	
71	413	[illegible]		110	M. 6	[illegible]	
72	234	[illegible]		111	177	[illegible]	
73	412	[illegible]		112	14	[illegible]	
74	17	[illegible]		113	396	[illegible]	
75	477	[illegible]		114	33	[illegible]	
76	232	[illegible]		115	32	[illegible]	
77	M. 22	[illegible]		116	M. 95	[illegible]	
78	M. 135	[illegible]		117	M. 176	[illegible]	
79	71	[illegible]		118	M. 215	[illegible]	
80	443	[illegible]		119	M. 175	[illegible]	
81	M. 162	[illegible]		120	178	[illegible]	
82	M. 312	[illegible]		121	M. 208	[illegible]	
83	239	[illegible]		122	M. 220	[illegible]	
84	435	[illegible]		123	M. 169	[illegible]	
85	73	[illegible]		124	M. 42	[illegible]	
86	231	[illegible]		125	481	[illegible]	
87	M. 163	[illegible]		126	219	[illegible]	
88	M. 393	[illegible]		127	218	[illegible]	
89	M. 202	[illegible]		128	344	[illegible]	
90	220	[illegible]		129	230	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE I

I No	II Text No	III Text	IV Sign	I No	II Text No	III Text	IV Sign
130	H.78,189	[illegible]	[illegible]	160	H. 195	[illegible]	[illegible]
131	H. 41	[illegible]		161	193	[illegible]	
132	H. 203	[illegible]		162	67	[illegible]	
133	H. 216	[illegible]		163	69	[illegible]	
134	214	[illegible]		164	38	[illegible]	
135	215	[illegible]		165	39	[illegible]	
136	H. 93	[illegible]		166	H. 107	[illegible]	
137	H. 217	[illegible]		167	H. 170	[illegible]	
138	H. 148 H. 209	[illegible]		168	171	[illegible]	
139	H 90	[illegible]		169	169	[illegible]	
140	210	[illegible]		170	40	[illegible]	
141	211	[illegible]		171	168	[illegible]	
142	385	[illegible]		172	172	[illegible]	
143	411	[illegible]		173	H. 183	[illegible]	
144	452	[illegible]		174	145	[illegible]	
145	322	[illegible]		175	H 440	[illegible]	
146	500	[illegible]		176	471	[illegible]	
147	213	[illegible]		177	223	[illegible]	
148	34,35	[illegible]		178	4	[illegible]	
149	36	[illegible]		179	3	[illegible]	
150	252	[illegible]		180	470	[illegible]	
151	136	[illegible]		181	235	[illegible]	
152	459	[illegible]		182	222	[illegible]	
153	253	[illegible]		183	224	[illegible]	
154	254	[illegible]		184	226	[illegible]	
155	306	[illegible]		185	H. 135	[illegible]	
156	394	[illegible]		186	171	[illegible]	
157	194	[illegible]		187	216	[illegible]	
158	192	[illegible]		188	170	[illegible]	
159	60	[illegible]		189	H.190,191	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE I

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
190	M. 199	[illegible]	[illegible]
191	301	[illegible]	
192	K 25	[illegible]	
193	M. 75	[illegible]	
194	256	[illegible]	
195	I 7	[illegible]	
196	M. 240	[illegible]	
197	M. 187	[illegible]	
198	M. 286	[illegible]	
199	M. 84	[illegible]	
200	M. 227	[illegible]	
201	228	[illegible]	
202	231	[illegible]	
203	229	[illegible]	
204	230	[illegible]	
205	M. 76	[illegible]	
206	M. 153,168	[illegible]	
207	475	[illegible]	
208	156	[illegible]	
209	157	[illegible]	
210	158	[illegible]	
211	161	[illegible]	
212	396	[illegible]	
213	162	[illegible]	
214	441	[illegible]	
215	127	[illegible]	
216	242	[illegible]	
217	223	[illegible]	
219	237	[illegible]	

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
220	M. 458	[illegible]	[illegible]
221	I. 37	[illegible]	
222	M. 164	[illegible]	
223	I. 20	[illegible]	
224	17	[illegible]	
225	M. 163	[illegible]	
226	166	[illegible]	
227	167	[illegible]	
228	495	[illegible]	
229	132	abr. [illegible]	
230		var. [illegible]	
231	97	[illegible]	
232	165	[illegible]	
233	251	[illegible]	
234	268	[illegible]	
235	M. 191	[illegible]	
236	489	[illegible]	
237	188	[illegible]	
238	392	[illegible]	
239	M. 221	[illegible]	
240	M. 179	[illegible]	
241	M. 91	[illegible]	
242	M. 301	[illegible]	
243	M. 74	[illegible]	
244	M. 245	[illegible]	
245	244	[illegible]	
246	240	[illegible]	
247	M. 94	[illegible]	
248	175	[illegible]	
249	M. 494	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE I

I No.	II Tablet No.	III Text	IV Sign	I No.	II Tablet No.	III Text	IV Sign
250	M. 448	[illegible]	[illegible]	280	M. 163	[illegible]	[illegible]
251	231	[illegible]		281	395	[illegible]	
252	M 223	[illegible]		282	M. 136	[illegible]	
253	95	[illegible]		283	M 422	[illegible]	
254	M 462	[illegible]		284	I 31	[illegible]	
255	260	[illegible]		285	M. 388	[illegible]	
256	499	[illegible]		286	455	[illegible]	
257	265,439	[illegible]		287	514	[illegible]	
258	M. 37	[illegible]		288	M. 78	[illegible]	
259	87	[illegible]		289	I. 5	[illegible]	
260	88	[illegible]		290	M. 373	[illegible]	
261	M. 237	[illegible]		291	523	[illegible]	
262	M. 142	[illegible]		292	I 24	[illegible]	
263	M 8	[illegible]		293	M. 259	[illegible]	
264	31, 38	[illegible]		294	458	[illegible]	
265	445	[illegible]		295	I 9	[illegible]	
266	M 150	[illegible]		296	M. 411	[illegible]	
267	237	[illegible]		297	504	[illegible]	
268	M. 340	[illegible]		298	453	[illegible]	
269	1	[illegible]		299	491	[illegible]	
270	191	[illegible]		300	310	[illegible]	
271	203	[illegible]		301	M 285	[illegible]	
272	M 158	[illegible]		302	M. 304	[illegible]	
273	M. 195	[illegible]		303	177	[illegible]	
274	M. 341	[illegible]		304	257	[illegible]	
275	91	[illegible]		305	42	[illegible]	
276	260	[illegible]		306	247	[illegible]	
277	325	[illegible]		307	200	[illegible]	
278	120	[illegible]		308	239	[illegible]	
279	M 180	[illegible]		309	I 9	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE I

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign	I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
310	M. 212	[illegible]	[illegible]	340	M. 144	[illegible]	[illegible]
311	M. 201	[illegible]		341	46	[illegible]	
312	42	[illegible]		342	M. 118	[illegible]	
313	M. 213	[illegible]		343	M. 212	[illegible]	
314	M. 255	[illegible]		344	260	[illegible]	
315	81	[illegible]		345	M. 55,56	[illegible]	
316	267	[illegible]		346	21	[illegible]	
317	125	[illegible]		347	414	[illegible]	
318	242	[illegible]	[illegible]	348	M. 117	[illegible]	[illegible]
319	155	[illegible]		349	238	[illegible]	
320	516	[illegible]		350	250	[illegible]	
321	71	[illegible]		351	444	[illegible]	
322	87	[illegible]		352	222	[illegible]	
323	44	[illegible]		353	241	[illegible]	
324	244	[illegible]		354	240	[illegible]	
325	242	[illegible]		355	M. 196	[illegible]	
326	243	[illegible]		356	209	[illegible]	
327	245	[illegible]		357	M. 251	[illegible]	
328	443	[illegible]		358	125	[illegible]	
329	M. 150	[illegible]		359	221	[illegible]	
330	161	[illegible]		360	M. 214	[illegible]	
331	48	[illegible]		361	M. 401	[illegible]	
332	M. 444	[illegible]		362	181	[illegible]	
333	451	[illegible]		363	183	[illegible]	
334	M. 92	[illegible]		364	193	[illegible]	
335	M. 153	[illegible]		365	447	[illegible]	
336	152	[illegible]		366	496	[illegible]	
337	39	[illegible]		367	M. 163	[illegible]	
338	I 4	[illegible]		368	M 343	[illegible]	
339	M 82	[illegible]		369	M. 401	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE I

I	II	III	IV
370	M. 170	[illegible]	[illegible]
371	392	[illegible]	
372	178	[illegible]	
373	318	[illegible]	
374	431	[illegible]	
375	114	[illegible]	[illegible]
376	361	[illegible]	
377	35	[illegible]	
378	127	[illegible]	
379	400	[illegible]	
380	M. 60	[illegible]	
381	M 406	[illegible]	
382	191	[illegible]	
383	108	[illegible]	
384	M 41	[illegible]	
385	77	[illegible]	
386	M. 353	[illegible]	
387	70	[illegible]	[illegible]
388	364	[illegible]	
389	123	[illegible]	
390	405	[illegible]	
391	240	[illegible]	
392	441	[illegible]	
393	35	[illegible]	
394	18	[illegible]	
395	M. 40	[illegible]	
396	M. 355	[illegible]	
397	M 171	[illegible]	[illegible]
398	M 219	[illegible]	[illegible]
399	122	[illegible]	
400	516	[illegible]	[illegible]

TABLE II

I	II	III	IV
[illegible]	M. 91	[illegible]	[illegible]

TABLE III

I	II	III	IV
1		[illegible]	[illegible]
2		[illegible]	
3	M. 112	[illegible]	
4		[illegible]	
5	M 30	[illegible]	
6	M. 446	[illegible]	[illegible]
7	131	[illegible]	
8	424	[illegible]	
9	T 11	[illegible]	
10	M. 412	[illegible]	
11	M. 7	[illegible]	
12	M. 149	[illegible]	
13	M. 67	[illegible]	
14	M 240	[illegible]	
15	41	[illegible]	
16	79	[illegible]	[illegible]
17	M. 118	[illegible]	[illegible]
18	M. 48	[illegible]	[illegible]
19	M. 212	[illegible]	[illegible]
20	243	[illegible]	
21	M. 163	[illegible]	
22	412	[illegible]	
23	I. 28	[illegible]	[illegible]
24	M. 237	[illegible]	
25	241	[illegible]	[illegible]
26	M. 358	[illegible]	[illegible]
27	M. 56	[illegible]	[illegible]

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE VIII

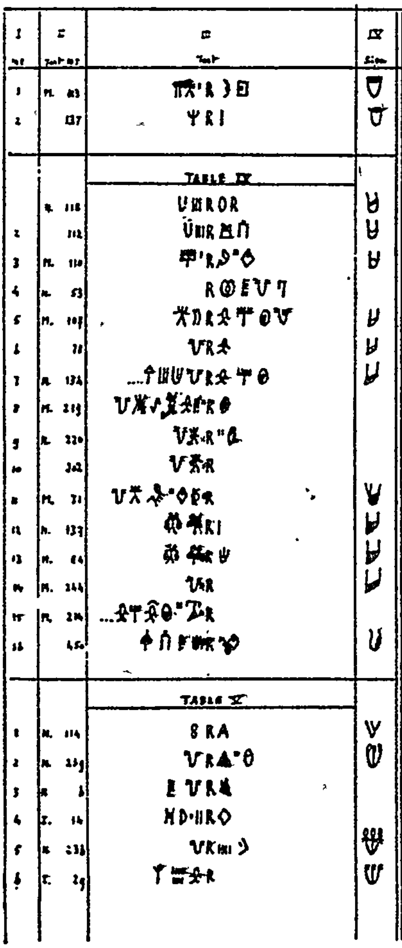

TABLE XI

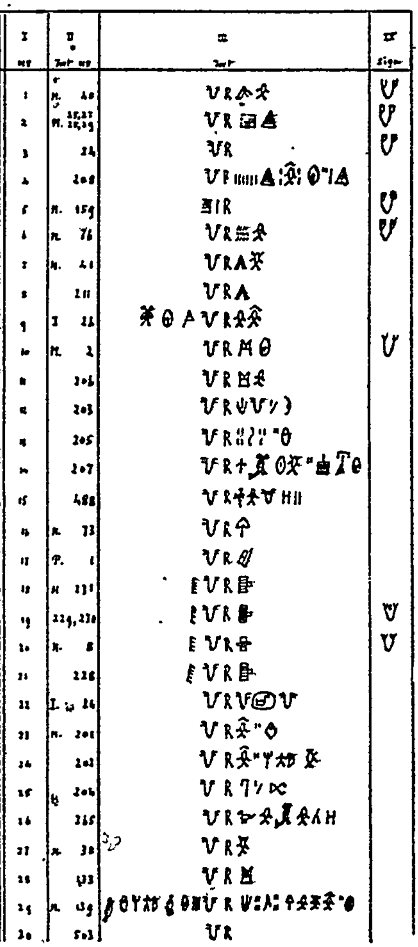

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XI

No.	Text no.	Text	Sign
31	H. 449	[illegible]	
32	H 226	[illegible]	
33	H 64	[illegible]	[illegible]
34	200	[illegible]	[illegible]
35	339	[illegible]	[illegible]
36		Fa. [illegible] [illegible] See Table X, nos 31–38	

TABLE XII

No.	Text no.	Text	Sign
1	H 288	[illegible]	[illegible]
2	328	[illegible]	
3	329	[illegible]	
4	330	[illegible]	
5	334	[illegible]	
6	335	[illegible]	
7	461	[illegible]	
8	450	[illegible]	
9	347	[illegible]	
10	H. 134	[illegible]	
11	H 515	[illegible]	
12	164	[illegible]	
13	I 28	[illegible]	
14	H. 43,46	[illegible]	
15	224	[illegible]	
16	64	[illegible]	
17	98	[illegible]	
18	103	[illegible]	
19	190	[illegible]	
20	418	[illegible]	
21	H 149	[illegible]	
22	H 313	[illegible]	

TABLE XII

No.	Text no.	Text	Sign
23	H 513	[illegible]	
24	20	[illegible]	
25	H. 107	[illegible]	
26	H. 100	[illegible]	
27	397	[illegible]	
28	463	[illegible]	
29	H. 48	[illegible]	
30	I. 8	[illegible]	
31	H 358	[illegible]	
32	165	[illegible]	
33	58	[illegible]	
34	8	[illegible]	
35	178	[illegible]	
36	103	[illegible]	
37	141	[illegible]	
38	426	[illegible]	
39	460	[illegible]	
40	H. 122	[illegible]	
41	H. 333	[illegible]	[illegible]
42	331	[illegible]	
43	332	[illegible]	
44	336	[illegible]	
45	H. 190	[illegible]	
46	H. 54	[illegible]	
47	I. 15	[illegible]	
48	H. 210	[illegible]	
49	H 14,35	[illegible]	
50	41	[illegible]	
51	75	[illegible]	
52	308	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

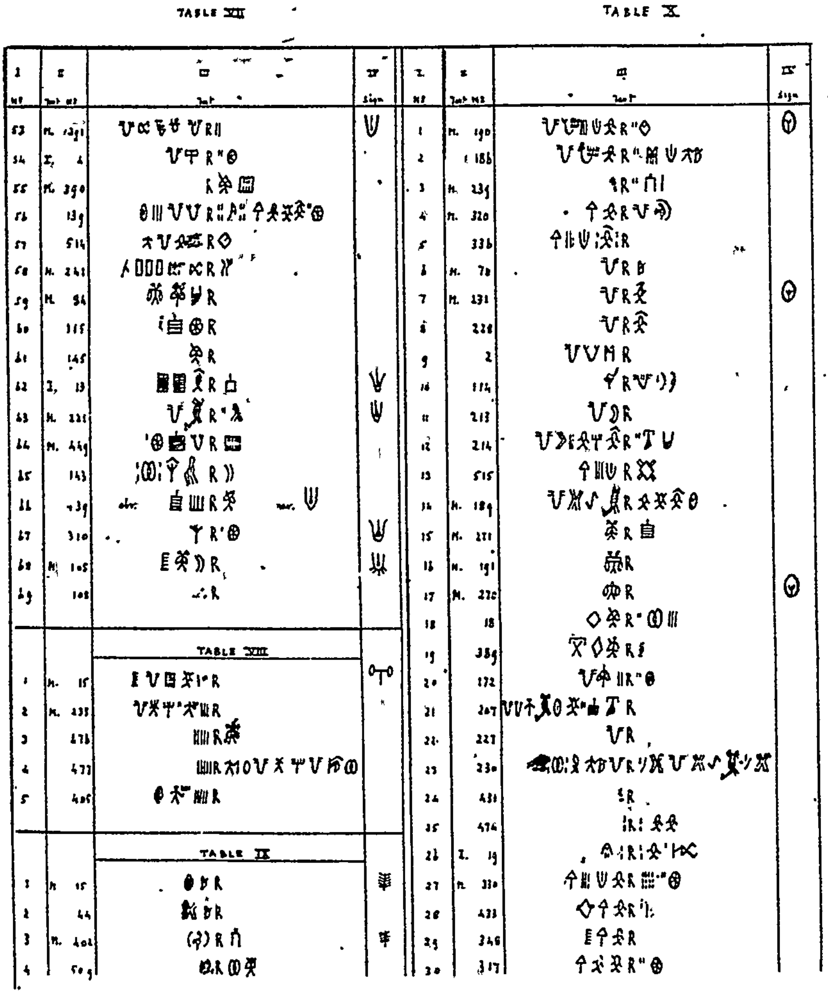

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE X

I No.	II Inscr. No.	III Text	IV Sign
31	M 305	[illegible]	[illegible]
32	302	[illegible]	
33	L. 26	[illegible]	
34	M. 108	[illegible]	
35	L. 232	[illegible]	
36	235	[illegible]	
37	134	[illegible]	[illegible]
38	L. 34	[illegible]	
39	M. 36	[illegible]	
40	37	[illegible]	
41	85	[illegible]	
42	M 92	[illegible]	
43	109	[illegible]	
44	127	[illegible]	
45	158	[illegible]	
46	208	[illegible]	
47	M 205	[illegible]	
48	152	[illegible]	
49	116	[illegible]	
50	66	[illegible]	
51	74	[illegible]	
52	L. 123	[illegible]	
53	M 33	[illegible]	
54	92	[illegible]	
55	M. 216	[illegible]	
56	M 54	[illegible]	
57	9	[illegible]	
58	M 96	[illegible]	
59	97	[illegible]	
60	179	[illegible]	

TABLE X

I No.	II Inscr. No.	III Text	IV Sign
61	M. 14	[illegible]	[illegible]
62	M 304	[illegible]	[illegible]
63	168	[illegible]	[illegible]
64	229	[illegible]	[illegible]
65	350	[illegible]	[illegible]
66	350	[illegible]	[illegible]

TABLE XI

I No.	II Inscr. No.	III Text	IV Sign
1	M. 7	[illegible]	[illegible]
2	286	[illegible]	[illegible]
3	36	[illegible]	
4	148	[illegible]	
5	M 97	[illegible]	
6	M. 124	[illegible]	[illegible]
7	182	[illegible]	
8	183	[illegible]	
9	M. 195	[illegible]	
10	M 466	[illegible]	
11	194	[illegible]	[illegible]
12	M 196	[illegible]	
13	M. 216	[illegible]	
14	358	[illegible]	
15	357	[illegible]	
16	304	[illegible]	
17	417	[illegible]	
18	440	[illegible]	
19	268	[illegible]	
20	438	[illegible]	
21	138	[illegible]	
22	M 192	[illegible]	[illegible]

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE II TABLE XI

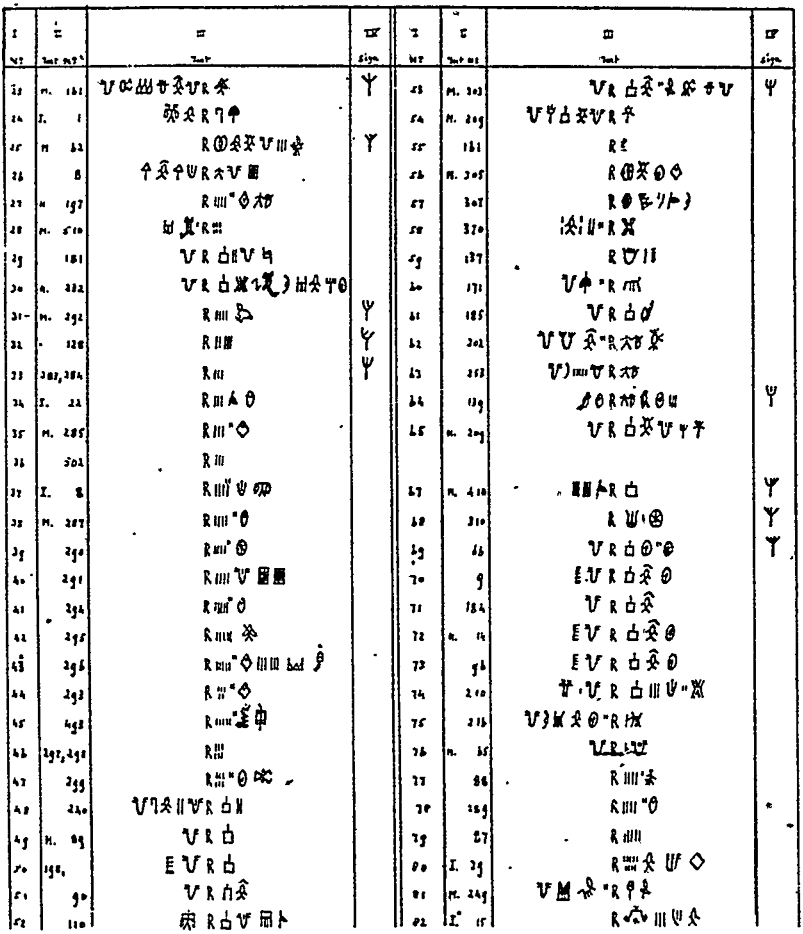

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XI

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
83	M. 306	[illegible]	[illegible]
84	302	[illegible]	[illegible]
85	66	[illegible]	
86	69	[illegible]	
87	51, 61	[illegible]	[illegible]
88	96	[illegible]	
89	97	[illegible]	
90	98	[illegible]	
91	M. 127	[illegible]	
92	179	[illegible]	
93	M. 54	[illegible]	
94	42-49	[illegible]	
95	I. 16	[illegible]	
96	M. 72	[illegible]	
97	M. 45	[illegible]	
98	46	[illegible]	
99	M. 91	[illegible]	
100	90	[illegible]	
101	301	[illegible]	
102	66	[illegible]	
103	57	[illegible]	
104	M. 151	[illegible]	
105		[illegible]	
106	M. 93	[illegible]	
107	92	[illegible]	
108	306	[illegible]	
109	72	[illegible]	
110	43-45	[illegible]	
111	312	[illegible]	[illegible]
112	309	[illegible]	[illegible]

TABLE XI

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
113	I. 21	[illegible]	[illegible]
114	M. 143	[illegible]	[illegible]
115	311	[illegible]	[illegible]
116			

TABLE XII

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	M. 4	[illegible]	[illegible]
2	10	[illegible]	
3	M. 120	[illegible]	[illegible]
4	M. 470	[illegible]	[illegible]
5	378	[illegible]	[illegible]
6	104	[illegible]	[illegible]
7	M. 180	[illegible]	[illegible]
8	179	[illegible]	
9	501	[illegible]	
10	I. 36	[illegible]	
11	M. 373	[illegible]	
12	375	[illegible]	
13	377	[illegible]	
14	379	[illegible]	
15	103	[illegible]	
16	I. 35	[illegible]	
17	M. 311	[illegible]	
18	I. 30	[illegible]	
19	M. 380	[illegible]	
20	M. 131	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XIII — TABLE XII

I No	II Text No	III Text	IV Sign
1	M. 3	[illegible]	[illegible]
2	5	[illegible]	[illegible]
3	333	[illegible]	[illegible]
4	66	[illegible]	
5	I 35	[illegible]	
6	M 73	[illegible]	
7	M 419	[illegible]	
8	94	[illegible]	
9	126	[illegible]	
10	338	[illegible]	
11	I. 36	[illegible]	
12	[illegible]	[illegible]	
13	M. 216	[illegible]	
14	316	[illegible]	
15	266	[illegible]	
16	108	[illegible]	
17	M 325	[illegible]	
18	136	[illegible]	
19	M 312	[illegible]	
20	315	[illegible]	
21	316	[illegible]	
22	329	[illegible]	
23	330	[illegible]	
24	56	[illegible]	
25	I. 15	[illegible]	
26	M 66	[illegible]	
27	219	[illegible]	
28	M. 405	[illegible]	
29	318	[illegible]	
30	I 32	[illegible]	
31	M. 217	[illegible]	[illegible]
32	453	[illegible]	
33	506	[illegible]	
34	492	[illegible]	
35	H. 118	[illegible]	
36	M. 458	[illegible]	
37	403	[illegible]	
38	323	[illegible]	
39	322	[illegible]	
40	319	[illegible]	
41	320	[illegible]	
42	321	[illegible]	
43	333	[illegible]	
44	165	[illegible]	
45	469	[illegible]	
46	279	[illegible]	
47	332	[illegible]	
48	I. 31	[illegible]	
49	M. 73	[illegible]	
50	212	[illegible]	
51	325	[illegible]	
52	211	[illegible]	
53	149	[illegible]	
54	H. 173	[illegible]	
55	209	[illegible]	
56	M. 218	[illegible]	
57	219	[illegible]	
58	215	[illegible]	
59	220	[illegible]	
60	M 169	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
61	I 5	[illegible]	[illegible]
62	H. 78	[illegible]	
63	M. 514	[illegible]	
64	78	[illegible]	
65	106	[illegible]	
66	103	[illegible]	
67	194	[illegible]	
68	167	[illegible]	
69	206	[illegible]	
70	248	[illegible]	
71	16	[illegible]	
72		[illegible]	
73	356	[illegible]	
74	554	[illegible]	
75	366	[illegible]	
76	H. 68	[illegible]	
77	I. 17	[illegible]	
78	M. 47-49	[illegible]	
79	I 29	[illegible]	
80	26	[illegible]	
81	H. 167	[illegible]	
82	217	[illegible]	
83	95	[illegible]	
84	I. 2	[illegible]	
85	H. 172	[illegible]	
86	186	[illegible]	
87	I. 1	[illegible]	
88	M. 4	[illegible]	
89	93	[illegible]	
90	225	[illegible]	
91	478	[illegible]	[illegible]
92	I. 3	[illegible]	
93	M. 393	[illegible]	
94	452	[illegible]	
95	129	[illegible]	
96	4	[illegible]	
97	58	[illegible]	
98	157	[illegible]	
99	158	[illegible]	
100	63	[illegible]	
101	49	[illegible]	
102	340	[illegible]	
103	I. 19	[illegible]	
104	M. 482	[illegible]	
105	I. 38	[illegible]	
106	M. 370	[illegible]	
107	371	[illegible]	
108	372	[illegible]	
109	373	[illegible]	
110	374	[illegible]	
111	H. 152	[illegible]	
112	I 6	[illegible]	
113	H. 180	[illegible]	[illegible]
114	M. 104	[illegible]	
115	H. 193	[illegible]	
116	M. 316	[illegible]	
117	229	[illegible]	
118	152	[illegible]	
119	327	[illegible]	
120	433	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XIII

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
121	M. 439	[illegible]	[illegible]
122	507	[illegible]	
123	M 127	[illegible]	
124	123	[illegible]	
125	M. 32	[illegible]	
126	121	[illegible]	
127	474	[illegible]	
128	448	[illegible]	
129	42	[illegible]	
130	256	[illegible]	
131	119	[illegible]	
132	M. 91	[illegible]	[illegible]
133	M. 501	[illegible]	[illegible]
134	M. 179	[illegible]	
135	M. 156	[illegible]	
136	I. 36	[illegible]	
137	M. 155	[illegible]	
138	103	[illegible]	
139	331	[illegible]	
140	343	[illegible]	
141	490	[illegible]	
142	335	[illegible]	
143	190	[illegible]	
144	186	[illegible]	
145	39	[illegible]	
146	38	[illegible]	
147	33	[illegible]	
148	210	[illegible]	
149	301	[illegible]	
150	M. 216	[illegible]	

TABLE XIV

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
151	M. 348	[illegible]	[illegible]
152	325	[illegible]	
153	324	[illegible]	
154	481	[illegible]	
155	365	[illegible]	
156	238	[illegible]	
157	460	[illegible]	
158	467	[illegible]	
159	256	[illegible]	
160	474	[illegible]	
161	121	[illegible]	
162	109	[illegible]	
163	76	[illegible]	
164	80	[illegible]	
165	I 16	[illegible]	
166	M. 73	[illegible]	
167	235	[illegible]	
168	62	[illegible]	
169	457	[illegible]	
170	M. 178	[illegible]	
171	113	[illegible]	
172	240	[illegible]	
173	M. 455	[illegible]	
174	388	[illegible]	
175	M 380	[illegible]	
176	226	[illegible]	
177	424	[illegible]	
178	446	[illegible]	
179	352	[illegible]	
179a	369	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XII

TABLE XIII

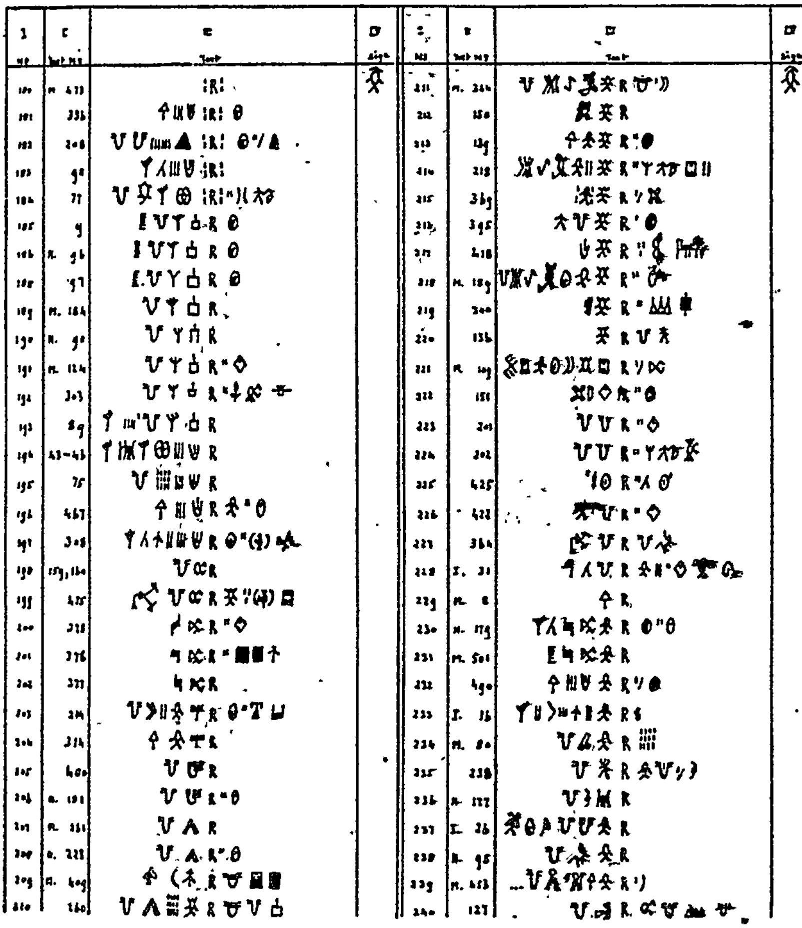

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XIII

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
241	M. 460	[illegible]	[illegible]
242	461	[illegible]	
243	M. 127	[illegible]	
244	M. 507	[illegible]	
245	161	[illegible]	
246	431	[illegible]	[illegible]
247	484	[illegible]	[illegible]
248	406	[illegible]	
249	363	[illegible]	[illegible]
250	375	[illegible]	
251	326	[illegible]	
252	491	[illegible]	
253	M. 43	[illegible]	
254	M. 469	[illegible]	
255	332	[illegible]	
256	418	[illegible]	
257	279	[illegible]	
258	165	[illegible]	
259	M. 119	[illegible]	
260	M. 62	[illegible]	
261	235	[illegible]	
262	457	[illegible]	
263	M. 178	[illegible]	
264	M. 485	[illegible]	
265	388	[illegible]	
266	318	[illegible]	
267	317	[illegible]	
268	74	[illegible]	
269	335	[illegible]	
270	318	[illegible]	
271	M. 17	[illegible]	
272	245	[illegible]	
273	M. 7	[illegible]	
274	67	[illegible]	
275	15	[illegible]	
276	74	[illegible]	
277	75	[illegible]	
278	159	[illegible]	
279	40	[illegible]	
280	41	[illegible]	
281	M. 482	[illegible]	
282	M. 176	[illegible]	
283	M. 236	[illegible]	
284	M. 163	[illegible]	
285	209	[illegible]	
286	M. 500	[illegible]	
287	346	[illegible]	[illegible]
288	M. 93	[illegible]	[illegible]
289	M. 211	[illegible]	
290	M. 38	[illegible]	
291	M. 200	[illegible]	
292	187	[illegible]	
293	207	[illegible]	
294	486	[illegible]	
295	M. 184	[illegible]	
296	187	[illegible]	
297	M. 361	[illegible]	
298	233	[illegible]	
299	305	[illegible]	
300	50	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XIII

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
301	R. 51	[illegible]	
302	104	[illegible]	
303	R. 183	[illegible]	
304	I. 32	[illegible]	
305	R. 113	[illegible]	
306	R. 114	[illegible]	
307	113	[illegible]	
308	139	[illegible]	
309	415	[illegible]	
310	R. 136	[illegible]	
311	R. 54	[illegible]	[illegible]
	R. 138	[illegible]	[illegible]

TABLE XIV

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	R. 340	[illegible]	[illegible]
2	R. 213	[illegible]	
3	I. 13	[illegible]	
4	25	[illegible]	
5	R. 223	[illegible]	
6	R. 362	[illegible]	
7	353	[illegible]	

TABLE XV

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	R. 496	[illegible]	[illegible]
2	370	[illegible]	[illegible]
3	R. 134	[illegible]	
4	R. 213	[illegible]	[illegible]
5	374	[illegible]	
6	R. 314	[illegible]	
7	R. 281	[illegible]	

TABLE XX

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
8	R. 465	[illegible]	
9	466	[illegible]	
10	R. 110	[illegible]	[illegible]
11	R. 276	[illegible]	
12	R. 47	[illegible]	
13	186	[illegible]	
14	222	[illegible]	
15	226	[illegible]	
16	P.	[illegible]	[illegible]
17	R. 432	[illegible]	[illegible]
18	I. 10	[illegible]	
19	R. 279	[illegible]	[illegible]
20	I. 8	[illegible]	[illegible]
21	R. 275	[illegible]	[illegible]
22	R. 58	[illegible]	[illegible]
23	48	[illegible]	[illegible]
24	106	[illegible]	
25	144	[illegible]	
26	225	[illegible]	
27	R. 189	[illegible]	
28	R. 191	[illegible]	
29	148	[illegible]	[illegible]
30	I. 1	[illegible]	
31	R. 282	[illegible]	
32	R. 146	[illegible]	
33	34	[illegible]	
34	R. 237	[illegible]	[illegible]
35	275	[illegible]	
36	131	[illegible]	
37	272	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

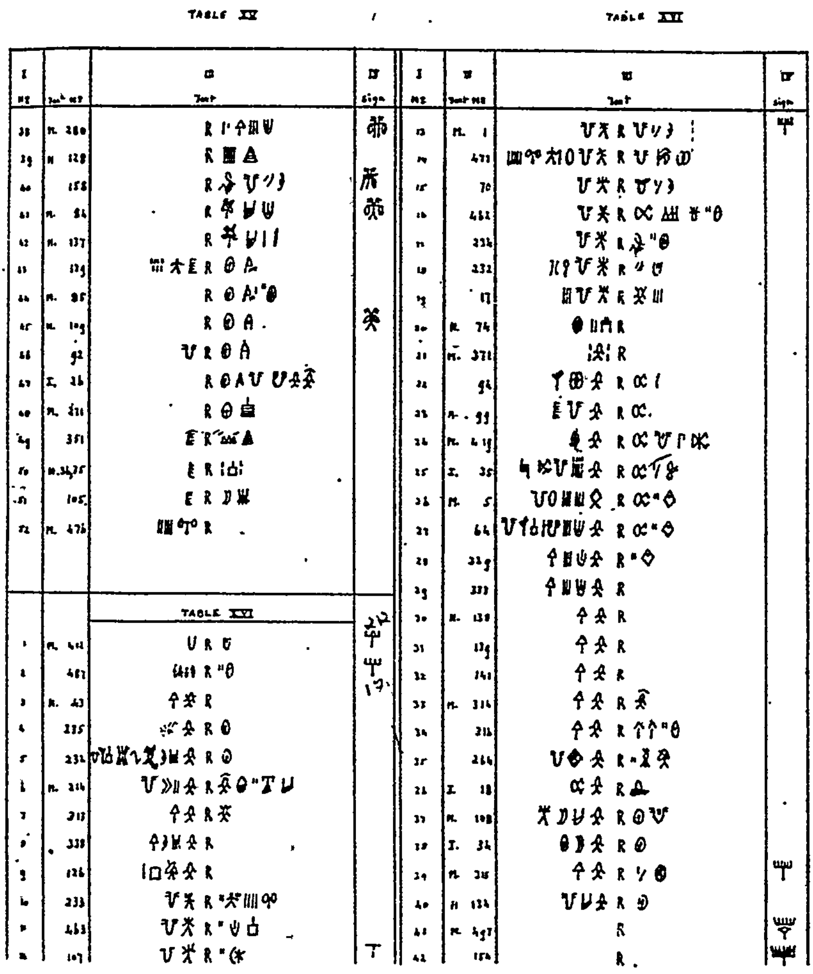

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

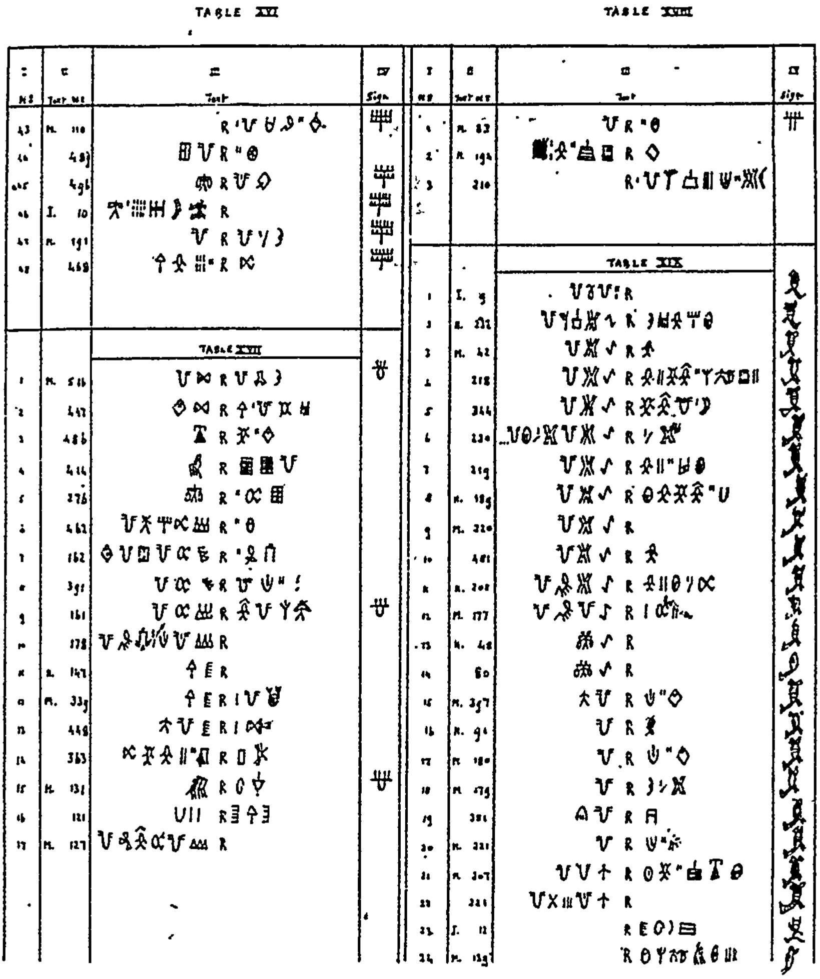

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

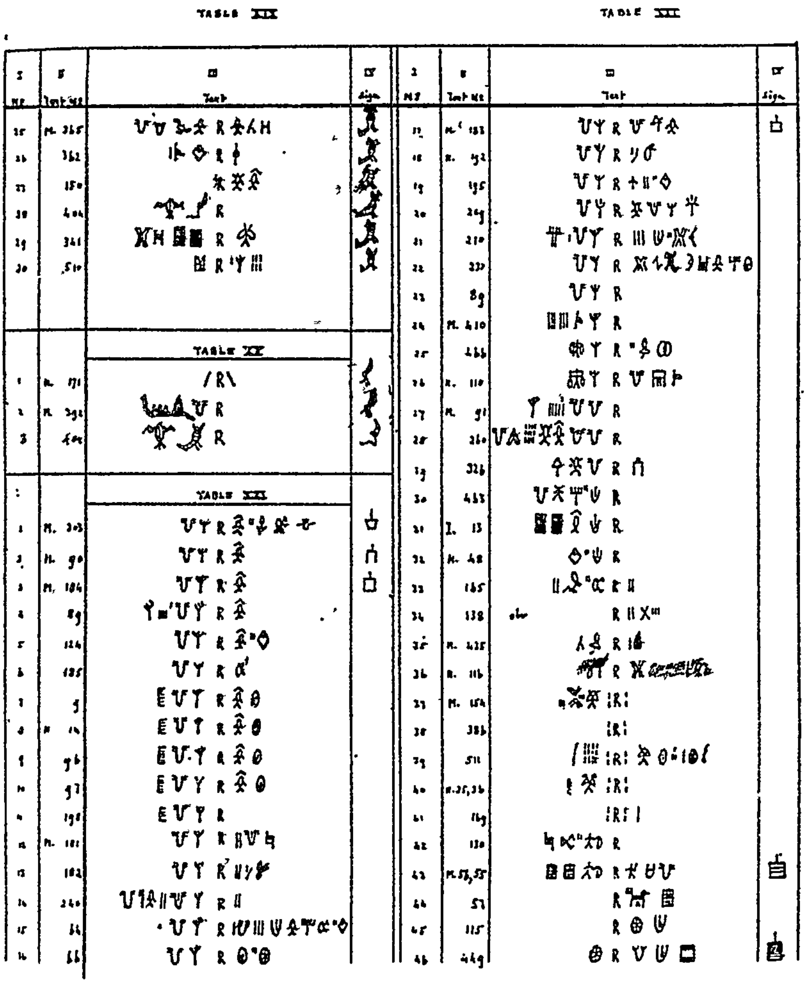

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XXI

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
47	X 31	[illegible]	[illegible]
48	27	[illegible]	
49	H. 194	[illegible]	
50	H. 439	[illegible]	
51	102	[illegible]	
52	141	[illegible]	
53	271	[illegible]	
54	207	[illegible]	
55	H. 144	[illegible]	[illegible]

TABLE XXII

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	I. 4	[illegible]	[illegible]
2	H. 201	[illegible]	

TABLE XXIII

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	H. 131	[illegible]	[illegible]
2	H. 196	[illegible]	
3	193	[illegible]	
4	192	[illegible]	
5	494	[illegible]	[illegible]
6	200	[illegible]	[illegible]
7	H. 493	[illegible]	[illegible]
8	393	[illegible]	[illegible]

TABLE XXIV

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	H. 458	[illegible]	[illegible]
2	L. 37	[illegible]	
3	H. 151	[illegible]	
4	362	[illegible]	
5	H. 140	[illegible]	
6	H. 147	[illegible]	
7	328	[illegible]	
8	I. 31	[illegible]	
9	H. 469	[illegible]	
10	H. 495	[illegible]	
11	H. 146	[illegible]	
12	131	[illegible]	
13	71	[illegible]	
14	455	[illegible]	
15	296	[illegible]	
16	H. 45	[illegible]	
17	H. 289	[illegible]	
18	193	[illegible]	
19	385	[illegible]	
20	506	[illegible]	
21	5	[illegible]	
22	44	[illegible]	
23	H. 193	[illegible]	
24	L. 124	[illegible]	
25	201	[illegible]	
26	378	[illegible]	
27	422	[illegible]	
28	305	[illegible]	
29	486	[illegible]	
30	187	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XXIX

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign	I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
31	M. 95	[illegible]	[illegible]	61	M. 152	[illegible]	[illegible]
32	M. 446	[illegible]		62	M. 190	[illegible]	
33	479	[illegible]		63	M. 103	[illegible]	
34	130	[illegible]		64	467	[illegible]	
35	397	[illegible]		65	M. 160	[illegible]	
36	I. 20	[illegible]		66	M. 315	[illegible]	
37	M. 190	[illegible]		67	500	[illegible]	
38	M. 128	[illegible]		68	M. 93	[illegible]	
39	M. 205	[illegible]		69	M. 492	[illegible]	
40	262	[illegible]		70	I. 3	[illegible]	
41	281	[illegible]		71	M. 182	[illegible]	
42	329	[illegible]		72	181	[illegible]	
43	450	[illegible]		73	189	[illegible]	
44	M. 324	[illegible]		74	223	[illegible]	
45	46	[illegible]	[illegible]	75	M. 462	[illegible]	
46	M. 197	[illegible]	[illegible]	76	83	[illegible]	
47	514	[illegible]	[illegible]	77	81	[illegible]	
48	447	[illegible]	[illegible]	78	269	[illegible]	
49	152	[illegible]	[illegible]	79	101	[illegible]	
50	M. 167	[illegible]	[illegible]	80	176	[illegible]	
51	M. 165	[illegible]	[illegible]	81	196	[illegible]	
52	345	[illegible]		82	205	[illegible]	
53	321	[illegible]		83	277	[illegible]	
54	267	[illegible]		84	304	[illegible]	
55	432	[illegible]		85	312	[illegible]	
56	298	[illegible]		86	316	[illegible]	
57	292	[illegible]		87	413	[illegible]	
58	323	[illegible]		88	420	[illegible]	
59	222	[illegible]		89	445	[illegible]	
60	331	[illegible]		90	487	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XXIX

I No	II Tablet No	III Text	IV Sign
91	M. 179	[illegible] R	[illegible]
92	120	R [illegible]	
93	I. 22	[illegible] R	
94	M 2	[illegible] R	
95	M. 407	[illegible] R	
96	319	[illegible] R	
97	M. 39	[illegible] R	
98	139	[illegible] R [illegible]	
99	267	[illegible] R [illegible]	
100	406	R [illegible]	
101	M. 233	R [illegible]	
102	M 152	[illegible]	
103	T 5	R [illegible]	
104	M. 129	[illegible] R	[illegible]
105	M. 109	[illegible] R	
106	M. 327	[illegible] R	
107	139	[illegible] R	
108	495	[illegible] R	
109	M. 186	[illegible] R	
110	M. 290	[illegible] R	
111	M. 185	[illegible] R	
112	M. 73	[illegible] R	
113	279	[illegible] R	
114	212	[illegible] R	
115	M. 150	[illegible] R	
116	M. 489	[illegible] R	
117	417	[illegible] R	
118	85	[illegible] R	
119	169	[illegible] R	
120	119	[illegible] R	

TABLE XXIX

I No	II Tablet No	III Text	IV Sign
121	M 172	[illegible] R	[illegible]
122	317	[illegible] R	
123	234	[illegible] R	
124	258	[illegible] R	
125	268	[illegible] R	
126	330	[illegible] R	
127	I 4	[illegible] R	
128	M. 158	[illegible] R	
129	490	[illegible] R	
130	105	[illegible] R	
131	315	[illegible] R	
132	400	[illegible] R	
133	199	[illegible] R	
134	442	[illegible] R	
135	M 183	[illegible] R	
136	187	[illegible] R	
137	M. 395	[illegible] R	
138	121	[illegible] R	
139	79	[illegible] R	
140	74	[illegible] R	
141	72	[illegible] R	
142	449	R [illegible]	
143	T. 3	[illegible] R	
144	M. 210	[illegible] R	
145	I. 33	R [illegible]	
146	M. 511	[illegible] R	
147	444	[illegible] R	
148	354	[illegible] R	
149	219	[illegible] R	
150	124	[illegible] R R	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XXIV

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
141	M 107	[illegible]	
142	115	[illegible]	
143	102	[illegible]	
144	383	[illegible]	
145	405	[illegible]	
146	I 25	[illegible]	
147	M 103	[illegible]	[illegible]
148	69	[illegible]	[illegible]
149	218	[illegible]	[illegible]
150	504	[illegible]	

TABLE XXV

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	M 116	[illegible]	[illegible]
2	116	[illegible]	
3	219	[illegible]	
4	151	[illegible]	
5	M 15	[illegible]	
6	74	[illegible]	[illegible]
7	173	[illegible]	
8	168	[illegible]	
9	M 120	[illegible]	
10	451	[illegible]	
11	459	[illegible]	
12	197	[illegible]	
13	198	[illegible]	
14	I 37	[illegible]	

TABLE XXVI

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	M 15	[illegible]	[illegible]
2	389	[illegible]	
3	M 112	[illegible]	
4	194	[illegible]	
5	L 16	[illegible]	
6	29	[illegible]	
7	M 5	[illegible]	[illegible]
8	M 166	[illegible]	
9	M 352	[illegible]	
10	36	[illegible]	
11	477	[illegible]	
12	M 119	[illegible]	
13	M 193	[illegible]	
14	415	[illegible]	
15	H 90	[illegible]	
16	22	[illegible]	
17	84	[illegible]	
18	31	[illegible]	
19	M 353	[illegible]	[illegible]
20	M 115	[illegible]	[illegible]
21	30	[illegible]	
22	M 257	[illegible]	[illegible]
23	416	[illegible]	[illegible]
24	342	[illegible]	
25	L 34	[illegible]	[illegible]
26	M 169	[illegible]	
27	411	[illegible]	
28	207	[illegible]	
29	425	[illegible]	
30	374	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XXXI

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
31	H. 118	[illegible]	[illegible]
32	H. 56	[illegible]	
33	P. 3	[illegible]	
34	H. 141	[illegible]	[illegible]
35	225	[illegible]	[illegible]
36	135	[illegible]	
37	499	[illegible]	[illegible]
38	139	[illegible]	[illegible]
39	496	[illegible]	[illegible]
40	440	[illegible]	[illegible]
41	515	[illegible]	
42	421	[illegible]	[illegible]
43	R 52	[illegible]	[illegible]
44	H. 237	[illegible]	[illegible]
45	264	[illegible]	[illegible]
46	170	[illegible]	[illegible]
47	H. 251	[illegible]	[illegible]
48	H. 210	[illegible]	
49	H. 225	[illegible]	
50	308	[illegible]	
51	402	[illegible]	
52	435	[illegible]	
53	417	[illegible]	
54	15	[illegible]	
55	16	[illegible]	
56	220	[illegible]	[illegible]
57	268	[illegible]	[illegible]
58	H 193	[illegible]	[illegible]
59	H 185	[illegible]	[illegible]
60	425	[illegible]	[illegible]

TABLE XXXII

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	H. 324	[illegible]	[illegible]
2	235	[illegible]	[illegible]
3	H. 85	[illegible]	[illegible]
4	96	[illegible]	[illegible]
5	I. 19	[illegible]	[illegible]
6	H. 409	[illegible]	[illegible]
7	H. 207	[illegible]	[illegible]
8	H. 356	[illegible]	[illegible]
9	381	[illegible]	[illegible]
10	405	[illegible]	[illegible]
11	I. 31	[illegible]	[illegible]
12	12	[illegible]	
13	H. 131	[illegible]	
14	H. 391	[illegible]	
15	H 82	[illegible]	[illegible]
16	H. 30	[illegible]	[illegible]
17	H. 407	[illegible]	[illegible]
18	H. 300	[illegible]	[illegible]

TABLE XXXIII

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	H. 23	[illegible]	[illegible]
2	H. 457	[illegible]	[illegible]
3	456	[illegible]	
4	35	[illegible]	[illegible]

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XXX

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1		[illegible] see Table XL	
2		[illegible] see Table XLI	I
3	I. 11	[illegible]	
4	19	[illegible]	
5	H. 280	[illegible]	
6	344	[illegible]	
7	510	[illegible]	
8	H. 318	[illegible]	
9	H. 88	[illegible]	
10	142	[illegible]	
11	200	[illegible]	
12	407	[illegible]	
13	91	[illegible]	
14	110	[illegible]	
15	72	[illegible]	
16	74	[illegible]	
17	79	[illegible]	
18	121	[illegible]	
19	449	[illegible]	
20	A. 183	[illegible]	
21	187	[illegible]	
22	H. 491	[illegible]	
23	89	[illegible]	
24	P 5	[illegible]	I
25	H. 310	[illegible]	
26	90	[illegible]	
27	257	[illegible]	
28	H. 168	[illegible]	
29	240	[illegible]	
30	H. 447	[illegible]	

TABLE XXX

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
31	H. 332	[illegible]	I
32	451	[illegible]	
33	96	[illegible]	
34	470	[illegible]	
35	S. 12	[illegible]	

TABLE XXXI

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	H. 364	[illegible]	II
2	H. 310	[illegible]	
3	301	[illegible]	
4	H. 482	[illegible]	
5	H 167	[illegible]	
6	H. 370	[illegible]	
7	202	[illegible]	II
8	171	[illegible]	
9	218	[illegible]	
10	249	[illegible]	
11	A. 216	[illegible]	
12			
13			
14	H. 446	[illegible]	
15	71	[illegible]	
16	131	[illegible]	
17	146	[illegible]	
18	187	[illegible]	
19	296	[illegible]	
20	469	[illegible]	
21	H. 197	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XXX

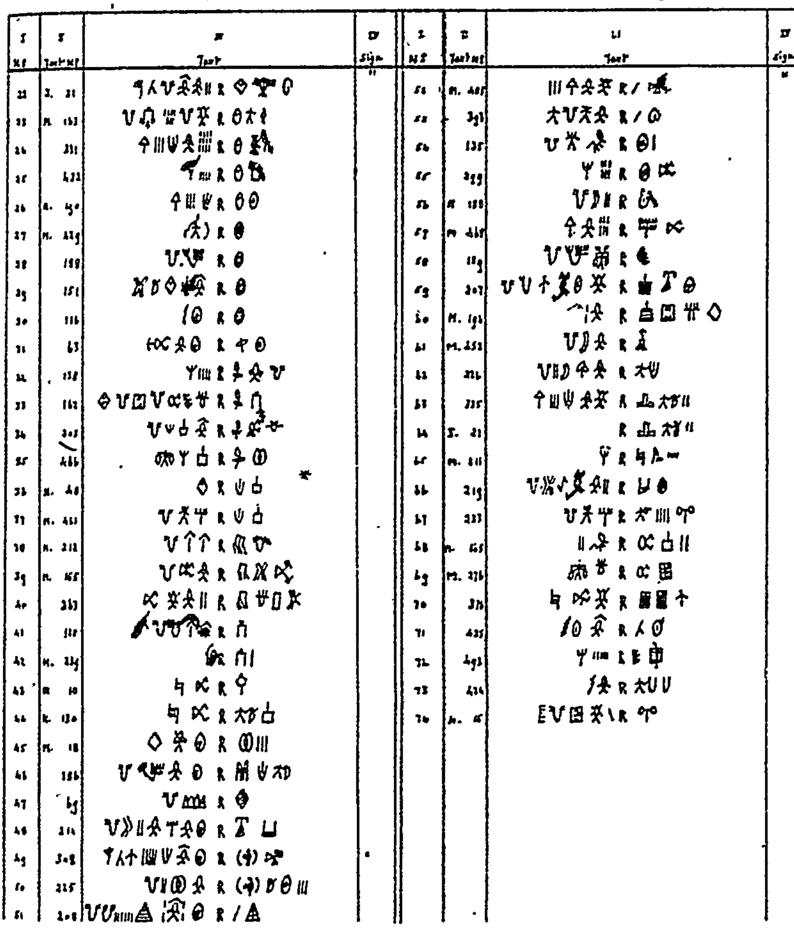

TABLE XXXI

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	M. 193	[illegible]	
2	204	[illegible]	
3	351	[illegible]	
4	443	[illegible]	III
5	M. 162	[illegible]	
6	M. 322	[illegible]	
7	483	[illegible]	
8	254	[illegible]	
9	M. 163	[illegible]	
10	I. 15	[illegible]	
11	M. 61	[illegible]	
12	152	[illegible]	
13	282	[illegible]	
14	343	[illegible]	
15	H. 214	[illegible]	
16	128	[illegible]	
17	M. 86	[illegible]	
18	283, 502	[illegible]	
19	I. 22	[illegible]	
20	M. 498	[illegible]	
21	205	[illegible]	III
22	266	[illegible]	
23	M. 89	[illegible]	IIII
24	7	[illegible]	
25	286	[illegible]	
26	H. 236	[illegible]	
27	M. 173	[illegible]	
28	453	[illegible]	
29	111	[illegible]	
30	313	[illegible]	

TABLE XXXI

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
31	M. 287	[illegible]	IIII
32	432	[illegible]	
33	M. 45	[illegible]	
34	197	[illegible]	
35	M. 492	[illegible]	
36	130	[illegible]	
37	350	[illegible]	
38	I. 8	[illegible]	
39	M. 491	[illegible]	
40	M. 98	[illegible]	
41	363	[illegible]	[illegible]
42	372	[illegible]	[illegible]
43	H. 172	[illegible]	
44	H. 334	[illegible]	
45	370	[illegible]	
46	371	[illegible]	
47	372	[illegible]	
48	402	[illegible]	
49	77	[illegible]	
50	98	[illegible]	
51	336	[illegible]	
52	208	[illegible]	
53	473	[illegible]	
54	152	[illegible]	
55	484	[illegible]	
56	356	[illegible]	
57	257	[illegible]	
58	386	[illegible]	
59	511	[illegible]	
60	H. 15, 56	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE

No.	Text No.	Text	Sign
61	M. 169	[illegible]	[illegible]
62	M. 163	[illegible]	
63	230	[illegible]	
64	453	[illegible]	
65	154	[illegible]	
66	474	[illegible]	
67	I. 19	[illegible]	
68	M. 411	[illegible]	
69	351	[illegible]	IIII
70	311	[illegible]	
71	313	[illegible]	
72	87	[illegible]	
73	295	[illegible]	
74	493	[illegible]	
75	136	[illegible]	[illegible]
76	128	[illegible]	
77	91	[illegible]	
78	294	[illegible]	
79	296	[illegible]	
80	M 46	[illegible]	
81	M 293	[illegible]	[illegible]
82	202	[illegible]	[illegible]
83	297, 298	[illegible]	[illegible]
84	299	[illegible]	
85	440	[illegible]	
86	510	[illegible]	
87	90	[illegible]	
88	M. 186	[illegible]	
89	M. 468	[illegible]	
90	M 118	[illegible]	

TABLE

No.	Text No.	Text	Sign
91	M. 84	[illegible]	[illegible]
92	81	[illegible]	[illegible]
93	255	[illegible]	
94	251	[illegible]	[illegible]
95	41	[illegible]	[illegible]
96	425	[illegible]	
97	47–49	[illegible]	
98	I. 30	[illegible]	
99	17	[illegible]	
100	M. 495	[illegible]	
101	M. 201	[illegible]	
102	93	[illegible]	
103	M. 42	[illegible]	
104	163	[illegible]	
105	164	[illegible]	
106	166	[illegible]	
107	167	[illegible]	
108	222	[illegible]	
109	117	[illegible]	
110	M. 129	[illegible]	
111	272	[illegible]	
112	247	[illegible]	
113	M. 301	[illegible]	
114	205	[illegible]	[illegible]
115	258	[illegible]	
116	259	[illegible]	
117	M. 100	[illegible]	[illegible]
118	M 196	[illegible]	
119	425	[illegible]	
120	139	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

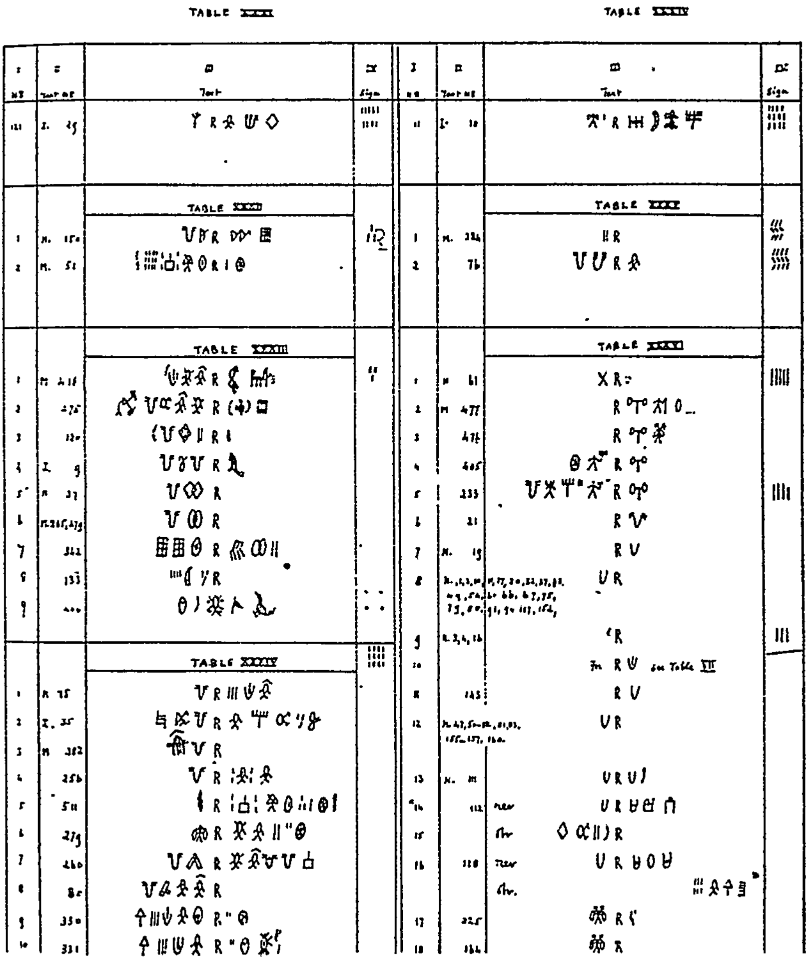

TABLE [illegible]

I No.	II Text No.	III Text	IV Signs
19	M. 402	[illegible]	|||
20	101	[illegible]	
21	115	obv. [illegible] rev. [illegible]	
22	90	rev. [illegible] obv. [illegible]	
23	M. 456	[illegible]	
24	485	[illegible]	
25	H. 160	obv. [illegible] rev. [illegible]	
26	M. 296	[illegible]	
27	5	[illegible]	
28	410	[illegible]	
29	106	[illegible]	
30	17	obv. [illegible]	
31		rev. [illegible]	
32	18	[illegible]	
33	60	[illegible]	
34	62	[illegible]	
35	152	[illegible]	
36	225	[illegible]	
37	139	[illegible]	
38	154	[illegible]	
39	232	[illegible]	///
40	M. 53	[illegible]	||
41	107, 106, 103	[illegible]	
42	92, 111, 112, 9, 21, 26, 27, 36, 73	[illegible]	
43	165	[illegible]	
44	138	obv. [illegible] rev. [illegible]	
45	M. 435	[illegible]	
46	401	[illegible]	
47	402	[illegible]	
48	240	[illegible]	
49	3	[illegible]	

TABLE [illegible]

I No.	II Text No.	III Text	IV Signs
50	M. 4	[illegible]	||
51	223	[illegible]	
52	222	[illegible]	
53	224	[illegible]	
54	225	[illegible]	
55	440	[illegible]	
56	471	[illegible]	
57	478	[illegible]	
58	H. 145	obv. and rev. [illegible]	
59	I. 3	[illegible]	
60	M. 275	[illegible]	
61	11	face [illegible]	
62		side [illegible]	
63	H. 66	[illegible]	
64	158	[illegible]	
65	M. 120	[illegible]	
66	H. 113	[illegible]	
67	74	obv. [illegible]	
68	M. 149	[illegible]	
69	73	[illegible]	
70	165	[illegible]	
71	279	[illegible]	
72	469	[illegible]	
73	363	[illegible]	
74	I. 31	[illegible]	
75	M. 219	[illegible]	
76	H. 208	[illegible]	
77	M. 218	[illegible]	
78	215	[illegible]	
79	211	[illegible]	
80	212	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XXX

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
81	M. 149	[illegible]	II
82	M 321	[illegible]	
83	332	[illegible]	
84	53	[illegible]	
85	47, 48	[illegible]	
86	417	[illegible]	
87	I. 11	[illegible]	
88	M. 420	[illegible]	
89	I. 16	[illegible]	
90	M. 52	[illegible]	
91	195	[illegible]	
92	308	[illegible]	
93	M. 107	[illegible]	
94	154	[illegible]	
95	153	[illegible]	
96	M. 370	[illegible]	
97	I. 39	[illegible]	
98	M. 383	[illegible]	
99	104	[illegible]	
100	335	[illegible]	
101	I. 21	[illegible]	
102	M. 183	[illegible]	
103	I. 14	[illegible]	
104	M. 141	[illegible]	
105	166	[illegible]	
106	172	[illegible]	
107	214	[illegible]	
108	M. 188	[illegible]	
109	M 226	[illegible]	
110	274	[illegible]	

TABLE XXXI

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
111	M. 342	[illegible]	II
112	391	[illegible]	
113	384	[illegible]	
114	488	[illegible]	
115	M 112	[illegible]	
		[illegible]	
116	117	[illegible]	
117	166	[illegible]	
118	167	[illegible]	
119	223	[illegible]	
120	185	[illegible]	
121	M. 22	[illegible]	
122	113	[illegible]	[illegible]
123	444	[illegible]	II
124	M. 34	[illegible]	
125	M 77	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XXXVII

I No.	II Seal No.	III Text	IV Sign
1	M. 177	[illegible]	|
2	M. 119	[illegible]	
3	116	[illegible]	
4	M. 217	[illegible]	
5	491	[illegible]	
6	367	[illegible]	
7	M. 79	dv. [illegible] ... VIII	
8	M 272	[illegible]	
9	274	[illegible]	
10	M. 226	[illegible]	
11	236	[illegible]	
12	M. 293	[illegible]	
13	280	[illegible]	
14	M. 136	[illegible]	
15	440	[illegible]	
16	126	[illegible]	
17	60	dv. [illegible] ... VIII	
18	M. 484	[illegible]	
19	403	[illegible]	
20	400	[illegible]	
21	434	[illegible]	
22	514	[illegible]	
23	512	[illegible]	
24	137	[illegible]	
25	M. 137	[illegible]	
26	M 507	[illegible]	
27	448	[illegible]	
28	339	[illegible]	
29	M 159	[illegible]	

TABLE XXXVIII

I No.	II Seal No.	III Text	IV Sign
30	M. 217	[illegible]	|
31	M. 166	[illegible]	
32	M 102	[illegible]	
33	169	[illegible]	
34	239	[illegible]	
35	174	[illegible]	
36	152	dv. [illegible]	
37	M 427	[illegible]	
38	309	[illegible]	
39	331	[illegible]	
40	328	[illegible]	
41	368	[illegible]	
42	157	[illegible]	
43	175	[illegible]	
44	135	[illegible]	
45	133	[illegible]	

TABLE XXXVIII

I No.	II Seal No.	III Text	IV Sign
1	M. 71	[illegible]	\
2	17	[illegible]	

TABLE XXXIX

I No.	II Seal No.	III Text	IV Sign
1	M. 71	[illegible]	/
2	M 391	[illegible]	
3	208	[illegible]	
4	405	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XL

TABLE XL

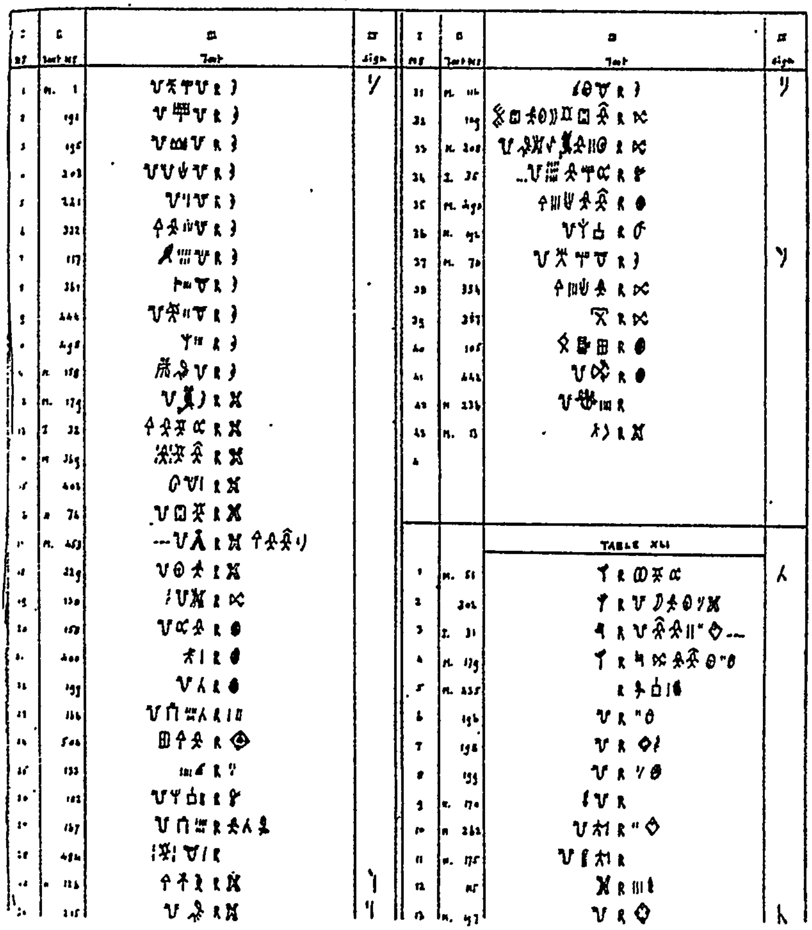

TABLE XLI

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XLI

TABLE XLII

TABLE XLIII

TABLE XLIV

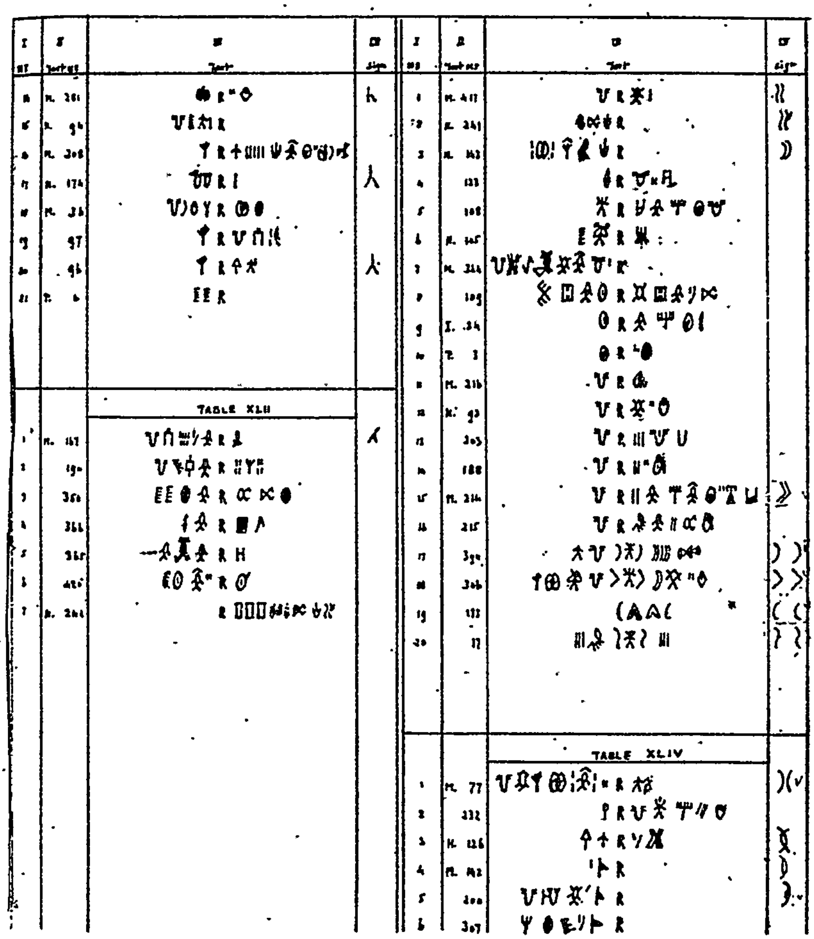

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XLIV

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	M. 516	[illegible]	[illegible]
2	M. 158	[illegible]	
3	M. 215	[illegible]	
[illegible]	195	[illegible]	
[illegible]	191	[illegible]	
[illegible]	[illegible]1	[illegible]	
[illegible]	117	[illegible]	
[illegible]	238	[illegible]	
	250	[illegible]	
[illegible]	241	[illegible]	
[illegible]	322	[illegible]	
[illegible]	124	[illegible]	
[illegible]	261	[illegible]	
[illegible]	70	[illegible]	
[illegible]	179	[illegible]	
[illegible]	M. 232	[illegible]	
[illegible]	M. 460	[illegible]	
[illegible]	468	[illegible]	
[illegible]	338	[illegible]	
[illegible]	M. 177	[illegible]	
[illegible]	216	[illegible]	
[illegible]	135	[illegible]	
[illegible]	M. 372	[illegible]	
30	482	[illegible]	
31	102	[illegible]	
32	113	[illegible]	
33	359	[illegible]	
34	M. 86	[illegible]	[illegible]
35	M. 498	[illegible]	
36	444	[illegible]	[illegible]

TABLE XLIV

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
37	M. 310	[illegible]	[illegible]
38	176	[illegible]	[illegible]
39	M. 337	[illegible]	
40	95	[illegible]	
41	131	[illegible]	[illegible]
42	[illegible]	[illegible]	[illegible]
43	C. 9	[illegible]	[illegible]

TABLE XLV

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	M. 36	[illegible]	[illegible]
2	252	[illegible]	
3	459	[illegible]	
4	136	[illegible]	
5	253	[illegible]	
6	256	[illegible]	
7	M. 112	[illegible]	
8	M. 258	[illegible]	
9	111	[illegible]	
10	C. 11	[illegible]	
11	12	[illegible]	
12	M. 166	[illegible]	
13	49	[illegible]	
14	50	[illegible]	
15	51	[illegible]	
16	M. 456	[illegible]	
17	453	[illegible]	
18	406	[illegible]	
19	M. 227	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

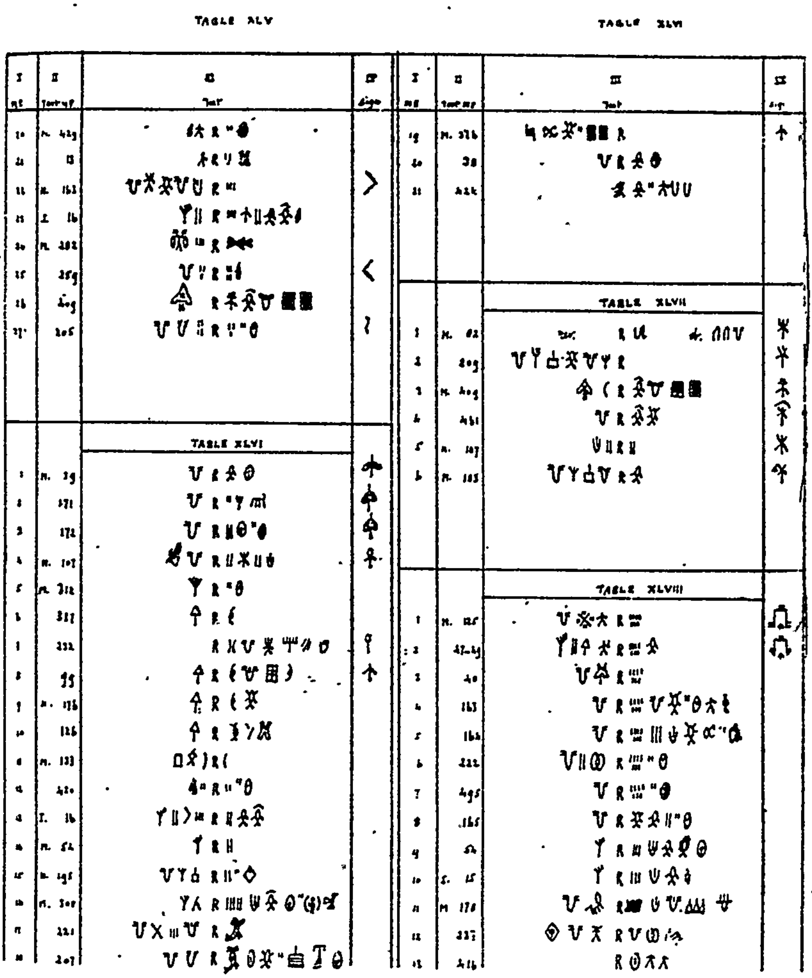

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XLVIII

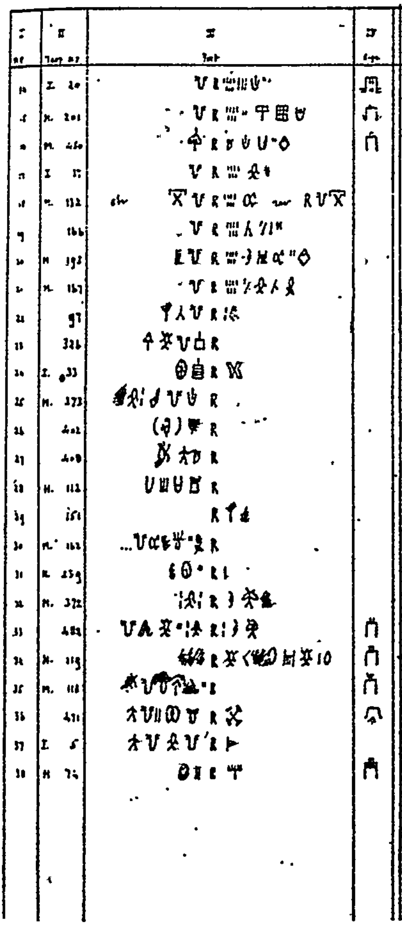

TABLE XLIX

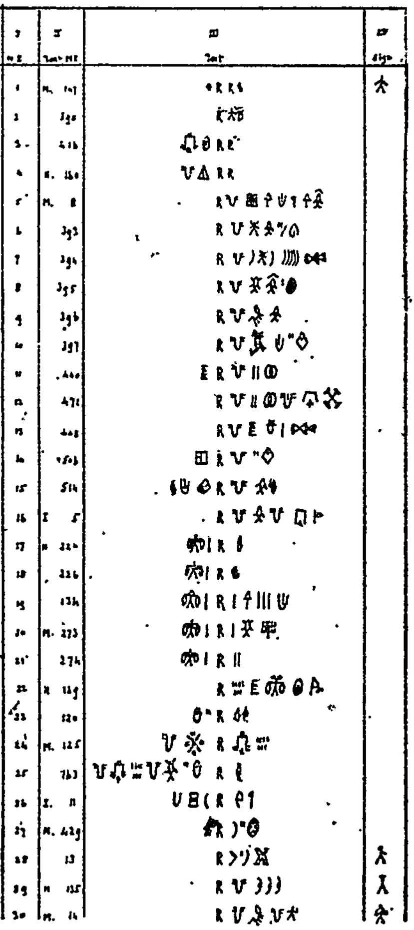

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XLIX

I No.	II Text no.	III Text	IV Sign
31	H. 78	[illegible]	
32	49	[illegible]	
33	28	[illegible]	
34	84	[illegible]	
35	M. 14	[illegible]	
36	47–49	[illegible]	
37	96	[illegible]	
38	H. 318	[illegible]	
39	M. 453	[illegible]	
40	7	[illegible]	
41	445	[illegible]	
42	499	[illegible]	
43	508	[illegible]	
44	H. 25	[illegible]	
45	98	[illegible]	
46	H. 414	[illegible]	
47	H. 417	[illegible]	
48	139	[illegible]	
49	M. 239	[illegible]	
50	276	[illegible]	
51	[illegible] 375	[illegible]	
52	M. 494	[illegible]	
53	248	[illegible]	
54	262	[illegible]	
55	477	[illegible]	
56	100	[illegible]	
57	101	[illegible]	
58	226	[illegible]	
59	428	[illegible]	
60	[illegible]	[illegible]	

TABLE XLIX

I No.	II Text no.	III Text	IV Sign
61	M. 491	[illegible]	
62	399	[illegible]	
63	405	[illegible]	
64	233	[illegible]	
65	88	[illegible]	
66	H. 106	[illegible]	
67	M. 400	[illegible]	
68	401	[illegible]	
69	242	[illegible]	
70	367	[illegible]	
71	458	[illegible]	
72	H. 197	[illegible]	
73	M. 360	[illegible]	
74	H. 196	[illegible]	
75	M. 253	[illegible]	
76	218	[illegible]	
77	202	[illegible]	
78	129	[illegible]	
79	398	[illegible]	
80	186	[illegible]	
81	H. 202	[illegible]	
82	M. 230	[illegible]	
83	355	[illegible]	
84	408	[illegible]	
85	H. 80	[illegible]	
86	M. 102	[illegible]	
87	77	[illegible]	
88	I. 21	[illegible]	
89	H. 79	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE L

I No	II Text No	III Text	IV Sign
1	M. 1	[illegible]	[illegible]
2	432	[illegible]	
3	434	[illegible]	
4	463	[illegible]	
5	466	[illegible]	
6	477	[illegible]	
7	335	[illegible]	
8	443	[illegible]	
9	352	[illegible]	
10	M. 310	[illegible]	
11	163	[illegible]	
12	M. 336	[illegible]	
13	M. 136	[illegible]	
14	M. 444	[illegible]	
15	392	[illegible]	
16	338	[illegible]	
17	437	[illegible]	
18	333	[illegible]	
19	32	[illegible]	
20	17	[illegible]	
21	394	[illegible]	
22	306	[illegible]	
23	108	[illegible]	
24	M. 262	[illegible]	[illegible]
25	M. 107	[illegible]	
26	70	[illegible]	
27	67	[illegible]	
28	71	[illegible]	
29	135	[illegible]	
30	M. 42	[illegible]	

TABLE L

I No	II Text No	III Text	IV Sign
31	M. 72	[illegible]	
32	73	[illegible]	
33	74	[illegible]	
34	M. 162	[illegible]	
35	M. 7	[illegible]	[illegible]

TABLE LI

I No	II Text No	III Text	IV Sign
1	M. 417	[illegible]	[illegible]
2	320	[illegible]	
3	M. 5	[illegible]	
4	M. 402	[illegible]	
5	16	[illegible]	
6	475	[illegible]	
7	488	[illegible]	
8	301	[illegible]	[illegible]
9	16	[illegible]	
10	15	[illegible]	
11	325	[illegible]	[illegible]
12	H. 305	[illegible]	
13	M. 419	[illegible]	[illegible]

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE LII

No.	Text No.	Text	Sign
1	M. 5	[illegible]	[illegible]
2	64	[illegible]	
3	94	[illegible]	
4	I. 35	[illegible]	
5	H. 99	[illegible]	
6	419	[illegible]	
7	441	[illegible]	
8	122	[illegible]	
9	127	[illegible]	
10	119	[illegible]	
11	159, 160	[illegible]	
12	475	[illegible]	
13	156	[illegible]	
14	157	[illegible]	
15	158	[illegible]	
16	4	[illegible]	
17	I 18	[illegible]	
18	H. 52	[illegible]	
19	224	[illegible]	
20	363	[illegible]	
21	I. 33	[illegible]	
22	H. 106	[illegible]	
23	50	[illegible]	
24	51	[illegible]	
25	H. 103	[illegible]	
26	113	[illegible]	
27	H. 134	[illegible]	
28	252	[illegible]	
29	H. 293	[illegible]	
30	H. 132	[illegible]	

TABLE LII

No.	Text No.	Text	Sign
31	H. 215	[illegible]	[illegible]
32	276	[illegible]	
33	H. 165	[illegible]	
34	H. 315	[illegible]	
35	H. 112	[illegible]	
36	H. 177	[illegible]	
37	441	[illegible]	
38	391	[illegible]	
39	142	[illegible]	
40	462	[illegible]	[illegible]

TABLE LIII

No.	Text No.	Text	Sign
1	H. 470	[illegible]	[illegible]
2	454	[illegible]	[illegible]
3	313	[illegible]	
4	109	[illegible]	
5	334	[illegible]	
6	387	[illegible]	
7	H. 208	[illegible]	
8	H. 120	obv. [illegible] rev. [illegible]	
9	204	[illegible]	
10	360	[illegible]	
11	343	[illegible]	
12	418	[illegible]	
13	499	[illegible]	
14	H. 341	[illegible]	
15	H 4	[illegible]	
16	10	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

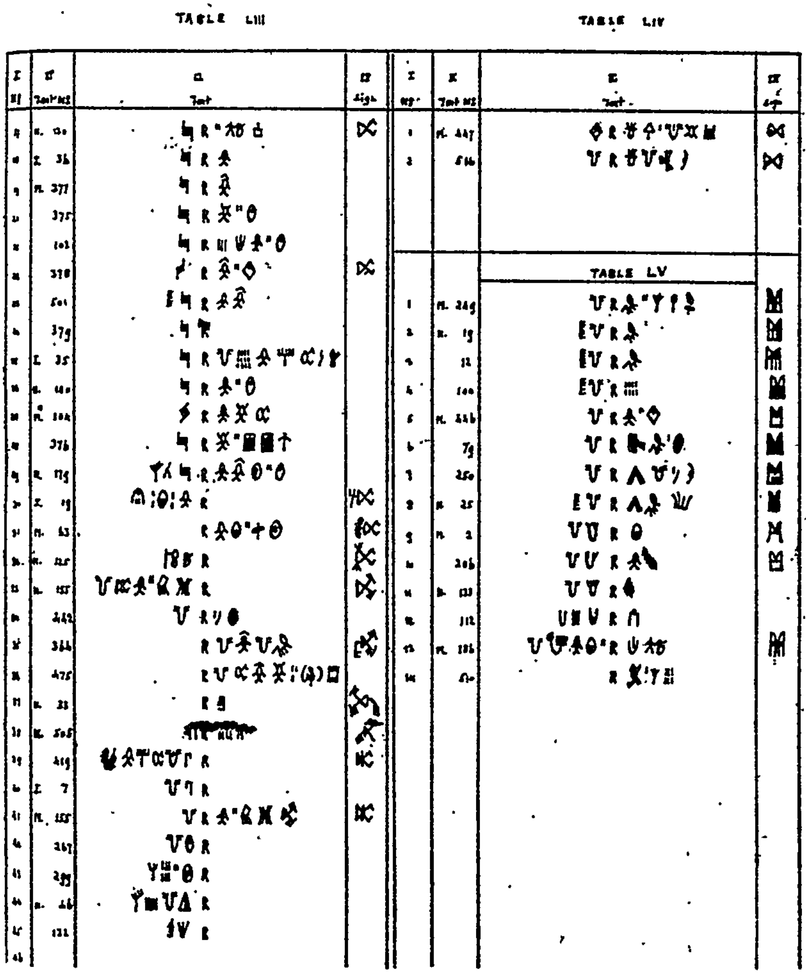

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE LVI

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	H. 356	[illegible]	H[15]
2	488	[illegible]	
3	341	[illegible]	H
4	465	[illegible]	
5	L. 216	[illegible]	[illegible]
6	R. 232	[illegible]	[illegible]
7	H. 140	[illegible]	
8	148	[illegible]	
9	328	[illegible]	[illegible]
10	H. 377	[illegible]	
11	193	[illegible]	
12	113	[illegible]	
13	R. 447	[illegible]	[illegible]
14	150	[illegible]	[illegible]
15	H. 177	[illegible]	[illegible]
16	H. 477	[illegible]	[illegible]
17	43	[illegible]	[illegible]
18	44	[illegible]	
19	H. 216	[illegible]	

TABLE LVII

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	L. 14	[illegible]	[illegible]
2	H. 31	Rev. [illegible]	[illegible]
3	57	[illegible]	[illegible]

TABLE LVIII

I No.	II Text No.	III Text (Reverse)	III Text (Obverse)	IV Sign
1	H. 29		[illegible]	[illegible]
2	36	VII	[illegible]	
3	101		[illegible]	
4	106		[illegible]	
5	4	[illegible]	[illegible]	
6	23		[illegible]	
7	48	[illegible]	[illegible]	
8	71	[illegible]	[illegible]	
9	158		[illegible]	
10	235,236		[illegible]	
11	6	[illegible]	[illegible]	
12	9	VII	[illegible]	
13	[illegible]	VIII	[illegible]	
14	13	VIII	[illegible]	[illegible]
15	[illegible]	VIII	[illegible]	
16	72	VIII	[illegible]	
17	1	VIII	[illegible]	
18	11	VIII	[illegible]	
19	17	VIII	[illegible]	
20	20	VIII	[illegible]	
21	3	[illegible]	[illegible]	
22	16	[illegible]	[illegible]	
23	142	[illegible]	[illegible]	
24	H. 19		[illegible]	
25	R. 6	[illegible]	[illegible]	
26	7	[illegible]	[illegible]	
27	15	[illegible]	[illegible]	
28	67	VIII.	[illegible]	
29	14		[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE LVII TABLE LVIII

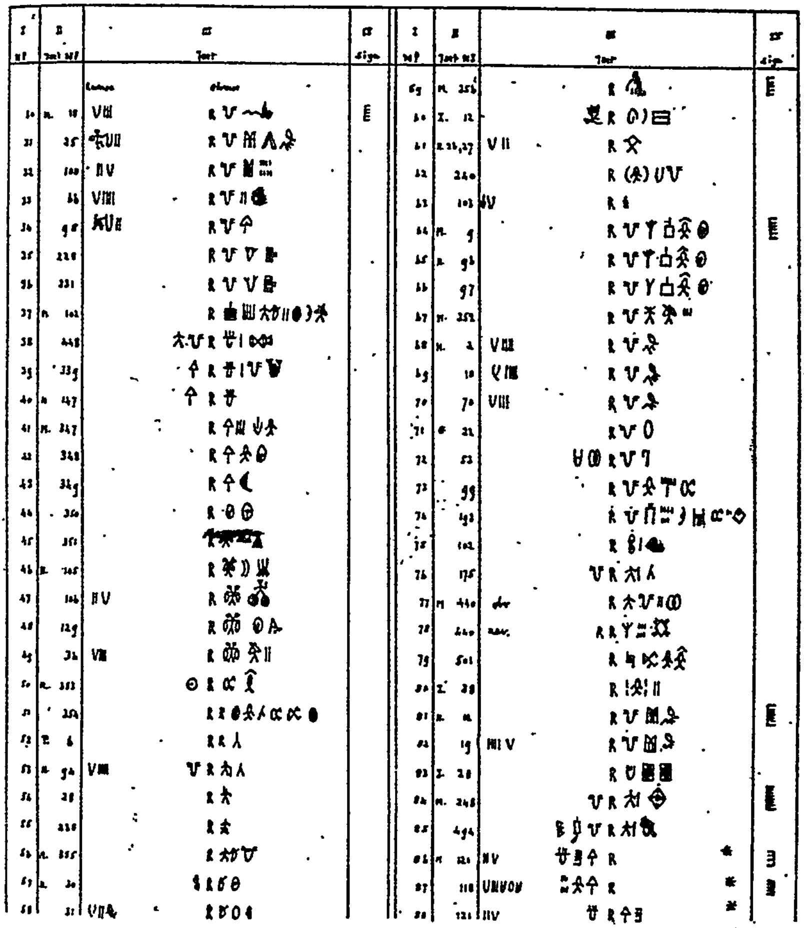

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

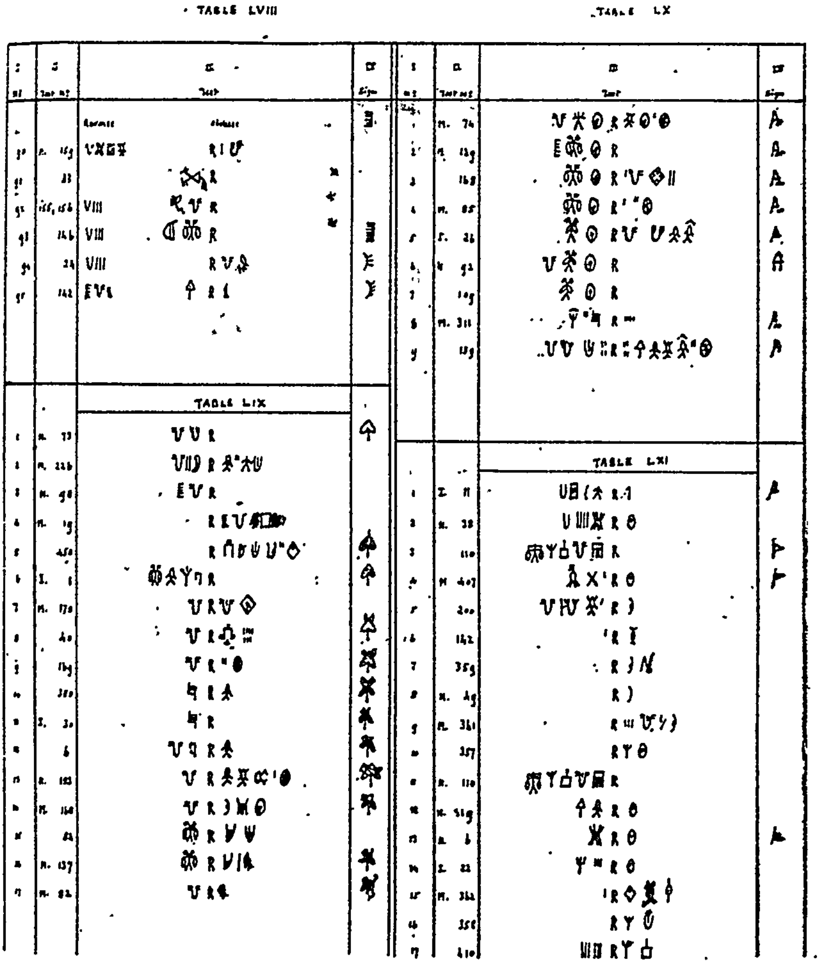

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

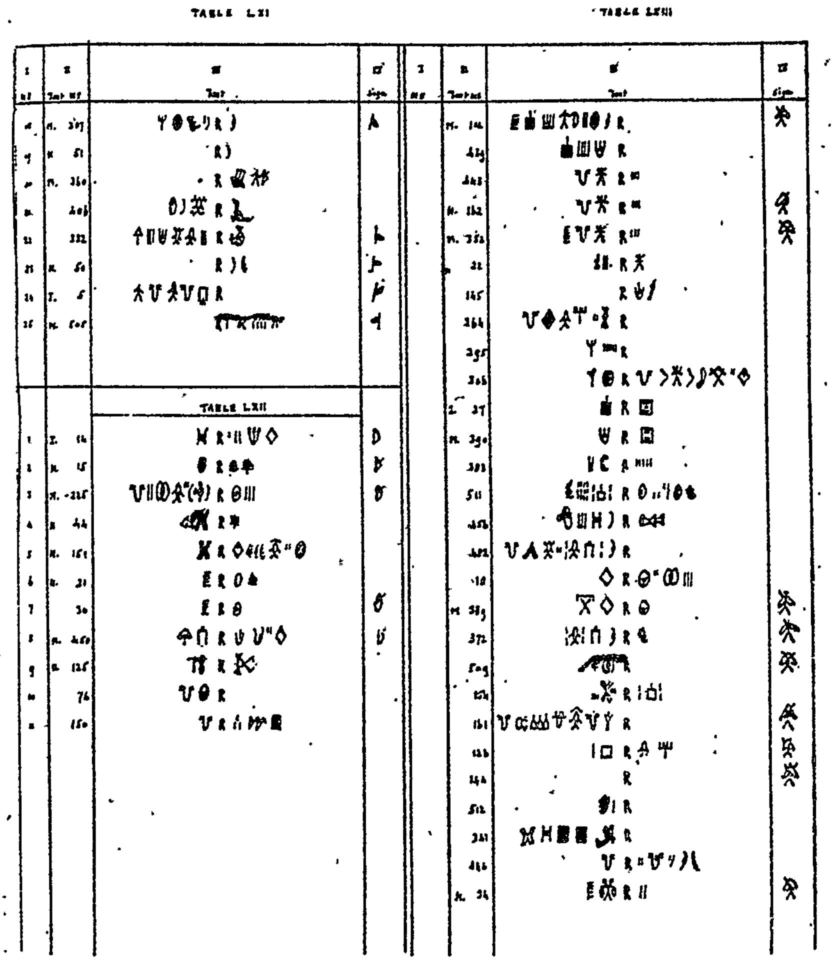
TABLE LXI
TABLE LXII
TABLE LXIII

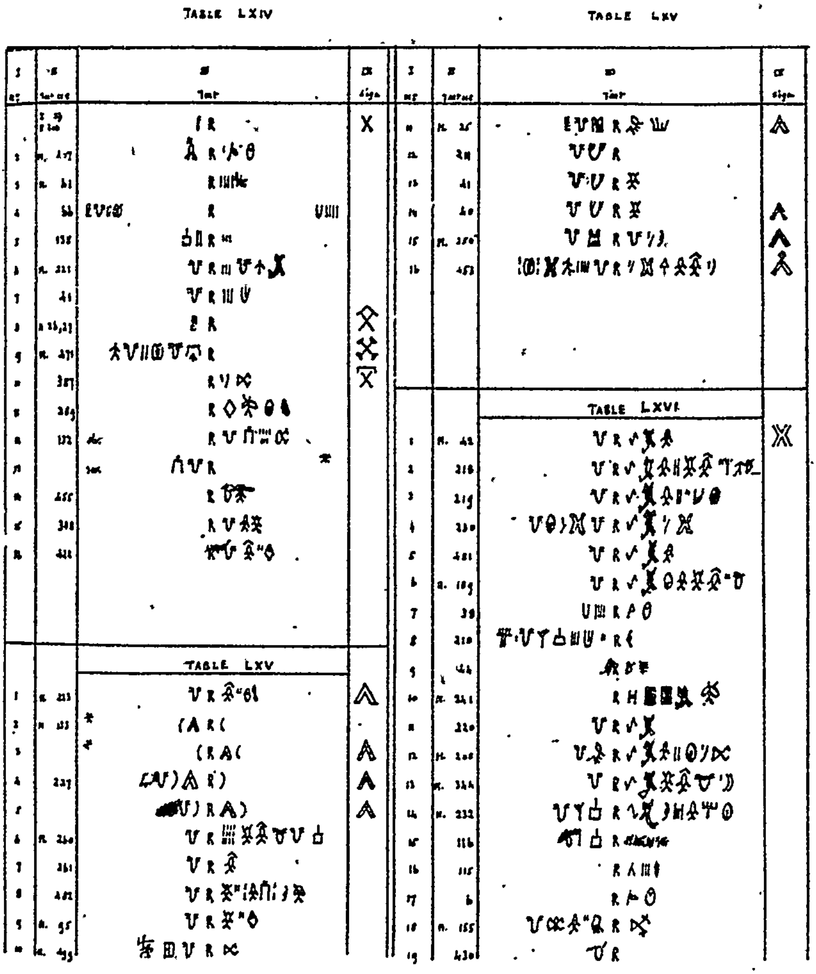

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE LXVI

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
20	H. 130	[illegible]	X
21	370	[illegible]	
22	H. 75	[illegible]	X
23	159	[illegible]	
24	H. 179	[illegible]	
25	13	[illegible]	
26	P. 126	[illegible]	
27	H. 229	[illegible]	
28	L. 32	[illegible]	
29	H. 210	--- [illegible]	
30	302	[illegible]	
31	403	[illegible]	
32	453	... [illegible]	
33	H. 74	[illegible]	
34	H. 229	[illegible]	
35	151	[illegible]	
36	411	[illegible]	
37	441	[illegible]	
38	453	[illegible] ...	
39	H. 216	[illegible]	X

TABLE LXVII

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	H. 361	[illegible]	[illegible]
2	178	[illegible]	
3	452	[illegible]	
4	192	[illegible]	
5	H. 200	[illegible]	
6	H. 296	[illegible]	[illegible]
7	494	[illegible]	[illegible]
8	493	[illegible]	
9	193	[illegible]	
10	190	[illegible]	[illegible]
11	307	[illegible]	
12	181	[illegible]	
13	391	[illegible]	
14	317	[illegible]	[illegible]
15	173	[illegible]	
16	392	[illegible]	
17	361	[illegible]	
18	68	[illegible]	
19	195	[illegible]	
20	57	[illegible]	[illegible]
21	69	[illegible]	[illegible]

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE LXVIII

TABLE LXVIII

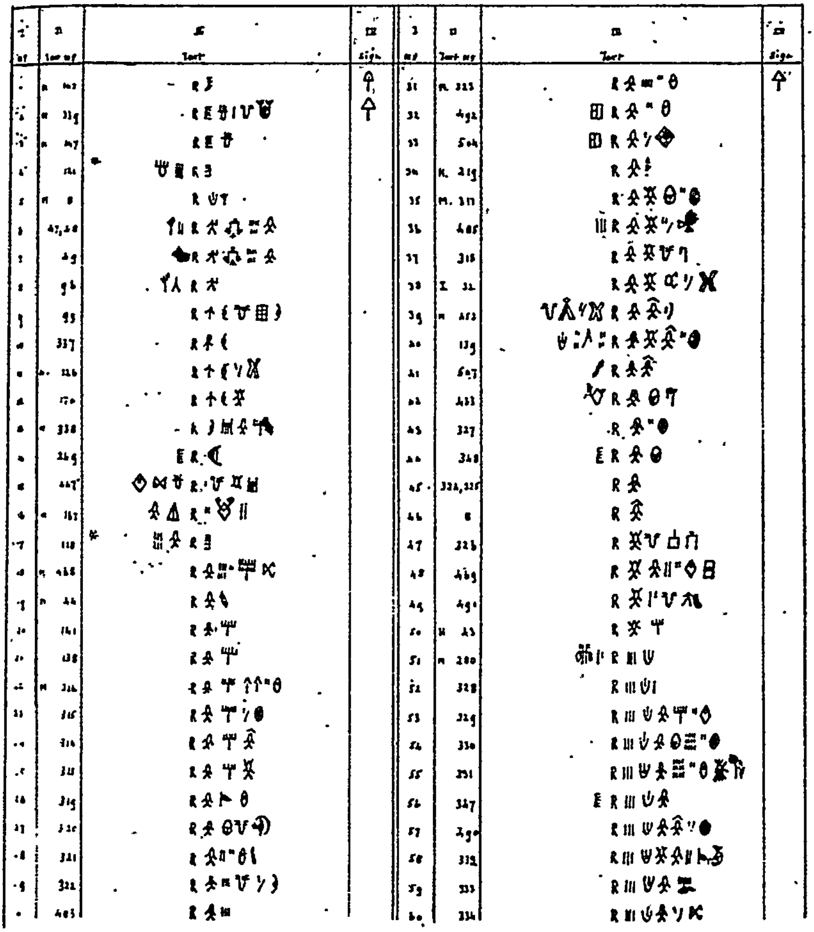

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE LXVIII | TABLE LXXI

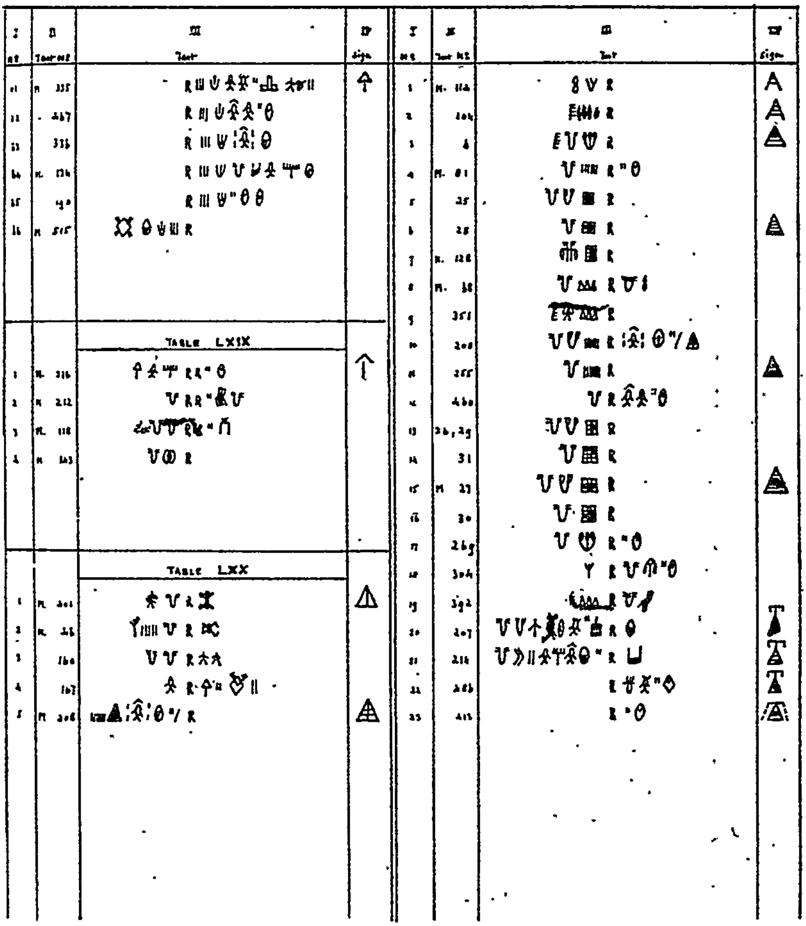

TABLE LXXII

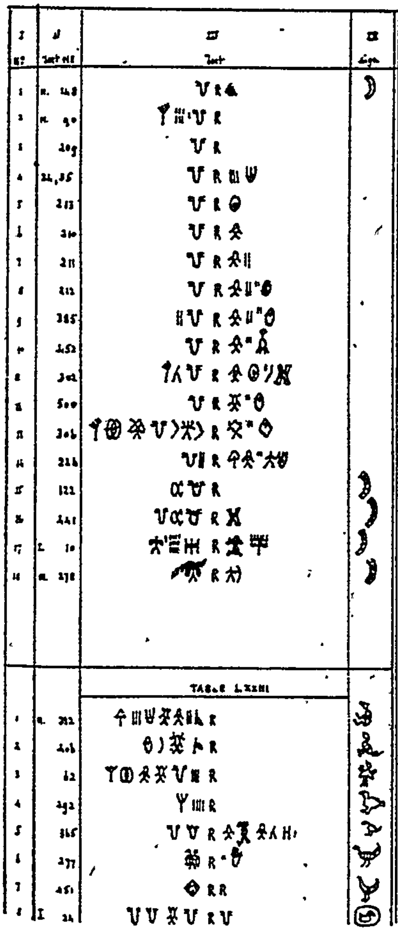

TABLE LXXIII

TABLE LXXIV

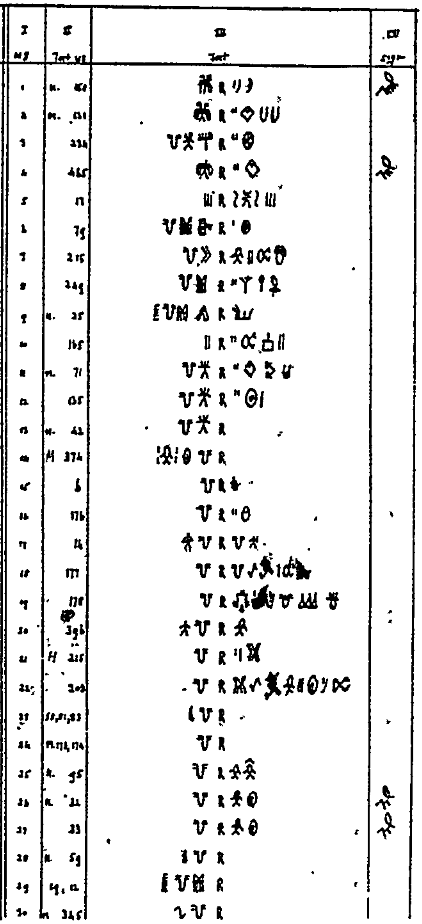

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE LXXIV

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
31	M. 175	[illegible]	[illegible]
32	366	[illegible]	
33	61	[illegible]	
34		For EUR (with variants of E and [illegible]) see Table LVIII	
35	M. 80	[illegible]	[illegible]
36	186	[illegible]	
37	H. 107	[illegible]	[illegible]
38	153	[illegible]	[illegible]
39	155	[illegible]	

TABLE LXXV

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	M. 112	[illegible]	[illegible]
2		[illegible]	
3	H. 80	[illegible] obv.	[illegible]
4		[illegible] rev.	

TABLE LXXVI

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	H. 57	[illegible]	[illegible]
2	H. 240	[illegible]	[illegible]

TABLE LXXVII

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	M. 349	[illegible]	[illegible]
2	M. 146	[illegible]	

TABLE LXXVIII

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	M. 319	[illegible]	[illegible]
2	346	[illegible]	[illegible]
3	L. 11	[illegible]	[illegible]

TABLE LXXIX

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	M. 411	[illegible]	[illegible]
2	L. 150	[illegible]	[illegible]
3	K. 193	[illegible]	[illegible]
4	K. 19	[illegible]	[illegible]

TABLE LXXX

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	M. 103	[illegible]	[illegible]
2	106	[illegible]	[illegible]

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE LXXXI

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	M. 095	[illegible]	[illegible]
2	143	[illegible]	
3	414	[illegible]	
4	353	[illegible]	[illegible]
5	H. 131	[illegible]	[illegible]
6	H. 360	[illegible]	
7	505	[illegible]	[illegible]
8	470	[illegible]	[illegible]
9	342	[illegible]	[illegible]
10	H. 241	[illegible]	
11	M. 465	[illegible]	[illegible]
12	L. 25	[illegible]	[illegible]

TABLE LXXXII

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	M. 246	[illegible]	[illegible]
2	M. 157	[illegible]	
3	232	[illegible]	
4		For R [illegible] (and variants) see Table XIX	[illegible]
5	M. 346	[illegible]	

TABLE LXXXIII

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	M. 373	[illegible]	[illegible]
2	[illegible]	[illegible]	[illegible]
3	H. 460	[illegible]	[illegible]
4	378	[illegible]	[illegible]

TABLE LXXXIV

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	M. 82	[illegible]	[illegible]
2	107	[illegible]	
3	M. 318	[illegible]	
4	240	[illegible]	
5	L. 7	[illegible]	
6	1	[illegible]	
7	M. 204	[illegible]	
8	360	[illegible]	
9	431	[illegible]	[illegible]
10	241	[illegible]	[illegible]
11	419	[illegible]	[illegible]
12	L. 6	[illegible]	[illegible]
13	M. 511	[illegible]	[illegible]

TABLE LXXXV

I No.	II Text No.	III Text	IV Sign
1	M. 43	[illegible]	[illegible]
2	118	[illegible]	[illegible]
3	162	[illegible]	
4	203	[illegible]	
5	211	[illegible]	
6	435	[illegible]	
7	243	[illegible]	
8	167	[illegible]	
9	210	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE LXXXVI

I No.	II Text no.	III Text	IV Sign
1	H. 217	[illegible]	[illegible]
2	223	[illegible]	
3	242	[illegible]	
4	516	[illegible]	
5	205	[illegible]	
6	267	[illegible]	
7	308	[illegible]	
8	141	[illegible]	
9	H. 56	[illegible]	
10	H. 72	[illegible]	[illegible]

TABLE LXXXVII

I No.	II Text no.	III Text	IV Sign
1	H. 61	[illegible]	[illegible]
2	60	[illegible]	[illegible]
3	102	[illegible]	[illegible]
4	429	[illegible]	
5	434	[illegible]	
6	512	[illegible]	
7	H 36	[illegible]	[illegible]

TABLE LXXXVIII

I No.	II Text no.	III Text	IV Sign
	H 275	[illegible]	[illegible]
	I 41	[illegible]	

TABLE LXXXIX

I No.	II Text no.	III Text	IV Sign
1	H. 60	[illegible]	[illegible]
2	79	[illegible]	[illegible]
3	105	[illegible]	
4	H. 231	[illegible]	[illegible]
5	230	[illegible]	
6	H. 228	[illegible]	[illegible]
7	229	[illegible]	[illegible]
8	3	[illegible]	[illegible]

TABLE XC

I No.	II Text no.	III Text	IV Sign
1	H. 109	[illegible]	[illegible]
2	445	[illegible]	
3	H. 216	[illegible]	
4	74	[illegible]	
5	37	[illegible]	[illegible]
6	7	[illegible]	[illegible]
7	75, 459	[illegible]	
8	45	[illegible]	
9	H. 162	[illegible]	
10	246	[illegible]	[illegible]
11	215	[illegible]	[illegible]
12	I. 2	[illegible]	
13	H. 210	[illegible]	[illegible]
14	H. 166	[illegible]	[illegible]
15	194	[illegible]	
16	86	[illegible]	
17	85	[illegible]	
18	H. 475	[illegible]	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XC   TABLE XCI

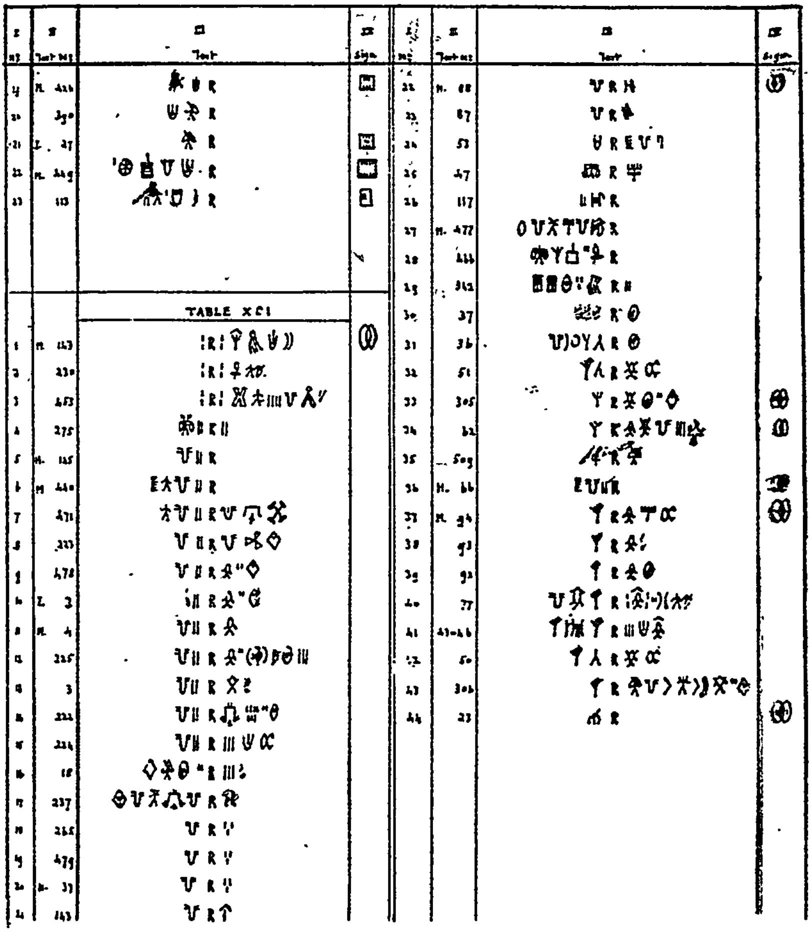

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE XCII

TABLE XCII

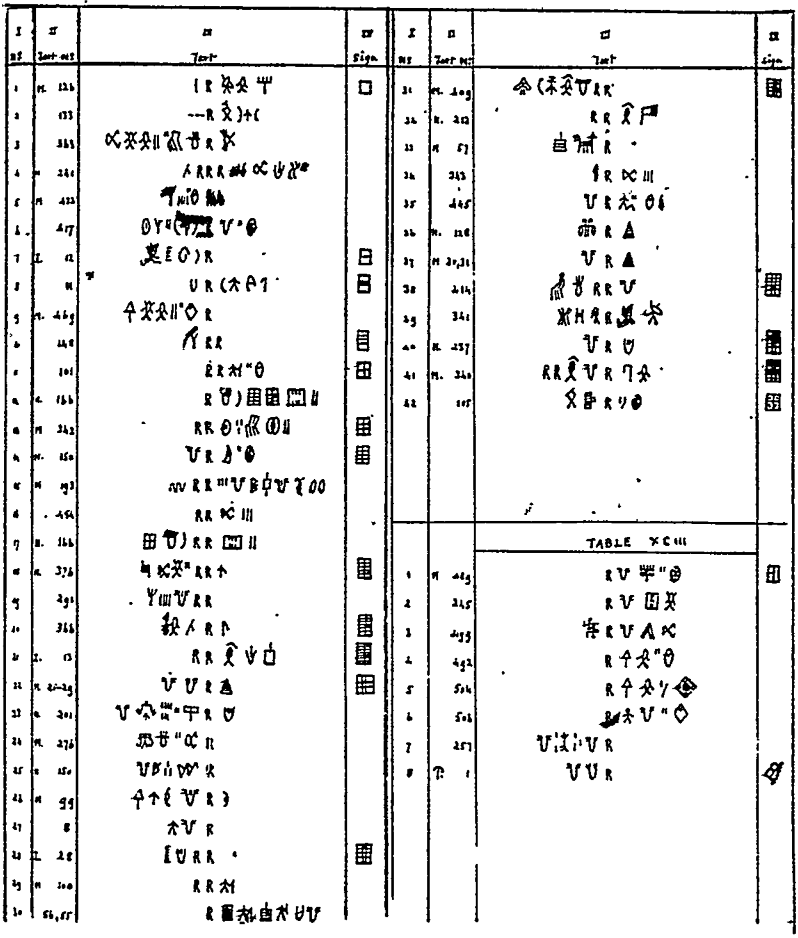

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

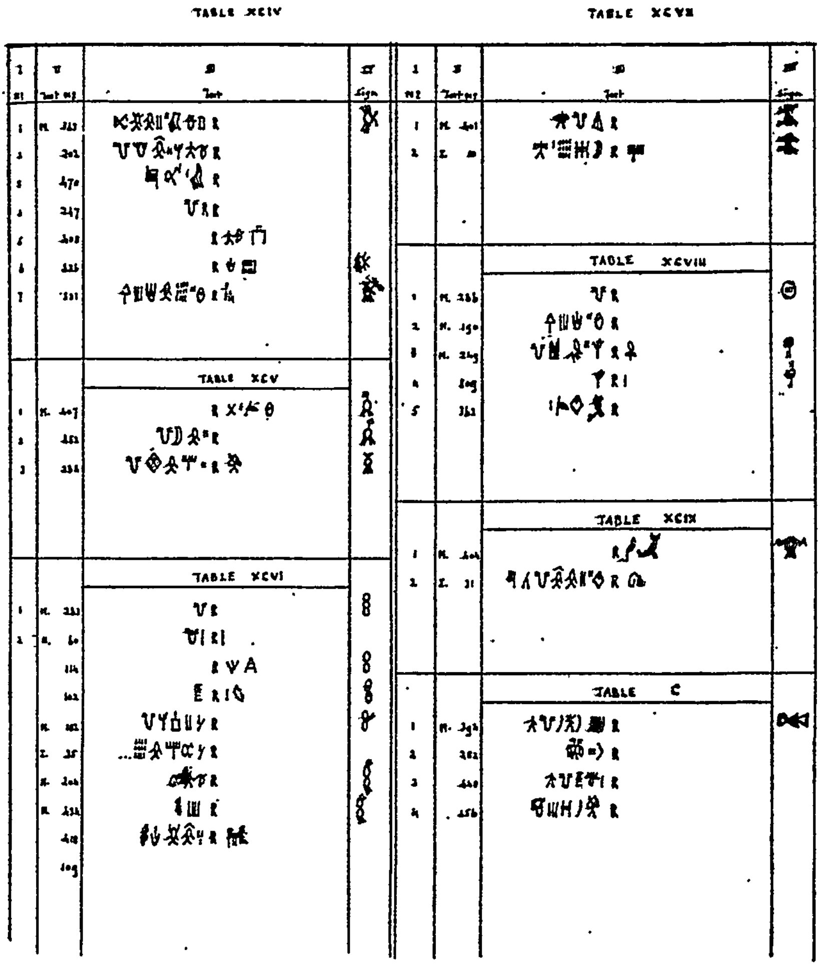

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TABLE CI

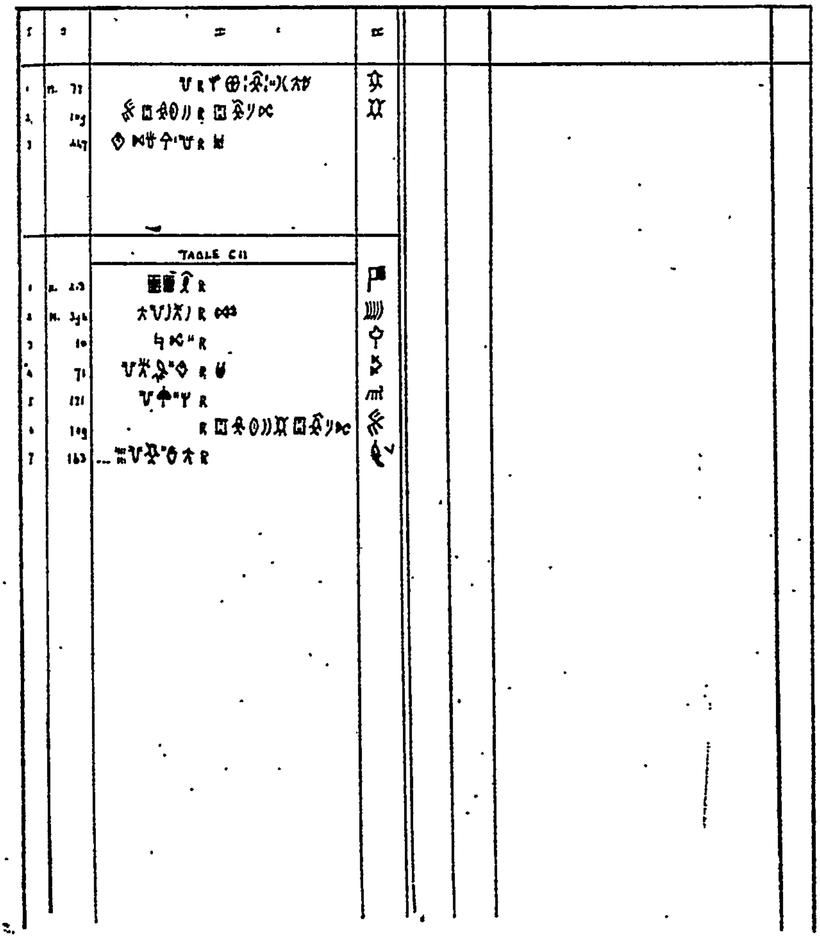

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

M O H E N J O D A R O.

TEXT No.	MUSEUM No.	TEXT No.	MUSEUM No.	TEXT No.	MUSEUM No.
1	E. 444	30	VS. 3500	60	L. 461
2	Hr. 165	31	VS. 2590	61	Sd. 1200
3	DK. 210	32	VS. 2613	62	Hr. 115
4	Hr. 1651	33	Hr. 2743	63	
5	[1]	34	VS. 888	64	
6	Hr. 3959	35	VS. 56 (2)	65	C. 2056
7	DK. 2732	36	Sd. 2554	66	Hr. 1121
8	Hr. 3766	37	DK. 1994	67	L. 702
9	Hr. 4805	38	Sd. 1517	68	VS. 208
10	L. 515	39	VS. 2360	69	D. 150
11		40	VS. 983	70	Hr. 3689
12	Hr. 3388	41	VS. 2028	71	Hr. 1575
13		42	DK. 1378	72	Hr. 1050
14	C. 696	43	DK. 1606	73	Hr. 4285
15	Hr. 1056	44	L. 459	74	Hr. 2023
16	Hr. 4275	45	VS. 2109	75	Sd. 818
17	Hr. 5971	46	Sd. 1758	76	D. 114
18	Hr. 1443	47	Hr. 2676	77	D. 262
19	Hr. 2289	48	Hr. 4337	78	D. 263
20	Sd. 1923	49	Sd. 2051	79	E. 1095
21	VS. 1026	50	Hr. 5816	80	Hr. 4237
22	Hr. 5616	51	Hr. 2882	81	DK. 1221
23	DK. 634	52	VS. 1104	83	VS. 2100
24.	VS. 192	53	Hr. 4573	84	Hr. 4109
25	Hr. 723	54	VS. 2432	85	
26	Hr. 4337	55	Hr. 2984	86	D. 288
27	VS. 3320	56	VS. 1959	87	Hr. 6216
28	L. 456	57	Hr. 4615	88	DK. 597
29	VS. 1988	58	Hr. 4799	89	C. 217

1. Some objects had not been registered at the time of the writer's visit.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TEXT No.	MUSEUM No.	TEXT No.	MUSEUM No.	TEXT No.	MUSEUM No.
90	DK. 1638	122	VS. 1694	153	DK. 844
91	Hr. 6187	123	Hr. 4459	154	Sv. 615 (?)
92	O. 1878	124	Hr. 4125	155	Hr. 2025
93		125	Hr. 3139 (?)	156	E. 296
94	Sd. 1962	126	O. 656	157	
96	VS. 1681	127	Hr. 5147	158	E. 2767
97	Hr. 6177	128	Hr. 5248	159	O. 2803
98	Hr. 2720	129	E. 2528	160	DK. 2055
99		130	E. 2038	161	DM. 135
100	O. 554	131	E. 904	162	Hr. 5531
101	D. 207	132	A. 148	163	SD. 92
102	DM. 255	133		164	VS. 623
103	O. 204	134	Hr. 2939	165	DK. 315
104	VS. 2289	135	DK. 2484	166	DK. 962
105		136	VS. 2846	167	Hr. 4585
106	Hr. 1695	137	VS. 2049	168	Hr. 5630
107	DK. 1436	138	VS. 1190	169	Hr. 1451
108	Hr. 5796	139	Hr. 3005	170	Hr. 2288
109	VS. 1082	140	VS. 3331	171	O. 3155
110	DK. 931	141	D. 171	172	Hr. 3207
111	Hr. 3478	142	O. 3158	173	Hr. 4394
112	DK. 1298	143	VS. 3227	174	DK. 1510
113	B. 290	144	Hr. 1400	175	E. 2217
114	Hr. 3767	145	DK. 288 (?)	176	DK. 1892
115	VS. 953	146	O. 2631	177	VS. 1575
116	L. 650	147		178	Hr. 1161
117	Hr. 3732	148	Hr. 2022	179	Sd. 2010
118	O. 51	149	Hr. 4586	180	Sd. 1731
119	U. 1814	150	Hr. 5945	181	Hr. 5656
120	Hr. 5206 (?)	151	Hr. 5676	182	Hr. 3277
121	Hr. 4373	152	L. 291	183	O. 2077

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TEXT No.	MUSEUM No.	TEXT No.	MUSEUM NO.	TEXT No.	MUSEUM No.
184		215	Hr. 3730	247	DK. 12
185	E. 323	216	DK. 2363	248	Sd. 570
186	DK. 3054	217	Hr. 2883	249	Hr. 2582
187	Hr. 4385	218	DK. 2220	250	DK. 3279
188		219		251	Hr. 4436
189	E. 1521	220	Hr. 1575	252	Hr. 4519
190	VS. 1779	221	Sd. 1553	253	Hr. 4411
191	L. 742	222	E. 345	254	L. 899
192	Hr. 4400	223	E. 1154	255	Hr. 3732
193	Hr. 4492	224	Hr. 99	256	Hr. 2522
194	VS. 1468	225	"stupa"	257	D. 316
195		226	Hr. 4556	258	DK. 1541
196	Hr. 2863	227	VS. 2374	259	E. 976
197	Hr. 1804	228	Hr. 5594	260	VS. 3546
198	C. 2072	229	DK. 92	261	Hr. 4054
199		230	C. 2691	262	E. 1345
200	DK. 596	231	Hr. 5788	263	Hr. 2596
201	E. 829	232	VS. 3359	264	
202	C. 3070	233	Hr. 5085	265	Hr. 3772
203	DK. 2971	234	Hr. 4601	266	
204	D. 619	235	Hr. 4161	267	Hr. 5310
205	Hr. 4291	236	VS. 3154	268	
206	VS. 3352 (B)	237	VS. 49	269	L. 5
207	DK. 108	238	VS. 2528	270	DK. 168
208	VS. 1059	240	DK. 2189	271	D. 552
209	Hr. 3336	241	C. 2892	272	C. 1956
210	Hr. 5597	242	Hr. 5167	273	VS. 3595
211	Hr. 4264	243	Hr. 3841	274	Hr. 5789
212	Hr. 4965	244	Hr. 9672	275	D. 289
213	Hr. 1951	245	Hr. 140	276	VS. 2542
214	D. 208	246	C. 181	277	B. 608

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TEXT No.	MUSEUM No.	TEXT No.	MUSEUM No.	TEXT NO.	MUSEUM No.
278	Hr. 841	309	DK. 3069	340	Hr. 582
279	E. 1585	310	Hr. 1694	341	DK. 1522
280	Hr. 167	311	Hr. 4945	342	B. 428
281	Hr. 4368	312	VS. 880	343	-
282	E. 1094	313	E. 1912	344	VS. 1469
283	E. 653	314	E. 250	345	Hr. 4622
284	Hr. 4110	315	Hr. 4455	346	E. 2094
285	2147	316	Hr. 5030	347	Hr. 5699
286	B. 383	317	VS. 1	348	Hr. 4994
287	Hr. 4957 (?)	318	DK. 388	349	DK. 2485
288	E. 187	319	Hr. 683	350	C. 435
289	Hr. 3506	320	VS. 2372	351	VS. 5389
290	C. 3055	321	Hr. 439 (?)	352	DM. 67
291	E. 491	322	VS. 2652	353	Hr. 2973
292	Hr. 4124	323	VS. 1799	354	Hr. 4111
293	VS. 1666	324		355	VS. 2664
294	VS. 3391	325	DK. 160	356	Hr. 4986
295	C. 2024	326	VS. 5094	357	Hr. 598
296	VS. 3494	327	C. 2073	358	VS. 778
297	VS. 505	328	Hr. 3791	359	E. 2006
298	C. 2327	329	B. 426	360	Hr. 640
299	Hr. 2723	330	Sd. 2245	361	Hr. 4869
300	Hr. 272 (?)	331	VS. 823	362	Hr. 2406
301	DK. 1528	332	Hr. 743	363	VS. 3414
302	Hr. 4384	333	D. 21	364	VS. 2989
303	Hr. 5629	334	E. 2053	365	Hr. 5516
304	VS. 855	335	Hr. 5320	366	L. 476
305	Hr. 262	336		367	C. 3024
306	C. 194	337	VS. 2262	368	Hr. 5607
307	E. 1008	338		369	E. 297
308	Hr. 164	339	Hr. 3732	370	VS. 4076

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TEXT No.	MUSEUM No.	TEXT No.	MUSEUM No.	TEXT No.	MUSEUM No.
371	VS. 2541	402	DK. 1519	433	E. 1651
372	VS. 1458	403	Hr. 4238	434	Hr. 4244
373	VS. 47	404	C. 2114	435	E. 2484
374	E. 'spoil earth'	405	DK. 402	439	Hr. 5804
375	Hr. 4625	406	F. 46	440	L. 323
376	C. 3133	407	Hr. 5261	441	VS. 3026
377		408	VS. 1329	442	Hr. 2657
378	DM. 56	409	VS. 1037	443	DK. 2137
379	VS. 1673	410	DK. 121	444	VS. 3093
380	DK. 2130	411	Hr. 4560	445	E. 1348
381	C. 3201	412	Hr. 5596	446	DK. 681
382	Hr. 1110	413	C. 1863	447	Hr. 4348
383	Hr. 4409	414	VS. 1558	448	E. 1846
384	DK. 2294	415	E. 1187	449	B. 588
385		416	Sd. 1930	450	Hr. 3084
386	E. 368	417	VS. 3518	451	Hr. 5028
387	C. 329	418		452	C. 606
388	Hr. 629	419	Hr. 456A	453	C. 2582
389	Sd. 1250	420	VS. 349	454	L. 785
390	VS. 2040	421	VS. 1819	455	C. 675
391	Hr. 2595	422	DM. 169	456	VS. 235
392	D. 90	423	C. 1391	457	
393	Hr. 5057	424	C. 206	458	Hr. 5225
394	DK. 33	425	1893	459	Hr. 4503
395	E. 230	426	Hr. 4386	460	Hr. 583
396	VS. 3172	427	Hr. 1950	461	Hr. 1793
397	E. 470	428	DK. 91	462	Hr. 4318
398	C. 2823	429	E. 2401	463	DK. 1542
399	C. 810	430	DK. 744	464	Hr. 4364
400	C. 2023	431	Hr. 4635	465	Hr. 4387
401	C. 2394	432	Hr. 5414	466	VS. 59

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TEXT No.	MUSEUM No.	TEXT No.	MUSEUM No.	TEXT No.	MUSEUM No.
467	DK. 209	498	DK. 2340	9	2642
468	VS. 1754	499	DK. 2869	10	2653
469	Hr. 4098	500	C. 427	11	2568
470	Hr. 5949	501	D. 426	12	995
471	Hr. 5787	502	C. 2372	13	2056
472	VS. 3503	503	Sd. 2172	14	1877
473	L. 904	504	B. 63	15	3758
474	C. 2767	505	VS. 1574	16	2918
475	Hr. 5193	506	C. 2896	17	2569
476	C. 290	507	Hr. 4952	18	1242
477	DK. 2797	508	D. 392	19	995
478	C. 353	509	VS. 1753	20	3091
479	Hr. 4055	510		21	1261
480	Hr. 4355	511	VS. 3027	22	726
481	Hr. 5611	512	E. 1886	23	1425
482	Hr. 5972	513	Hr. 5311	24	1280
483	Hr. 1965	514	E. 2648	25	2630
484	VS. 665	515	E. 252	26	3027
485	DK. 1543	516	DK. 3205	27	1728
486	VS. 3450	517	L. 351	28	1423
487	Hr. 1696	518		29	3851
488	Hr. 5992			30	1203
489	L. 436	H A R A P P A		31	2325
490	Hr. 5635	1	2648	32	2544
491		2	2483	33	2125
492	DK. 2651	3	3062	34	3678
493	Hr. 5971	4	3266	35	2730
494	Hr. 373	5	3035	36	3668
495	C. 2853	6	2868	37	3286
496	D. 417	7	1419	38	2728
497	L. 384	8	3171	39	1154

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TEXT No.	MUSEUM No.	TEXT No.	MUSEUM No.	TEXT No.	MUSEUM No.
40	80	71	1279	102	3553
41	2993	72	1277	103	2890
42	2410	73	2256	104	2866
43	3173	74		105	2867
44	3178	75		106	3890
45	94	76		107	2262
46	1876	77		108	2057
47	2177	78	1665	109	2982
48	1497	79	2999	110	649
49	1219	80	2528	111	2916
50	2897	81	1260	112	3581
51	1172	82	397	113	2478
52	1282	83	1347	114	2787
53	2430	84	1416	115	1792
54	1963	85	B. 3/8	116	1123
55	2831	86	F. A/7	117	657
56	2807	87	647	118	2270
57	1263	88	2900	119	1201
58	3026	89	2697	120	2276
59	3172	90	385	121	1032
60	2481	91	558	122	1245
61		92	3608	123	114
62	1348	93	3801	124	2895
63	1262	94	3789	125	2187
64	3534	95	1646	126	3771
65	2917	96	1538	127	398
66	2429	97	1599	128	581
67	559	98	2891	129	3707
68		99	615	130	2731
69	1278	100	1235	131	1259
70	1260 ?	101	2759	132	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TEXT No.	MUSEUM No.	TEXT No.	MUSEUM No.	TEXT No.	MUSEUM No.
133	2812	164	1379	195	2540
134	2789	165	741	196	2693
135	21	166	1650	197	3757
136	2702	167	483	198	2982
137	867	168	3545	199	
138	2703	169	1265	200	8786
139	3494	170	2632	201	1058
140	3278	171	3459	202	3803
141	3897	172	115	203	2961
142	1707	173	2390	204	3772
143	1171	174	1314	205	2531
144	2981	175	272	206	2120
145	201	176	1009	207	2392
146	3483	177	1697	208	
147	2570	178	2950	209	1055
148	2696	179	3725	210	3716
149	2431	180	1197	211	868
150	2785	181	945	212	2118
151	1204	182	781	213	517
152	2698	183	146	214	2960
153	1154 (c)	184	2820	215	3462
154	1154 (d)	185	2121	216	180
155	2356	186	2463	217	2700
156	2365	187	117	218	1080
157	2357	188	3212	219	2726
158	2257	189	116	220	1200
159	3397	190	1591	221	3644
160	3855	191	1842	222	2254
161	2554	192	2266	223	1240
162	1500	193	2281	224	2367
163	474	194	2879	225	1379

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

TEXT No.	MUSEUM No.	TEXT No.	MUSEUM No.	TEXT No.	MUSEUM No.
226	1962	232	768	238	2415
227	1244	233	1498	239	1872
228	1234	234	2645	240	1692
229	3791	235	1236	241	113
230	2542	236	1276	242	1380
231	614	237	627	243	725

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate III

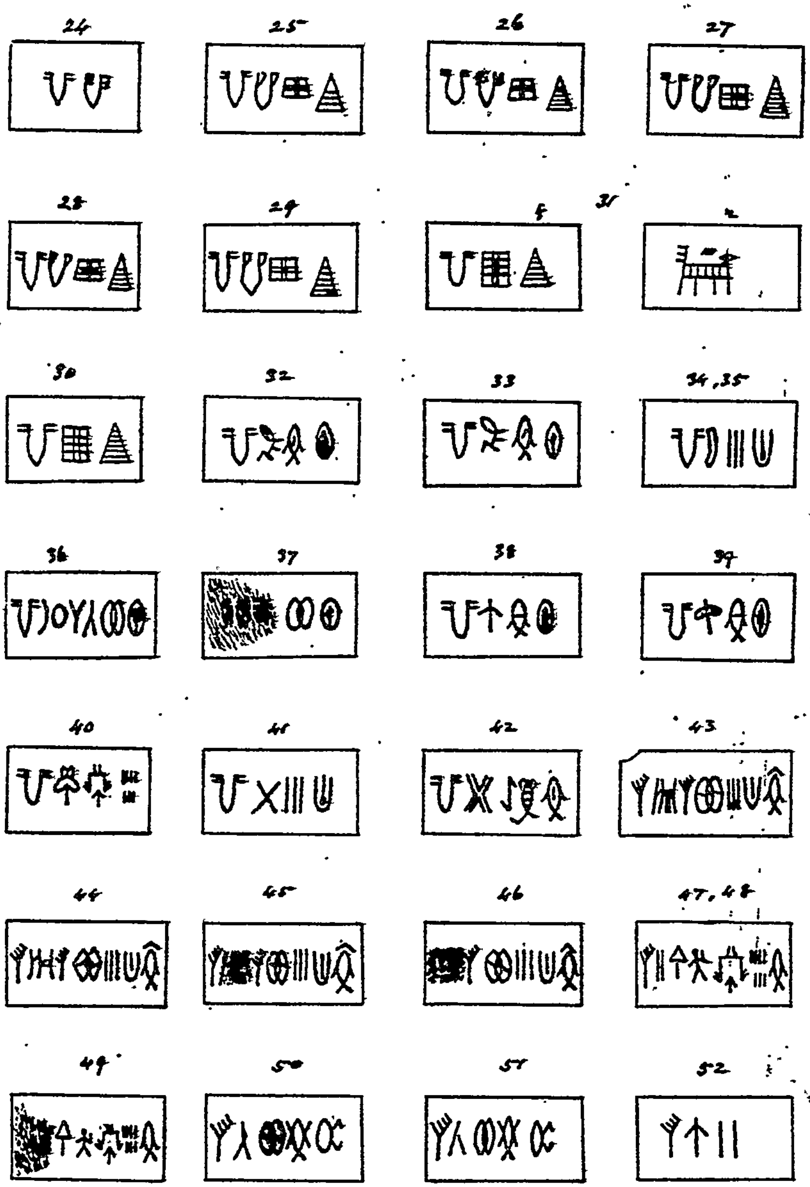

444

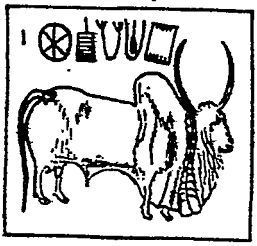

453

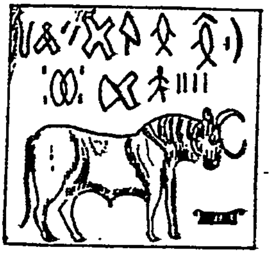

478

500

501

18c.

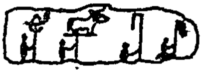

390

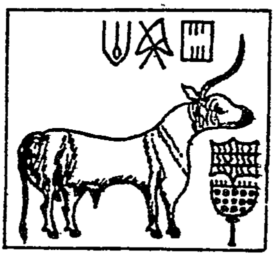

409

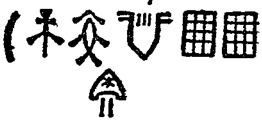

89

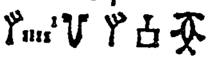

163 262 317 312 406 405 322 267 155

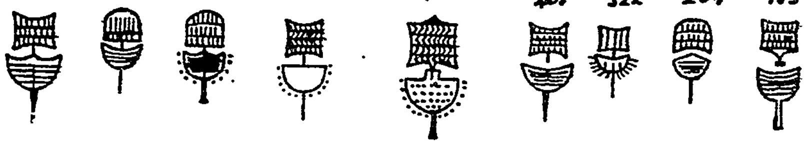

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate I A

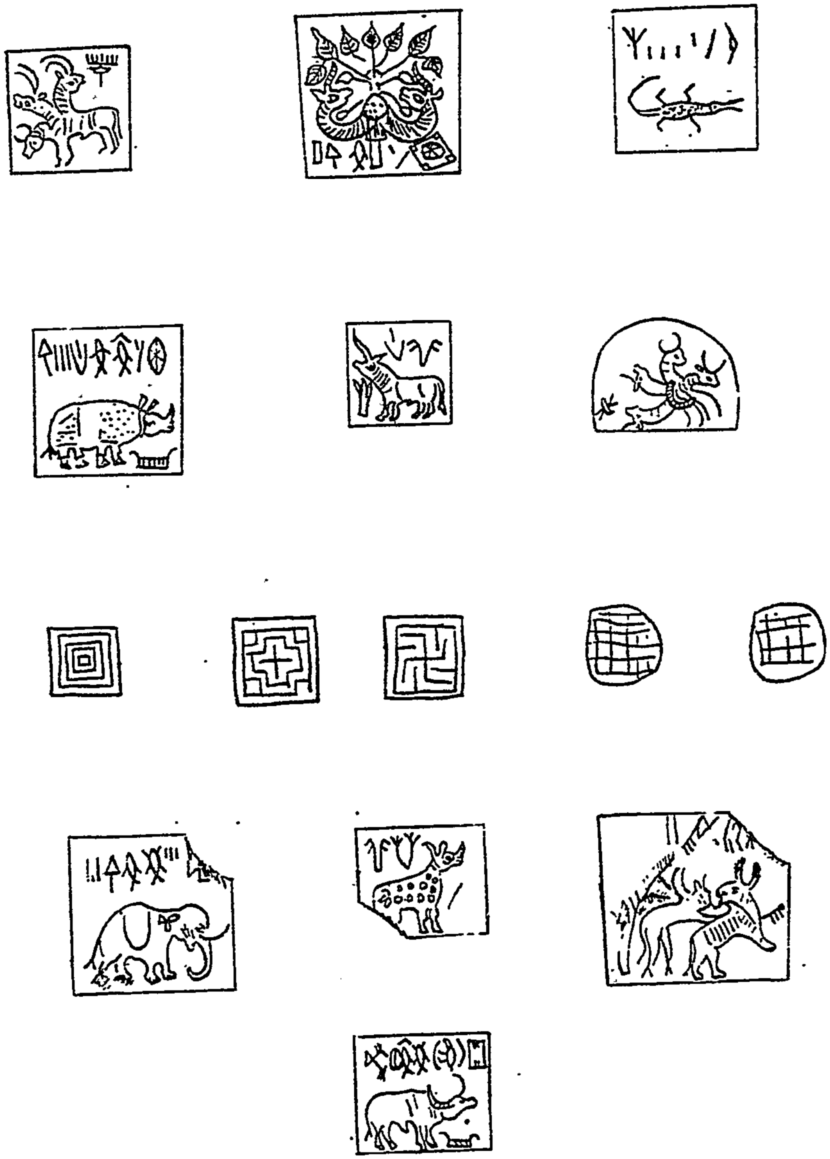

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate II

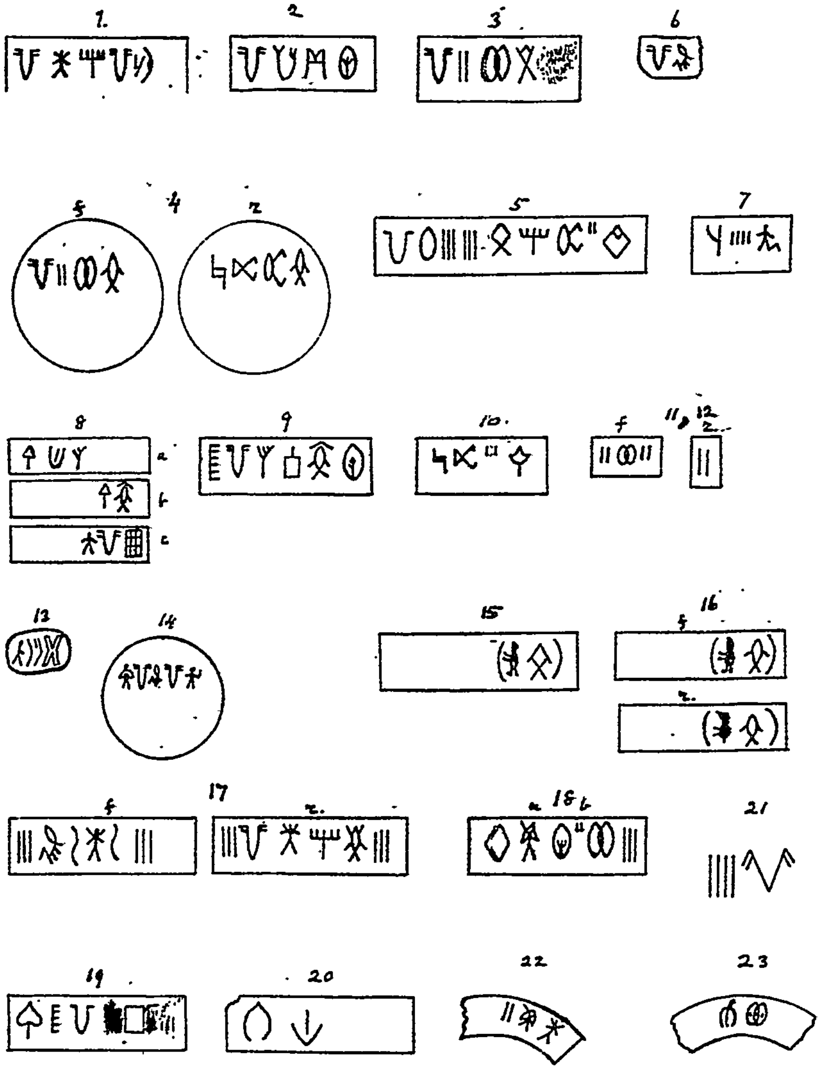

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate IV

53

54

55, 56

61

57

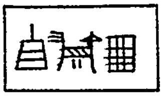

58

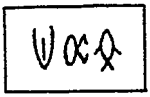

60

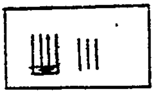

62

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate VI

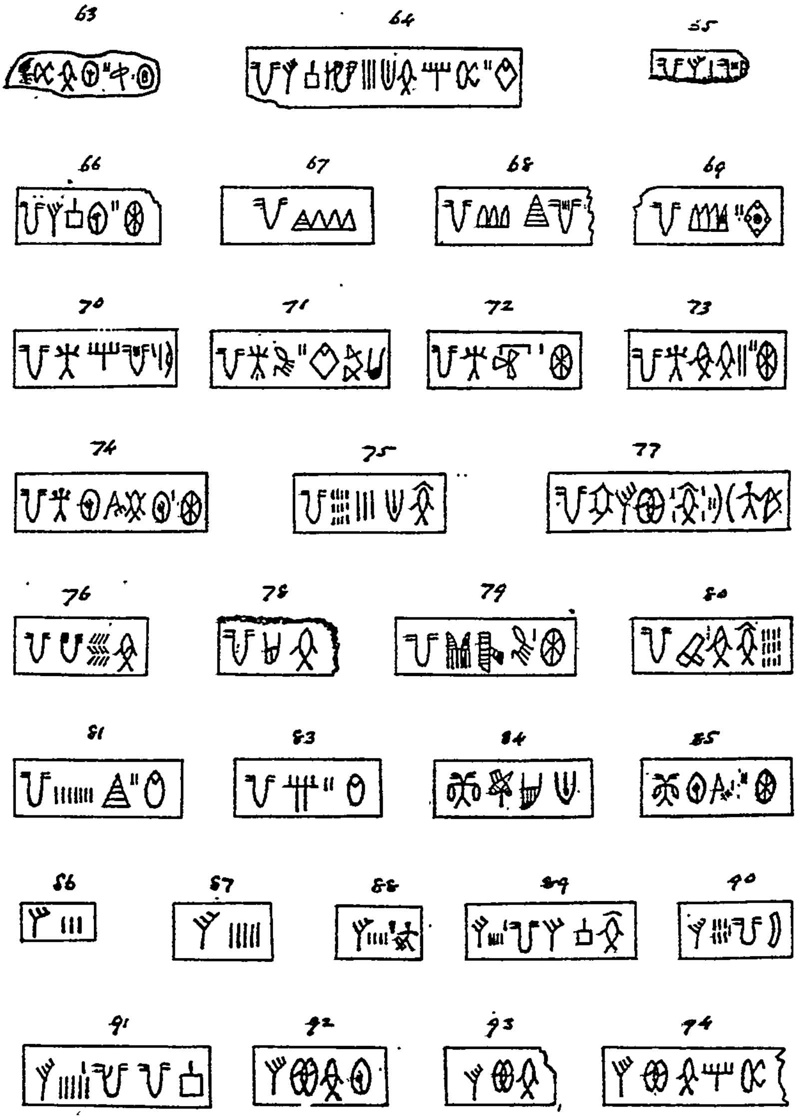

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate VI

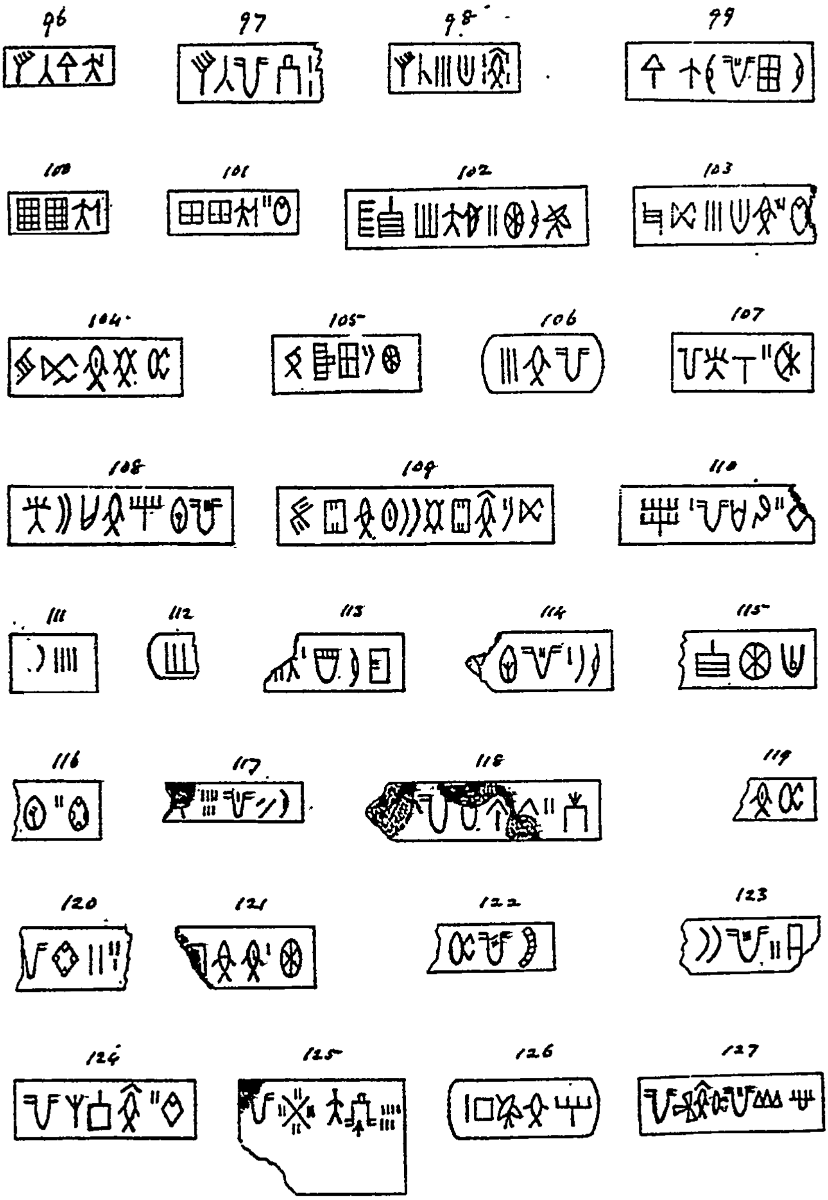
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127

Plate VII

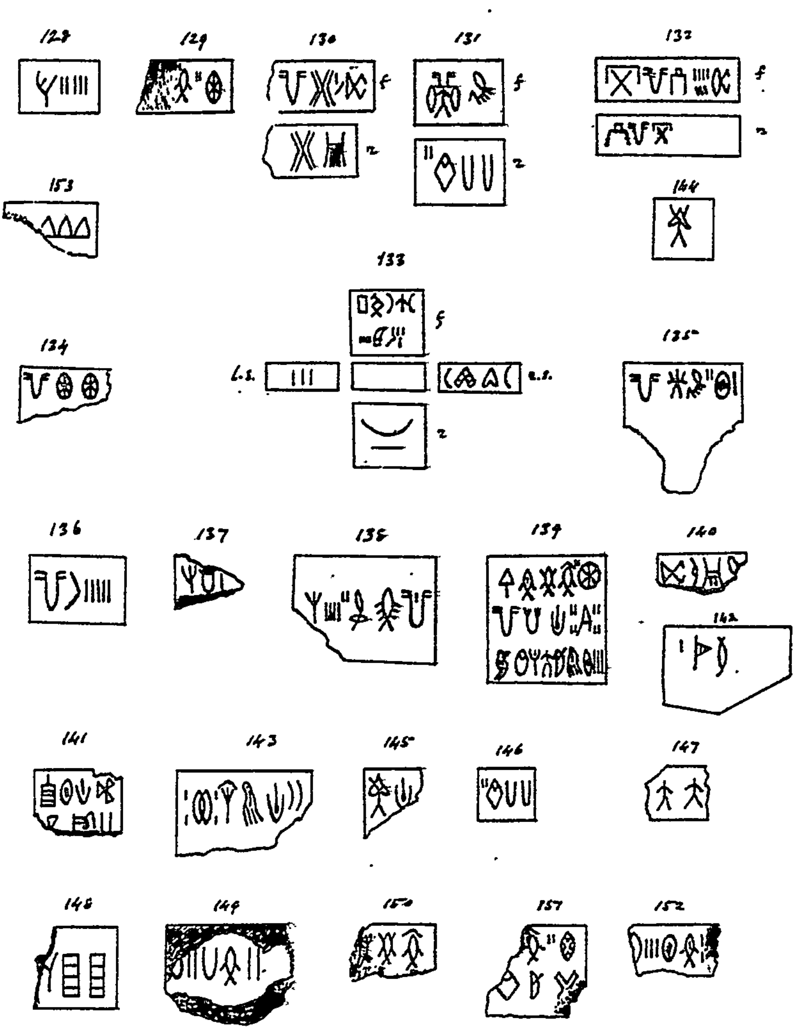

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

154

5 2

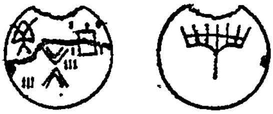

157

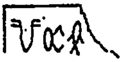

155

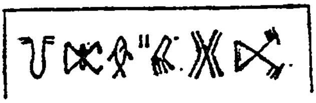

156

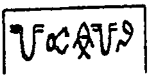

158

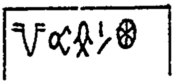

159, 160

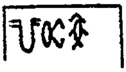

161

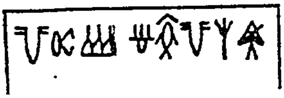

174

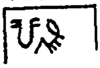

162

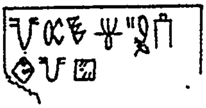

163

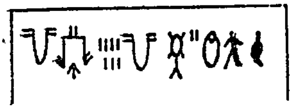

164

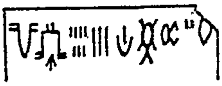

165

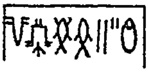

166

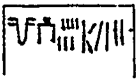

167

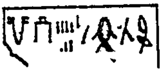

168

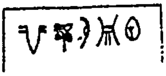

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate IX

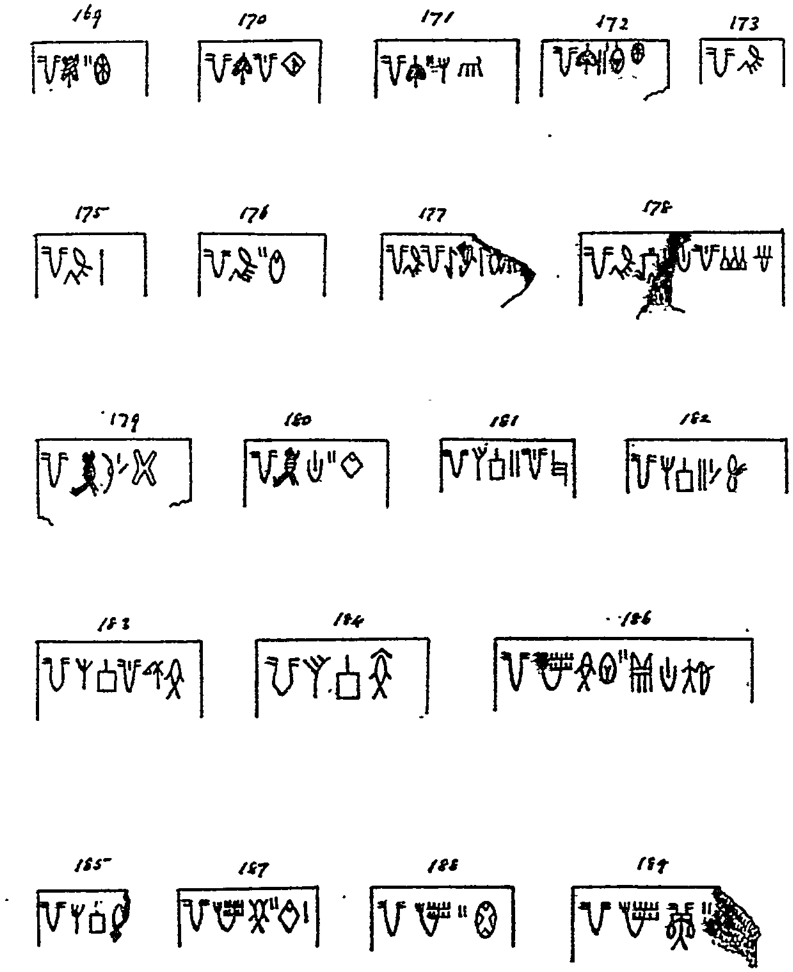

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate X

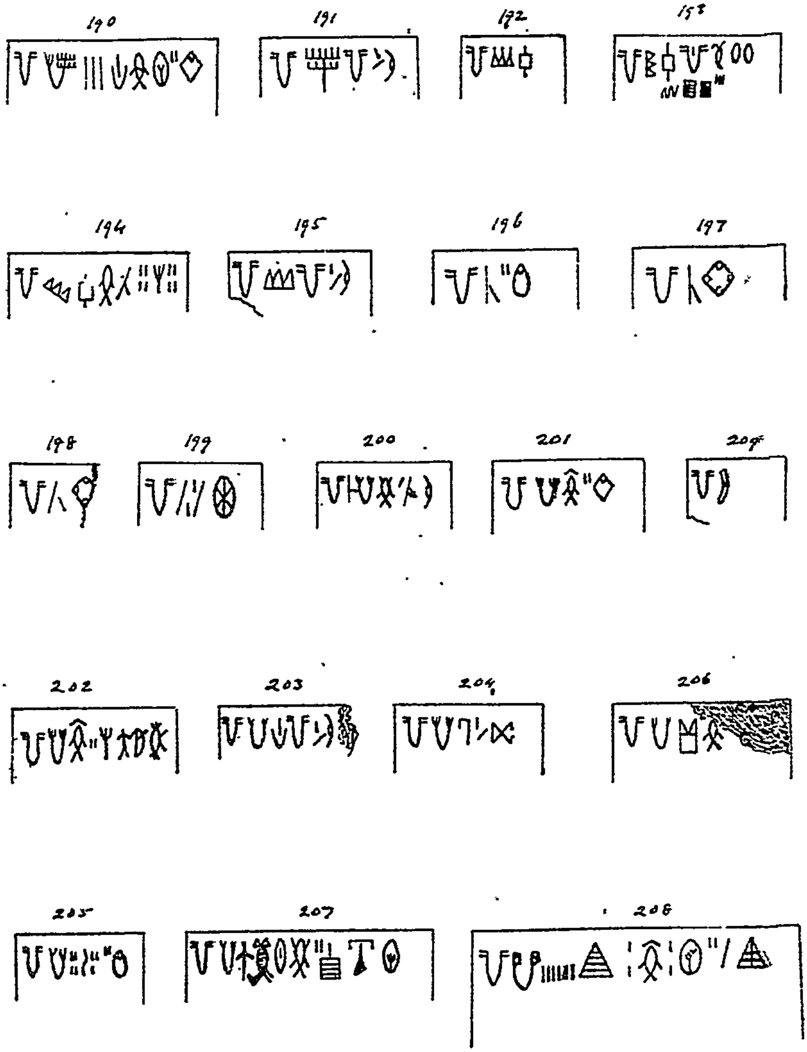

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate XI

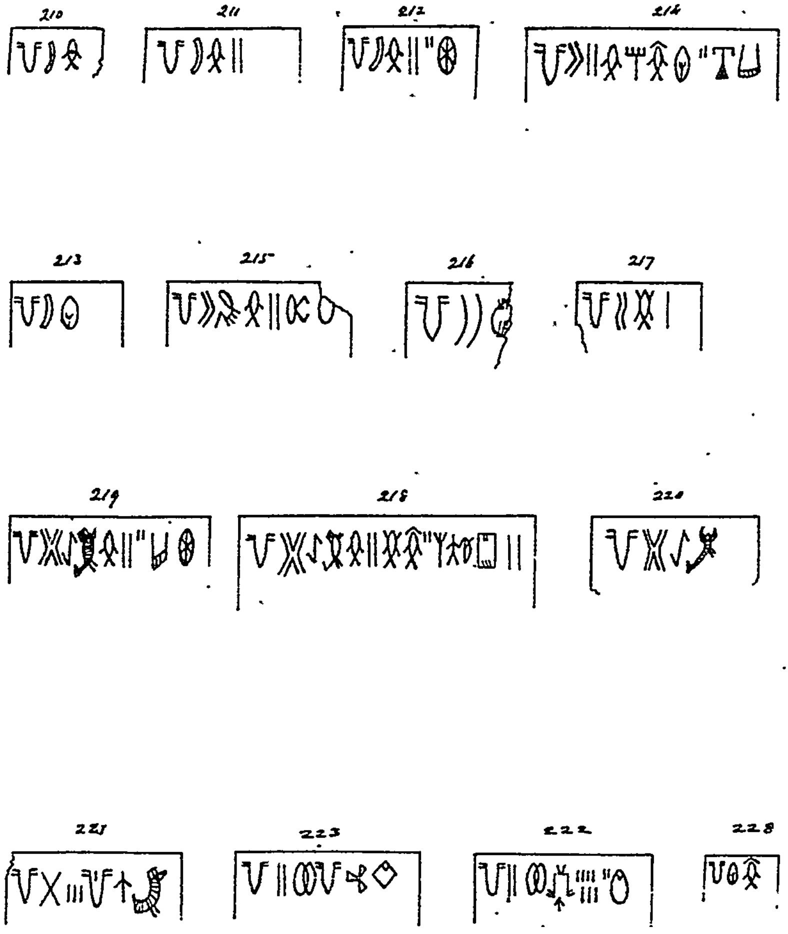

Plate XII

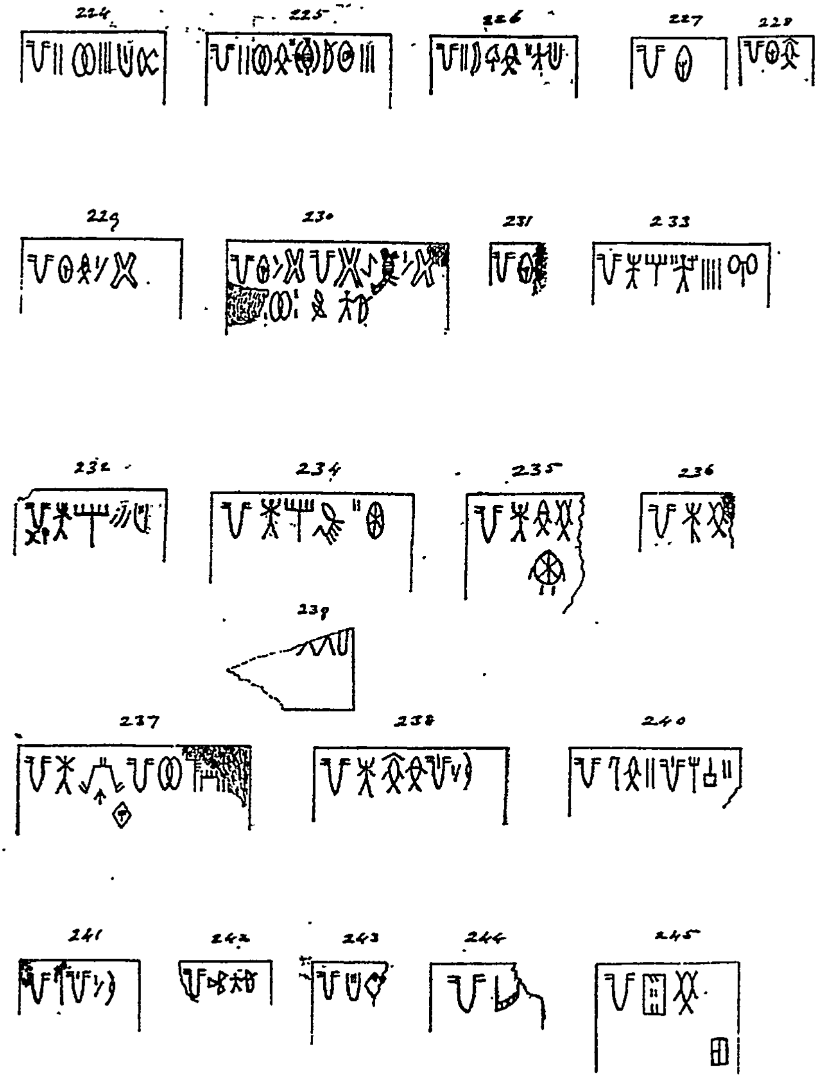
224
225
226
227
228
229
230
231
233
232
234
235
236
239
237
238
240
241
242
243
244
245

Plate XIII

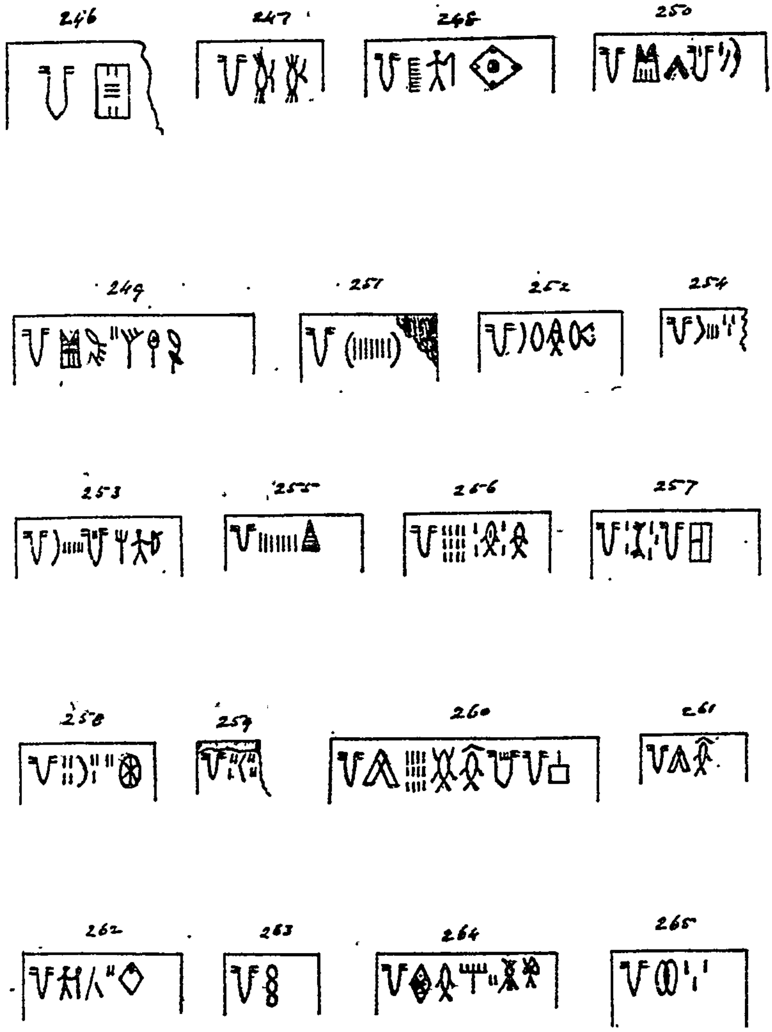

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate XIV

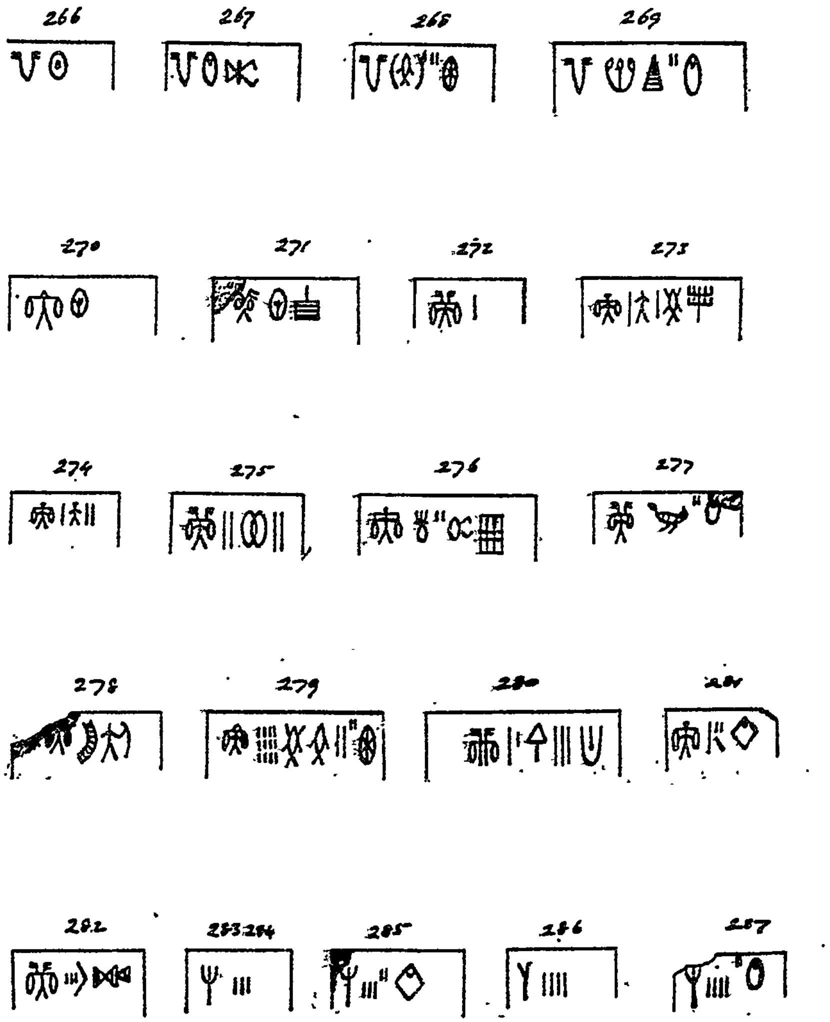

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate XV

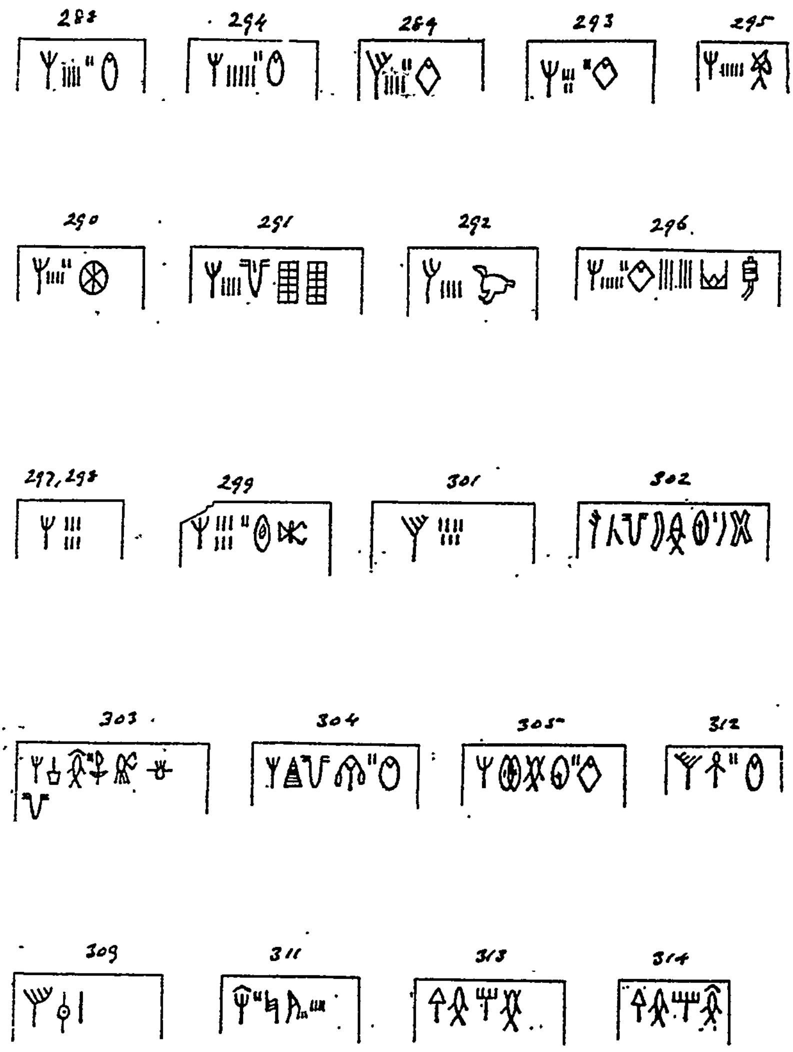

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

307

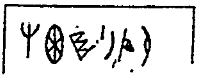

306

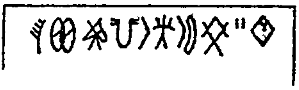

308

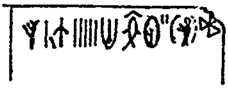

310

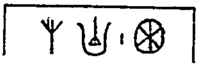

315

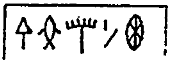

316

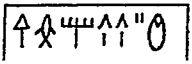

317

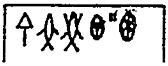

318

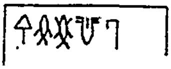

319

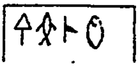

320

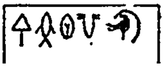

322

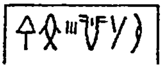

321

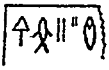

323

324

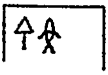

326

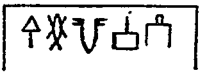

325

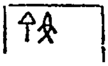

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate XVII

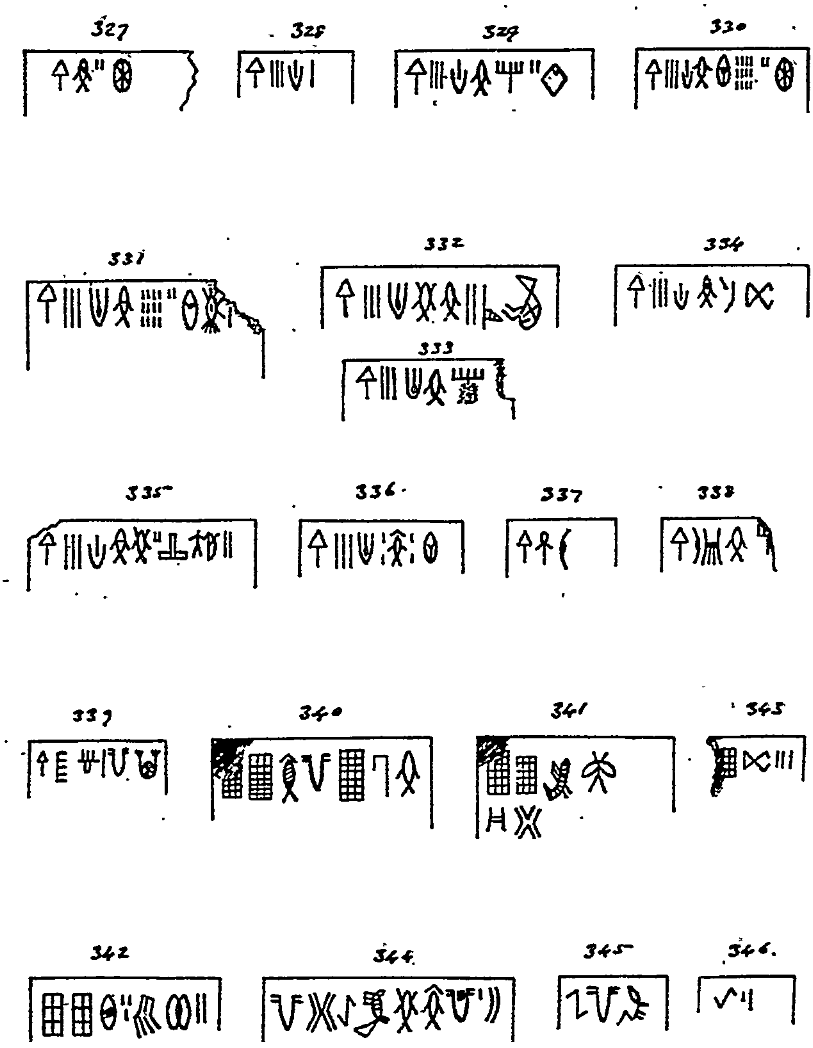

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate XVIII

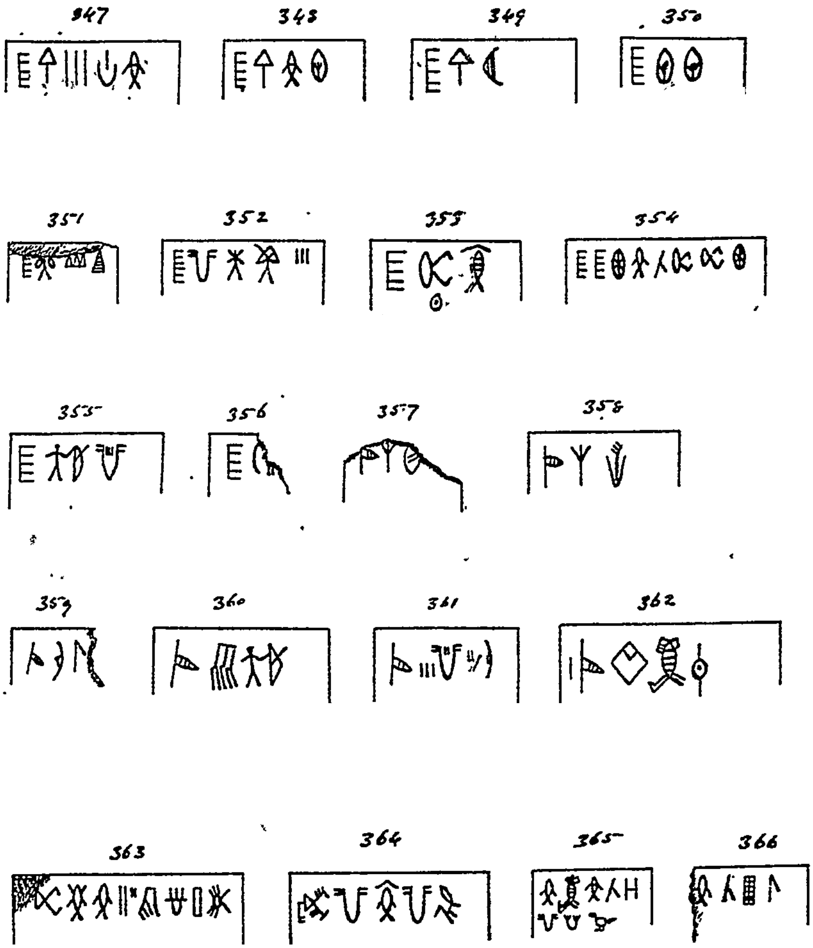
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366

Plate XIX

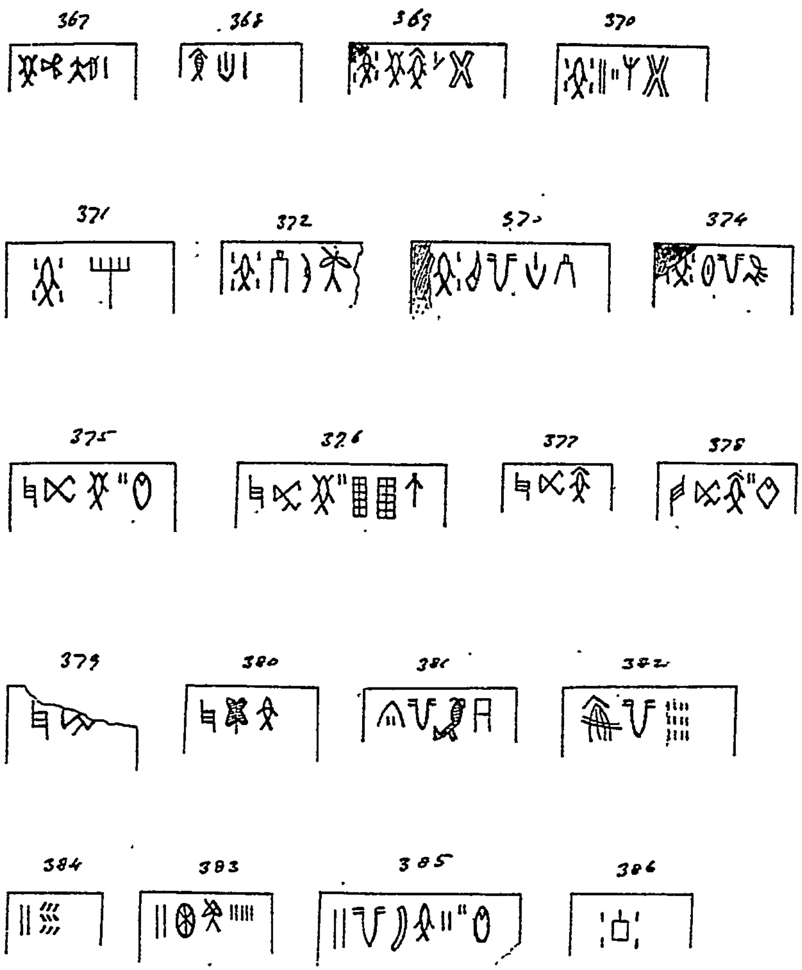

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate XX

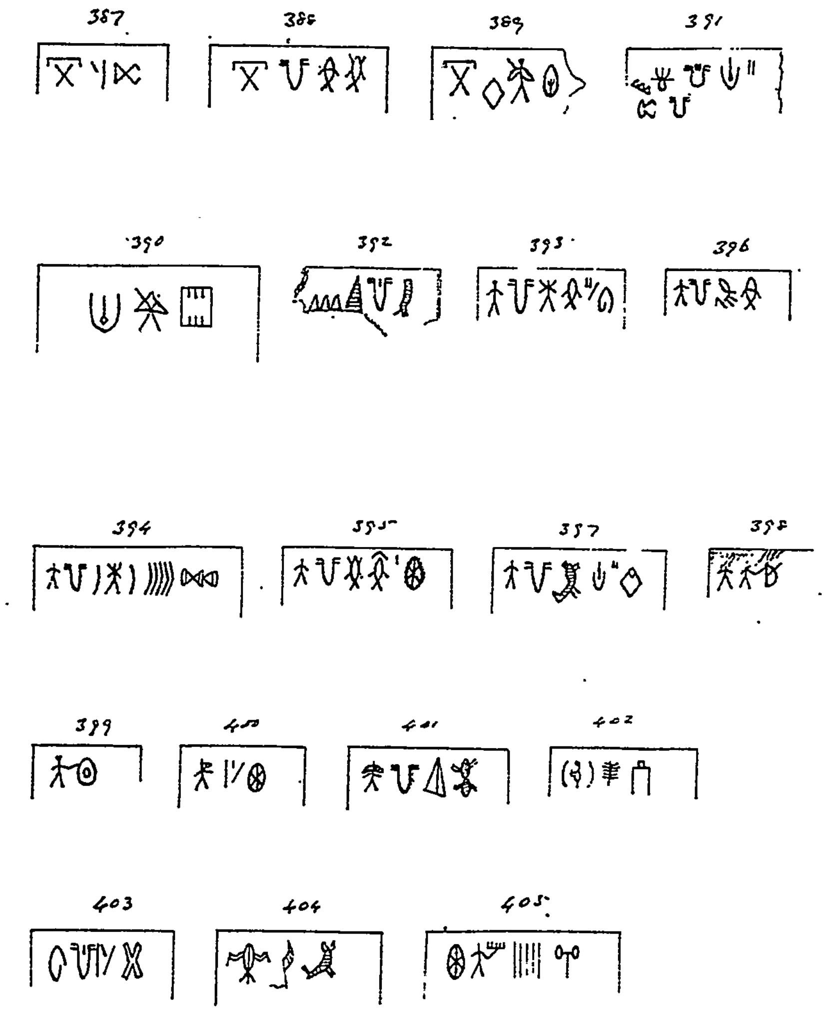

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate XXI

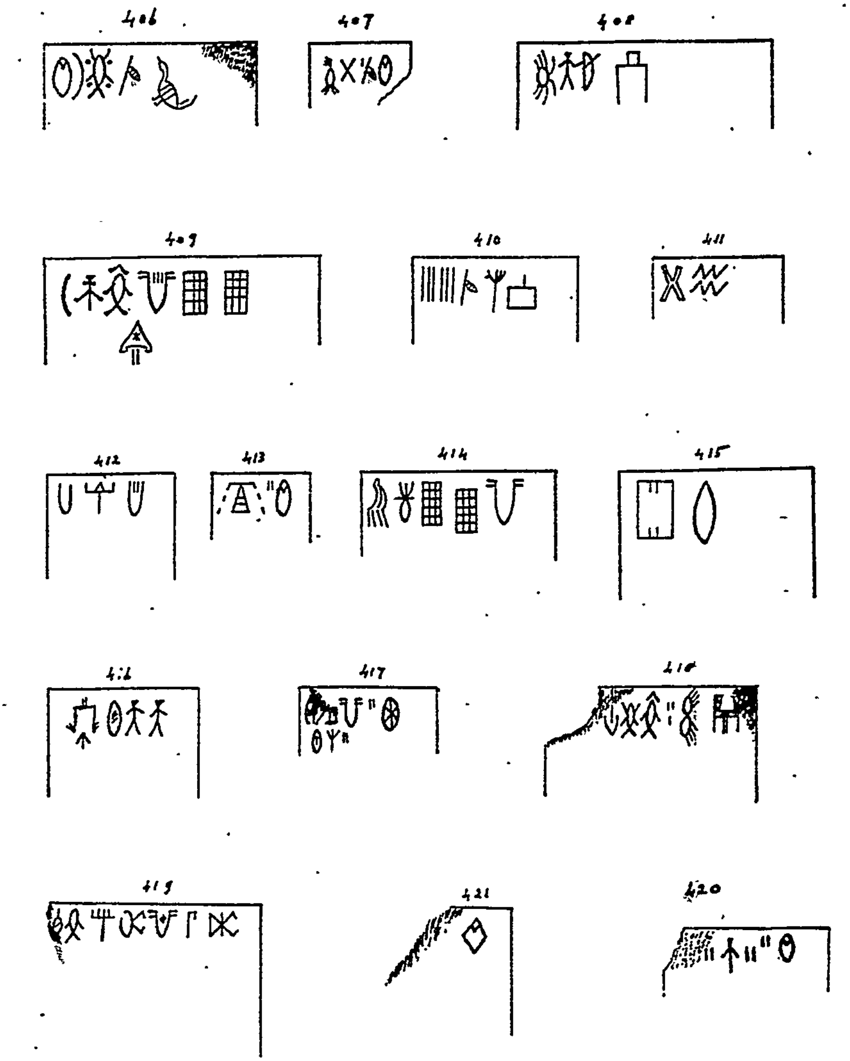

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate XXII

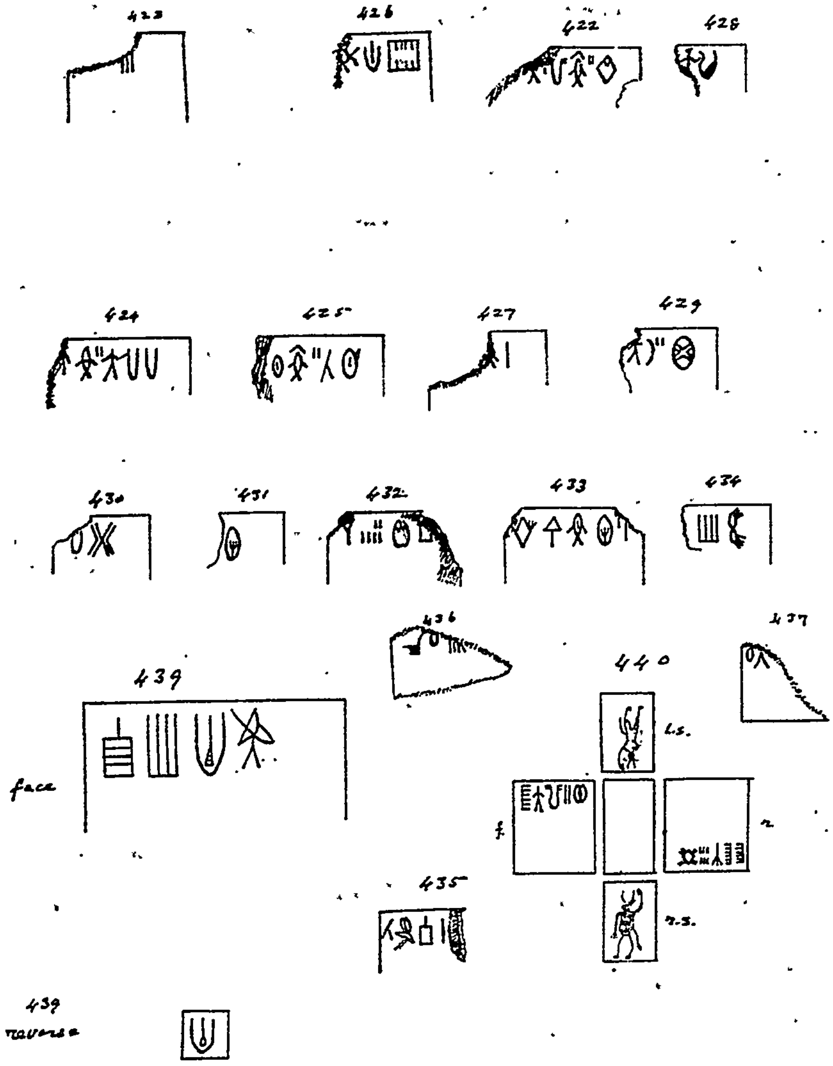

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate XXIII

441

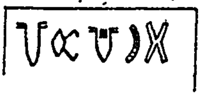

442

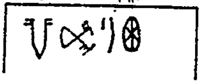

443

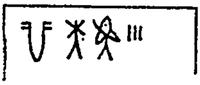

444

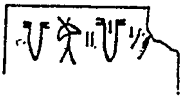

445

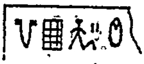

446

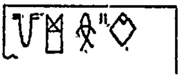

447

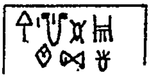

448

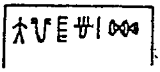

449

450

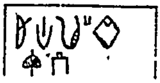

457

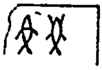

451

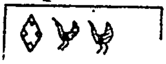

452

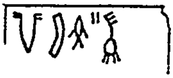

453

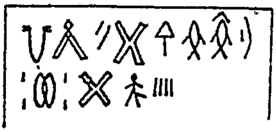

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

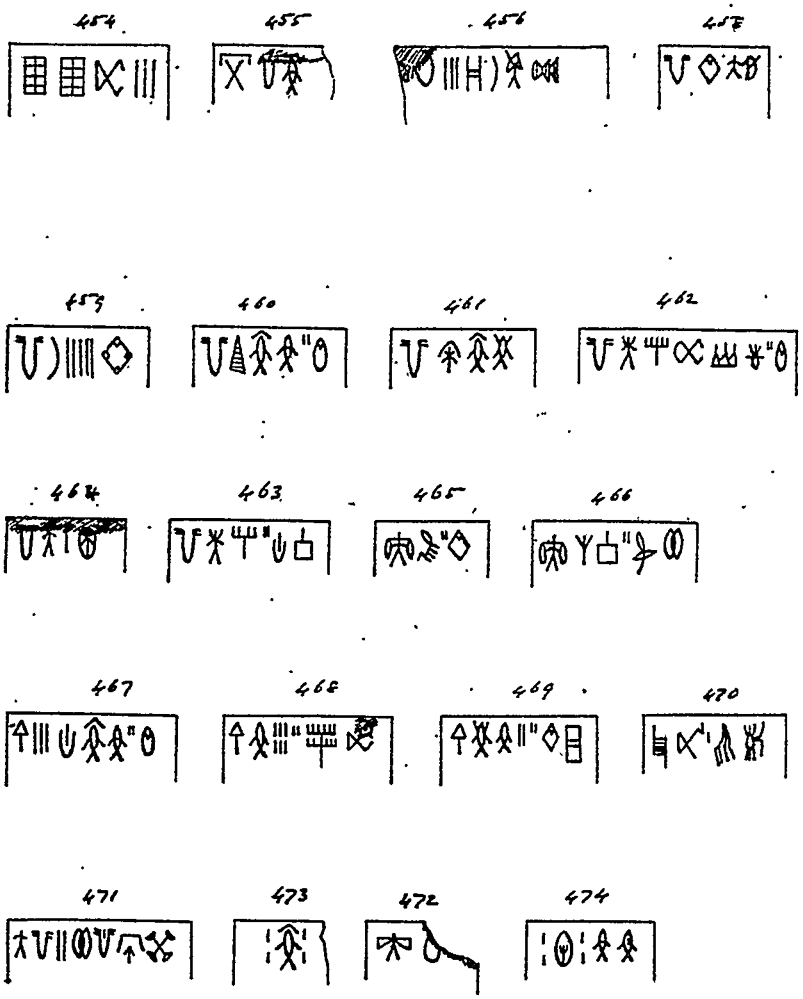

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate XXV

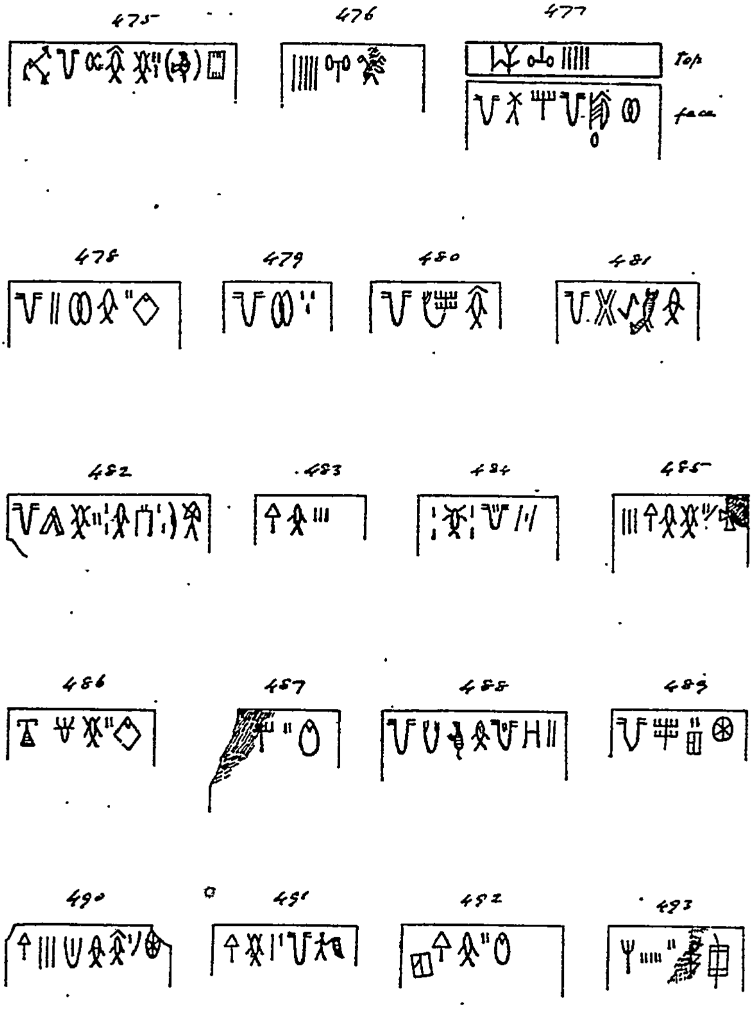

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate XXVI

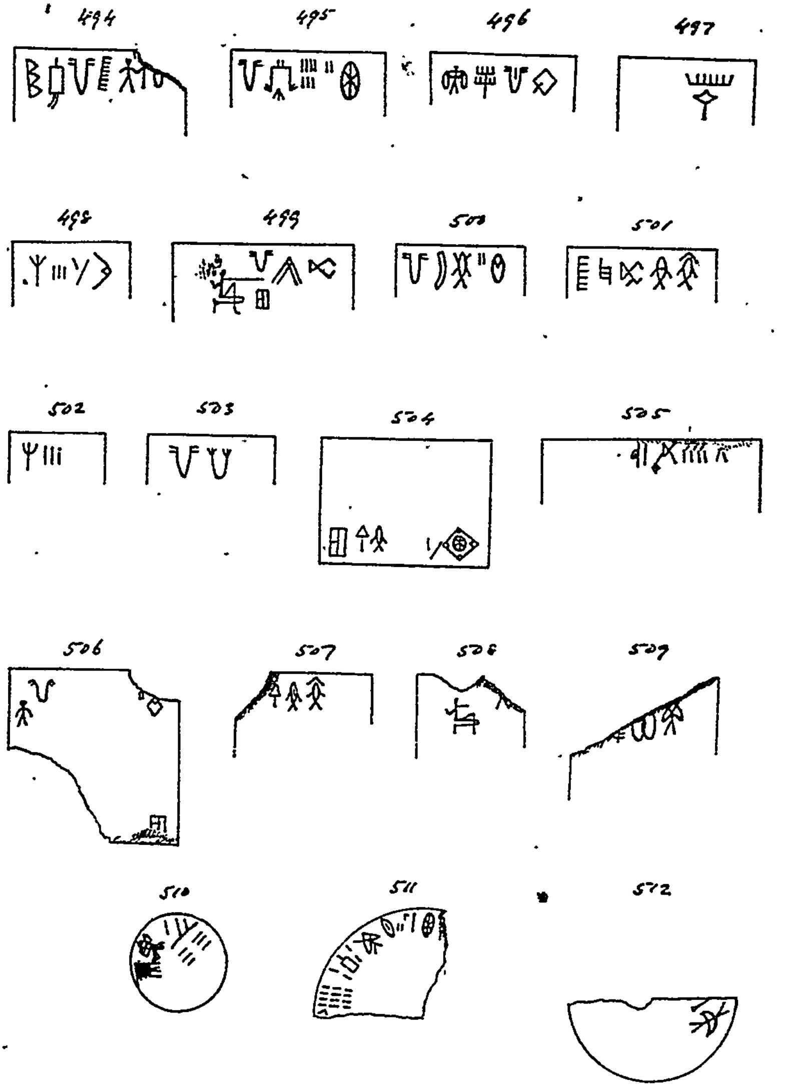

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate XXVII

513

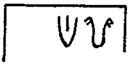

514

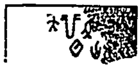

515

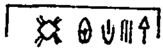

516

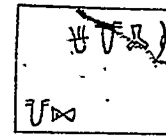

517

518

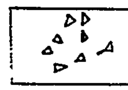

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate XXVIII

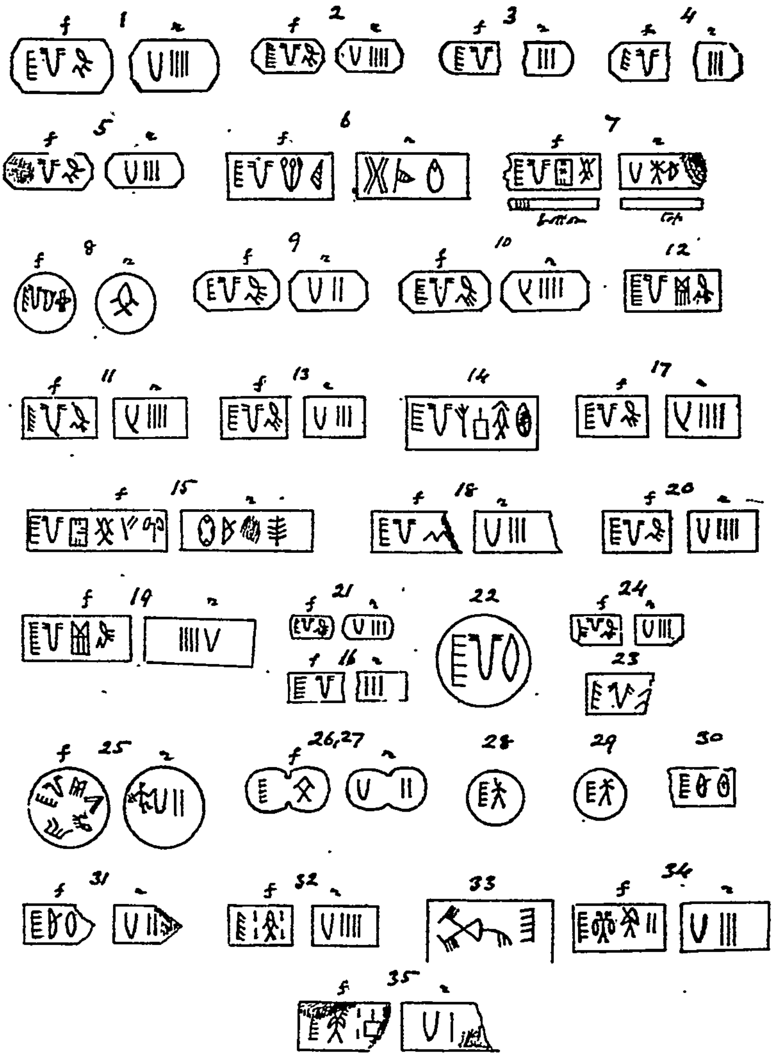

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate XXIX

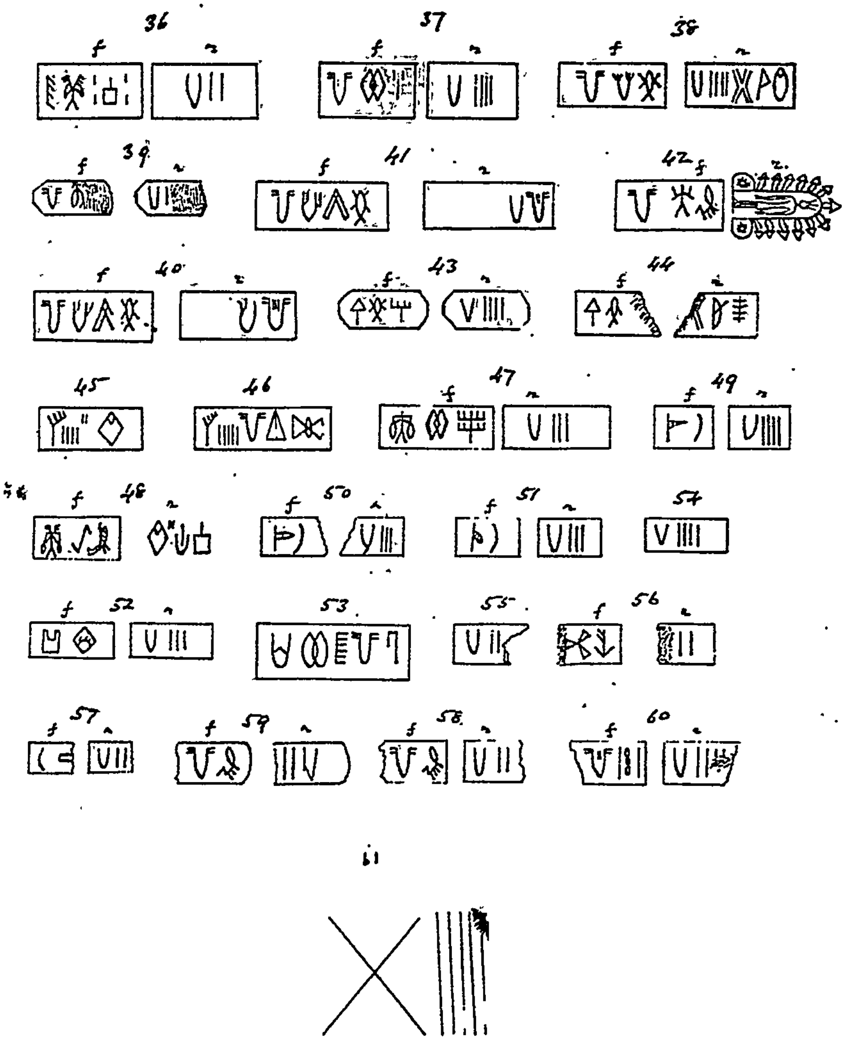
36
37
38
39
41
42
40
43
44
45
46
47
49
48
50
51
54
52
53
55
56
57
59
58
60
61

Plate. XXX

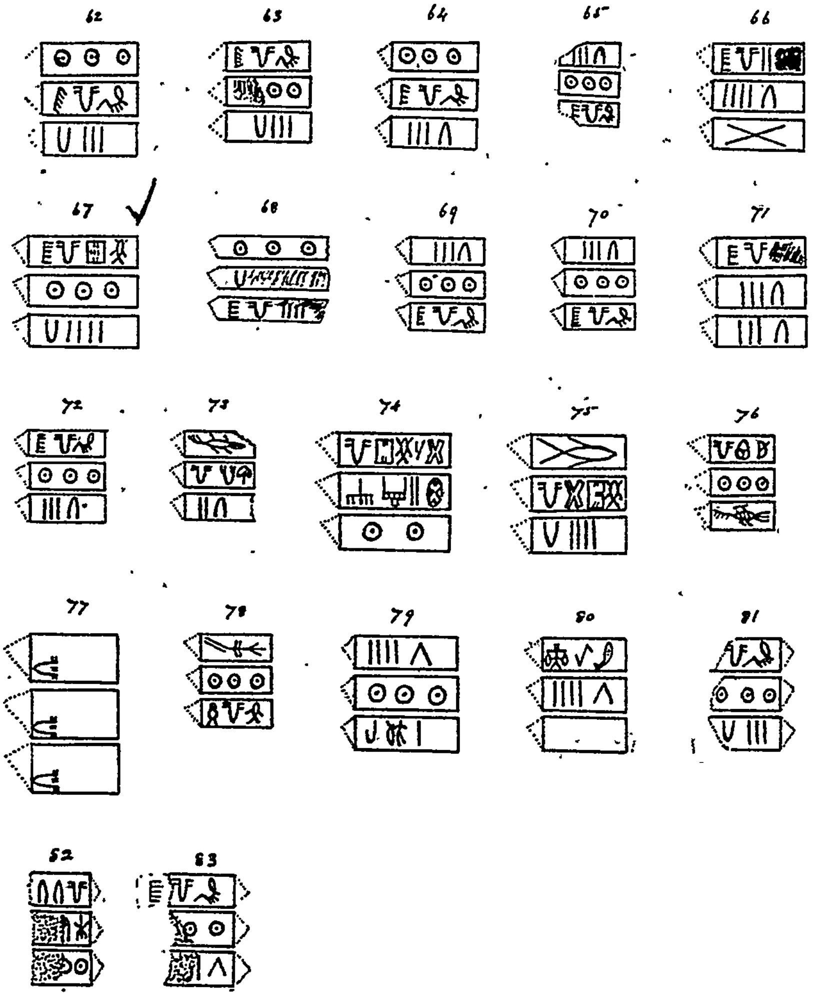

Plate XXXI

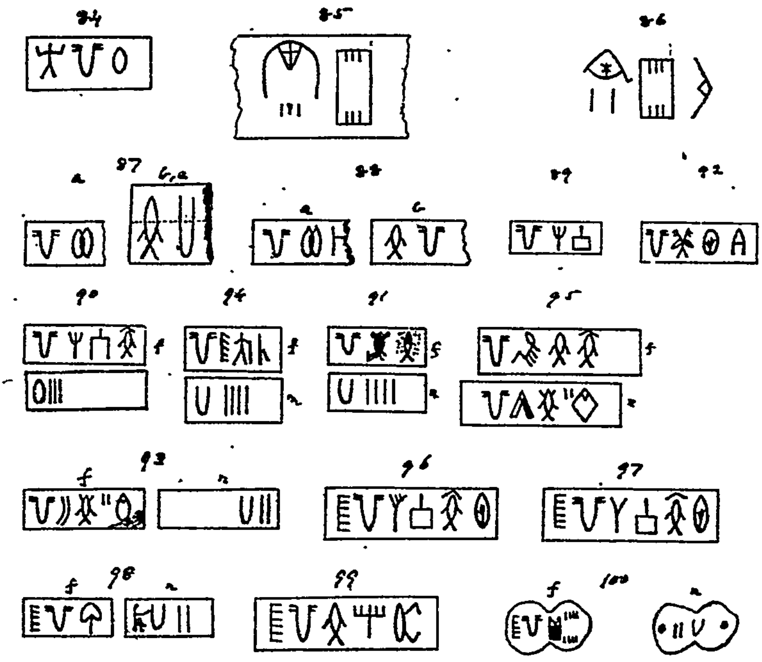

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate XXXII

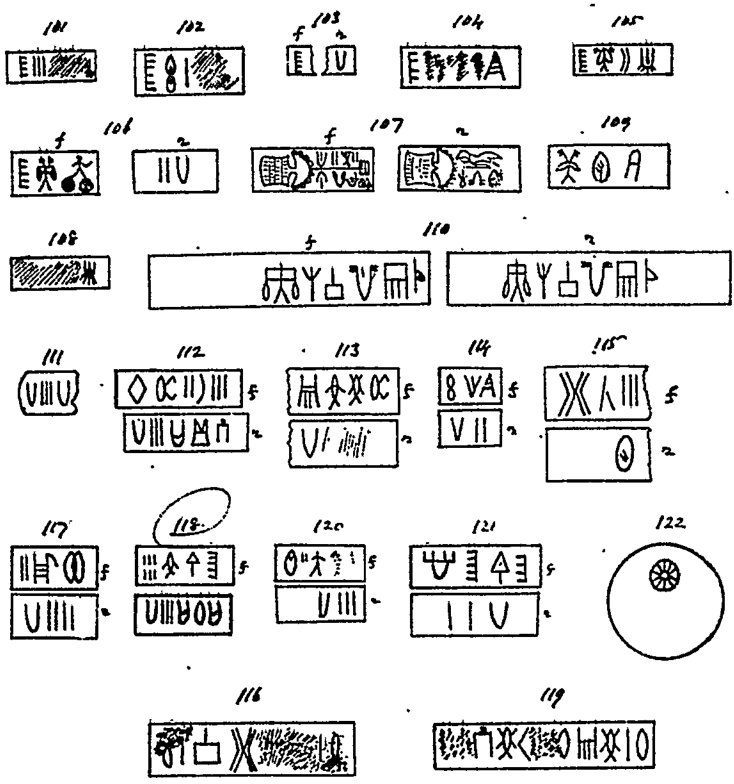

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate XXXIII

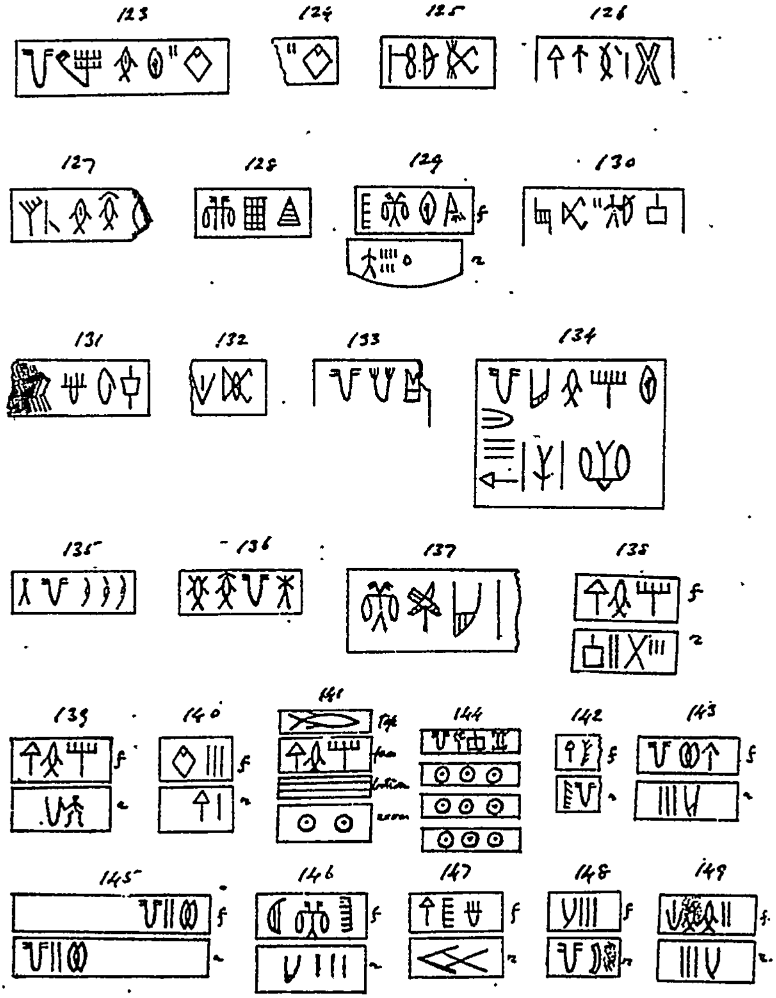

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

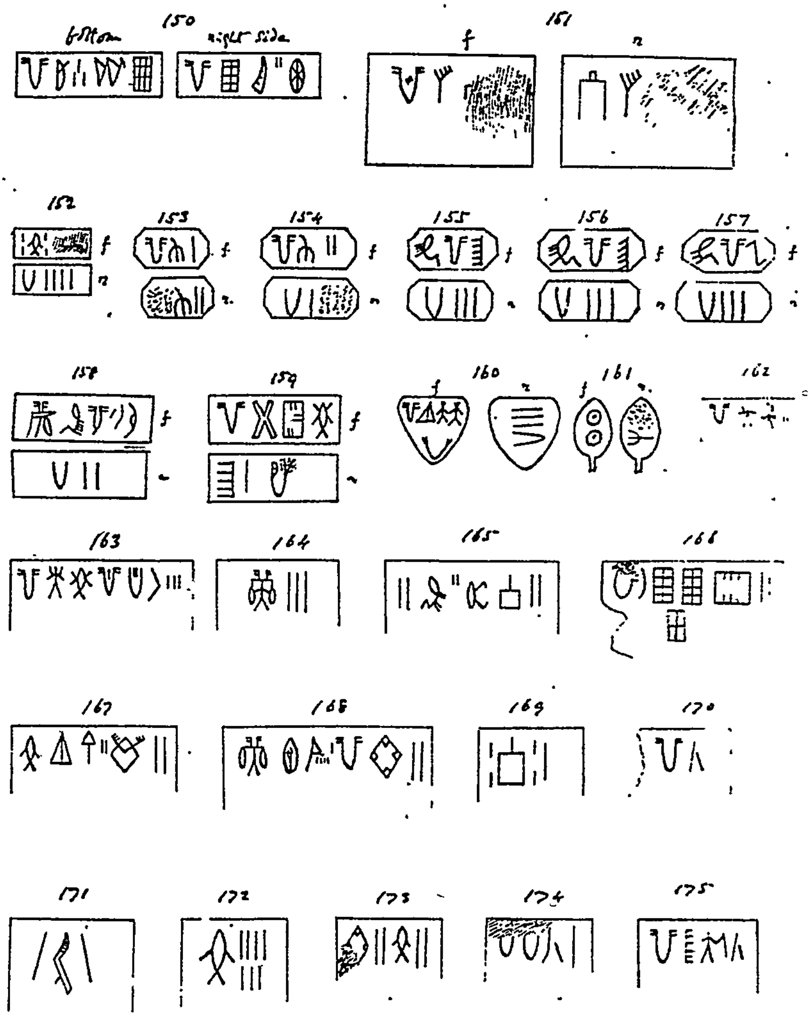
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175

Plate XXXV

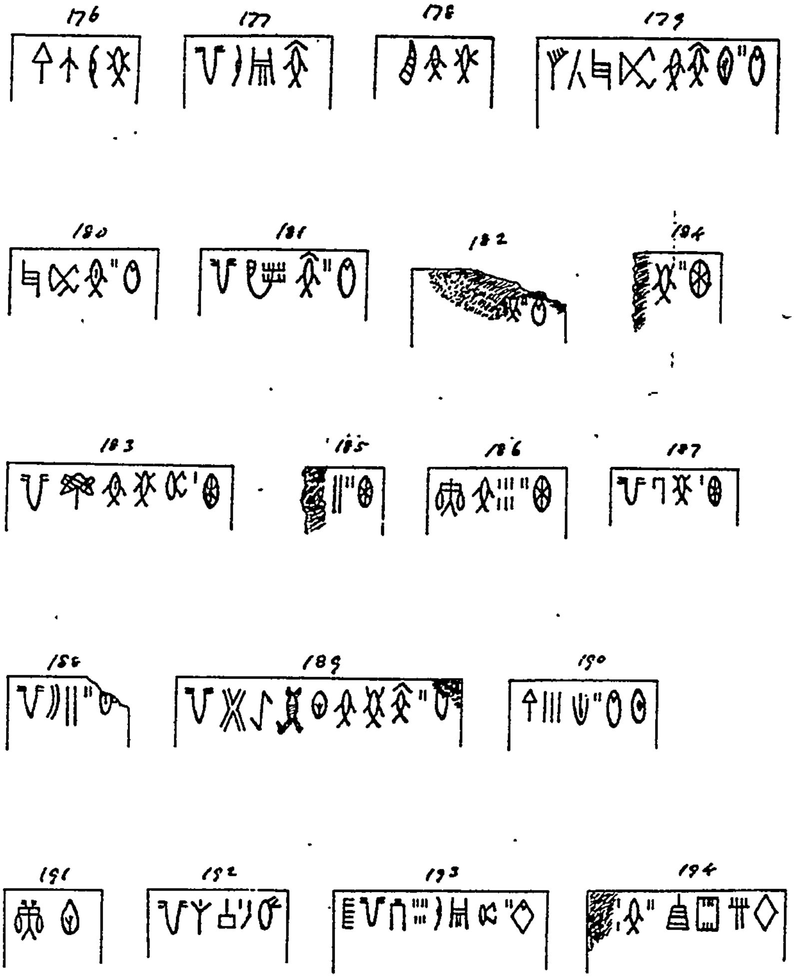

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate XXXV

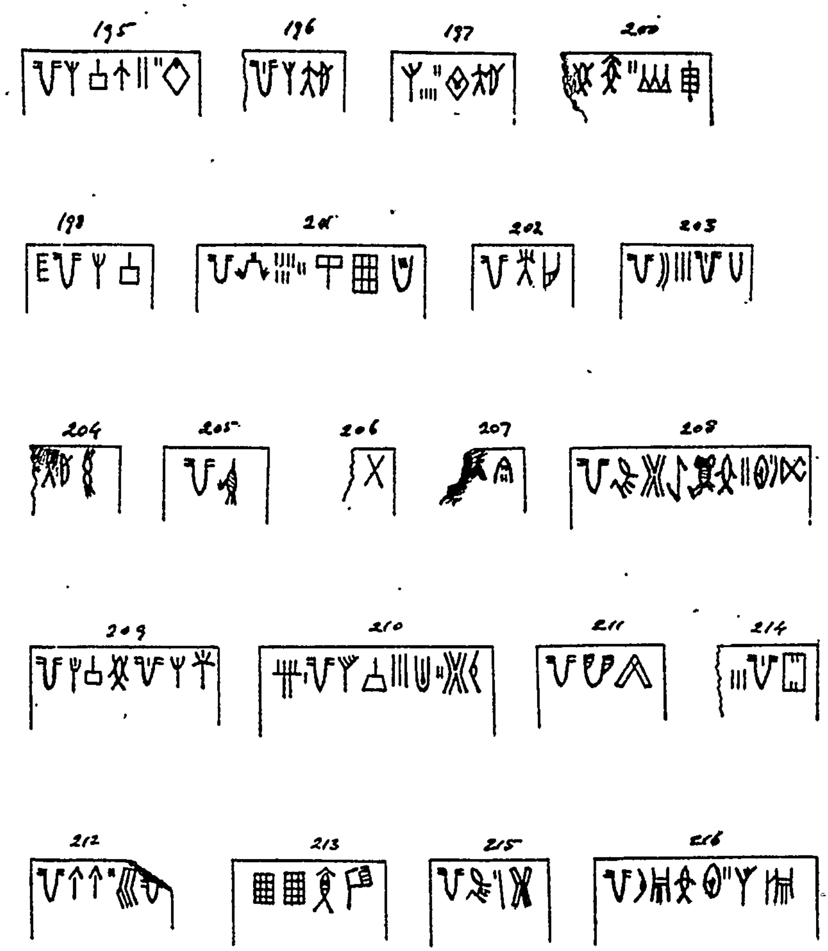

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Plate XXXVII

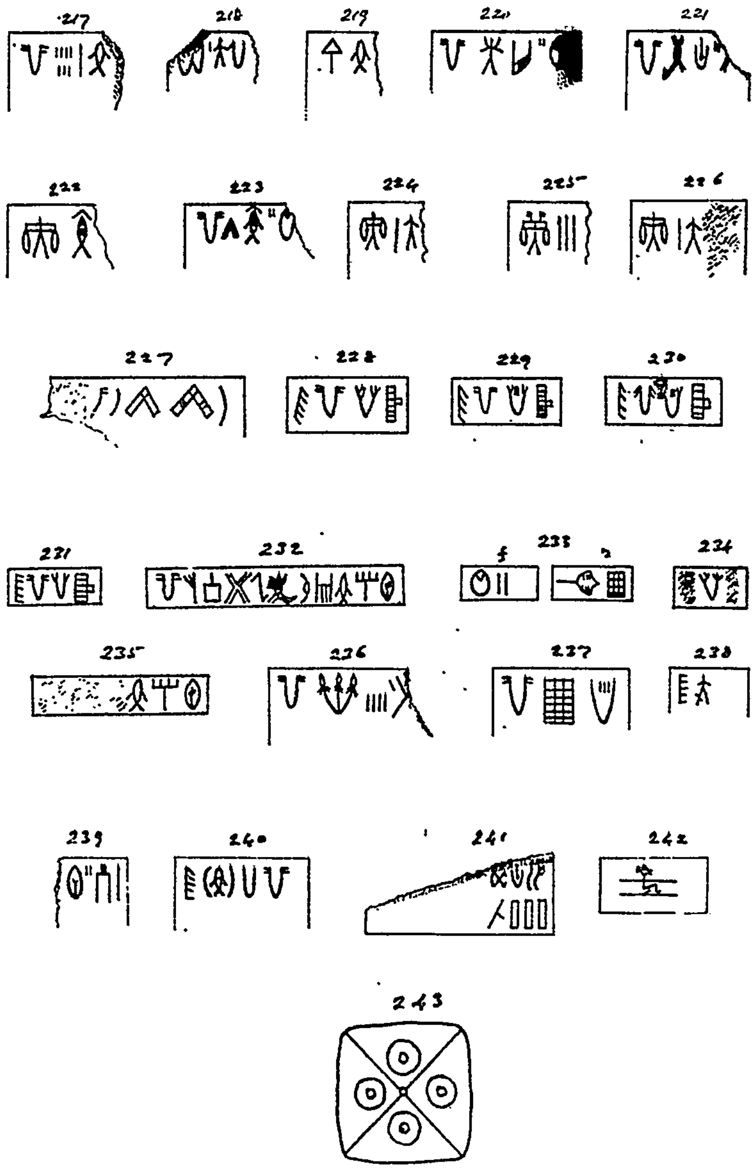

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

SINDHI LANGUAGE AUTHORITY

سنڌي ٻوليءَ جو با اختيار ادارو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پڙهندڙ نسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين "اُداس نسلين" نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪ "لُڙهندڙ نسُل" نالي ڪتاب لکي پنهنجي دور جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ

ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙ، ياڙي، ڪاڙُو، پاڇوڪڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان "پڙهندڙ" نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪٽي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنی e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙھندڙ نَسل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناھي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُھديدار يا پايو وِجھندڙ نہ آھي. جيڪڏھن ڪو بہ شخص اھڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُھو ڪُوڙو آھي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏھن ڪو اھڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُھو بہِ ڪُوڙو آھي.

جَھڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙھا، نيرا، پيلا يا ناسي ھوندا آھن اَھڙيءَ طرح پڙھندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آھن ۽ ھوندا. اُھي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙھندڙ، ہَرندڙ ۽ پڙھندڙ، سُست ۽ پڙھندڙ يا وِڙھندڙ ۽ پڙھندڙ بہ ٿي سگھن ٿا. ٻين لفظن ۾پَنَ ڪا خُصوصيِ ۽ ٽالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آھي.

ڪوشش اھا ھوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَھڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آھي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اھڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ ھِڪَٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ ھيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رھندا. پَنَ پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پوءِ ٻيو اھم مرحلو وِرھائڻ distribution جو ٿيندو. اِھو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏھن ڪو پيسا ڪمائي سگھي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَ سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ ھوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن بہ رُڪاوٽ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سڀني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن ڄاڙ وڌي ٿي ڄڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم-گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ -

اِن حسابَ سان اڻڄاڻائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ "هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو" ناداني‌ءَ جي نشاني آهي.

پڙهندڙ نسُل . پَ نَ The Reading Generation

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر کڄي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چو، چالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشش ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا. بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها تَوڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪِي پائي چيو تہ ”منهنجا ڀاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سنڌس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو تہ تاريخ هميشہ انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نہ رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.

اسان جي خواهش هئي تہ سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.

۽ اهو سڀ "سنڌ سلامت ڪتاب گهر" ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد تہ سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نہ صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو پورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ اپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book